

Anatole France

A vörös liliom

Fordította Lányi Viktor

Egy pillantást vetett a kandalló elé tölt karosszékekre, a félhomályban csillámló teásasztalra és a nagy, halvány virággarmadákra, amelyek kínai porcelán tartókból terebélyesedtek elő. Kezével turkált a labdarózsa ágak közt, és szétzilálta ezüstfehér bugákat. Azután komoly figyelemmel nézegette magát a tükörben. Oldalvást fordulva, fejét félrehajtva vizsgálta sudár természetét. Szorosan simuló, fekete atlaszruhát viselt és elől nyitott, könnyű mellénykét, amelynek sötét gyöngydíszén tompa tűzfény reszketett. Közelebb hajolt, kíváncsian tanulmányozta aznapi arckifejezését. A tükörből nyugalmas arc tekintett rá, mint hogyha ez a szeretetre méltó asszony, aki így szemtől szembe nézve egészen kedvére való volt, sugárzó öröm és nehéz bánat nélkül élné életét.

A tágas, néma, nagy fogadószoba falain a kárpit árnyékszerűen elmosódott ábrái régimódi kecsességgel, kopottas bájjal sápadoztak. Elmúlt dolgokról regéltek, akárcsak a karcsú oszlopokra helyezett terrakotta szobrocskák, az ódon meissenai figurák és a sèvres-i festett tálak az üvegszekrények polcain. Értékes bronzveretű talapzaton valami Dianának ábrázolt királyi hercegnő márvány mellszobra kihívó arcocskával, merészen domborodó kebelével szökkenet elő dült redők közül, míg fönt a mennyezeten főúri hölgy módjára rizsporozott Éjtündér, libegő amorettek társaságában virágokat szórt. Az álmos csendben csak a tűz ropogása és a selyemre varrott gyöngyök halk zizzenése hallatszott.

Elfordult a tükörtől, félrevonta a függöny szélét, és ahogy kinézett az ablakon, a rakpart fekete fái túl, a Szajna iszapsárgán hömpölygő vizére esett a tekintete. Szürkés szemében az égbolt és a víz unalma tükröződött. Az Alma-híd alól előbukkant a kis Fecske gőzös; szegényes utasait szállította Grenelle és Billancourt felé. Követte a szemével, amíg csak el nem tűnt a sáros mederben, azután visszahajtotta a függönyt, és szokott helyére, a virágcsokrok alá, a pamlagra telepedve, fölvette az asztalról a keze ügyébe eső könyvet. Szalmaszín vászonkötésen aranybetűkkel csillogott a cím: *Szőke Izolda*, írta Vivian Bell. Angol költőnő francia verskötete volt, Londonban jelent meg. Kinyitotta, és találomra olvasni kezdte:

*Mikor az estharang imádságos szava
Szárnyal az ég felé: „Üdvöz légy, Mária”,
Egy szüzlány andalog az almafák között
A kertben s megremeg, látva a hírnököt,
Ki jó, és egy vörös liliomot ad át -
Meghalni vágyik az, ki szívja illatát.*

*A szűz a kertben áll - oly lány az esti lég,
A lelke fölülül ajkáig - s életét
Forrásnak látja most, mely szelíden ömöl,
Mint színezüst sugár, hótiszta melliből.*

Közönyösen, szórakozottan olvasott. Látogatókat várt, és a költemény helyett a költőnőre gondolt, Miss Bellre, aki talán a legkedvesebb barátnője volt. Ritkán került vele össze, de ha olykor-olykor találkoztak, Vivian a nyakába borult, *darling*-nak nevezte, szelesen arcon csókolta, és duruzsolt hozzá. Csúnya volt, de vonzó, majdnem kissé nevetséges, de mindenképpen pompás teremtes. Fiesolében, a szépség világában elmerült bölcselő módjára élt, mialatt otthon, Angliában, mint a legkedveltebb költőnőt ünnepelték. Szerelmese lett a toscanai életnek és művészetnek, akárcsak Vernon Lee és Mary Robinson. Be sem fejezte *Tristan*-ját, amelynek első része Burne-Jonest ábrándos akvarellekre ihlette, ahelyett provanszi és francia nyelven verselt meg olasz benyomásokat. *Szőke Izolda* című könyvét elküldte

darlingnak, és ugyanakkor meghívta magához egy hónapra Fiesoléba. „Jöjjön - írta -, meglátja, milyen szép itt minden, tegye még szebbé az ittlétével.”

De darling fejébe vette, hogy nem utazhat, mert dolga van Párizsban. Pedig izgatta a gondolat, hogy viszontláthatná Miss Bellt és Itáliát. A könyvben lapozgatva, ezen a verssoron akadt meg a szeme:

Jó szív és szerelem: a kettő egy testvér.

Azon tűnődött egy kis, ártalmatlanul gúnyos mellékgondolattal, vajon volt-e már Miss Bell szerelmes, s hogy milyenek lehetnek a szerelmei? A költőnőnek volt Fiesolében egy udvarlója, Albertinelli herceg. Szép férfi, de kissé tagbaszakadtnak és közönségesnek látszott ahhoz, hogy meg tudjon hódítani egy esztéta hajlamú hölgyet, aki szerelmi vágyaiba az angyali üdvözlés titokzatosságát vegyítette.

- Jó napot, Thérèse! Jaj, alig állok a lábamon.

Seniavine hercegné lépett be, ringó mozdulattal. A dús prémek, amiket viselt, szinte hozzátartoztak barna, vadóc húsához. Hirtelen leült, és beszélni kezdett érdes és mégis ígéző hangján, amelyben volt valami férfias és valami madárszerű:

- Az egész Bois-t bejártam ma gyalog Larivière tábornokkal. A Pletyka sétányon találkoztam vele, és elkísértettem magam az argenteuil-i hídig. Itt mindenáron ajándékot akart nekem vásárolni a liget kertésztől, egy idomított szarkát, amely kis puskával gyakorlatozik. Úgy érzem magam, mint akit kerékbe törtek.

- De miért cipelte a tábornokot az argenteuil-i hídig?

- Mert azt mondta, hogy köszvénye van a lába ujjában.

Thérèse mosolyogva vállat vont.

- Csak úgy dobálózik a gonoszkodással. Tékozló kedvében van ma, hercegnő.

- Persze, jobb szeretné, ha takarékoskodnék a jósággal és rosszmájúsággal, hogy komoly esetben hasznosítani tudjam?

Egy pohár tokajit hörpintett fel.

Hatalmas szuszogás jelezte Larivière tábornok jöttét. Nehézkesen lépett be, kezét csókolt a két hölgynek, konokul elégedett arckifejezéssel, fölhúzott szemöldökkel telepedett le közéjük. Halántékának minden apró ráncocskája mosolygott.

- Hogy van a férje, grófné? Mindig munkában?

Thérèse úgy tudta, hogy Martin-Belleme gróf a képviselőházban van, sőt éppen beszédet tart.

Seniavine hercegné, aki kaviáros szendvicset vett, megkérdezte Martinnétól, miért nem volt előző nap Meillannénál, ahol színielőadást rendeztek.

- Hja, azt a skandináv darabot. Jól sikerült?

- Igen. Vagy nem is tudom. Én a kis zöld szalonban ültem, az orléans-i herceg képe alatt. Le Ménil mellém szegődött, és felejtethetetlen szolgálatot tett nekem. Megszabadított Garaintól.

A tábornok, aki otthon volt a hivatali ranglistákban és vaskos koponyájában minden fontos adatot elraktározott, a név hallatára fölfigyelt.

- Garain? - kérdezte. - Az, aki miniszter volt, amikor a herceget száműzték?

- Az. Belém gabalyodott. Elmondta minden szíve vágyát, és ijesztő gyöngédséggel legeltette rajtam a szemét. Időnként sóhajtozva szemlélte az orléans-i herceg képét. Mondtam neki: Kedves Garain, ön tévedésben van. A sógornőm Orléans-párti. Én egyáltalán nem vagyok az... Ebben a percben odalépett Le Ménil, és engem a tálalóba vitt. Roppant hízelgően nyilatkozott... a lovaimról. Azt is mondta, hogy nincs szebb a világon, mint az erdő télen. Aztán farkasokról és farkaskölykökről mesélt. Ettől egészen fölüdültem.

A tábornok, aki nem szívelte a fiatalságot, megjegyezte, hogy előző este a Bois-ban találkozott Le Ménillel, amint lóhalálában vágatott.

Kijelentette, hogy csak az idős lovasok őrzik még a régi jó hagyományokat, s hogy a mai világfiak nem átalják úgy ülni meg a lovat, mint holmi istállófiúk.

- Ugyanez áll a vívásra - tette hozzá. - Bezzeg régen...

Seniavine hercegné a szavába vágott:

- Nézze csak, tábornok, milyen csinos ma Martinné. Mindig szép szokott lenni, de most szebb, mint valaha. Ez azért van, mert unatkozik. Semmi sem áll neki olyan jól, mint az unalom. Amióta csak itt vagyunk, szörnyen untatjuk. Csak rá kell nézni: a homloka csupa redő, tekintete réveteg, ajka fájdalmas. Szegény kis áldozat!

Fölugrott, viharosan összecsókolta Thérèse-t, és elrohant, otthagya a hűledező tábornokot.

A háziasszony könyörgött, hogy ne is hederítsen arra a bolondos asszonyra.

A tábornok összeszedte magát.

- Mit csinálnak a poétái, asszonyom? - kérdezte.

Sehogy sem tudta megbocsátani Martinnénak, hogy kedvét lelte íróféle emberekben, akik nem tartoznak a jó társasághoz.

- Igen, a poétáit kérdem. Mi lett abból a Choulette úrból, aki vörös sálban járt magához látogatóba?

- A poétáim bizony elfelejtenek, elhanyagolnak. Senkire sem lehet már számítani. Emberek, dolgok, minden bizonytalan. Az élet örökös csalódás. Csak az a szegény Miss Bell nem feledkezik meg rólam. Írt nekem Firenzéből, és elküldte a könyvét.

- Miss Bell... az a fiatal hölgy, aki sárga hajbodraival olyan, mint egy szobakutyus?

Sebtében kiszámította, hogy e pillanatban Miss Bell harmincéves lehet.

Most egymás sarkában érkezett két vendég, egy idős hölgy, aki szerény méltósággal viselte fehér hajkoronáját, és egy ravasz szemű, mozgékony emberke: Marmet-né és Paul Vence. Azután Daniel Salomon, az „elegancia hangadója” állított be peckesen, monoklisan. A tábornok észrevétlenül távozott.

A hét regényújdonságáról folyt a szó. Marmet-né több ízben együtt ebédelt a szerzővel, aki nagyon kellemes fiatalember. Paul Vence unalmasnak találta a könyvet.

- Ó! - sóhajtott Martinné. - A könyvek mind unalmasak. De az emberek még a könyveknél is unalmasabbak. És azonfelül követelőbbek is.

Marmet-né közölte, hogy férje, akinek kitűnő irodalmi ízlése volt, élete végéig irtózott a naturalista iránytól.

Boldogult férje tagja volt a Történeti Tudományok Akadémiájának. Dicső özvegységével szeretett kérkedni a salonokban; egyébként fekete ruhájában, szép fehér hajával, szelíden és tartózkodóan viselkedett.

Martinné azt mondta Salomonnak, hogy egy gyermekcsoportot ábrázoló képről szeretné kikérni tanácsát.

- Tiszta Saint-Cloud. Majd megmondja, magának hogy tetszik. Ön is lesz szíves véleményt nyilvánítani, Vence úr, ha ugyan nem nézi le az ilyen jelentéktelen holmit.

Daniel Salomon fölényesen pillantott monokliján keresztül Paul Vence-ra.

Vence körülnézett a salonban.

- Szép dolgai vannak, asszonyom. Ez magában semmit sem jelentene. De önnek csupa szép dolga van, és mind összhangban egyéniségével.

Thérèse nem titkolta, hogy jólesik neki az ilyen beszéd. Rendes látogatói közül Paul Vence volt az egyetlen, akinek eszére sokat adott. Már akkor nagyra becsülte, amikor még könyvei nem szereztek neki nagy hírnevet. Ez a beteges, keserű kedvű, rengeteget dolgozó ember nem élt társasági életet. Epés természet volt és csöppet sem szeretetre méltó. Az asszony mégis vonzódott hozzá. Nagyon sokra tartotta mélységes iróniáját, szilaj gögjét, magányosságban megérlelődött tehetségét, és nem ok nélkül bámulta benne a kitűnő író, művészeti és erkölcstörténeti tárgyú szép tanulmányok szerzőjét.

Lassanként megtelt a salon előkelő sokasággal. A körbe rakott karosszékek egyikén ott ült most De Vressonné, akiről hajmeresztő esetek jártak közszájon, s aki nagy nehezen elsimított botrányoktól zajos húsz esztendő után is szűzies arccal, gyermekded szemmel járt a világban; ott volt az öreg De Morlaine-né, aki folyton rikácsolva szellemeskedett, és élénken, lihegve izgett-mozgott terebélyes idomaival, mintha úszóhólyagokkal teliaggatva fürdőmedencében evickélne; ott volt Raymond akadémikus felesége, Garain volt miniszter felesége, még három más hölgy. Végül Berthier d'Eyzelles képviselő, a *Journal des Débats* főmunkatársa, a kandallónak támaszkodva és fehér pofaszakállát simogatva páváskodott. Morlaine-né rákiáltott:

- A bimetallizmusról szóló cikke ragyogó írás! Különösen a vége egészen elragadó!

A salon háttérében nagy komolykodva sugdolózott néhány fiatal klubtag.

- Mit csinált ez az ember, hogy meghívták a herceg vadászataira?

- Ő semmit. A felesége mindent.

Kialakult filozófiájuk volt. Az egyik azt hangoztatta, hogy nem hisz az ígéretekben.

- Ki nem állhatom az ilyen alakokat: csak úgy árad belőlük az előzékenység. „Be akar lépni a kaszinóba? Legyen nyugodt, ígérem, hogy fehér golyóval szavazok...” De még milyen fehérrel! Az alabástrom, a hópohely nem lehet fehérebb! Jön a szavazás: zsupsz, be a feketét! Csupa piszok az élet, ha meggondolom.

- Hát ne gondold meg - szólt rá valamelyik.

Daniel Salomon csatlakozott hozzájuk, és szenvtelen hangon sikamlós történeteket suttogott a fülükbe. És ahányszor egy-egy elképesztő leleplezést mondott el Raymond-néről, d'Eyzelles-néről vagy Seniavine hercegnéről, hanyagul tette hozzá:

- Közismert dolog.

Lassanként megritkult a vendégereg. Végül már nem maradt más, csak Marmet-né és Paul Vence.

Paul Vence a grófnéhez fordult és megkérdezte:

- Mikor mutathatom be Dechartre-t?

Másodízben kérdezte. A háziasszony nem szívesen látott új arcokat maga körül, de azért elfogulatlanul válaszolt:

- A maga szobrász barátját? Amikor akarja. Nemrég a tárlaton láttam néhány jó plakettjét. De keveset alkot. Ugyebár, afféle műkedvelő?

- Inkább kényes művész. Nem szorul rá, hogy a megélhetésért dolgozzon. A szerelmes ember lassúságával becézi figuráit. De ez ne tévessze meg önt, asszonyom. Dechartre érti és érzi a dolgát: a mesterek közé jutna, ha nem élne egyedül. Ismerem gyerekkora óta. Rosszmájúnak és mogorvának tartják, pedig valójában szenvedélyes és félénk természet. Egyvalami hiányzik belőle és hiányozni fog mindig ahhoz, hogy elérje művészetében a legmagasabbat: a lelki naivitás. Nyugtalan töprengésével tönkreteszi legszebb hangulatait. Szerintem nem annyira szobrásznak való, mint inkább költőnek vagy bölcselőnek. Sokat tud, és meg fogja lepni önt, asszonyom, lelki gazdagságával.

Marmet-né pártfogó jóindulattal helyeselt.

Az emberek szerették ezt az asszonyt, mert úgy tett, mintha jól érezné magát közöttük. Sokat hallgatott, és keveset beszélt. Nagyon előzékeny volt, de előzékenységének azzal adott értéket, hogy kissé megvárakoztatta vele az embereket. Talán mert szívből vonzódott Martinnéhez, vagy csak mert minden házban, ahol megfordult, úgy tudta mutatni, hogy ott érzi magát legjobban, jólesően, nagymamásan sütkérezett a XVI. Lajos stílusú kandalló mellett, amely összhangban volt bölcs, öregasszonyos szépségével. Csak épp az ölebecskéje hiányzott.

- Hogy van Toby? - kérdezte tőle Martinné. - Ismeri Tobyt, Vence úr? Hosszú selymes szőrű kutyus, édes kis fekete orra van.

Marmet-né éppen hálásan nyugtázta a Tobynak szóló dicséreteket, amikor egy szőke, göndör hajú, rózsás arcú, arany pápaszeme mögött rövidlátón, szinte vakon pislogó, rövid lábú öregúr lépett be, megbotlott a bútorokban, üres karosszékek előtt hajbókolva nekiment a tükröknek, és görbe orrát odatolta Marmet-né elé, aki kelletlenül nézte végig.

Schmoll volt, a Történeti Tudományok Akadémiájának tagja. Kedveskedő fintorokat vágva mosolygott; elárasztotta hízelgéseivel Martin grófnét azon az örökletesen nyers és zsíros hangon, amelyen zsidó ősei szorongatták valaha hitelezőiket, az elzászi, lengyelországi és krími parasztokat. Nehézkes mondatfűzéssel beszélt. Ez a nagy filológus, aki tagja volt a Francia Tudományos Akadémiának, minden nyelven tudott, csak franciául nem. Martinnét mulattatták az esetlen bókók, amelyek rozsdásak voltak, mint az ószereseknél kiállított vasöntvények, de néha behullott közük a görög költői antológia egy-egy préselt virága. Schmoll szerette a költőket és a nőket, és igen elmés ember volt.

Marmet-né úgy tett, mintha nem ismerné, és a köszöntését nem is fogadva, távozott.

Mikor kifogyott a bókokból, Schmoll komor és elszontyolodott arcot vágott. Nem győzött eleget keseregni. Túlzott panaszokkal siratta önmagát: sem kitüntetés, sem színekúrája nem volt elég, és azzal sem érte be, ahogyan őt, a feleségét és öt leányát államköltségen ellátták. Az óbégatásban volt valami nagyvonalúság. Valami Ezékiel és Jeremiás lelkéből.

Amint aranykeretes pápaszemével végigböngészte az asztal lapját, szerencsétlenségre Vivian Bell könyvére bukkant.

- Á! *Szőke Izolda* - kiáltott fel keserűen -, ön olvassa ezt a könyvet, asszonyom? Hát tessék tudomásul venni, hogy Bell kisasszony ellopott tőlem egy feliratot, sőt értelméből kiforgatva verselte meg! Itt van ni, a könyv százkilencedik oldalán:

- *Ne sírj a szerelmem után:*

Mi nincs, nem is volt soha tán.

- *Ó, hagyd! - Így jobb, ha könnyem árad:*

Az árny hadd sirassa az árnyat.

Hallja, asszonyom: *Az árny hadd sirassa az, árnyat.* Nos, ez szó szerint abból a sírfeliratból való, amelyet én közöltem, és én magyaráztam először. Tavaly egyszer önnél ebédeltem, Bell kisasszony volt az asztalszomszédom, idéztem neki ezt a mondatot, nagyon megtetszett neki. Kérésére másnap az egész feliratot lefordítottam, és elküldtem neki. Most aztán megcsónkítva és elváltoztatva látom viszont ebben a kötetben, ezzel a címmel: *A szent ösvényen!...* A szent ösvény én vagyok!

És bohókás szomorúsággal ismételte:

- Úgy van, asszonyom, én vagyok a szent ösvény.

Nagyon bántotta, hogy a költő ezzel a felirattal kapcsolatban nem említette meg őt. Szerette volna látni a nevét a címben, a verssorokban, a rímekben. Mindig és mindenütt a nevét akarta látni. Azt kereste az újságokban is, amelyekkel minden zsebe állandóan tele volt. De azért nem neheztelt Miss Bellre. Készségesen elismerte, hogy nagyon kiváló hölgy, és mint költő, ma legnagyobb dicsőségére válik Angliának.

Mikor elment, Martin grófné gyanútlanul azt kérdezte Paul Vence-től, nem tudja-e, hogy a derék Marmet-né, aki máskor olyan szívélyes, miért nézett dühösen és némán Schmollra. Vence-ot meglepte, hogy a grófné semmit sem tud az ügyről.

- Én soha nem tudok semmit - szólt Martinné.

- De hiszen még ma is híre van a nagy veszekedésnek Joseph Schmoll és Louis Marmet között, sokáig visszhangzott tőle az Akadémia. Csak Marmet halálakor szakadt vége, de kérlelhetetlen kartársa még a temetőben is üldözte.

- Aznap, mikor temették, havas eső zuhogott. Bőrig áztunk, és csontig fagyunk. A ködben, a szélben, az esőben ott állt Schmoll a frissen ásott sír peremén. Esernyő alatt olvasta fel kedélyesen könyörtelen, diadalmasan részvevő búcsúztatóját, s azonmód a gyászkozsín szaladt vele a szerkesztőségekbe. Szegény Marmet-né elájult, mikor valami tapintatlan jó barát megmutatta neki a beszédet. Mondja, igazán sohasem hallott erről a tudományos élethalálharcról? Az etruszk nyelv körül tört ki. Marmet-nak ez volt a vesszőparipája. Úgy is hívták: az „etruszk” Marmet. Ennek a nyomtalanul eltűnt nyelvnek egy szavát sem ismerte sem ő, sem más. Schmoll váltig mondta Marmet-nak: „Ön tudja, kedves kollégám, hogy nem tud etruszkul; ebből látszik, hogy becsületes tudós és okos ember.” Ettől a csípős magasztalástól felbőszülve, Marmet a fejébe vette, hogy azért is tud egy keveset etruszkul. Föl is olvasott egy tanulmányt az Akadémián a hajlítás szerepéről az ótoszán nyelvjárásban.

Martinné érdeklődött, mi az a hajlítás.

- Hja, kérem, ha magyarázatokat kér, akkor egészen belezavarodunk. Érje be azzal, asszonyom, hogy Marmet a tanulmányába latin idézeteket kevert, és hibásan idézett. Márpedig Schmoll kitűnő latin tudós, és Mommsen után a világ első feliratszakértője. Főlhánytorgatta ifjú kartársának (Marmet akkor még nem volt egészen ötvenéves), hogy túlságosan jól ért etruszkul, de latinul annál kevésbé. Ettől fogva Marmet-nak egy nyugodt perce nem volt.

Minden egyes ülésen ékes gorombaságokat kellett elszenvednie, s a sok csipkelődés, akármilyen jámbor lélek volt is, felbőszítette. Schmoll viszont nem tud haragot tartani. A fajtájában gyökerező jó tulajdonsága, hogy nem gyűlöli azt, akit üldöz. Egy alkalommal éppen Renan¹ és Oppert² társaságában ment fölfelé az Akadémia lépcsőjén, amikor szembetalálkozott Marmet-val. Kezet nyújtott neki. Marmet nem fogadta el, „Nem ismerem önt” - mondta. „Talán latin feliratnak néz?” - vágott vissza Schmoll. Ez a válasz lehetett, amibe szegény Marmet belepusztult. Most már megérti, hogy az özvegy, aki kegyelettel őrzi férje emlékét, irtózva fordul el halálos ellenségétől.

- És én bolond fejjel egyszerre hívtam meg s az ebédnél még egymás mellé is ültettem őket!

- Hát ez bizony ha nem is bűn, de kegyetlenség.

- Kedves uram, talán meg fog botránkozni, de ha már választanom kell, inkább követek el bűnt, mint kegyetlenséget.

Magas, szikár, barna képű, bajuszos fiatalember lépett a szobába, és hetyke könnyedséggel köszöntötte a társaságot.

- Vence úr, ha nem csalódom, ismeri Le Ménil urat.

Kitűnt, hogy már találkoztak Martinnénál, s látták egymást néhányszor a vívóteremben is, ahova Le Ménil rendszeresen járt. Az elmúlt este meg együtt voltak Meillannénál.

- Unalmas egy ház - jegyezte meg Paul Vence.

- Pedig akadémikusok is megfordulnak ott - szólt Le Ménil. - Nem mintha túlbecsülném őket, de végre mégiscsak kiválóságok.

Martinné elmosolyodott.

- Tudjuk, tudjuk. Ön bizonyára többet foglalkozott Meillannénál a nőkkel, mint az akadémikusokkal. A büfébe kísérte Seniavine hercegnét, és farkasokról mesélt neki.

- Tessék?

- Igen, hím, nőstény és kölyök farkasokról, meg a téli erdőkről. Megállapítottuk, hogy egy ilyen csinos teremtes társaságában kevésbé zordon beszéd tárgyat is találhatott volna.

Paul Vence fölállt.

- Szóval, ha megengedi, asszonyom, el fogom hozni Dechartre barátomat. Nagyon szeretné önt megismerni, és remélem, önnek sem lesz ellenszenves. Nagyon élénk gondolkozású, ötletes ember.

Martinné közbevágott:

- Ó, nincsenek nagy igényeim. Természetes és közvetlen emberek közt nemigen szoktam unatkozni, sőt néha egészen jól érzem magam.

Ahogy Paul Vence kiment, Le Ménil figyelte az előszobában távolodó léptek neszét és a becsapódó ajtók zaját, azután az asszonyhoz lépett:

- Holnap háromkor *minálunk*? Jó lesz?

- Hát szeret még?

¹ Renan, Ernest (1823-1892) - francia történelemtudós, filozófus és író.

² Oppert, Jules (1825-1905) - német származású francia orientalista.

A férfi sürgette, hogy válaszoljon, amíg egyedül vannak. Az asszony huncutkodva felelte, hogy már késő van, több vendéget nem vár, s legfeljebb csak a férje jöhet.

Hogy azután a férfi kérlelni kezdte, az asszony szépszerével beleegyezett.

- Akarod? Hát nem bánom, holnap az egész napom a tied. Várj rám három órákor a Spontini utcában. Később majd nagyot sétálunk.

A férfi hálálkodva nézett rá. Azután szemközt az asszonnyal, leült rendes helyére a kandalló másik oldalán, s megkérdezte, kicsoda ez a Dechartre, akit magához kéretett.

- Nem kérettem, csak elhozzák. Egyébként szobrász.

Le Ménilnek nem volt inyére, hogy az asszony új ismeretségeket keres.

- Szobrász? Ezek a szobrászok többnyire kissé otromba alakok.

- No, amennyit az szobrászkodik! De ha magát bántja, nem kell, hogy fogadjam.

- Csak az bántana, ha mások elrabolnák egy részét annak az időnek, amit maga nekem szán.

- Ejnye, igazán nem vetheti a szememre, hogy sokat vagyok társaságban. Tegnap sem mentem el Meillannéhoz.

- Jól is teszi, ha mennél kevesebbet jár oda. Nem magának való hely.

Meg is magyarázta, hogy miért nem. Ahány asszony ott megfordul, mindnek volt valami kalandja, amelyről az emberek tudnak és beszélnek. Meillanné pártfogolja is a tilosban járókat. Le Ménil több példát említett bizonyítékul.

Az asszony ezalatt bájos ernyedtséggel pihentette két kezét a karosszék támláin, fejét oldalvást hajtotta, és a kialvó tűzbe bámult. Eszmélete messze járt: mintha egészen elhagyta volna szomorkás arcát és heverésző alakját, amely szunnyadó lelkiállapotban kíváncsiabb volt, mint bármikor. Mély mozdulatlanágban maradt egy darabig, és testének természetes varázsához a művészi környezet szépsége járult.

A férfi megkérdezte, mire gondol. A hamvadó parázs mélabús bűvöletéből félig fölocsúdva válaszolt:

- Holnap, ugye, elbarangolunk jó messzire, valamelyik furcsa városrészbe, ahol a szegények laknak. Szeretem a nyomor ódon sikátorait.

A férfi megígérte, hogy úgy lesz, ahogy az asszony kívánja, noha nem tudta elhallgatni, hogy furcsállja ezt a kedvtelését. Unta is, meg veszélyeseknek is tartotta ezeket a sétákat, amelyeket néha az asszony kedvéért ímmel-ámmal vállalt; mindig félt, hogy megláthatják őket.

- Ha már eddig megúsztuk, hogy nem fecsegnek rólunk...

Az asszony tagadólag intett.

- Azt hiszi, nem? Az emberek összevissza fecsegnek, akár tudnak valamit, akár nem. Nem tudnak mindent, de mindent mondanak.

Újból elmerengett. A férfi azt hitte, hogy rosszkedvű, hogy haragszik valamiért, amit nem mond meg. Fölé hajolt, belenézett két szép szemébe, amelyben a kandalló tüze csillámlott. De az asszony megnyugtatta:

- Nem is tudom, beszélnek-e rólam. És ha beszélnek, törődöm én vele? Minden mindegy.

A férfi elbúcsúzott. Ebédelni ment a klubba, ott várt rá Caumont, a barátja, aki átutazóban járt Párizsban. Az asszony nyugodt rokonszenvvel nézett utána. Azután tovább olvasott az izzó parázsban.

Gyermekkorát látta viszont, a kastélyt, ahol hosszú, bánatos nyarakat töltött, a nyírott bozótokat, a nyirkos, komor parkot, a medencét, amelyben zöldes víz tespedt, a gesztenyefák alatt pihenő márványnimfákat, a padot, amelyen annyit ült, sírdogált és kívánta a halált. Ma sem tudta még az okát ifjúkori csüggetettségének, annak a vágyból és félelemből vegyült zavarnak, amelyet képzeletének ébredő forrósága és testének titokzatos gerjedése támasztott benne. Gyermekek voltak, áhítozva és rettegve nézett az élet elébe. Ma már tudta, hogy az élet nem ér meg annyi nyugtalanságot, annyi reménykedést, tudta, hogy élni nagyon közönséges dolog. Ezt tudhatta volna előre is. Miért is nem készült fel rá akkor? Tovább tündökölt:

„Ott élt mellettem az anyám. Jó asszony volt, nagyon egyszerű és nem nagyon boldog. Én más sorsot álmodtam magamnak, mint az övé volt. Miért? Ízetlen élet unalma vett körül, és mint valami sós, fűszeres levegőt szívtam magamba a jövőt. Miért? Mit akartam, mit vártam? Nem kaptam talán elég figyelmeztetést arra, hogy milyen szomorú mindez?”

Gazdagnak született, nagyon is új keletű vagyon rikító tündöklésében. Montessuy lány volt. Apja, mint egy párizsi bank kishivatalnoka kezdte. Később két nagy hitelintézetet alapított és vezetett; nehéz időkben, nagy találékonysággal, hajthatatlan jellemerővel, a fortély és becsület ritka párosításával tartotta fenn vállalatait, és mint egyenrangú fél tárgyalta az államhatalommal. Thérèse a történelmi nevezetességű joinville-i kastélyban nőtt fel, amelyet apja megvásárolt, újjáépíttetett és fejedelmien berendezett. Alig múlt el hat esztendő, a kastély parkja és szökőkútja úgy tündökölt, mint Vaux-le-Vicomte³. Montessuy alaposan kiélvezte az életet. Vérébő pogány természetével a test minden gyönyörét, a világ minden kíváncsi javát megáhitotta. Joinville csarnokait és termeit értékes képekkel és szobrokkal zsúfolta tele. Ötvenéves korában a legszebb színésznővel volt viszonya és néhány úrinővel is, akiknek fényűző életmódját busásan támogatta. Agyafűrtan kaparintotta meg és mohó étvágygal habzsolta mindazt a jót, amiben a társadalom jóvoltából része lehetett.

Ezalatt a takarékos és gondos Montessuyné soványan, savanyú ábrázattal hervadozott Joinville-ben, ahol tizenkét óriás kariatid tartotta aranyráccsal elkerített ágyfülkéjének mennyezetét, amelyre Lebrun festett Jupiter mennyköveiből porba sújtott titánokat. Itt halt meg egy este a nagy díszágy végéhez állított vaságyban, itt halt meg a bánattól és kimerültségtől. Soha mást nem szeretett a földön, mint férjét és a Maubeuge utcai lakás piros damasztbútoros kis szalonját.

Leányával sohasem volt meghitt viszonyban. Túlságosan másfélének: szabad szelleműnek és határozottnak érezte Thérèse-t, s fölfedezte benne - noha szelíd és jó gyermek volt - Montessuy heves vérét, a léleknek és az érzékeknek azt a tüzet, amely miatt oly sokat szenvedett, s amit férjének inkább meg tudott bocsátani, mint leányának.

Montessuy azonban leányában a maga leányát ismerte föl, és nagyon szerette. Mint minden nagy ragadozónak, neki is voltak kedves és vidám órái. Jóllehet keveset élt otthon, úgy intézte, hogy majdnem mindennap együtt reggelizhessen a leányával, és néha sétáira is magával vitte. Értett a női cicomához, pusztán ránézésre meglátta és kiigazította a hibákat, amelyeket a fiatal leány öltözékén Montessuyné vénes és rikító ízlése ejtett. Tanította, idomította gyer-

³ *Vaux-le-Vicomte-ban* - 1653-ban Mazarin, a király gyámja kincstárnoknak nevezte ki Nicolas Fouquet-t (1615-1680). Esztelen költekezéseivel alaposan szétzilálta az ország anyagi helyzetét. Vaux-le-Vicomte-ban fényűző kastélyt építtetett, és híres művészekkel vette körül magát.

mekét. Erőszakos, kicsattanó természetével szórakoztatta, és magához vonzotta. Mellette újra föltámadt benne vele született hódító ösztöne. Ő, aki mindig csak nyerni akart, megnyerte a leányát is. Elhódította az anyjától, a leány imádta, csodálta őt.

Thérèse, ahogy a múltba merengett, gyermekkorának egyetlen örömét látta az apjában. Szentül hitte még ma is, hogy olyan kedves ember nincs még egy a világon.

Amikor belépett az életbe, már akkor lehetetlennek érezte, hogy bárki másban föltalálhassa apjának élettől duzzadó, a tevékenység és gondolkozás képességével megáldott lényét. Ez a csüggedt érzés irányította a férjhezmenetelében és talán később, a titkos és szabadabb választás pillanatában is.

A férjét valójában nem ő választotta. Öntudatlanul tűrte, hogy férjhez adja az édesapja, aki akkor lett özvegy, és elfoglalt, zajos életmódja közepette terhesnek és nyugósnek érezve egy leánygyermek felügyeletének kényes gondját, szokása szerint gyorsan és alaposan akart cselekedni. Számításba vette a külső előnyöket, a társadalmi kapcsolatokat, méltányolta Martin gróf jó nyolcvanesztendő császári nemességét s annak a családnak öröklött hírnevét, amely a júliusi monarchiának⁴ és a szabadelvű császárságnak⁵ nem egy minisztert adott. Hogy leánya szerelmet is találhatna a házasságban, arra még csak nem is gondolt.

Azzal áltatta magát, hogy Thérèse a férje oldalán bizonyára kielégítheti majd vele született pompaszeretetét, élvezheti és csodáltathatja önmagát, fürödhet a feltűnés, a gög, az anyagi uraskodás közönséges, de bódító mámorában, ami az ő számára az élet teljes értékét jelentette. Egyébként nem volt tiszta fogalma arról, hogy mi alapozhatja meg egy tisztességes nő boldogságát, de hogy a leánya tisztességes marad, afelől nem volt kétsége. Ez feltétlen, soha meg nem bolygatott bizonyosság volt a lelkében.

Thérèse bánatos gúnnyal mosolygott ezen a képtelen és magától értetődő bizalmon, amely oly kevéssé egyezett Montessuynak a nők körül szerzett tapasztalataival és róluk alkotott nézeteivel. És csak annál jobban csodálta apját, aki elég okos volt, hogy fölösleges okossággal ne terhelje túl magát.

Végül nem is adta olyan rosszul férjhez a leányát ahhoz képest, hogy a kényük-kedvük szerint élők mit neveznek házasságnak. Thérèse férje ért annyit, mint egy másik ért volna. Egészen tűrhető férj lett belőle. Amit a lámpák tompított világossága mellett a parázspan olvasott, mindabból a házaselet emléke volt a legelmosódottabb. Nem tudott mást felidézni belőle, mint néhány kínosan elszigetelt képet, egy-egy képtelen jelenetet, valami tétova és hallhatatlan hangulatot. Az egész nem soká tartott, és semmit sem hagyott maga után. Hat év múlva már arra is alig emlékezett, hogyan nyerte vissza a szabadságát, oly gyors és könnyű dolga volt ezzel a hideg, beteges, önző és udvarias férjjel, ezzel a szorgalmas és becsvágyó, de közép-szerű emberrel, akit sárgává aszalt a politikai és üzleti hercehurca. A nőt csak hiúságból szerette, feleségét pedig sohasem. Elszakadásuk teljes volt és őszinte, és attól fogva, hogy egymás számára idegenné váltak, hallgatólagosan hálások voltak egymás iránt a megszabadulásukért, és Thérèse még barátságot is érzett volna férje iránt, ha nem tartja ravasznak, alattomosnak és olyannak, mint aki túlságos ügyeskedéssel szerzi meg az ő aláírását, ha szükség van pénzre a vállalkozásaihoz, amelyekben inkább hengegésből, mint kapzsiságból

⁴ *Júliusi monarchia* (1830-1848) - Lajos Fülöp bankárkirály uralma. Ebben az időben indul rohamos fejlődésnek a francia kapitalizmus.

⁵ „*Szabadelvű császárság*” (1852-1870) - III. Napóleon uralma.

vett részt. Ezt leszámítva, mit sem jelentett számára a férfi, akivel nap nap után együtt ebédelt, beszélgetett, akivel egy lakásban élt, és együtt utazgatott.

Magába mélyedve, arcát kezére hajtva ült a tűzhely előtt, mint aki kíváncsian lesi valami jósnő igéit, s mialatt magányos éveinek emlékét idézte, de Re márki képe tűnt fel előtte. Oly tisztán és élesen látta alakját, hogy valósággal meglepődött. Nagy magasztalások után az apja mutatta be neki, és ő, harminc esztendő szerelmi sikereinek és nagyvilági dicsőségének tündöklésében, nagynak és szépnek látta a márkot. Mint valami díszőrség húzódtott utána kalandjainak hosszú sora. Három nemzedék asszonyait bűvölte el, és el nem tűnő emléket hagyott azok szívében, akiket valaha szeretett. Férfias kelleme, hűvös előkelősége és a hódításban kifejlesztett gyakorlata jóval a rendes korhatáron túl hosszabbította meg fiatalágát. Különös figyelemmel tüntette ki a fiatal Martin grófnét, akinek hízelgett a nagy műértő hódolata. Még most is szívesen gondolt vissza rá. Nagyszerű csevegő volt. A grófné nem titkolta, hogy jól érzi magát társaságában; s a márki léha hősködéssel határozta el magában, hogy szerencsés pályáját ennek a fiatalasszonynak a meghódításával fogja méltóképpen betetőzni, akit mindenki más előtt ő fedezett fel, s aki szemlátomást vonzódott hozzá. Válogatott cselfogásokkal igyekezett megadásra bírni, de az asszony könnyűszerrel kisiklott a kezéből.

Két évvel később odaadta magát Robert Le Ménilnek, aki szilaj hévvel szerette, és ifjúságának egész tűzével, lelkének egyszerű szenvedélyével vágyakozott utána. „Neki adtam magamat, mert szeretett” - mondta magában, és ez igaz is volt. De igaz volt az is, hogy valami lappangó és hatalmas ösztön kergette, s hogy a benne lakozó titkos erőknek engedelmeskedett. Mindez azonban nem rá tartozott; rá és a lelkiismeretére annyi tartozott, hogy hittel, meggyőződéssel, akarattal vállalt egy igaz érzést. Megadta magát, amikor látta, hogy az általa fölgyújtott szerelem Le Ménilben a szenvedésig fokozódott. Gyorsan és egyszerűen adta oda magát. Le Ménil azt hitte, hogy könnyű hódítása volt, de tévedett. Thérèse szíve elszorult a helyrehozhatatlan lépés előtt, és szégyenkezést érzett amiatt, hogy most egyszerre rejtegetnivalója van. Égő fülében sustorgott minden, amit azokról a nőkről rebesgettek előtte, akiknek szeretőjük van. De büszkesége, tapintata és hibátlan jó ízlése tiltotta, hogy elárulja ajándékának árát, s hogy olyasmit mondjon, ami barátját érzésén túl kötelezhetné. Le Ménil semmit sem sejtett ebből az erkölcsi rosszsullétből. Ez egyébként alig néhány napig tartott, s utána teljes megnyugvás következett. Három év elteltével Thérèse meg volt győződve cselekedetének ártatlan és természetes voltáról. Minthogy senkinek sem ártott vele, nem volt oka megbánnia, amit tett. Elégedettséget érzett. Ez a viszony még a legrendesebb fejezete volt életének. Szeretett, és viszont-szerették. Igaz, hogy nem volt része a nagy mámorban, amelyről valaha álmodozott. De lehet-e abban részünk egyáltalán? Kedvese volt egy derék, tisztességes fiúnak, akit kedveltek a nők, aki kapós volt az úri társaságban, noha gögösnek és merevnek tartották, s aki őiránta igaz érzéssel viseltetett. A gyönyör, amit neki adott, s az öröm, hogy szép lehetett számára, szorosan fűzte barátjához, aki ha állandóan élvezetessé nem is, de elviselhetővé s olykor kellemessé tette számára az életet.

Le Ménil föltárta előtte, amit magánosságában, futó rosszsulléteinek és ok nélküli levertségeinek figyelmeztetése ellenére sem értett volna meg: belső természetét, vérmérsékletét, igazi hivatását. Miközben őt kiismerte, Thérèse kiismerte saját magát. Boldogító meglepetés volt ez. Rokonzásuk sem az elméből, sem a lélekből nem fakadt. Thérèse érzése barátja iránt az az egyszerű és határozott kedvtelés volt, amely nem kopik el egyhamar. E pillanatban is élvezettel gondolt arra, hogy barátja holnap várni fog rá a Spontini utcában a kis lakásban, ahol három év óta találkozni szoktak. A kialudt tűz előtt gubbasztva, meglehetősen erős fejbiccentéssel és ily előkelő úrihölgytől váratlan durva vállrándítással mondta magában: „Hiába, no, nem lehetek el szerelem nélkül!”

Alkonyodott, mikor kiléptek a Spontini utcai kis félemeleti lakásból. Robert odaintett egy csellengő bérkocsit, és nyugtalanul pillantva a lóra és a kocsisra, Thérèse-zel együtt beszállt. Egymáshoz simulva robogtak végig a ködlepte városon, amelynek tétova félhomályát fénysávok szaggatták meg. Csupa lágy, elmosódó érzés volt bennük, hasonlatos a fényfoltokhoz, amelyek az ablakot befutó párában csillogtak nedvesen. Mindaz, ami rajtuk kívül volt, mintegy összefolyt és tovarohant, lelkükben valami nagyon jó ürességet éreztek. A kocsit a Pont-Neuf közelében állt meg, az Augustins rakparton.

Kiszálltak. A zord januári levegőt száraz hideg tette éléssé. Thérèse a fátyola mögött élvezettel szívta be a fuvalmakat, amelyek a folyón át lengedezve, csípős és sóhoz hasonlóan fehér port hajtottak maguk előtt a keményre fagyott talajon. Örült, hogy szabadon járhat az ismeretlen környezetben. Szerette ezt a házrengeteget, amelyet a levegő sápadt és mély derengése burkolt körül; szeretett kemény és gyors léptekkel haladni a rakparton, ahol a fák ágaik fekete fátyolszövetét terítették a város füstjétől rozsdás láthatár fölé; szerette a korláton áthajolva nézni a Szajna keskeny medrét, ahogy tovahömpölyög benne a komor vízáradat; szerette a parttalan folyó szomorúságát, mert ezen a részen sem fűzfák, sem bükkfák nincsenek. Az ég magasán már az első csillagok remegtek.

- Szinte úgy tűnik - szólalt meg Thérèse -, mintha a szél kiolthatná a csillagokat.

A férfi ráhagyta, hogy csakugyan nagyon reszketősek. De nem gondolta, hogy ez esőt jelentene, mint a parasztok hiszik. Sőt éppen megfigyelte, hogy a csillagok reszketése tíz eset közül kilencben száraz időt jósol.

Amint elértek a Petit-Pont közelébe, jobb kéz felől füstölgő lámpákkal megvilágított zsibárusbódékat vettek észre. Thérèse odasietett, és fürkészve vette szemügyre a por- és rozsdalepte tárgyakat. Föltámadt kutató ösztöne, befordult az utcasarkon, és elkószált egészen egy falhoz ragasztott bódéig, amelynek nedves gerendáiról piszkos rongyok lógtak. A szennyes ablaktáblák mögött üstöket, porcelán virágtartókat, egy klarinétot és egy menyasszonyi koszorút világított meg a pislákoló mécses.

A férfinak nem ment a fejébe, mi érdekeset talál ebben.

- Még majd fölszed holmi férget. Mi érdekli itt?

- Minden. Elképzelem a szegény menyasszonyt, akinek a koszorúja itt van az üvegbura alatt. A nászlakomát valahol a Maillot-kapunál tartották meg. A menetben volt egy nemzetőr is. Ilyen akad majdnem minden násznépben, aminőket szombatoként a Bois-ban látni. Mondja, magát nem hatják meg ezek a nevetséges és szánalmas szegény alakok, akik elfoglalják a maguk helyét a múlt dicsőségében?

A kicsorbult és párjuk vesztett virágos csészék között egy kis kést pillantott meg, amelynek elefántcsont nyele vékony, hosszú, Maintenon-módra fésült hölgyet ábrázolt. Megvette néhány garasért. Örült neki, mert otthon megvolt a hozzá illő villája. Le Ménil beismerte, hogy nincs érzéke az ilyen csecsebecsékhez. De a nagynénje, Lannoix-né, annál nagyobb műértő. A caeni régiségkereskedők folyton őt emlegetik. Kastélyát korhűen építtette újjá és bútoroztatta be. Ez a kastély valaha Jean Le Ménil nyaralója volt, aki 1779-ben táblai tanácsos volt Rouenban. De régebben épült, és egy 1690-ből származott okirat „palackos ház” néven említi. Egyik földszinti terem rácsos, fehér szekrényeiben még most is őrzik Jean Le Ménil könyvgyűjteményét. A nagynéni egyszer fejébe vette, hogy rendet csinál a könyvek közt. Egy csomó sikamlós, szemérmetlen rajzokkal díszített művet talált ott, valamennyit tűzbe dobta.

- Ilyen buta nő a nagynénje? - szólt Thérèse.

Már régóta bosszankodott a Lannoix néniről szóló történeteken. Barátjának anyja, nővérei, nagynénjei, nagyszámú rokonai vidéken éltek. Thérèse nem ismerte a családot, és kelletlenül gondolt rá. Ingerülten hallgatta, amikor Le Ménil csodálattal beszélt az atyafiságáról. Bosszantották gyakori családi látogatásai, és úgy képzelte, hogy ilyenkor dohszagot, szűk látókört hozott magával, és olyan érzéseket, amelyek bántották. A férfi viszont naivan csodálkozott ezen az ellenszenven, és szenvedett miatta.

Hallgatott. Egy kocsmáról, amelynek ablakai sárga fényt ontottak a rácsokon keresztül, eszébe jutott Choulette, a költő, akiről mindenki tudta, hogy részeges. Csípősen megkérdezte Thérèse-től, jár-e még hozzá Choulette, aki galléros köpenyben, vörös nyakbavetővel szokott hozzá látogatóba menni.

Thérèse-t bántotta, hogy úgy beszélt, mint Larivière tábornok. Elhallgatta, hogy Choulette már ősz óta nem mutatkozott nála, és elhanyagolja őt, mint afféle dolgos és szeszélyes ember, aki nem ismeri a társasági illemet, és nem is ad rá.

- Nekem tetszik az az ember, van benne szellem, képzelőerő, eredetiség.

És mikor Le Ménil megjegyezte, hogy fonák ízlése van, élénken tiltakozott:

- Nekem nem egy ízlésem van, hanem sok. Remélem, nem mindegyiken talál gáncsolnivalót.

Eszébe sincs, hogy gáncsoskodjon. Csak attól tart, rosszul teszi, hogy szívesen lát magánál egy ötvenéves bohémet, aki nem való tisztességes házba.

Thérèse ellentmondott:

- Hogy Choulette nem való tisztességes házba? Hát tudja meg, hogy évente egy hónapot tölt Vendée-ban Rieu márkinénál... úgy van, a katolikus, a királpárti Rieu márkinénál, a vén reakciónál, ahogyan saját magát szokta nevezni. És ha már Choulette-ről beszélünk, elmondom a legújabb esetét, úgy, ahogy Paul Vence-től hallottam. Jobban meg is tudom érteni ebben az utcában, ahol ruhákat aggatnak és virágcserepeket tesznek az ablakokba.

- Ezen a télen egy este, zuhogó esőben, ilyenféle nyomorúságos sikátorban - a neve nem jut eszembe - valami pálinkamérésben összeakadt egy szegény utcalánnyal, aki a csaposlegényeknek se kellett volna. Choulette megkedvelte az alázatosságáért. Mariának hívták. De még ez a név sem volt jogos tulajdona; az ajtóra kiszögezve találta egy garniszálló legfelső emeletén, amikor oda beköltözött. Choulette meg volt hatva a nyomor és becstelenség teljessége láttán. Testvérének szólította a lányt, és kezét csókolt neki. Azóta vele van. Hajadonfőtt és nagykendősen cipeli magával a művészkávéházakba, ahol jobb módú diákok a folyóiratokat bújják. Gyöngéd szavakat mond a lánynak, amitől mind a ketten elpityerednek. Isznak és utána hajba kapnak. A férfi szereti a lányt. Szeplőtlennek nevezi, keresztjének és üdvösségének. Mezítláb találta; egy gombolyag durva pamuttal és tükkel ajándékozta meg, hogy harisnyát tudjon kötni magának. Maga talpalja hatalmas szegekkel a szerencsétlen teremtés cipőit. Verseket tanultat vele, amelyek igen könnyen érthetők. Attól tart, hogy elhomályosítaná a lány lelki szépségét, ha kiemelné a mocsárból, ahol tökéletes egyszerűségben és csodálatos igénytelenségben él.

Le Ménil vállat vont.

- Ez a Choulette kész örült, és mondhatom, szép kis történeteket mesél magának Paul Vence! Én aztán igazán nem vagyok erénycsősz, de vannak erkölcstelenségek, amelyektől undorodom.

Csak úgy találomra bandukoltak. Thérèse eltűnődött.

- Igen, az erkölcs, tudom, a kötelesség!... De hogy mi is az a kötelesség, az ördög tudja. Mondhatom magának, többször nem tudom, mint tudom, hogy a kötelesség mi fán terem. Olyasmi ez, mint a Miss sündisznója otthon, Joinville-ben. Egész este kerestük a bútorok alatt, és amikor megtaláltuk, aludni mentünk.

Le Ménil úgy találta, hogy van némi igazság abban, amit mond, talán több is, mint gondolja. Ha egyedül volt, már ő is elgondolkozott rajta.

- Annyira vagyok ezzel, hogy néha sajnálom, miért nem maradtam a hadsereg kötelékében. Tudom, mit akar mondani: az ember elbutul katonáéknál. Igaz, de viszont pontosan tudja, mi a teendője, és ez nem kis dolog. Úgy nézem, hogy a nagybátyám, La Briche tábornok, szépen és kellemes körülmények között él, s nagy becsülésnek örvend. Persze manapság, amikor az egész országot begyömöszölik a hadseregbe, se tisztak, se katonák nincsenek többé. Olyan ez, mint egy pályaudvar vasárnap, amikor a kalauzok a kocsikba taszigálják a megriadt utasokat. La Briche bátyám a dandárjának minden egyes tisztjét és közemberét személyesen ismerte. Hosszú névjegyzékük még most is ott lóg az ebédlője falán. Szórakozás neki, hogy néha végigolvassa. Manapság? Hogyan ismerhetné egy tiszt a katonáit?

Az asszony nem hallgatott oda. A Galande utca sarkán egy burgonyasütő kofát nézett. Üveges szélvédő mögött gubbasztott, s paráztűzben fénylő ábrázata előderengett az árnyékból, amint szűrőkanalát a sifterő serpenyőbe mártogatva, aranylő burgonyaszemeleteket emelt ki, és megtöltötte vele a sárga papírzacskót, amelyben úgy csillogtak, mint a szalmaszálak. Egy vörös hajú lány, vörös kezében két sou-t pénzdarabot tartva, figyelte ezt a műveletet.

Amikor a lány elvitte a zacskót, Thérèse megirigyelte, és eszébe jutott, hogy éhes. Ő is olajban sült burgonyát akart.

Le Ménil ellenkezett.

- Mit tudhatni, miben süti?

De a végén két sou-ért vásárolnia kellett a kofától egy zacskóval, és még arra is vigyáznia, hogy a burgonya meg legyen sózva.

Mialatt Thérèse, kissé felhúzva a kalapfátyolt, majszolni kezdte az aranylő szemeleteket, Le Ménil a néptelen kis utcákba vezette, ahova a gázlámpák nem világítottak. Így jutottak ki ismét a partra, és a keskeny Szajna-ágon túl a székesegyház sötét kőtömegére esett a pillantásuk. A főhajó csipkés taraján veszteglő hold ezüsttel futtatta be a tető lejtős felületeit.

- A Notre-Dame - szólt Thérèse. - Nézze csak, ormótlan, mint egy elefánt, és finoman tagolt, mint egy rovar teste. A hold a tetejébe kúszik, és majomfintorral nézi. Ez nem afféle falusi hold. Joinville-ben tudok egy ösvényt, szép, sima ösvény, s a végén ott a hold. Nincs ott minden este, de hűségesen vissza-visszatér, telt, piros, barátságos ábrázattal, mint valami szomszédasszony, környékbeli asszonyság. Egészen komolyan elébe szoktam menni, udvariasságból, barátságból. De ezzel a párizsi holddal az ember nem szívesen kerülne közelebbi érintkezésbe. A társasága csöppet sem ajánlatos. Mi mindent látott már, amióta a háztetőkön csavarog!

A férfi gyöngéden mosolygott.

- Ó, a te kis ösvényed, magányos sétáid útja, amelyet, úgy mondtad, azért szeretsz, mert a végén ott van az égboltozat, nem nagyon magasan, nem nagyon messze... mintha ott lennék, oly tisztán látom!

A joinville-i kastélyban, mint Montessuy vadász-vendége, látta meg először Thérèse-t. Mindjárt megszerette és megáhitotta. Ott egy este a kiserdő szélén vallott neki szerelmet, és az asszony némán, fájdalmasra ferdült szájjal, távolba merengő tekintettel hallgatta.

Most, hogy visszagondolt a kis erdei ösvényre, ahol Thérèse őszi éjszakákon egyedül sétálgatott, Le Ménil elérzékenyült, megilletődve idézte föl az első vágyak és félénk reménységek tündéri óráit. Megkereste Thérèse prémes karmantyúba bújtatott kezét, és megszorította keskeny csuklóját.

Egy kislány, aki fenyőgallyal bélelt kosárkában ibolyát árult, fölismerte bennük a szerelmespárt, és hozzájuk lépett, hogy vegyenek virágot. Le Ménil egy két sou-s csokrot vásárolt barátnőjének.

Thérèse a székesegyház felé ment. „Roppant szörnyeteg ez a templom - gondolta -, az apokalipszis szörnyetege...”

Ahogy átérték a hídon, egy ráncos, szőrös állú és a kortól és portól cserzett bőrű virágáros asszony szegődött a nyomukba, mimózával és nizzai rózsákkal terhelt kosarával. Thérèse, aki éppen ekkor csúsztatta keblébe az eddig kezében vitt ibolyákat, pajkosan felelt az asszony kínálgatására:

- Köszönöm, el vagyok látva.

- Jó annak, aki fiatal! - sipítozta távozóban a vén mami.

Thérèse majdnem azonnal megértette a célzást, és futó mosoly csillant fel ajkán és szemén. A székesegyház tornácára boruló árnyékban elhaladtak a kőszobrok előtt, amelyek kormánypalcát tartva, koronás fővel sorakoztak a fülkéikben.

- Menjünk be - szólt Thérèse.

Le Ménil vonakodott. Valami feszélyezettséget érzett, majdnem félelmet attól, hogy barátnőjével egy templomba lépjen. Azt mondta, hogy a templom zárva van. Hitte is, hogy így van, mert akarta, hogy úgy legyen. Thérèse betaszította az ajtót, és beosont az óriás hajóba, ahol az oszlopok, mint élettelen fatörzsek nyúltak a sötétlő magasba. Hátról az elhallgató orgonaszó utolsó nyögdecselése közben árnyszerű papok égő gyertyákat vittek. Thérèse a nagy csendben összeborzongva szólalt meg:

- Nagyon hat rám a templomok komor sötétsége; érzem benne a Semmi végtelenségét.

Le Ménil így válaszolt:

- De mégiscsak kell hinnünk valamiben. Nagyon szomorú lenne, ha nem volna Isten, ha lelkünk nem volna halhatatlan.

Thérèse egy darabig mozdulatlanul állt az oszlopívekről lefelé csüngő homály-kárpitok alatt, azután megszólalt:

- Ugyan hagyja, hiszen ezzel a rövid élettel sem tudunk mihez kezdeni, és maga még egy másikat kíván, aminek sohase legyen vége!

Hazamenet a kocsiban Le Ménil vígan kijelentette, hogy a napja nagyon jól telt el. Megölelte Thérèse-t, vele is, önmagával is elégedetten. De Thérèse-re nem ragadt át a jókedv. Rendszerint így jártak egymással. Az együtt töltött utolsó percek Thérèse számára elcsúfította, hogy előre érezte: Le Ménil elváláskor nem fogja megtalálni a kellő szót. Rendesen csak úgy kurtán vált el tőle, mint akiben a dolgok nem folytatódnak. Thérèse minden ilyen szétválás

után olyanformán érezte magát, mintha szakítottak volna. Ez már előre bántotta, és ingerlékenyvé tette.

A Cours-la-Reine fái alatt a férfi megfogta a kezét és összecsókolta.

- Ugye, Thérèse, ritkaság, hogy ketten úgy szeressék egymást, mint mi?

- Hogy ritkaság-e, nem tudom; de hiszem, hogy maga szeret.

- És maga?

- Én is szeretem magát.

- És mindig fog szeretni?

- Ki tudhatná azt előre?

Majd látva, hogy barátjának arca elborul, így folytatta:

- Nyugodtabb lenne, ha olyan asszony volnék, aki mennyre-földre esküdözik, hogy egész életében magát fogja szeretni?

Le Ménil nem lett nyugodtabb. Szerencsétlen arcot vágott, Thérèse megsajnálta, és rögtön enyhítő szavakat keresett:

- Tudja jól, hogy nem szoktam léhaskodni. Nem vagyok olyan adakozó természet, mint Seniavine hercegné.

A Cours-la-Reine vége felé, a fák alatt elbúcsúztak. A férfi a rájuk várakozó kocsin a Royale utcába hajtattott. A klubban akart ebédelni, azután színházba készült, így hát sietős volt az útja.

Thérèse gyalog ment haza. Ahogy a Trocadéro dombjához ért, amely szikrázva fénylett, mint valami gyémánt ékszer, a Petit-Pont mellett látott öregasszonyra kellett gondolnia. A fülébe csengett a szava, amit a fekete porfelhőt kavarázó szélbe süvített: „Jó annak, aki fiatal.” De már nem sikamlós csipkelődésnek hallotta, hanem nyugtalanítónak és szomorúnak: „Jó annak, aki fiatal.” Igen, fiatal, kedvese van, és nagyon unatkozik.

Az asztal közepén dús virágcsokor díszelgett nagy, kerek aranybronz kosárban, melynek bőségszarukat ábrázoló súlyos fogói alatt, csillagok és méhek közt, sasok terpeszkedtek. Kétoldalt Victoriának, a győzelem istennőjének szárnyas szobrocskái támogatták az égőgyertyás kandelábereket. Ezt az empire ízlésű asztaldíszet Napóleon ajándékozta 1812-ben Martin aisne-i grófnak, a mostani Martin-Bellème gróf nagyapjának. Az aisne-i Martint 1809-ben a törvényhozó testületbe választották, a rákövetkező évben pedig tagja lett a pénzügyi bizottságnak, ahol szorgalmas és félénk természetéhez illő szívósságot és titoktartást követelő munkakört talált. Bár származása és hajlandóságai szerint liberális volt, mégis kivívta a császár tetszését iparkodásával és szeplőtlen becsületességével, amely azonban sohasem volt tolazkodó. Két éven át valósággal fürdött az uralkodó kegyében. 1813-ban csatlakozott a mérsékelt többségi párthoz. Ez a párt helyeselte azt a beszámolót, amelyben Lainé⁶ elkésetten leckéztette a császárt, ennek hatalmi helyzetében és balsorsában egyszerre kereste a bajok kútforrását. Amikor 1814. január elsején társaival együtt megjelent a Tuilériákban, a császár félelmetes fogadtatásban részesítette őket. Valósággal közéjük tűzelt. Bősz volt és komor,

⁶ *Lainé*, Joseph (1767-1835) - francia politikus és szónok. Napóleon idején a törvényhozó testület tagja volt, de nem tetszett neki a császár hatalmi politikája, és a királpártiakhoz csatlakozott.

meglevő erejének tudatában és bukásának fenyegető előérzetében haragja és megvetése villámait szórta.

Föl-alá járt riadt soraik közt, s egyszer csak véletlenül épp Martin gróft ragadta vállon, meg-
rázta, taszigálta és ráförmedt: „Azt hiszik, a trón semmi egyéb, mint négy, bársonnyal bevont
fadarab? Nem! A trón egy férfi, és ez a férfi én vagyok! Önök engem sárral akartak megdo-
bálni. Most tesznek nekem szemrehányásokat, most, amikor kétszázezer kozák lépi át a
francia határt? Az önök barátja, Lainé, hitvány fickó. Rendes ember otthon mossa ki a
szennyesét.” Miközben hol fönséges, hol útszéli szavakban öntötte ki dühét, egyre csak az
aisne-i követ hímzett gallérját markolászta. „Engem ismer a nép, de önöket nem ismeri. Én a
nemzet választottja vagyok, míg önök csak egy-egy megyének névtelen képviselői.” Meg-
jósolta, hogy a girondiak sorsára fognak jutni. Harsogó beszédét sarkantyúinak zörgése
kísérte. Martin gróf ettől a jelenettől élete végéig reszketeg, hebegő maradt, és reszketett
akkor is, amikor laoni házában meghúzódva, a császár bukása után hazahívta a Bourbonokat.
Szorongó mellét hasztalan borította el érdemkeresztekkel és rendjelszalagokkal a két
restauráció, a júliusi monarchia és a második császárság. Emelhették a legfőbb tisztségekbe,
három király meg egy császár elhalmozhatta kitüntetésekkel, ő mindig vállán érezte a nagy
korzikai kezét. Mint III. Napóleon szenátora halt meg, s egyetlen fiú utódját folyton rázta az
örökölt reszketés.

Ez a fiú Bellème kisasszonyt, a bourgeois-i törvényszék elnökének leányát vette feleségül, s vele
hozományba kapta annak a családnak politikai dicsőségét, amely a mérsékelt monarchiának
három minisztert adott. A Bellème-ék, mint akik XV. Lajos alatt bírói tisztségeket viseltek,
ellensúlyozták a Martinék jakobinus múltját. A második Martin gróf, 1881-ben bekövetkezett
haláláig, megszakítás nélkül tagja volt valamennyi törvényhozó testületnek. A fia, Charles
Martin-Bellème, könnyűszerrel örökölte helyét a képviselőházban. Elvette Thérèse Montessuy
kisasszonyt, a kapott hozománnyal megalapozta közszereplését, és csöndben odaszámítódott
ahhoz a négy-öt nagy rangú és dúsgazdag polgárhoz, akik a demokrata-köztársasági elveket
magukévá téve, eléggé kedvező fogadtatásra találtak e fémjelzett köztársaságiaknál, mert
ezeknek kapóra jött neveik mágnásos hangzása, észbeli tehetségeik közepes volta pedig meg-
nyugtatta őket.

Az ebédlőben, ahol az ajtók fölött lógó, Oudry festette kutya képek bundafoltjai csillantak elő
a félhomályból, a csillagokkal és aranyméhekkal ékes asztaldísz előtt, a két gyertyatartó
Victoria közt Martin-Bellème gróf töltötte be a háziúr szerepét, azzal a kissé mogorva előzé-
kenységgel és bánatos udvariassággal, amelyet az elnöki palotában még nemrég arra szántak,
hogy egy északi állam előkelő udvaránál képviselje az elszigetelt és magára eszmélt Francia-
országot. A gróf időnként színtelen szavakat intézett a jobbán ülő Garainnéhoz, a volt igaz-
ságügy miniszter feleségéhez, vagy bal felé, Seniavine hercegnéhez, aki roskadozott a gyé-
mántjai alatt, és rémesen unatkozott. Szemközt, túl a bronzkosáron, Martin grófné, aki
Larivière tábornok és Schmoll akadémikus közt ült, finom vonalú, hófehér vállait üdítette a
legyezőjével. Az asztal félkörbe szaladó két végén egymás mellett sorakoztak: a tagbaszakadt,
kék szemű, pirospozsgás arcú Montessuy, egy ifjú rokonhölgy, Madame Bellème de Saint-
Nom, aki nem tudta, hová tegye hosszú, sovány karjait, azután Duvicquet festő, Daniel
Salomon, Paul Vence, Garain képviselő Bellème de Saint-Nom, egy ismeretlen szenátor és
Dechartre, aki először volt itt ebéden. A kezdetben szűkszavú és el-elakadó társalgás lassan-
ként megeredt, határozatlan morajba olvadt, és kihangzott belőle Garain szava:

- Minden téveszme veszedelemmel jár. Az a hiedelem, hogy a képzelődők ártalmatlanok, nem
állja meg a helyét; sőt nagyon is kártékonyak. Valójában a látszatra legártatlanabb utópiák is
vést hozók. Megutáltatják az emberekkel a valóságot.

- Talán azért van ez - szólalt meg Paul Vence -, mert a valóság rút.

A volt igazságügy miniszter erősen hangoztatta, hogy ő szívből pártol minden lehetséges javítást. És szóval sem említve, hogy a császárság alatt az állandó hadsereg eltörlését, 1880-ban pedig az egyház és állam szétválasztását sürgette, kijelentette, hogy programjához híven a demokrácia buzgó szolgája maradt. Jelszava - mondotta - Rend és Haladás. Szentül hitte, hogy ez az ő találmánya.

Montessuy az ő nyers kedélyességével vágott vissza:

- Ugyan, kérem, legyünk őszinték. Ismerje be, Garain úr, hogy nincs mód komoly reformokra, és legfőljebb a levélbélyegek színét lehet megváltoztatni. Akár jók, akár rosszak, a dolgok olyanok, amilyeneknek lenniük kell. Igenis - ismételte -, a dolgok olyanok, amilyeneknek lenniük kell. De folyton változnak. 1870 óta az ország ipari és pénzügyi helyzetét négy olyan forradalom kavarta fel, aminőkről a nemzetgazdászoknak sejtelmük sem volt, s amelyeket ma sem látnak világosan. A társadalomban, akárcsak a természetben, az átalakulások belülről mennek végbe.

A kormányzat tekintetében Montessuy rövidlátó, de határozott nézeteket vallott. Minthogy teljesen a jelennek élt s a jövővel nem sokat törődött, a szocialisták nem okoztak neki fejfájást. Nem nyugtalankodott amiatt, hogy jöhet idő, amikor kihuny a nap, és megszűnik a tőke: jelenleg élvezte mind a kettőt. Ússzunk az árral - ez volt az életelve. Dőre, aki szembe fordul az árral, és bolond, aki meg akarja előzni.

A búskomor természetű Martin gróf azonban balsejtelmekkel gyötrődött. Burkolt szavakkal célzott várható megrázkódtatásokra.

Aggodalmas megjegyzései fölajzották a virágkosár túlsó felén ülő Schmollt, aki most kesergésbe és jósolgatásba kezdett. Kifejtette, hogy a keresztény népek önmagukra hagyatva teljesen képtelenek kikecmeregni a barbárságból; ha nincsenek zsidók és arabok, Európa ma is, mint a keresztes háborúk idején, tudatlanságban, nyomorban, kegyetlenségben fulladozna.

- A középkor - mondotta - még nem ért véget, csak a történelmi tankönyvekben, amelyekkel az iskolás gyerekeket bolondítják. A valóság az, hogy a barbárok ma is csak barbárok, Izrael küldetése, hogy a nemzeteket tanítsa. Izrael hozta el a középkorban Európába Ázsia bölcsességét, önök irtóznak a szocializmustól. Keresztény betegség ez, akárcsak a szerzetesség. És mi az anarchia? Nem ismerik föl benne az albigensek és valdensek⁷ hajdani bélpoklosságát! A zsidók, Európa nevelői és civilizálói, csak ők lennének képesek rá ma is, hogy ezt a földrészt megszabadítsák az emésztő evangéliumi kórságtól. Azonban nem teljesítették kötelességüket, keresztényekké váltak a keresztények közt. Meg is bünteti őket az Isten. Tűri, hogy száműzzék és kifosszák őket. Az antiszemitizmus mindenütt ijesztően terjed. Oroszországban a hitsorsosaimra úgy vadásznak, mint a ragadozó állatokra. Franciaországban a zsidók elől elzárják a polgári és katonai hivatalokat. Nem veszik fel őket az előkelő társaskörökbe. Unokaöcsém, Isaac Coblentz, le kellett hogy mondjon a diplomata pályáról, pedig fényes eredménnyel tette le a felvételi vizsgát, némely kollégám felesége, ha a feleségem látogatóban van nála, tüntetően antiszemita folyóiratokat lapozgat a szeme láttára. És akár hiszik, akár nem, a közoktatási miniszter megtagadta tőlem a parancsnoki keresztet, amelyre igényt tartottam. Micsoda hálátlanság! Micsoda eltévelyedés! Jól jegyezze meg: az antiszemitizmus az európai művelődés halála.

⁷ *albigensek és valdensek* - a XII. században alakult vallásos szekták. Mindkettő támadta a katolicizmus dogmáit, és ezzel akadályozta az egyházra támaszkodó központi királyság létrejöttét.

A kis ember telivér természete túltette magát a társadalmi kereteken. Fura és félelmetes szókimondásával riasztott az ebédelő társaságra. Martinné, akit ez mulattatott, megdicsérte érte.

- Maga legalább - szólt hozzá - síkraszáll a hitsorsosaiért. Nem tesz úgy, mint egy nagyon szép zsidó hölgyismerősöm, aki telekiabálta a világot, hogy megsértették, mert azt írta róla egy újság, hogy az izraelita társaság színe-java járatos házához.

- Bizonyos vagyok, asszonyom, hogy nem is tudja, a zsidó erkölcs mennyivel szebb és felsőbbrendű minden másnál. Ismeri a három gyűrű példázatát?

Ezt a kérdést elnyelte a zshivaj, amelyben külpolitikáról, képkiállításokról, nagyvilági botrányokról és akadémiai értekezésekről folytatott párbeszédnek kereszteződtek. Szóba került a legutóbbi regény és a legközelebbi színdarab, egy vígjáték, amelyben Napóleonnak mellékes szerep jutott. Napóleon alakját sűrűn vitték színpadra, s újabban néhány nagyon kapós könyv jelent meg róla. Ezekben úgy szerepelt, mint az érdeklődés középpontjában álló, divatos személyiség, már nem népies hős többé, a haza csizmás félistene, mint azokban az időkben, mikor Norvins⁸ és Béranger⁹, Charlet¹⁰ és Raffet¹¹ megteremtették a legendakörét, hanem különöc egyéniség, meghitt valóságában mulattató alak, olyan figura, akinek viselkedésében kedvét leli a művésznép, mozgalmas élete pedig vonzza a bámész tömeget.

Garain, aki közéleti pályáját a császárság gyűlöletére alapozta, nyíltan kimondta a véleményét, hogy a közhangulatnak ez a fordulata nem egyéb képtelen hóbortnál. Nem látott benne veszedelmet, és nem félt tőle. Nála a félelem váratlanul és féktelenül szokott nekiszabadulni. Most még teljesen nyugodt volt: sem az előadások betiltását, sem a könyvek elkobzását, sem a szerzők lecsukását, sem a többi megtorló intézkedéseket nem követelte. Napóleonban higgadt, de szigorú ítélettel csak Taine¹² condottierejét látta, azt az embert, aki Volney-t¹³ hasba rúgta.

Mindenki Napóleon igazi mivoltát akarta meghatározni. Martin gróf, szemközt a császári asztaldísszel és a szárnyas Victoriákkal, illőképpen méltányolta Napóleon tehetségét a szervezésben és közigazgatásban, és különösen kiemelte működését az államtanács elnöki székében, ahol egy-egy szavával világosságot derített homályos kérdésekre.

⁸ *Norvins*, Jacques (1769-1854) - francia történész. A jakobinusok idején börtönbe zárták, Napóleon uralma szabadította ki. Ettől kezdve odaadóan szolgált a császárt, és több történelmi művében dicsőítette.

⁹ *Béranger*, Pierre-Jean (1780-1857) - francia költő. Az 1848-35 forradalom idején a néptömegek az ő dalait énekelték. Viszont - akarata ellenére - I. Napóleont dicsőítő dalai III. Napóleon uralomra jutását támogatták.

¹⁰ *Charlet*, Nicolas (1792-1845) - francia rajzoló és festő. Műveiben javarészt Napóleon uralmának dicsőséges mozzanatait örökítette meg.

¹¹ *Raffet*, Auguste (1804-1860) - francia rajzoló. Pályája kezdetén Napóleonnól rajzolt műveivel érte el első sikereit.

¹² *Taine*, Hyppolite (1828-1893) - francia kritikus és történelemtudós. Legnagyobb történelmi művében, a *Jelenkori Franciaország eredete* c. munkájában keményen bírálja Napóleont, és condottiere-nek, azaz zsoldosvezérnek nevezi.

¹³ *Volney*, Constantin-François (1757-1820) - francia filozófus és történész. Napóleon belügyminiszternek akarta kinevezni, de a tudós visszautasította.

Garain bizonykodott, hogy Napóleon ezeken a híres üléseken szippantás ürügye alatt el szokta kérni a tanácsurak miniatűrökkel ékes, gyémántos, színarany burnótszelencéit, és ezeket a jogos tulajdonosaik többé nem látták viszont. Végül a tanács tagjai már csak nyírfakéregből készült szelencéket vittek az ülésekre. Ezt az adatot Garain magától Mounier¹⁴ fiától tudta.

Montessuy a rend iránt való érzéket becsülte Napóleonban.

- Szerette az alapos munkát - mondta. - Ez a kedvtelés ma már nincs divatban.

Duvicquet, a festő, aki mindent a festő szemével nézett, zavarban volt. A Szent Ilona szigetéről származó halotti álcán nem találta meg annak a szép és hatalmas arcnak a vonásait, amelyet az érme és mellszobrok szentesítettek. Bárki meggyőződhet erről manapság, amikor ennek a lomtárból előkerült álarcnak bronzmásai ott láthatók minden ószeres boltban, aranyozott fafaragású sasok és szfinxek közt. És őszierinte, miután Napóleon igazi arca nem volt napóleoni, igazi lelke sem lehetett az. Talán csak derék nyárspolgári lelke volt; már másoktól is hallotta, és kész volt hitelt adni ennek a nézetnek. Egyébként Duvicquet, aki azzal dicsekedhetett, hogy ő festette meg a század nagyjait, tudta, hogy a híres emberek egyáltalán nem hasonlítanak a köztudatban róluk élő képhez.

Daniel Salomon megjegyezte, hogy a szóban forgó álarc, az elhunyt császár arcáról készült gipszlenyomat, amelyet Antommarchi¹⁵ doktor hozott Európába, már 1833-ban, amikor Lajos Fülöp idején bronzba öntötték, és előfizetés útján terjesztették, általános meglepetést és bizalmatlanságot keltett. A vígjátékbeli patikusra emlékeztető fecsegő és kapzsi talján orvosról föltételezték, hogy becsapja a világot. Gall doktor¹⁶ tanítványai, akiknek rendszere akkortájt nagyon népszerű volt, az álcát gyanúsnak nyilvánították. Nem találták meg rajta a lángelme dudorait, s a homlok, mesterük elméletének mércéjével vizsgálva, nem mutatott rendkívüli vonást.

- Eszerint - szólt Seniavine hercegné - Napóleon egész rendkívülisége abból állt, hogy hasba rúgta Volney-t, és gyémántos burnótszelencéket csent. Ezt tudtuk meg most Garain úrtól.

- Hozzá még - jegyezte meg Martinné - nem is olyan bizonyos az a hasba rúgás.

- Előbb-utóbb minden kiderül! - fűzte tovább vidáman a szót a hercegné. - Napóleon semmit sem csinált. Még csak hasba sem rúgta Volney-t, és olyan feje volt, mint egy hülyének.

Larivière tábornok úgy érezte, hogy rajta a sor, töltenie kell. Ezt a mondatot lőtte ki:

- Napóleon? Bizony, az 1813-as hadjáráshoz sok szó fér.

Csak Garainnak akart kedvében járni, más gondolat nem is volt a fejében; de azért ügyel-bajjal meg tudott fogalmazni valami összefoglaló véleményt.

- Napóleon hibákat követett el, amelyeket az ő állásában nem lett volna szabad elkövetnie.

És nekiperulva elhallgatott. Martinné megkérdezte:

- Mit tart ön, Vence úr, Napóleonról?

¹⁴ Mounier, Edouard (1784-1843) - Napóleon titkára.

¹⁵ Antommarchi, François (1780-1838) - Szent Ilona szigetén a száműzött Napóleon háziorsosa, ő készítette el a császár halotti maszkját.

¹⁶ Gall, Franz-Joseph (1758-1828) - német orvos. Ő alakította ki a frenológia ma már teljesen megcáfolt elméletét. Eszerint a koponya alkatáról meg lehet állapítani a vizsgált egyén képességeit és jellemét.

- Én bizony nem imádom a marcona hadfiakat; a hódítókat pedig kötözni való bolondoknak tartom. De azért érdekel a császár alakja, mint ahogy a tömegeket is érdekli. Egyéniséget és életerőt látok benne. Nincs az a hősköltemény, nincs az a kalandregény, amely fölérne az ő *Emlékiratai*-val, pedig az írásmódja nevetséges. Ha tudni akarja, asszonyom, miként vélekedem Napóleonnól, megmondhatom, hogy dicsőségre született, és az eposzhősök tündöklő egyszerűségében viseli a dicsőség fényét. Egy hősnek emberinek kell lennie. Napoleon emberi volt.

- Ohó - hallatszott innen is, onnan is.

De Paul Vence folytatta:

- Erőszakos és könnyelmű volt; épp ezáltal mélységesen emberi. Úgy értem: olyan, mint mindenki más. Rendkívüli erővel akarta, amit az átlagemberek becsülnek és áhítanak. Benne is éltek az illúziók, amelyeket a népekben fölébresztett. Ez volt ereje és gyöngesége, ez volt benne szép. Hitt a dicsőségben. Az életről és a világról nagyjából ugyanaz az elképzelése volt, mint bármelyik gránátosának. Mindvégig megvolt benne az a gyermeki komolykodás, amely kedvét leli a karddal-dobbal való játszadozásban, s az a bizonyos ártatlanság, amely kell, hogy az emberből jó katona váljék. Őszintén becsülte az erőt. Ember volt, hús-vér ember. Nem volt egy gondolata, amely ne lett volna tett, minden tette nagy volt, s a tömeg szája íze szerint való. Ez a népies nagyság teszi a hőst hőssé. És Napoleon a tökéletes hős. Esze sohasem ért messzebbre a kezénél, apró, szép kezénél, amellyel összemorzsolta a világot. Pillanatig sem törte a fejét olyasmin, amit elérnie nem adatott.

- Szóval - jegyezte meg Garain - ön azt tartja, hogy nem volt intellektuális lángész. Ez az én véleményem is.

- Kétségtelen - folytatta Paul Vence -, hogy megvolt benne az a lángész, amire szüksége volt a ragyogó érvényesüléshez a polgári és katonai világporondon. De a spekulatív lángész, az nem volt meg benne. Ez a lángész, mondaná Buffon, más lapra tartozik. Nézzük egybegyűjtött iratait és szónoklatait. Az stílusa mozgalmas és szemléletes. És a gondolatok e tömkelegében hasztalan keressük a filozofikus kíváncsiságot, a megismerhetetlen után szomjazó érdeklődést, a sorsot rejtő titokzatosság miatt való nyughatatlanságot. Mikor Szent Ilonán Istenről vagy a lélekről beszél, olyan, mint egy tizennégy esztendő, jó kis iskolás fiú. Ahogy belejutott a világba, lelke összehangolódott és eggyé vált a világgal. Semmi sem szóródott ki belőle a végtelenbe. Mint költő, csak a cselekvés költészetét ismerte. Hatalmas élet-álmát a földre korlátozta. Rettentő és megható gyermekességében szentül hitte, hogy az ember nagy lehet, és ezt az együgyűséget idős és szerencsétlen korában sem vedlette le. Ifjúsága vagy inkább fennkölt serdülőkoráig tartott, mert életének napjai nem azért gyűltek egymás után, hogy tudatos érettséget eredményezzenek. A cselekvésre született emberek csodálatos állapota ez. Egész lényükkel a jelen pillanatban élnek, és lángelmájuk egyetlen pontba szegeződik. Szüntelen megújhodnak, helyett, hogy folyvást fejlődnének. Létezésük óráit nem kapcsolja össze komoly és személytelen elmélkedések lánc. Nem folytatásokban élnek, hanem minduntalan önmaguk helyébe lépnek a cselekedetek sorozatában. Ezért nincs is belső életük. Ennek hiánya különösen érezhető Napóleonnál, aki sohasem élt befelé irányuló életet. Innét van jellemének felületessége, ami képessé tette, hogy félvállról vegye balsorsának és hibáinak iszonyú terhét. Örökifjú lelke nap nap után újjászületett. Senki másban úgy, mint őbenne, nem volt meg az elszórakozás tehetsége. Az első reggel, amikor Szent Ilona gyászos szikláján megpillantotta a fölkelő napot, valami dalt füttyörészve ugrott ki az ágyából. A sorsát lebíró lélek békéje volt ez, főként pedig az újjászületni kész kedély nemtörődősége. Kifelé élt.

Garain, aki nem volt barátja a csavaros észjárásnak és kifejezésnek, siettetni akarta a végkövetkeztetést. Megjegyezte:

- Egyszóval volt benne valami a szörnyetegből.

- Szörnyetegek nincsenek - válaszolt Paul Vence. - Azok az emberek pedig, akiket szörnyetegeknek szokás tartani, irtózatot keltenek. Napóleonért egy nép rajongott. Ereje az volt, hogy amerre járt, szeretetet fakasztott az emberekből. A katonák gyönyörűséggel haltak meg érte.

Martin grófné szerette volna, ha Dechartre is véleményt nyilvánít. Ő azonban szinte ijedten háritotta el a kérdést.

- Ismerik-e - kérdezte megint Schmoll - a három gyűrű példázatát, az egyszeri portugál zsidónak ezt a fenséges, költői ötletét?

Garain, bár elismeréssel adózott Paul Vence csillogó paradoxonjának, sajnálta, hogy az erkölcs és igazság rovására gyakorolja elmésségét.

- Van egy nagy elv - mondotta -, az, hogy az embereket a tetteik szerint kell megítélnünk.

- És a nőket? - kérdezte hirtelen Seniavine hercegné. - Őket is a tetteik szerint ítéli meg? És honnét tudja, mit tesznek, mit nem?

A beszédhangok összevegyültek az ezüstnemű tiszta csilingelésével. Párás, meleg levegő terjengett a szobában. Kókadt rózsák hullatták az asztalra szirmaikat. A gondolatok tüzesebben bugyborékolnak az agyvelőkben.

Larivière tábornok elábrándozott.

- Ha kiadják az obsitomat - mondotta a szomszédjának -, Tours-ban telepszem le, és virágokat fogok termesztetni.

Verte a mellét, hogy milyen jól ért a kertészethez. Már egy rózsát is elneveztek róla, erre különösen büszke volt.

Schmoll még egyszer megkérdezte, ismerik-e a három gyűrű példázatát.

Ezalatt a hercegné egyre piszkálta a képviselőt:

- Ön, úgy látszik, nem tudja, Garain úr, hogy az emberek ugyanazt a dolgot más és másféle okokból cselekszik?

Montessuy igazat adott neki.

- Teljesen igaza van, asszonyom: a tettek semmit sem bizonyítanak. Világosan kitűnik ez Don Juan életének egy eseményéből. Sem Molière, sem Mozart nem ismerte, egy angol legenda említi, amelyet londoni barátom, James Lovell szájából hallottam. Arról szól, hogy a nagy csábító sehogy sem boldogult három nővel. Az egyik polgárasszony volt: szerette az urát. A másik apáca: nem akarta megszegni fogadalmát. A harmadik, aki sokáig ledér életet élt, mikor megcsúnyult, szolgálonak szegődött egy lebujba. Annyi mindent csinált és látott már életében, hogy a szerelem nem izgatta. Mind a három nő egyféleképpen viselkedett, de mindegyik más és más okból. A tett maga semmit sem bizonyít. A cselekedetek tömege, súlya, összessége mutatja meg egy ember értékét.

- Némely cselekedeteink - szólt Martinné -, a modorunk, az arcvonásaink jegyét viselik. Ezek a gyermekeink. A többiek nem hasonlítanak hozzánk.

Fölállt és a tábornokba karolt.

A hercegné, mialatt Garain karján a szalon felé haladt, így szólt:

- Thérèse-nek igaza van... A többiek nem hasonlítanak hozzánk. Kis néger gyerekek, akikhez alvás közben jutunk.

A kárpitok nimfái hasztalan mosolyogtak bágyatag derűvel, a vendégek ügyet sem vetettek rájuk.

Martinné, fiatal unokahúga, Madame Bellème de Saint-Nom segítségével, felszolgálta a kávé. Helyeselt Paul Vence-nak ahhoz, amit az asztalnál mondott.

- Olyan szabad szellemben beszélt Napóleonnól, hogy ritkaság azokban a társaságokban, ahol megfordulok. Megfigyeltem, hogy kisgyerekek közül a nagyon szépek, ha makrancoskodnak, olyanok, mint Napoleon Waterloo estéjén. Az ön szavai után kezdem érteni ennek a hasonlóságnak mélyebb okait.

Azután Dechartre-hoz fordult.

- Hát ön? Szereti Napóleont?

- Asszonyom, én nem szeretem a forradalmat. Napoleon pedig... maga a katonacsizmás forradalom...

- Miért nem mondta ezt el az asztalnál? Persze, értem: csak szűk körben szereti csillogtatni a szellemességét.

Gróf Martin-Bellème betessékelte az urakat a dohányzóba. Egyedül Paul Vence maradt az asszonyok között. Seniavine hercegné megkérdezte, elkészült-e már a regénye, s mi a tárgya. Tanulmányának szánta, s az igazságra tört benne a valószínűségek logikus láncolatával, úgy-hogy az egymáshoz kapcsolódó valószínűségek a való élet képét adják.

- Ezáltal - mondotta - a regény olyan erkölcsi hatóerőt kap, aminőt a történelem a maga esetlen frivolságában sohasem tudott elérni.

A hercegné aziránt érdeklődött, hogy nők is olvashatják-e a regényt. A válasz tagadó volt.

- Rosszul teszi, hogy nem ír a nőknek. Ez az egyetlen, amit kiváló ember az érdekükben tehet.

Mikor Vence megkérdezte, mire alapítja ezt a nézetét, így felelt:

- Arra, hogy látom: az eszes nők csupa hülyéket választanak élettársul.

- Akik untatják őket.

- Úgy van! De kiváló férfiak még inkább untatnák őket. Többféle eszközük volna hozzá... De halljuk, miről szól a regénye!

- Ragaszkodik hozzá?

- Semmihez sem ragaszkodom.

- Hát kérem! Erkölcsrajz az alsóbb néposztályból. A hős egy józan és erkölcsös fiatal munkás, szép, mint egy leány, szeplőtlen, még ki nem tárult lélek. Csiszolómunkás, derekasan dolgozó. Esténként otthon, imádott anyja mellett üldögél és tanulgat. Bújja a könyveket. Egyszerű, vértetelen lelkébe úgy fészkelődnek az eszmék, mint várfalba a puskaagolyó. Igényei nincsenek. Nincsenek meg benne a szenvedélyek és a bűnök, amelyek bennünket az élethez kapcsolnak. Magányos, tiszta ember. Kiváló képességekkel áldotta meg a természet, és ő büszke rájuk. Nyomorult barmok közt él. Látja mások szenvedését. Megértő, de nem emberi. Az a hideg könyörületesség él benne, amelyet úgy hívnak: altruizmus. Nem emberi, mert érzékiség nélkül való.

- Úgy! Hát csak az lehet emberi, akiben érzékiség van?

- Úgy bizony. A könyörület a szívben fészkel, mint ahogy a tapintóérzék a bőrfelületen. Hősöm nem elég eszes ahhoz, hogy kételkedni tudjon. Hivő lélek. Hiszi, amit olvasott. És azt olvasta, hogy a társadalom szétrombolása teremti meg az egyetemes boldogságot. Gyötrődve szomjazza a vértanúságot. Egy reggel megcsókolja az anyját, és elmegy hazulról; meglesi a kerület szocialista képviselőjét, nekirohan és „Éljen az anarchia!” kiáltással hasába döfi a vésőjét. Elfogják, megméri, lefénnyépezik, kihallgatják, törvény elé állítják, halálra ítélik és lefejezik. Ez a regény.

- Nem lesz valami mulatságos - mondta a hercegné. - De erről nem maga tehet. A maguk anarchistái éppolyan félénkek és mértéktartók, mint a franciák általában. Bezzeg az oroszok, ha hozzáfognak, több merészséggel és képzelőerővel dolgoznak.

Martin grófné megkérdezte Paul Vence-től, ismeri-e azt a szelíd úriembert, aki egy szót se szól, és úgy tekinget maga körül, mint valami eltévedt kutya. A férje hívta meg. Ő semmit sem tud róla, még a nevét sem. Paul Vence csak annyit tudott, hogy az illető szenátor. Egyszer véletlenül látta a Luxembourg-palota könyvtárnak berendezett csarnokában.

- Éppen a kupola festményeit tanulmányoztam, amelyeken Delacroix, kékelő mirtuszligetekben, az ókor hőseit és bölcseit örökítette meg. Ott melengetőzött ez az igénytelen, ügyefogyott bácsi, ázott ruha szaga áradt róla. Öreg kollégákkal diskurált, hallottam, amint kezét dörzsölgetve mondta: „Hogy a köztársaság a legjobb minden államforma közt, előttem az bizonyítja, hogy 1871-ben egy hét alatt hatvanezer felkelőt lepuskáztatott, és mégsem veszítette el a népszerűségét. Ilyen megtorlás minden más uralmat megbuktatott volna.”

- De hiszen akkor ez egy igen gonosz ember - szólta Martinné. - És én még sajnálkoztam rajta, hogy milyen félénk és gyámoltalan!

Garainné lágyan a keblén pihentette tokáját. Háziasszonyi lelkének békéjével szundikált, és elálmodozott Loire-parti birtokáról, ahol a helyi dalárda szokta üdvözölni.

Joseph Schmoll Larivière tábornokkal jött ki a dohányzóból. Még csillogott a szemük a borsos tréfáktól, amikkel ott benn szórakoztatták egymást. A tábornok Seniavine hercegné és Martinné között foglalt helyet.

- Ma reggel a Bois-ban találkoztam Warburg bárónéval, gyönyörű paripán lovagolt. Azt kérde tőlem: „Mondja, tábornok, hogyan csinálja, hogy mindig olyan szép lovai vannak?” - „Báróné - mondom -, hogy az embernek szép lovai legyenek, ahhoz vagy nagyon gazdagnak kell lennie, vagy nagyon huncutnak.”

Annyira meg volt elégedve a saját visszavágásával, hogy kétszer is elismételte, és hunyorgott hozzá.

Paul Vence lépett most a grófnéhoz.

- Tudom már a szenátor nevét. Loyer-nak hívják, alelnöke az egyik pártcsoportnak, és kiadott egy propagandafüzetet ezzel a címmel: *A december másodiki bűntény*¹⁷.

A tábornok tovább fűjta a magáét:

- Kutyanak való idő volt. Födél alá menekültem. Ott volt Le Ménil is. Rossz kedvemben talált. Láttam jól, hogy magában mulat rajtam. Azt hiszi, mert tábornok vagy, kell hogy szeressem a szelet, a fagyot és a havas esőt. Még mit nem! Azt mondja, őt nem zavarja a rossz idő, jövő héten rókavadászatra megy a barátaival.

¹⁷ *A második bűntény* - 1851. december 2-án jutott uralomra államcsíny segítségével III. Napóleon.

Kis csend lett. A tábornok folytatta:

- Kívánok neki jó mulatást, de nem kérek belőle. A rókadászat nem valami kellemes időtöltés.

- De hasznos - szólt Montessuy.

A tábornok vállat vont:

- A róka csak tavasszal veszedelmes a baromfiakra, amikor a kölykeit táplálja.

- A róka - okoskodott Montessuy - a baromfinál jobban szereti a vadnyulat. Nagy orvvadász, a majorosoknak kevesebb kárt csinál, mint a vadászembereknek. A magam bőrén tapasztaltam.

Thérèse szórakozottságában nem hallotta, hogy a hercegné szól hozzá.

„Nem is mondta, hogy elutazik” - tűnődött magában.

- Mire gondol, drágám?

- Érdektelen dolgokra.

A kis szobában félhomály derengett, és minden neszt lefojtott benne a sok függöny, ajtókárpit, vánkoss, medvebőr és keleti szőnyeg; a felszított kandallótűz fényében megcsillantak a vívótörök, melyek céltáblák és három farsang megkopott cotillon-szalagjai közt függtek a vászonhuzatú falakon. A rózsafa szekrény tetején ezüst serleg állt, valamilyen testedző egylet pályadíja. A kis kerek asztal festett porcelánbetétes lapján, szarv alakú kristályüveg tartóban, amelyet aranyozott rézindák fontak körül, fehér orgonaágak díszeltek; és köröskörül fénycsíkok cikáztak a meleg homályban. Thérèse és Robert, kiknek szeme megszokta a világosság hiányát, kedvükre jártak-keltek az ismerős tárgyak között. A férfi cigarettára gyújtott, mialatt barátnője, háttal állva a kandallónak, a kontyát tűzte föl a nagy tükör előtt, amelyben alighogy látta magát. De nem engedett lámpát, se gyertyát gyújtani. A hajtűket egy kis cseh üvegpohárból szedegette, amely már három éve ott állt a keze ügyében, az asztalon. Le Ménil elnézte, ahogy fehérle ujjaival belemarkol hajának rőtárány zuhatagába, mialatt az árnyékban kemény vonásúnak és bronzszínűnek látszó arcán valami titokzatos, szinte nyugtalanító kifejezés jelent meg. Szótalan volt.

- Haragszol még, drágám? - kérdezte Le Ménil.

Unszolta, hogy feleljen, hogy mondjon valamit.

- Mit mondjak, fiam? Csak ismételhetem, amit útközben mondtam: furcsállom, hogy az útiterveidet Larivière tábornoktól kell megtudnom.

A férfi tudta jól, hogy Thérèse még neheztel rá, hogy rideg és merev volt mellette, nem engedte át magát oly édesen, mint egyébkor. De úgy tett, mintha azt hinné, hogy ez csak duzzogás, amely már megszűnőben van.

- Nézd, szívem, már megmagyaráztam neked, hogyan volt. Hányszor mondjam? Épp mikor Larivière-rel összeakadtam, akkor kaptam meg Caumont levelét, amelyben figyelmeztetett az ígéretemre, hogy segítek kipusztítani a rókákat az erdejéből, s tüstént válaszoltam is neki. Úgy számítottam, hogy téged ma értesítelek. Bosszant, hogy Larivière megelőzött, de hát az egésznek nincs semmi jelentősége.

Thérèse feje fölé ívelte a két karját, nyugodt tekintettel nézett a férfinak, aki nemigen tudta, mire vélje ezt a nézést.

- Szóval elutazol?

- Jövő hét keddjén vagy szerdáján. Legfölbbe tíz napra.

Thérèse föltette kis vidraprém kalapját, amelyre fagyöngyág volt tűzve.

- Persze, ez halaszthatatlan.

- Igen, mert a róka bundája egy hónap múlva már nem ér semmit. Meg aztán Caumont meghívta néhány jó cimborámat is, azokat bántaná, ha elmaradnék.

Miközben hosszú tűvel megtűzte a kalapját, Thérèse a homlokát ráncolta.

- Nagyon érdekes ez a vadászat?

- Rendkívül érdekes, mert a rókának ezer fortélyja van, amit ki kell játszani. Bámulatos, micsoda eszes állat. Megfigyeltem a rókákat, mikor nyulat vadásznak éjnek idején. Szabályos hajtóvadászatot rendeznek igazi hajtókkal. Mondhatom, egy rókát kicsalni az odújából nem könnyű mesterség. Ezek a vadászatok rendesen nagyon mulatságosak. Caumont-nak remek borai vannak. Felőlem ugyan lehetnek, de általában nagyon dicsérik. Képzeld, az egyik bérlője a múltkor azzal ment hozzá, hogy valami javasembertől megtanulta, hogyan lehet ráolvasással elkábítani a rókát. Én ezzel a fegyverrel nemigen fogok élni, de ígérem, hogy hozok neked vagy fél tucat szép bőrt.

- Mit csináljak vele?

- Csináltathatsz belőle egy gyönyörű takarót.

- Aha!... És teljes egy hétig fogsz vadászni?

- Nem egészen. De ha már ott vagyok közel, Sémanville szomszédságában, két napra el látogatok a nagynénémhez. Lannoix-néhoz, aki szívesen lát. Tavaly ilyenkor is igen szép társaság gyűlt össze nála. Ott volt a két leánya meg a három unokahúga, mindegyik a férjével, mind az öt nő csinos, vidám, kedves, feddhetetlen. Jövő hó elején van a néni születésnapja, akkor biztosan együtt találom őket, eltöltök velük két napot Sémanville-ban.

- Ó, kérlek, csak maradj, ameddig jólesik. Isten őrizz, hogy énmiattam megrövidítsd ezt a kellemes tartózkodást.

- De te addig...

- Sose félts, majd csak elleszek.

A tűz kialvóban volt. Kettejük közt terjengett az árnyék. Thérèse álmodozva szólalt meg, valami várákózásfélével a hangjában:

- Ámbár nem okos dolog magára hagyni egy asszonyt.

Le Ménil hozzálépett, és tekintetét kereste a sötétben. Megfogta a kezét.

- Szeretsz?

- Ó, légy nyugodt, senki mást nem szeretek... Csakhogy...

- Csakhogy?...

- Semmi. Arra gondolok... arra gondolok, hogy egész nyáron külön vagyunk, télen pedig a fele idődet a rokonaidnál meg a barátaidnál töltöd, s ha az ember valakivel ilyen keveset lehet együtt, nem is érdemes együtt lenni.

A férfi meggyújtotta a gyertyákat. Arc kifejezése szilárd és nyílt lett a világosságban. Bízó tekintettel nézte barátnőjét, de bizakodása nem annyira a szerelmes férfi önhittségéből eredt, mint inkább a vele született természetes önértékből. Hitt Thérèse-ben, a jó nevelésű és egyszerű gondolkodású ember korlátoltságával.

- Thérèse, én szeretlek, és tudom, te is szeretsz engem. Miért kínozod hát mindenáron? Néha oly rideg vagy hozzám, oly kegyetlen, hogy szinte fáj.

Az asszony hevesen rázta a fejcskáját.

- Hja, már én csak ilyen vagyok: követelő és akaratos. Ez a véremben van. Apámtól örököltem. Te ismered Joinville-t. Láttad a kastélyt, Lebrun mennyezetfestményeit, a falkárpitokat, amelyek Fouquet számára készültek Mainzban, láttad a kertet, amelyeknek a terveit Le Nôtre készítette, a parkot, a vadaskertet - magad mondtad, hogy nincs szebb egész Franciaországban -, de nem láttad az apám dolgozószobáját: az egész egy fehér íróasztal meg egy mahagóni iratszekrény. És látod, innét indult el minden. Ennél az asztalnál, ez előtt az iratszekrény előtt rótta apám a számokat negyven esztendőn át, először egy kis szobában a Bastille téren, azután a Maubeuge utcai lakásban, ahol én születtem. Abban az időben még nem is voltunk nagyon gazdagok. Én még láttam a kis vörös damasztaszalont, amelyet az apám akkor szerzett, mikor megházasodott... hogy szerette ezt a bútort az anyám! Én egy felkapaszkodott embernek vagyok a gyermeke, vagy egy hódítónak, ami egyet jelent. Mi bizony hasznos fajta vagyunk. Apám pénzt akart szerezni, hogy övé legyen, ami megvásárolható, szóval minden. Én is szerezni akarok és megtartani... Hogy mit?... Nem is tudom... A boldogságomat... ami van... vagy ami tán nincs is. Kapzsi vagyok a magam módján, álmokat, káprázatokat hajszolok. Ó, tudom jól, hogy mindez nem éri meg a hajszát, de kell a hajsza, mert ez a hajsza az életem. Amit szeretek, amiről azt hittem, hogy szeretem, azt élvezni akarom. Nem szeretem elveszíteni, ami egyszer az enyém. Olyan vagyok, mint a papa: ami nekem jár, azt megkövetelem. Aztán meg...

Lehalkította a hangját:

- Aztán meg nem vagyok fából. Így van ez, barátom. Rosszul esik, amit mondok?... Ne tetszett volna velem kezdeni.

Ezek a kifakadások, amelyekhez már szokva volt, rontották a férfi örömét. De nem izgatta magát miattuk. Thérèse cselekedeteit nagyon is számon tartotta, de a szavait annál kevésbé, beszédnek, kivált asszonyi beszédnek nem tulajdonított fontosságot. Minthogy ő maga keveset beszélt, esze ágában sem volt arra gondolni, hogy a szó annyi, mint a tett.

Noha szerette Thérèse-t, vagy éppen mert szerette, erős és bízó szerelemmel, úgy hitte, szembe kell szállnia némely szeszélyeivel, amelyeket képtelennek tartott. Ezzel elérte, hogy amikor Thérèse nem bánta, ő lehetett az úr, de gyerekes önteltséggel mindig az urat játszotta.

- Tudod jól, Thérèse, hogy mindig a kedvedben igyekszem járni. Ne légy hát velem szeszélyes.

- Miért ne legyek? Ha türtem, vagy - nem bánom - akartam, hogy a magadévá tégy, nyugodt lehetsz, nem megfontolásból vagy kötelességből történt, hanem... szeszélyből.

A férfi meglepetve és elszontyolodva nézett rá.

- Bánt a szó? Hát mondjuk: szerelemből. És igazán jó szívvel tettem, mert éreztem, hogy szeretsz. De a szerelemtől gyönyört várok, és ha nem kapom meg benne annak a kielégülését, amit te szeszélynek mondasz, és ami a vágyam, az életem, a szerelmem, akkor nem kérek

belőle, akkor jobb egyedül. Óriási vagy! Az én szeszélyeim! Hát van egyéb is az életben, mint szeszély? A te róka vadászatod talán nem az?

A válasz nagyon őszinte hangú volt:

- Ha nem kötne ígéret, lelkemre mondom, Thérèse, a kedvedért kész örömmel lemondanék erről a kis szórakozásról.

Thérèse érezte, hogy igazat mond. Ismerte arról az oldaláról, hogy a legcsekélyebb dolgokban is pontosan megtartja, amire kötelezte magát. Szünet nélkül az adott szó bilincseit hurcolva, lelkiismeretesen aprólékos gonddal ápolta a társadalmi kapcsolatokat. Láta, hogy ha kissé megerőltetné magát, vissza tudná tartani az elutazástól. De már késő volt: most már nem akarta megnyerni a játszmat. Inkább a vesztes fájó gyönyörét kereste. Úgy tett, mintha komolyan venné a magyarázatot, pedig eléggé együgyűnek tartotta.

- Hát ha megígérted!...

És beleegyezést színlelt.

Robert első pillanatban meglepődött, de aztán mindjárt gratulált magának, hogy jobb belátásra tudta bírni Thérèse-t. Hálát érzett azért, hogy nem makacskodott. Átölelte a derekát, és mintegy jutalmul apró, erkölcsös csókokat lehelt a nyakára és szemére. Buzgón ajánlkozott, hogy amíg Párizsban van, vele tölti a napjait.

- Elutazásomig háromszor-négyszer még együtt lehetünk, drágám, sőt ha akarsz, többször is. Amikor csak kedved van eljönni, várni foglak. Akarsz holnap?

Thérèse megszerezte magának azt az elégtételt, hogy se másnapra, se a későbbi napokra nem tudott időt szakítani. Nyugodtan elősorolta az akadályokat. Ezek első tekintetre semmiségnek látszottak: látogatást kell visszaadni, ruhapróba, jótékony bazár, kiállítások, szőnyegvásárlás. De ahogy jobban átgondolta, a nehézségek megnöttek, fölhalmozódtak: a látogatásokat nem halaszthatja tovább, nem is egy, hanem három bazáron kell részt vennie, a kiállításokat pár nap múlva bezárják, a szőnyeget elviszik Amerikába, ha nem siet. Egyszóval Robert elutazása előtt már semmiképp nem találkozhatnak.

Le Ménil, aki a maga dolgaiban mindig nagyon is nyomósaknak találta az ilyen okokat, nem is gondolt rá, hogy Thérèse éppenséggel nem szokott efféle hivatkozni. Rabja lévén a társadalmi kötelezettségek könnyű hálójának, nem ellenkezett, elhallgatott és adta a boldogtalant.

Thérèse a feje fölé emelt bal kezével félretolta az ajtófüggönyt, jobb kezét az ajtókilincsre tette, és a keleti gyapjuszőnyeg kék-vörös csíkjai közül fejét barátja felé fordítva, kissé gúnyos, de szinte tragikus hangon vett tőle búcsút:

- Isten veled, Robert! Mulass jól. Az én látogatásaim, szaladgálásaim, a te kirándulásaid apró semmiségek. Igaz, hogy ezek a semmiségek teszik a sorsot. Isten veled!

Elment. Robert szeretett volna vele menni, de tartotta magát ahhoz, hogy az utcán ne mutakozzék Thérèse társaságában, hacsak egyenesen föl nem szólítja rá.

Amint kiért a házból, Thérèse egyszerre nagyon egyedül érezte magát a világon, és ebben az érzésben nem volt öröm és nem volt fájdalom. Szokása szerint gyalog ment haza. Beesteledett, a levegő hideg, tiszta és csendes volt. De amint a sugárutak fénypontokkal behintett sötétjében haladt, körülburkolta a város langymelege, amelynek enyhe oly jólesik a városlakó embereknek. Ment a kerítések mellett, az Auteuil falu korából megmaradt nyári lakok, filagóriák és viskók között, amelyek sorából elvétele nagy házak magasodtak ki, unatkozó,

szomszédváró falaikkal. Semmi köze nem volt ezekhez a kis szatócsboltokhoz, a házak egyhangú ablaksoraihoz. És mégis, a tárgyak rokonlelkének bűvöletét érezte magán, mintha a kövek, a házkapuk, fent az ablakok mögött sápadó lámpafények baráti hajlandósággal lennének iránta. Egyedül volt, egyedül akart lenni.

Az út a két, számára majdnem egyformán otthont jelentő hajlék közt, ez az út, melyet oly sokszor tett meg, ma olyannak tűnt föl előtte, mint amelyen nincs többé visszatérés. Miért? Mit hozott rá ez a mai nap? Alig egy kis bosszúságot, nemhogy összeveszést. És mégis volt ennek a napnak valami furcsa, kelletlen íze, amit eddig nem ismert, s amitől nem tud szabadulni. Mi történt? Semmi. És az a semmi elsöpört mindent. Thérèse homályos bizonyossággal érezte, hogy többé nem teszi be a lábát abba a szobába, amely még az imént élete legszentebb titkának őrzője volt. Komoly viszony fűzte barátjához; Thérèse gyönyört követelő lelkének tudatos elszántságával adta oda magát. Szerelmes természet volt, de józanul mérlegelő is, akit a testi odaadás pillanataiban sem hagyott cserben a megfontolás ösztöne, a biztonság szükség-érzete, ami a jellemében gyökerezett. Nem ő volt a kezdeményező; az ember sohasem kezdeményez. De nem is véletlenül vagy orvtámadás következtében vesztette el a fejét. Amit tett, önszántából tette, már amennyire a szabad akaratnak szerepe van az ilyesmi- ben. Nem volt megbánnivalója. Barátja az volt számára, aminek lennie kellett; ezt az elismerést nem tagadhatta meg a férfitől, aki a társaságok kedvence volt, és válogathatott a nőkben. Thérèse mégis érezte, hogy mindennek vége, és természetesnek vette. Hűvös mélabúval mondta magában: „Az életem három esztendeje volt ez a derék fiú, aki szeret, és akit szerettem. Mert szerettem. Kellott, hogy szeressem, ha az övé tudtam lenni. Nem vagyok akárki asszonya.” De már nem tudta földézni magában abból az időből való érzéseit, lelki és testi hevületeit, amikor kedvese lett Robertnak. Csak apró, jelentéktelen mellékkörülményekre emlékezett: a szoba falán a képekre és a papírkárpit virágmintáira; szállodai szoba volt. Néhány szó jutott eszébe, kissé nevetséges, majdnem megható szavak, amiket Le Ménil mondott neki. De úgy tűnt föl neki az egész eset, minthogyha más nővel történt volna, valami idegennel, akit nem nagyon szeretett, és egyáltalán nem értett.

És az iménti dolgok is, a csókok, amelyeket még a testén érzett, mind-mind messze voltak. Az ágy, az orgonaágak a kristályvázában, a kis cseh üveg pohár a hajtűivel, mind olyan, mint azok a tárgyak, amiket az utcán járva ablakon keresztül lát az ember. Nem érzett keserűséget, nem érzett bánatot. Hiszen még megbocsátanivalója sem volt. Ez az egy hétre szóló utazás nem volt hűtlenség, nem volt bántalom. Semmi és minden volt: a vég. Thérèse tudta ezt. Szakítani akart. Akart, mint a leeső kő akar leesni. Akarata csak hozzájárulás volt a lénye és a természet mélyén működő erők munkájához. „Semmi okom, hogy kevésbé szeressem őt, mint eddig. Vajon már nem szeretem? Szerettem-e valaha is?” Nem tudta és nem is érezte fontosnak, hogy tudja.

Három esztendőn át hetenként kétszer, sőt négyszer is az övé volt. Voltak hónapok, hogy mindennap találkoztak. Mindez semmi sem volt? De hát az élet maga sem nagy dolog. És amivel kitöltjük, milyen csekélység!

Egyszóval, nincs oka panaszra. De mégis jobb lesz végezni az egésszel. Minden okoskodása ebben feneklett meg. Nem volt ez elhatározás: egy elhatározást meg lehet változtatni. Súlyosabb volt annál: testi és gondolkozásbéli állapot.

Amikor eljutott a térre, amelynek közepét kútmedence foglalja el, egyik oldalát pedig falusias templom, a magasban, nyitott ívbolt alatt szabadon látható haranggal, Thérèse-nek eszébe jutott az ibolyacsokor, amelyet Robert egy este két sou-ért vásárolt neki a Notre-Dame közelében, a Petit-Pont-on. Aznap talán önfeledtebben és szenvedélyesebben szerették egymást, mint

egyébkor. Szívét ellágyította ez az emlék. Hiába próbált egyebet fölfedezni: az emlékezetében csak ez a kis csokor, ez a hitvány kis virágcsontváz maradt meg.

Amíg így álmodozva ballagott, néhány járókelő, akit megtévesztett ruhájának egyszerűsége, a nyomába szegődött. Az egyik ajánlatot is tett: édes kettesben vacsorázni hívta és utána színházba. Titokban mulattatta és szórakoztatta a kaland. Éppenséggel nem volt izgatott: lelki válságnak nyomát sem érezte. Eltűnődött: „Hogyan csinálják más asszonyok? És én hogy kérkedtem vele, hogy nem fecsérlem el az életemet! Amennyit ez az élet ér!”

Azon a ponton, ahonnan a Vallástörténeti Múzeum újgörög kupolatornyocskája szemébe tűnt, föld alatti munkálatok miatt föl volt túrva a talaj. Mély árok fölött, fekete földkupacok, kockakövek és gerendarakások közt keskeny, hajlós deszkapallón kellett átmenni. Thérèse elindult rajta, amikor a palló túlsó végén egy férfit pillantott meg, aki megállt, hogy bevárja. A férfi ráismert és köszönt. Dechartre volt. Ahogy odaért hozzá, Thérèse úgy látta, örül a találkozásnak; ezt egy mosollyal hálálta meg. Dechartre engedelmet kért, hogy néhány lépésre elkísérhesse. Együtt léptek a tágas térségre, amelyet csípős szél járt. Itt a magas házak sora hátrább húzódik, elmosódik és kilátást nyit egy darab égboltozatra.

Dechartre azt mondta Thérèse-nek, hogy már messziről megismerte vonalainak és mozdulatainak egészen egyéni ritmusáról.

- A szép járás - tette hozzá - a szem muzsikája.

Thérèse azt felelte, hogy nagyon szeret gyalogolni; szórakoztatja, és jól tesz az egészségének.

Kitűnt, hogy Dechartre is szívesen tesz nagy sétákat népes városokban és szép, szabad tájakon. Csábítja az országutak varázsa. Szeret utazni: noha manapság az utazás mindennapi és könnyű dolog, neki még mindig hatalmas, jóleső élmény. Gyönyörködött arany nappalokban és világos éjszakákban, járt Görögországban, Egyiptomban, a Boszporusznál. De Itáliába mindig úgy tér vissza, mint lelkének igazi hazájába.

- Jövő héten megint odautazom. Látni akarom a kopár part fekete fenyői közt szendergő Ravennát. Volt már Ravennában? Elvarázsolt sírbolt, tündöklő kísértetek árnyvilága, ahol a halál bűvölete él. Szent Vitalis és a két Szent Apollinarius mozaikképei, a barbár angyalokkal és dicsfényes császárnőkkel Kelet szörnyű szépségeit éreztetik. Sugaras, zordon kriptában hajdani ezüstlemez burkolatától megkopasztva, dermesztő látvány Galla Placidia¹⁸ síremléke. Ahogy az ember beleskel a kőkoporsó hasadéka, úgy rémlik, mintha még ott ülne arany-székén, meredten, Theodosius leánya, drágakövekkel és himzett, ótestamentumi képekkel ékes köntösében, keményre és feketére balzsamozott, szép és kegyetlen arccal, ében kezeit mozdulatlanul pihentetve a térdén. Tizenhárom évszázadon át megmaradt gyászos fönségében, amíg egyszer egy gyermek égő gyertyát dugott be a hasadékon, s elhamvasztotta a palástot és vele a tetemet.

Martin-Bellème-né megkérdezte, mit cselekedett, amíg élt, ez a nő, aki ily makacs gögbe merevedett a halálban.

- Kétszer jutott rabszolgasorba - felelte Dechartre -, és két ízben lett belőle császárné.

¹⁸ *Galla Placidia* - Nagy Theodosius (i. sz. 346-395) római császár leánya. A császár 380-ban megkeresztelkedett, és a kereszténység erélyes védelmezője lett. Később leánya folytatta pogányellenes politikáját.

- Bizonyosan csodaszép volt - tűnődött Martinné. - Ahogy az imént leírta, nagyon el tudom képzelni: borzasztó lehet. Hát Velencébe nem megy el, Dechartre úr? Vagy unja a gondolákat, a csatornák palotasorait és a Szent Márk teret a galambokkal? Bevallom, én már háromszor voltam ott, és még mindig szeretem Velencét.

- Igaza van - mondta Dechartre. - Én is szeretem Velencét. Valahányszor ott vagyok, kibújik belőlem a festő, és szobrász létemre vázolgotok. A levegőt szerettem volna megfesteni. Másutt - folytatta -, még Firenzében is, az égbolt messze van, egészen magasan, egészen távol. Velencében mindenütt jelen van: simogatja a földet és a vizet, szerelmesen ölelgeti a templomok ólomkupoláit, a paloták márványhomlokzatait, és gyönggyel, kristállyal hinti tele a reszketeg úrt. Velence szépsége az egében és az asszonyaiban van. Micsoda szép teremtetések a velencei nők! Mily délceg és hibátlan termetűek! Karcsú és hajlékony testük mily tömören feszül a fekete vállkendő alatt! Ha más nem maradna belőlük, mint egy darab csont, abban is föl lehetne ismerni gyönyörű alkatuk varázsát. Vasárnap a templomban vidáman nyüzsgő csoportokba verődnek, gömbölyded csípők, nemesen ívelt nyakszirtek, virágzó mosolyok, lobogó tekintetek sokadalmába. És a fiatal vadállatok hajlékony mozdulatával borulnak térdre, amerre a Vitellius-ábrázatú¹⁹ pap viszi a kelyhet, állát miseruháján nyugtatva, előtte a két ministráns.

Dechartre hol gyorsította, hol lassította járásának ütemét, aszerint, ahogyan fölgyültek benne a gondolatok. Martinné, a maga szabályosabb lépteivel, majdnem mindig a szobrász előtt járt. Ez, ahogy oldalvást ránézett, megállapította, hogy mozgásában megvan az a könnyed rugalmasság, amit szeretett. Észrevette azt is, hogy akaratos feje időnként apró biccentéssel rázza meg kalapjának fagyöngy tűzékét.

Noha nem gondolt rá, megérezte varázsát e majdnem meghitt találkozásnak egy majdnem ismeretlen fiatal nővel.

Elértek arra a helyre, ahol a sugárút négyszeres platánsorrá szélesedik. A kökerítés mentén haladtak, amelynek párkányán szerencsére cserjefüggöny zöldell, úgyhogy elfödi a kilátást a parti lejtőn álló csúf katonai épületekre. Ezeken túl, a tejfehér levegőről, amely köd nélküli napokon a víz fölött lebeg, sejteni lehet a folyót. Az ég tiszta volt. A város fénytengere egybeömlött a csillagok ragyogásával. Délen a Kaszás-csillag három aranyszöge csillámlott.

- Tavaly Velencében, amikor reggelenként elindultam hazulról, az ajtó előtt, ahonnét három lépcsőfok vitt a csatornához, egy gyönyörű lányt láttam. Kis feje volt, kerek és izmos nyaka, szabadon ringó csípője. Ott állt napfényben, a csöcselék közepette, tisztán, mint egy amfora, hódítón, mint egy virág. Mosolygott. Micsoda szája volt! A legpazarabb ékszer a legszebb világításban. Még idejében észrevettem, hogy a mosoly egy mészároslegénynek szólt, aki a hátam mögött állt, és kosarat tartott a fején.

A kis utca sarkán, amely két sor kertecske közt ereszkedik a part felé, Martinné meglassította lépteit.

- Meg kell adni - szólt -, Velencében szépek a nők.

- Majdnem mind szépek. Persze a nép lányait értem, a dohány- és üvegyári munkásnőket. A többiek olyanok, mint mindenütt.

- A többieken, nemde, az úrinőket érti, és azokat nem szereti.

¹⁹ *Vhelliuss Aulus* (i. sz. 15-69) - kegyetlenségéről és falánkságáról ismeretes kövér római császár.

- Nono! Azok közt is akadnak elbájolók. De szeretni őket? Az megint más.

- Gondolja?

Kezet nyújtott, és hirtelen befordult az utcáskoron.

Aznap együtt vacsorázott az urával. Az összetolt asztalon sem az aranyasos kosár, sem a két szárnyas Victoria nem díszelgett. Az ajtó felett a falikarok nem világították meg Oudry kutyaképeit. Mialatt férje napi eseményekről beszélt, Thérèse elkomolyodva tűnődött. Mintha egyedül tévelyegne valami ködfelhőben, távol mindentől. Csendes és szinte édes fájdalom volt ez. A ködön át úgy rémlett neki, mintha fekete angyalok vinnék a Spontini utcai kis szobát föl a Himalája csúcsára. És mintha Robert valami világ végét jelentő megrázkódtatásban tűnt volna el, egész egyszerűen, a kesztyűit húzogatva. Thérèse megtapintotta a csuklóját: nincs-e láza. A csemegés tálhoz ütődő ezüst koccanására hirtelen fölneszelt, és hallotta, amint a férje mondja:

- Tudod, szívem, Gavaut ma pompás beszédet mondott a képviselőházban a nyugdíjkérdésről. Nagyszerűen kitisztultak a nézetei, és újabban mindig fején találja a szeget. Sokat fejlődött.

Thérèse nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjon.

- Gavaut? Hisz az egy szegény ördög, soha mást nem akart, mint kivergődni a korgógyomrúak közül és előretörni. Gondolkodni csak a könyökével tudott. És a politikusok komolyan veszik? Annyit mondhatok, hogy a nőket sohase tudta elkápráztatni, még a tulajdon feleségét sem. Pedig az ilyesmihez igazán nem sok kell.

Váratlanul így folytatta:

- Mondtam már? Miss Bell írt, hogy töltsék nála egy hónapot Fiesolében. Elfogadtam a meghívást és utazom.

Férje inkább kedvetlenül, mint meglepődve kérdezte, kivel utazik.

Hirtelen ötlettel rávágta:

- Marmet-néval.

Ez ellen nem volt mit szólni. Marmet-né mint útitárs igen tisztos személynek számított, és különösen alkalmas lehetett Olaszországban, ahol néhai férje, az „etruszk” Marmet, ókori temetkezési helyeken végzett ásatásokat. Martin csak ennyit kérdezett:

- Szólt már neki? És mikor utazna?

- Jövő héten.

A férjnek volt esze, hogy egyelőre ne tegyen ellenvetést. Tartott tőle, hogy az ellenkezése csak megszilárdítana egy könnyű szeszélyt, testet adna egy bolondos ötletnek. Átsiklott rajta.

- Annyi szent, hogy utazni kellemes szórakozás. Gondoltam is rá, hogy tavasszal elmehetnénk a Kaukázusba, Turkesztánba, a Kaspi-tengeren túlra. Érdekes és kevésbé ismert vidék. Anyenkov tábornoktól kapnánk kocsikat, sőt egész vonatokat is azon a vasúti vonalon, amelynek az építését ő vezette. Jó barátom, és maga nagyon tetszik neki. Kozákkíséretet fog adni mellénk. Úri módon fogunk utazni.

Azon volt, hogy hiúságán át hasson rá. El sem tudta képzelni, hogy az asszony mentes lehet a feltűnés vágyától, s hogy ne a tetszelgés vezesse minden dolgában, úgy, mint őt. Thérèse félvállról csak annyit felelt, hogy igen csinos utazás lehetne. Férje ekkor a Kaukázus hegyeit kezdte magasztalni, a régi városokat, a népviseletet, a fegyvereket.

- Elvihetnénk egy-két jó barátunkat is - tette hozzá. Seniavine hercegnét, Larivière tábornokot, esetleg Vence-ot vagy Le Ménilt.

Thérèse kis, kelletlen nevetéssel azt felelte, hogy a vendégek összetoborzására még nagyon ráérnek. A gróf adta a figyelmes, gondoskodó férjet.

- Semmit sem eszik. Tönkreteszi a gyomrát.

Nem nagyon hitt felesége hirtelen elutazásában, de azért nyugtalankodott miatta. Hiába függetlenítették magukat egymástól, nem szeretett egyedül lenni. Csak a felesége mellett, teljesen fölszerelt háztartásban érezte magát egész embernek. Aztán meg éppen eltökélte, hogy az ülésszak alatt két-három nagy politikai ebédet fog adni. Pártja növekedőben van, itt az ideje, hogy helytálljon, hogy teljes erővel a porondra lépjen. Rejtélyeskedett:

- Alakulhat úgy a helyzet, hogy valamennyi barátunkra szükségünk lesz. Maga nem kísérté figyelemmel a legutóbbi eseményeket?

- Nem én.

- Kár. Mert magának van ítélőképessége, nyitott szemmel nézi a dolgokat. Ha figyelte volna, mi történik a politikában, meglátta volna, hogy a közvélemény a mérsékelt felfogáshoz igazodik. Az ország belefáradt a szélsőségekbe. Elfordul a radikális politika és a vallási üldözés zászlóvivőitől. Maholnap egy új Casimir-Périer²⁰ kabinetet kell alakítani más emberekkel, és akkor...

Elhallgatott. Thérèse igazán csak fél füllel figyelt rá.

Szomorúan, kiábrándultan merengett. Úgy rémlett neki, hogy az a csinos asszony, aki annak a bezárt szobának meleg félhomályában meztelen lábát a barna medvebőr bundában melengette, és akit barátja, mialatt a haját az állótükör előtt kontyba csavarta, nyakszirten csókolt, az nem ő volt, sőt még nem is olyan nő, akit ismer vagy ismerni szeretne, hanem egy számára teljesen közömbös dáma. Egy rosszul betűzött hajtű, egy azok közül, amelyeket a cseh üveg pohárból vett ki, a nyakába csúszott. Összerezzen.

- Mindenképpen kell majd három-négy ebédet adnunk politikai barátaink tiszteletére. A volt radikálisokat össze fogjuk hozni a mi társaságunkkal. Szükség lesz néhány szép nőre is. Meghívhatnánk Madame Bérard de la Malle-t: két esztendeje hallgat róla a fáma. Mit gondol?

- De hiszen a jövő héten elutazom...

Ez a válasz leforrázta a grófot.

Némán és rosszkedvűen mentek át a kis szalonba, ahol Paul Vence várakozott rájuk. Esténként gyakran ellátogatott bizalmas beszélgetésre.

Thérèse kezét nyújtott neki.

- Örülök, hogy látom. Kis időre búcsúzom magától. Párizs hideg és sötét. Az időjárás fáraszt és lehangol. Hat hetet akarok eltölteni Firenzében, Miss Bellnél.

A gróf a szoba mennyezetét bámulta.

Vence megkérdezte Thérèse-t, volt-e már máskor is Olaszországban.

²⁰ *Casimir-Périer* (1847-1907) - reakciós francia politikus. 1893-ban miniszterelnök lett, és konokul harcolt a haladó alkotmánymódosítások ellen.

- Háromszor. De semmit sem láttam. Most látni akarok, fejest ugrom a látnivalókba, megfürdöm bennük. Firenzéből kirándulgatok majd Toscanába, Umbriába. Végül pedig elmegyek Velencébe.

- Azt jól teszi. Velence a húsvétvasárnapi pihenő a teremő erejű, isteni szépségű Olaszország nagyhete után.

- Az ön Dechartre barátja nagyon érdekesen beszélt Velencéről. A velencei levegőről azt mondta, hogy gyöngyöket hint.

- Igen, a velencei levegő a színek ősforrása. A firenzei inkább a szellemnek kedvez. Hogy egy régi író idézzék: „Firenze könnyű, lengeteg égboltja szép gondolatokat ébreszt az emberben.” Gyönyörű napokat éltem Toscanában. Szívesen átélném újra azt az időt.

- Jöjjön oda, majd találkozunk.

Paul Vence fősóhajtott:

- A lapok, a folyóiratok, a napi robot!...

Martin-Bellème megjegyezte, hogy Vence úr érvei előtt meg kell hajolni. Cikkei és könyvei olyan élvezetesek, hogy bűn lenne elvonni az író a munkájától.

- Ó, a könyveim!... Az ember sohase mondja el a könyvében, amit el akar mondani. Kifejezni magunkat egyszerűen lehetetlen... Hiszen nem mondom, a tollam által én is tudok beszélni úgy, mint más. De beszélni, írni egyáltalában gyötrelmes mesterség. Gondolatnak is elszomorító, hogy holmi apró jelekből formálódnak a szótagok, szavak, mondatok. Mi lesz a gondolatból, a szép gondolatból ezekben a hitvány hieroglifákban, amelyek éppoly közönségesek, mint amilyen furák. Mit vesz ki az olvasó egy lap írásomból? Rosszul értett, félreértett és értelmetlen gondolatok sorozatát. Olvasni, hallani annyi, mint fordítani. Lehet, hogy vannak szép fordítások. Hű egy sincs. Mit érek vele, hogy az emberek csodálják a könyveimet, amikor csak azt csodálják, amit ők csempészték beléjük? Az olvasó a mi látásunkat a magáéval helyettesíti. Mi csak arra valók vagyunk, hogy fölgerjesszük a képzeletét. Szörnyű dolog, hogy mi adunk anyagot ilyenféle műveletekhez. Becstelen mesterség.

- Ezt nem gondolja komolyan.

- Miért ne gondolná? - szölt Thérèse. - Ő tisztán látja, hogy lélek a lélekbe nem hatolhat, és fáj neki. Egyedül érzi magát, ha gondolkodik, egyedül, ha ír. Az ember, akármit csináljon is, egyedül van a világon. Ezt akarja mondani, és igaza van. Mindig magyarázkodunk, és sohasem értjük meg egymást.

- No és a testmozdulatok? - szölt Paul Vence.

- Nem gondolja, hogy ezek is afféle hieroglifák? Mi hír Choulette-ről? Rég nem láttam.

Vence elmondta, hogy Choulette mostanában Szent Ferenc harmadrendjének újjászervezésével van elfoglalva.

- Csodálatos módon jutott erre a gondolatra, amikor egy nap meglátogatta Mariát a lakásán, az Hôtel-Dieu kórház mögött húzóó, örökké nyirkos utcában, ahol csupa düledező ház áll. Amint tudják, Mária a szent, a vértanú, aki bűnhődik a nép bűneiért. Choulette megrántotta a csengőzsinórt, amelynek özláb fogantyúja két évszázad látogatóinak markolásától zsíros. A mártírnő - akár mert a bormérésben ül, ahol gyakori vendég volt, akár mert el volt foglalva a szobájában nem nyitott ajtót. Choulette sokáig csemetett, mégpedig oly erősen, hogy a fogantyú a zsinórral együtt a kezében maradt. Mint olyan ember, aki ért a jelképek feloldásához és belelát a dolgok rejtett értelmébe, rögtön tisztában volt vele, hogy a zsinór nem szakadhatott el az égi hatalmak beleegyezése nélkül. Elmélkedett a dologról. A kócmadzag fekete,

faggyús réteggel volt bevonva. Choulette a derekára övezte, és ráeszmélt, hogy ő a kiválasztott, aki hivatva van, hogy eredeti tisztaságába vezesse vissza Szent Ferenc harmadrendjét. Lemondott a női szépségről, a költészet gyönyöreiről, a dicsőség fényéről, és a boldogságos szent életének és tanának bűvárlatába merült. Közben eladott a kiadójának egy kötetet, amelynek *Idvezülés* címet adott, s amely, úgy mondja, a szeretkezés minden fajtájának leírását egybefoglalja. Büszke rá, hogy választékos ízléssel paráználkodik benne. De ez a könyv szerinte korántsem ellenkezik misztikus irányzatával, sőt! Egy később írandó művének helyesbítő megvilágításában illedelmes és példás színben fog feltűnni, azonkívül a pénz, vagy ahogy ő mondja, *a pénzek*, amiket érte tiszteletdíjul kapott, s amiket szemérmesebb könyvvel nem szerezhetett volna meg, lehetővé teszik, hogy elzarándokoljon Assisiba.

Martinnét mulattatta a történet, és kérdezte, mi igaz belőle, mire Vence azt felelte, hogy jobb nem firtatni.

Félig-meddig beismerte, hogy ő a költő viselt dolgainak eszményítő krónikása, s hogy amiket róla elmond, nem kell betű szerint venni.

Annyi bizonyos, hogy Choulette közreadta az *Idvezülés*-t, s hogy Szent Ferenc cellájának és sírjának meglátogatására készül.

- De hiszen - kiáltott fel Martinné - akkor magammal viszem Olaszországba! Kedves Vence, keresse fel őt, és hozza el. Jövő héten utazom.

Martin elnézést kért, hogy nem maradhat tovább. Be kell fejeznie holnapra valami jelentést.

Martinné kijelentette, hogy Choulette mindenkinél jobban érdekli. Paul Vence is egyedülálló egyéniségnek tartotta.

- Nagyon emlékeztet a szentekre, akiknek csodálatos életét olvasni szoktuk. Őszinte, mint ők, megvan benne is a szív elragadó gyöngédsége és a lélek rettentő erőszakossága. Hogy tettei néha megbotránkoztatnak, azért van, mert náluknál gyarlóbb, esendőbb, vagy talán egész egyszerűen, mert közelebbről látjuk őt, mint a szenteket. Egyébként, amint vannak rossz anygálok, vannak rossz szentek is: Choulette egy ilyen rossz szent, punktum! De a költeményei igazi spirituális költemények, és e műfajban sokkal különbek mindannál, ami a XVII. században udvari püspökök és színpadi költők tollából eredt.

Az asszony a szavába vágott:

- Hogy el ne felejtsem, gratulálok Dechartre barátjához. Szellemes ember. - Azután hozzátette: - Csak talán kissé nagyon is zárkózott természet.

Vence emlékeztette az asszonyt, hogy előre megmondta: Dechartre érdekelni fogja.

- Ismertem őt alaposan, gyerekkori pajtásom.

- A családját is ismerte?

- Hogyne. Egyetlen fia Philippe Dechartre-nak.

- A műépítésznek?

- Úgy van, annak, aki III. Napóleon uralma alatt Touraine-ben és Orléans vidékén számos kastélyt és templomot épített újjá. Jó ízlésű művész volt, és értette a dolgát. Magába vonult, csendes ember létére elég oktanul belekötött Viollet-le-Ducbe, aki akkoriban nagyhatalom volt. Hibáztatta, hogy minden régi épületet az eredeti tervhez ragaszkodva akart helyreállítani, pontosan úgy, amilyen valaha volt, vagy amilyennek lennie kellett volna. Philippe Dechartre ezzel szemben azt hirdette, hogy tiszteletben kell tartani mindazt, ami egy kolostorhoz, templomhoz vagy kastélyhoz a századok során kevesenként hozzáépült. Eltüntetni az anakronizmusokat és egy épületet visszaállítani legkorábbi egységes mivoltába, az ő megítélésében

tudákos barbárság volt, amelytől ugyanúgy kell óvakodni, mint a barbár tudatlanságtól. Nem szűnt meg hangoztatni: „Halálos vétek eltörölni a nyomokat, amelyeket korszakról korszakra elődeink keze és lelke hagyott a kövön. Az új kövek, amelyeket valamely régi stílusban faragnak ki, hamis tanúk.” Követelte, hogy a régész-építő feladatköre a falak fenntartására és megszilárdítására szorítkozzék. Neki volt igaza. Nem adtak neki igazat. Sokat ártott önmagának, de legtöbbször azzal, hogy fiatalon halt meg, amikor vetélytársa diadalának tetőfokán volt. Mindazáltal tisztességgel hagyott özvegyére és fiára. Jacques Dechartre-t szerető édesanyja nevelte föl. Nem hiszem, hogy lett volna még olyan szenvedélyes anyai imádat, mint az övé. Jacques kedves fiú, de igazi elkényeztetett gyerek.

- Pedig oly közömbösnek, oly alkalmazkodónak, oly fölényesnek látszik.

- Ne higgyen a látszatnak. Gyötrődő és gyötrő lelkiéletet él.

- Szereti a nőket?

- Miért kérdi?

- Ó, nem mintha meg akarnám házasítani!

- Igen, nagy nőbarát. Mondtam már, hogy egoista. És csak az egoisták szeretik igazán a nőket. Mikor az anyja meghalt, azután tartós viszonya volt egy ismert színésznővel, Jeanne Tancredi-dal.

Martinné homályosan úgy emlékezett Jeanne Tancredi-ra, mint nem nagyon szép, de jó alakú nőre, aki kellemesen, de kissé egyhangúan játszott szerelmes szerepeket.

- Ő az - folytatta Paul Vence. - Úgyszólván közös háztartásban éltek Auteuil-ben, a Jázminliget egyik kis házában. A férfit többnyire tétlen ábrándozásban találtam. A szobor, amelynek továbbmintázásáról elfeledkezett, ott száradt a borítóvászon alatt. Magába merülve rágódott valami gondolatán, mint aki képtelen arra, hogy másvalakinek a beszédére figyeljen.

A nő a szerepeit bújta, festéktől kimart arccal, gyengéd tekintetű szemeiben az okosság és tevékenység derűjével. Sokat panaszkodott nekem emberének szórakozott, mogorva, türelmetlen természete miatt. Szívből szerette, és csak azért csalta meg, hogy szerephez jusson. Olyankor is csak futólag, utána nem is gondolt rá. Szóval rendes, komoly nő volt. De ott hibázta el, hogy túl sokat mutatkozott Joseph Springer társaságában, mert azt remélte, hogy az ő révén bejut a Comédie Française-be. Dechartre megdühödött, és kiadta az útját. Azóta Jeanne okosabban csinálja: az igazgatóival barátkozik. Jacques pedig utazgat.

- Bánkodik a nő után?

- Mit lehet tudni, mi megy végbe egy ilyen nyugtalan lélekben, egy ilyen szenvedélyes egoistában, aki éppoly mohón veti magát a szerelembe, mint amily egy-kettőre szakít, s aki nagy lelki emelkedettséggel a világ minden szép dolgában önmagát bálványozza?

Az asszony hirtelen másra terelte a szót:

- Mi van a regényével, Vence?

- Az utolsó fejezetnél tartok. Kis csiszológépkészletet kivégezték. Közömbösen vált meg az élettől, mint a vágytalan szüzek, akiknek ajkát még sohasem perzselte meg az élet forrósága. Az újságok és a közvélemény illőképpen jóváhagyják az igazságszolgáltatás tényét, amelynek áldozatul esett. Ám egy padlásszobában egy másik ember, egy józan és szomorú életű pokolgépész megtorló gyilkosságra tesz fogadalmat.

Felállt és elköszönt.

- Vence - emlékeztette Martinné -, amit mondtam, komolyan értettem: hozza el Choulette-t.

Szobájába menet a férjébe ütközött, aki aranyba játszó, barna selyem házikabátban, fején a halvány, beesett arcot keretező doge-s üvegfélével leste a jöttét. Tekintetében ünnepélyes komolyság volt. Háta mögött a nyitott ajtón át a dolgozószobájába lehetett látni, ahol a lámpa fényében kékkorítékos iratcsomók és az évi költségvetés föllapozott negyedréti kötetek halmozódtak. Mielőtt Thérèse elérte volna szobája ajtaját, intett neki, hogy beszéde van vele.

- Nézze, szívem, nem értem magát. Könnyelmű elhatározásainak nagyon meg fogja adni az árát. Elhagyja az otthonát, amire semmi oka, de még csak ürügye sincs. Be akarja kóborolni Európát, s még hozzá kivel? Egy részeges bohém, egy ilyen Choulette társaságában.

Thérèse azzal felelt, hogy Marmet-né lesz az útitársa, ez ellen senkinek kifogása nem lehet.

- Maga fünek-fának beszél, hogy elutazik, és még csak nem is tudja, hogy Marmet-né elkísérheti-e?

- Ugyan! A derék Marmet-né egy-kettőre összecsomagol. Semmi sem köti Párizshoz, legfeljebb a kiskutyája. Azt majd itt hagyjuk, maga fog rá vigyázni.

- És a papa? Vele közölte már a tervét?

Rendesen Montessuy tekintélyéhez folyamodott, amikor a magáéval nem ért célt. Tudta, hogy a felesége nagyon fél az apja neheztelésétől vagy rossz véleményétől. Ezt igyekezett kihasználni.

- A papa józan és tapintatos ember. Nagy elégtétel számomra, hogy több ízben helyeselte a tanácsaimat, amelyeket magának adni bátorkodtam. Egyetért velem abban is, hogy Meillanné-hoz járni nem való olyan nőnek, mint maga. Nagyon vegyes társaság fordul meg ott, és a háziasszony pártfogolja a titkos szívügyeket. Magának - ezt meg kell mondanom - nagy hibája, hogy nem törődik eléggé az emberek véleményével. Nagyon kellene csalódnom, ha a papa nem furcsállná, hogy maga ilyen... könnyedén kiröppen. És a távolléte annál feltűnőbb lesz, mivel - engedje meg, hogy figyelmeztessem rá a mostani ülésszak idején a körülmények engem toltak előtérbe. Tudom jól, hogy nem az én érdemem. De ha lett volna szíves hallgatni rám ma ebéd alatt, bebizonyítottam volna, hogy azt a politikai pártot, amelyhez tartozni szerencsém van, arasznyi távolság választja el a hatalomtól. Az adott pillanat csöppet sem alkalmas arra, hogy maga kitérjen háziasszonyi kötelességei elől. Ezt beláthatja.

Az asszony csak ennyit felelt:

- Nem érdekel.

És faképnél hagyva az urát, a szobájába zárkózott.

Mikor már ágyban volt, elővett egy könyvet, hogy mint rendesen, elalvás előtt kicsit olvasson. Szórakozottan lapozgatott a regényben, s megakadt a szeme ezeken a sorokon:

A szerelem, akárcsak a hitbuzgóság, a meglelt kor érzése. Az ember húszéves korában éppúgy nem szerelmes, mint ahogy nem hitbuzgó, hacsak nincs különös hajlandósága, vele született hivatottsága ahhoz, hogy szent legyen. De még maguk a kiválasztottak is sokáig küzdenek a szerelem malasztja ellen, amely iszonyúbb a damaszkuszi út villámcsapásánál. A legtöbb nő csak abban az életkorban engedi át magát a szerelmi szenvedélynek, amikor már nem retteg a magányosságtól. Mert való igaz: a szenvedély kopár sivatag, Théba perzselő pusztasága. Világi aszkétaság a szenvedély, nem kevésbé kínzó a vallási aszkétaságnál.

Ezért van, hogy a nők közt a nagy szerelmes ugyanolyan ritka madár, mint a nagy vezeklő. Akik jól ismerik az életet és a világot, tudják, hogy a nők nem szívesen övezik gyenge derekukat az igazi szerelem ciliciumával. Azok tudják, hogy semmi sem oly kevésbé mindennapi, mint a tartós önfeláldozás. Márpedig gondoljuk meg, mi mindent kell elégetnie egy nagyvilági hölgynek a szerelem oltárán. Szabadsága, nyugalma, csapongó lelkének sok kedves játéka, kacérkodása, szórakozása, kedvtelése - mind odavész.

A flört, az más. Az megengedhető és összeegyeztethető az előkelő élet követelményeivel. Nem úgy a szerelem! Minden szenvedély közt ez a legkevésbé előkelő, a leginkább társaságellenes, a legvadabb, legbarbárabb. Épp ezért a világ szigorúbban is ítéli meg, mint a pajzánkodást és az erkölcsi ledérséget. Bizonyos tekintetben igaza is van. Egy párizsi hölgy, ha szerelmes, meghazudtolja természetét és cserbenhagyja rendeltetését, amely abból áll, hogy mindenkié legyen, mint valami műtárgy. Mert igenis az, mégpedig a legcsodásabb az emberi iparkodás valamennyi alkotása közt. Tündöklő remeklés, melynek létrehozására minden mesterség és minden művészet összefogott. Közös teremtmény és közös tulajdon. Kötelessége, hogy láttassa magát.

Thérèse becsapta a könyvet, és azt gondolta, hogy ez az egész csak a regényírók képzelgése, akik nem ismerik az életet. Ő tudta jól, hogy a szenvedély Karmel-hegye, a szerelem ciliciuma a valóságban éppúgy nem létezik, mint a szép és rettentő elhivatás, mely ellen hasztalan küzd a kiválasztott. Tudta, hogy a szerelem nem más, mint rövidke mámor, amelyből kis szomorusággal ocsúdunk fel... De azért hátha nem tud mindent, hátha van szerelem, amiben érdemes gyönyörrel elmerülni... Eloltotta a lámpát. A múlt mélységéből kora ifjúságának álmoképei támadtak föl.

Esett. Kocsijának patakozó ablakain át Martin-Bellème-né homályosan látta a tömérdek esernyőt. Mint fekete teknősbékák cammogtak a felhőszakadásban. Elmerült a gondolataiban, amelyek szürkén egybefolytak, mint az esőben elmosódó utcák és terek képe.

Már nem is tudta, miképpen támadt az a gondolata, hogy egy hónapra Miss Bellhez utazzon. Valójában sohasem is tudta. Olyan volt ez, mint egy forrás, amelynek eredő helyét néhány lapulevél elfedi, s amely most mély és sebes vizű folyammá dagadt. Arra még emlékezett, hogy kedden, estebéd közben egyszerre azt mondta, hogy el akar utazni, de hasztalan kereste ennek a kívánságának legelső rugóját. Semmi esetre sem abban rejlett, hogy kedve támadt volna viszonzni Le Ménilnek vele való viselkedését. Tetszett ugyan neki a gondolat, hogy mialatt Robert rókára vadászik, ő a Cascine-parkban fog andalogni. Ez az arányos elosztás nagyon is ínyére volt. Robert, aki mindig örült, ha valahonnan visszatérve őt viszontláthatta, most nem fogja viszontlátni. Ennyi bosszúságra, Thérèse úgy vélte, nagyon, is rászolgált. De eleinte nem ez járt az eszében. Sőt később sem. És igazán nem azért az élvezetért utazik el, hogy őt felbosszantsa, sem azért a vásott örömeért, hogy magának egy kis elégtételt szerezzen. A férfi ellen nem incselkedésre, inkább konok, bántó érzésre volt hangolva. Ami fő, hamarosan nem óhajtott vele találkozni. Jóllehet viszonyuk nem szakadt meg, a férfi idegenné vált számára. Olyannak látta, mint a többit, különbnek a legtöbbnél, jó külsejű, jó modorú férfinak, becsülést érdemlő jellemnek, olyannak, akitől nem idegenkedik, de aki nem is érdekli túlságosan. Egyszerre kilépett az életéből. Hogy mekkora helyet foglalt el benne, arra nem szívesen emlékezett. Hogy valaha még az övé legyen, annak a gondolatától is irtózott, mint valami nagy illetlenségtől. Az elképzelés, hogy ismét együtt legyenek a Spontini utcai kis lakásban, oly kínos volt számára, hogy tüstént elhárította magától. Inkább abban reménykedett, hogy találkozásukat meg fogja akadályozni valami előre nem látott, de elkerülhetetlen esemény: például a világ vége. Lagrange, a Természettudományi Akadémia tagja, múlt este

Morlaine-nénál beszélt neki egy üstökösről, amelyik a végtelen úrból jövet talán valamikor összeütközik a Földdel, lángcsóvájával elárasztja, tűzleheletével megperzseli, állatait, növényeit ismeretlen méreggel emésztí el, az emberiségre pedig fékevesztett kacaj vagy bárgyú dermedés képében küldi a halált. Ez vagy ilyesmi kellett volna neki a jövő hónapban. Elutazási szándékára tehát elegendő magyarázatot talált. De hogy a szökés vágyába miért vegyült valami tétova öröm, miért került varázsa alá annak, ami várt rá, ennek nem tudta okát adni.

A kis La Chaise utca sarkán szállt ki a kocsiból.

Itt lakott férje halála óta Marmet-né, egy magas ház legfelső emeletén, kicsiny, de nagyon takaros lakásban, amelynek öt, erkélyes ablakán úgy áradt be a meleg, délelőtti napsütés.

Fogadónapján látogatott el hozzá Martinné. A szerény, de ragyogóan tiszta szalonban szunyókálva ült egy karosszékekben Lagrange úr, szemközt az ősz haj koronája alatt szelíden és békésen mosolygó háziasszonnyal.

A világfi hajlandóságú tudós híven kitartott mellette. A temetés után való napon ő vitte el Schmoll mérgezett búcsúztatóját a gyászoló özvegynek, aki ahelyett, hogy megvigasztalódott volna, dühös, keserves zokogásra fakadt. A végén a karjai közé ájult. Marmet-né nem sokat tartott Lagrange ítélőképességéről, de a legjobb barátságban volt vele. Gyakran ebédeltek együtt gazdag ismerőseiknél.

Martinné, karcsú, rugalmas alakján rövid cobolybundával, amely alól dús csipkedísz buggyant elő, szürke szemének bűvös csillogásával egyszeribe fölébresztette az öregurat, akinek volt érzéke a női szépség iránt. Minthogy előző este Morlaine-né szalonjában arról beszélt neki, hogy milyen lesz a világ vége, most megkérdezte, nem rémítették-e éjszaka a lángban álló vagy sápadt holdtájakra emlékeztetően jéggé dermedt föld képei? Mialatt Lagrange nehézkesen udvariaskodott, Martinné a mahagóni könyvszekrényt nézegette, amely szélében elfoglalta az ablakkal szemkötti falat. Könyv nemigen volt benne, de az alsó polcon egy fegyveres emberi csontváz nyújtózkodott. Meglepő látvány volt a jámbor hölgy otthonában ez az etruszk harcos, a kobakjára csatolt zöld bronzsisakkal, széthullott mellkasán páncéljának rozsdás lemezeivel, ízekre váltan, zordonul hevert cukorka-dobozok, aranyozott porcelán vázák, gipsz madonnák és Luzernből meg a Righiról való apró, fafaragású emléktárgyak között. Amikor özvegyi sorba jutott, Marmet-né szorultságában eladogatta férje tudományos könyveit, a nagy régészeti gyűjteményből nem tartott meg mást, mint ezt az etruszkot. Nem mintha nem történt volna kísérlet, hogy ettől is megszabadítsák. Marmet öreg kartársai találtak számára helyet. Paul Vence kieszközlte a múzeumok igazgatóságánál, hogy vegyék meg a Louvre számára. A jólelkű özvegy azonban nem akart megválni tőle. Úgy érezte, ha elvinnék tőle ezt az aranycirádás, zöld bronzsisakot viselő harcost, méltósággal viselt nevét is elveszítené, és nem lenne többé Louis Marmet-nak, a Történelemtudományi Akadémia tagjának özvegye.

- Nyugodjék meg, asszonyom, földünk egyhamar nem fog üstökösbe botlani. Ilyen összeütközésnek elenyésző a valószínűsége.

Martinné azt felelte, hogy neki semmi komoly kifogása az ellen, hogy a föld és az emberiség akár nyomban megsemmisüljön.

Az öreg Lagrange mélységes őszinteséggel tiltakozott. Nagy súlyt vetett rá, hogy a világ összeomlása minél későbbre halasztódjék.

Martinné ránézett. Tar koponyáján alig néhány szál feketére festett haj tengődött. Szemhéjai mint rongydarabok borították még mosolygós szemeit. Sárgás arcbőre hosszúkas ráncokban fityegett. Ruhái alatt kiaszott test körvonalai látszottak.

„Ez szereti az életet!” - gondolta magában.

Marmet-né sem óhajtotta, hogy oly hamar eljőjön a világ vége.

- Ugyebár, Lagrange úr - szólt Martinné -, ön abban a csinos kis házban lakik, amely glicíniás ablakaival a Fűvészkertre néz? Úgy gondolom, élvezet lehet ott lakni abban a kertben, amely eszembe juttatja gyerekkori elképzeléseimet Noé bárkájáról és az ódon bibliák földi paradicsomáról.

Lagrange azonban nem volt elragadtatva a lakóházától. Kicsi, mondotta, rossz a beosztása, és tele van patkánnyal.

Martinné elismerte, hogy az ember sehol sem találja a helyét, mindenütt vannak igazi vagy képletes patkányok, apró lények sokasága keseríti az életet. Azért ő mégis szereti a Fűvészkertet; mindig készül elmenni oda, de sohasem jut hozzá. Így van a múzeummal is, ahol még sohasem volt, pedig szeretné egyszer már megtekinteni.

Lagrange mosolyogva, boldogan ajánlotta föl, hogy végigvezeti az ő birodalmán. Majd megmutatja a meteorköveket. Gyönyörű példányok vannak.

Thérèse-nek sejtelve sem volt róla, hogy mik azok a meteorkövek. De eszébe jutott, hogy hallotta, a múzeumban vannak iramszarvas-csontok, amelyeket az őseemberek munkáltak meg, azután elefántcsont lemezek, amelyekre régóta kipusztult állatfajták képeit vészték. Megkérdezte, igaz-e ez. Lagrange elkomorodott. Kelletlenül és közönyösen felelte, hogy ezek a dolgok egyik kartársára tartoznak.

- Hja úgy - szólt Martinné -, ez nem az ön szakmája!

Máskor is tapasztalta, hogy a tudósok nem kíváncsi természetűek, és tapintatlanságnak veszik, ha olyasmiről kérdezik meg őket, ami nem a szakmájuk. Lagrange tudományos hírnevét a meteoroknak köszönhette. Azok révén jutott el az üstökösök tanulmányozásához. De ő bölcs volt. Húsztendeje nem foglalkozott mással, mint hogy ebédekre járt.

Távozása után Martin grófné megmondta Marmet-nénak, hogy mire szeretné megkérni.

- Jövő héten Fiesoléba utazom, Miss Bellhez. Tartson velem.

A derék Marmet-né szelíd homloka alól fürkésző pillantást vetett rá, pillanatig hallgatott, enyhén vonakodott, kérette magát, s végül igent mondott.

A marseille-i gyors útra készen állott a pályaudvaron, ahol a füstben és zivajban, az üveg-tetőn át beszűrődő fakó világításban hordárok szaladgáltak, és targoncák nyikorogtak. A nyitott kocsiajtók előtt hosszú köpenyben jöttek-mentek az utasok. A portól és koromtól homályos csarnok végén, mint valami messzelátón keresztül, az égbolt kis darabja derengett. Ez a tenyéryi folt jelentette az utazás végtelen távlatait. Martinné és Marmet néni már benn ültek a szakaszukban, a megrakott poggyászháló alatt, mellettük az üléspárnákon egy halom újság. Choulette nem jött, és Martinné már nem is várta. Pedig megígérte, hogy a pályaudvaron lesz. Úgy rendezte a dolgait, hogy utazhasson, és a kiadójától fölvette az *Idvezülés* tiszteletdíját. Paul Vence egy este magával vitte a Billy rakparton levő palotába. Szelíden, pallérozottan viselkedett, lelki derű és a gyermeki vidámság sugárzott a lényéből. Attól fogva Martinné bízott benne, hogy élvezet lesz együtt utazni ezzel a tehetséges, eredeti emberrel,

akinek rútsága érdekes, hóbortossága mulattató, ezzel a rakoncátlan öreg fiúval, akinek erkölcstelensége oly őszinte, hogy már ártatlanságnak számít. A kocsiajtók becsapódtak: Thérèse letett a várakozásról. Hogy is számíthatott komolyan erre a könnyen fölbuzduló, csapongó lélekre? Abban a pillanatban, amikor a mozdony pöfögni kezdett, Marmet-né, az ablakon kipillantva, csendesen megszólalt:

- Ha jól látom, az ott Choulette úr.

Bicegve közeledett a sínek mentén, kalapja hátracsúszott búbos koponyáján, szakálla ápolatlan volt, ócska szövettáskát cipelt. Majdnem ijesztő alak volt, pedig ötven esztendejével aránylag fiatalnak látszott, oly tisztán fénylett a szeme, sárga, beesett arcán oly gyermeki bátorság tükröződött, vénhedt, rokkant testét annyira áthatotta a költő és művész örökifjúsága. Thérèse, amikor megpillantotta, már bánta, hogy ilyen különös valakit szemelt ki útítársnak. Choulette végigjárta a kocsikat, mindegyikbe bekukkantott, egyre zordabb és gyanakvóbb nézéssel. De mikor a két hölgy kocsijához érve meglátta Martinnét, oly kedves mosollyal, oly behízelt hangon köszönt, hogy a peron iménti elvadult csavargójából semmi sem maradt rajta az ócska útításkán kívül, amelyet félig elnyűtt füleinél fogva cipelt.

A táskát gondosan felrakta a hálóbá, a szürke vászonnal bevont úri bőröndök közé, ahol rikító, szennyes foltként virított. Most látszott, hogy vérvörös huzatán sárga virágok éktelenkednek.

Nagyon jól érezte magát, és dicsérte Martinné kékgalléros barna útiköpenyét.

- Elnézést kérek a hölgyektől - folytatta -, kis híja, hogy le nem késtem. Reggel hatkor misét hallgattam a Saint-Séverin templom Szent Szűz-kápolnájában, a szép kis oszlopok tövében, amelyek lehetetlen vékonyan, mint holmi törékeny répacukorszálak, nyújtóznak ég felé, akárcsak mi, szegény bűnösök.

- Akkor hát ma áhítatos lelkiállapotban van - szölt Martinné.

Megkérdezte, elhozta-e a maga alapította rend derékövét.

Choulette arcán komoly és morcos kifejezés jelent meg.

- Tartok tőle, hogy Vence erről a dologról mindenfélét összehazudott önnek. Hallom, azt híreszteli a társaságokban, hogy az én derékövem voltaképpen csengettyűzsinór, s méghozzá milyen ajtóról való! Nagyon bántana, ha csak egy pillanatra is hitelt adnának efféle hitvány koholmányoknak. Az én övem jelképes öv. Csak egy szál madzag, amelyet a ruha alatt kell viselni, miután előbb megérintette egy szegény ember, jelöl annak, hogy a szegénység szent, és meg fogja váltani a világot. A szegénység minden jónak foglalata; és mióta fölvettem az *Idvezülés* tiszteletdíját, igazságtalannak és kegyetlennek érzem magam. Jó tudnom, hogy a táskámban hoztam magammal néhány ilyen titkos értelmű madzagot.

És a förtelmes, alvadtvér-színű táskára mutatva, hozzátette:

- Van benne egy szent ostya is, amelyet egy semmiházi paptól kaptam, aztán Maistre²¹ néhány műve, egy-két ing meg miegymás.

Martinné kissé elképedve nézett föl. Marmet néni azonban nem vesztette el szokott szelíd nyugalmát.

²¹ *Maistre*, Joseph de (1753-1828) - reakciós francia író és filozófus. Az 1789-es francia forradalom ellensége; a pápai és királyi hatalom vissza-állításáért harcolt.

Mialatt a vonat robogva szelte át az elővárosok fekete övét, amely leverő rútságával keretezi Párizst, Choulette a zsebéből ócska levéltárcát húzott elő, és kotorászni kezdett benne. A csavargóból kikiváncozott igazi lénye, az író-mesterember. Choulette, bárhogya is titkolta, nagy firkaász és papírmoly volt. Most utánanézett, hogy nem vesztette-e el azokat az apró papírdarabkákat, amelyekre a kávéházban költeményeinek alapgondolatát szokta jegyezgetni, meg azt a csomó tömjénező levelet, amit piszkosan, foltosan, gyűrötten állandóan magánál hordott, hogy bármikor, ha alkalmi cimboráival összeakadt, éjjel, gázlámpafénynél fölolvashassa. Amikor meggyőződött, hogy semmije sem hiányzik, egy nyitott borítékba tett levelet vett elő a tárcából. Jó ideig rejtélyeskedő nagyzolással lengette a kezében, azután odaadta Martinnénak. Ajánlólevél volt, küldője Rieu márkiné, címzettje pedig a francia királyi ház egyik hercegnője, Chambord gróf²² közeli rokona, aki előregedve, özvegyi sorban Firenze közvetlen környékén visszavonultan éldegélt. Kiélvezte a vélt hatást, s azt mondta, hogy talán ellátogat a hercegnőhöz, aki derék és istenfélő teremtes.

- Igazi nagyasszony - tette hozzá -, aki az előkelőséget nem a ruháival meg a kalapjaival hangsúlyozza. Hat hétig, sőt tovább is elhord egy inget. A környezetéhez tartozó nemes urak láttak már rajta sarkára lecsúszott, igen piszkos fehér harisnyákat. Benne újra élednek a nagy spanyol királynék erényei. Ó, azok a piszkos harisnyák a valódi dicsőség jelképei!

A levelet visszavette, és bedugta a tárcájába. Azután elővette csontnyelű bicskáját, és neki látott, hogy kifaragjon egy még alighogy körvonalazott alakot a botja markolatán. Közben eldicsekedett:

- Érték a koldusok és csavargók minden mesterségéhez. Egy szeggel ki tudom nyitni az ajtózárat, és egy rossz bicskával úgy kifaragom ezt a botot, hogy no.

A fej kezdett formálódni. Egy síró nő vézna arca volt. Choulette az emberi nyomorúságot akarta benne kifejezni, nem abban a megindító egyszerűségben, amilyennek a durvaságot jóssággal párosító régi világ emberei látták, hanem abban a visszataszító, kendőzött alakban, amivé a francia forradalomból sarjadt szabadgondolkodó polgárság és hazafias katonaság züllesztette. A jelenleg uralkodó rendszerben nem látott mást, mint képmutatást és nyers erőt. Undorodott a militarizmustól.

- A kaszánya a modern kor förtelmes találmánya. Eredete nem régibb a XVII. századnál. Azelőtt csak kényelmes őrszobák voltak, ahol kártyázgatás közben nagyokat lódítottak a harcedzett vitézek. XIV. Lajos volt a konvent és Bonaparte előfutára. De a baj teljes mivoltában akkor kezdődött, amikor behozták az általános hadkötelezettség szörnyű intézményét. A bűnök bűne, a császárok és a köztársaságok szégyene, hogy az embereknek kötelességévé tegyék a gyilkolást. Az úgynevezett barbár időkben a városok és fejedelmek zsoldosokra bízták a védelmüket, akik óvatos szakértők módjára viseltek háborút; volt úgy, hogy egy-egy nagy ütközetben mindössze öten vagy hatan estek el. És ha a lovagok hadba szálltak, legalább nem kényszerből tették: a maguk jószántából ölették le magukat. Bizonyos, hogy másra nem is voltak jók. Szent Lajos korában senkinek sem jutott volna eszébe, hogy tanult, értelmes embert csatába küldjön. És a földművelőt sem szakították el a rögtől, hogy hadakozni vigyék. Manapság a szegény paraszt muszájból katonáskodik. Elhurcolják a házából, amelynek képménye az alkonyat arany csendjében füstölög, a kövér rétekről, ahol ökrei legelésznek, az ősi szántóföldekről és erdőkről. Undok kaszányaudvarokon megtanítják, hogyan kell szabályszerűen embert ölni, fenyegetik, leszidják, kóterbe csukják. Telebeszéli a fejét, hogy mindez nagy tisztesség, s ha nem kér ebből a tisztességből, agyonlövik. Szót fogad, mert fél, és mert

²² Bourbon-házi trónkövetelő (1820-1883).

minden háziállatok közt ő a legszelídebb, a legkezesebb, a legengedelmesebb. Mi, franciák, katonák vagyunk, és polgárok vagyunk. Ez is jogcím a büszkélkedésre: polgárnak lenni! A szegények számára abból áll, hogy támogatják és biztosítják a gazdagok hatalmát és semmittevését. Ezért dolgoznak a törvény előtti egyenlőség magasztos szárnyai alatt, amely gazdagnak-szegénynek egyformán megtiltja, hogy hidak alatt háljon, az utcákon kolduljon, és kenyeret lopjon. Ez egyike a forradalom nagy vívmányainak. Ez a forradalom, minthogy örültek és hülyék csinálták a nemzeti javak kisajátítóinak hasznára, és minthogy végső eredményben csak az agyafűrt parasztok és uzsorás kispolgárok meggazdagodására vezetett, az egyenlőség nevében a gazdagság kényuralmának vetette meg alapját. Rászabadította az országra a pénzembereket, akik száz esztendeje élőködnek rajta. Ők az urak, a parancsolók. A látszatkor-mány, amely ajgó-bajgó, habajgó-nyavalygó szegény ördögökből áll, a bankárok zsoldjában tengődik. Száz év óta a társadalom árulójának bélyegzik azt, aki ebben az országban a szegényeket szíveli. És veszedelmes elemnek, aki ki meri mondani, hogy egyáltalában vannak nyomorultak. Még törvényeket is hoztak a felháborodás és az irgalmasság ellen. És azt, amit itt most mondok, nem lehetne kinyomatni.

Choulette nekitüzesedve hadonászott a bicskájával, mialatt a fázós napfényben barna szántóföldek, lilára kopasztott téli facsoportok és ezüstös patakok mentén bólongó nyárfasorok száguldtak tova.

Elérzékenyülve nézte a botján kifaragott alakot.

- Ez vagy te - szólt hozzá -, szegény emberiség, sovány vagy és kesergő, elbutultál a szégyentől és nyomorúságtól; ilyenné tettek gazdáid, a katonaság és a tőke.

Marmet néni, akinek volt egy tüzérkapitány unokaöccse, kedves és hivatásáért lelkesedő fiatalember, megbotráncozott Choulette hadseregellenes kirohanásán. Martinné csak mulatságos bolondériának fogta fel Choulette elszórt gondolatait, nem ijedt meg tőlük. Nem volt ijedős természetű. De az egész gondolatmenetet kissé nevetségesnek vélte, éppenséggel nem hitt abban, hogy a múlt valaha is jobb volt a jelennél.

- Én azt tartom, kedves Choulette, hogy az emberek minden időben olyanok voltak, mint ma, önzők, erőszakosak, kapzsiak és kegyetlenek. Azt tartom, hogy a törvények és a szokások mindig ridegek és könyörtelenek voltak a szegények iránt.

La Roche és Dijon között megreggeliztek az étkezőkocsiban, és otthagyták Choulette-ot pipájával, likőrspoharával és földült lelkével.

A kocsiszakaszban Marmet-né szelíd gyengédséggel beszélt elhunyt férjéről. Szerелеmből vette el; gyönyörű verseket írt hozzá, ezeket ő megőrizte, de senkinek sem mutatta meg. Élénk és víg kedélyű férfiú volt Marmet. Nem hitte volna ezt róla, aki csak az utóbbi időben ismerte, mikor már elnyűtte a munka, elsorvasztotta a betegség. Utolsó percéig dolgozott. Szívtágulásban szenvedett, feküdni nem tudott, éjszakáit karosszékben, íróasztalnál ülve, könyvei közt töltötte. Két órával halála előtt még olvasni próbált. Melegszívű, jólelkű ember volt. Szenvedései közt is megőrizte nyájasságát.

Martinné jobb híján megjegyezte:

- Hosszú, boldog éveket éltek együtt, szép emlékei maradtak; nagy dolog ez ebben a világban.

Marmet néni azonban fölsóhajtott, és szende homlokán felhő siklott végig.

- Igen - mondotta -, Louis a legjobb ember volt és a legjobb férj. És mégis boldogtalanná tett. Egyetlen hibája volt, de ezzel kegyetlenül meggyötört. Féltékeny volt. Amilyen jó, gyengéd, nemes lelkű volt egyébként, ez a rettenetes szenvedély igazságtalanná, zsarnokivá, erősza-

kossá tette. Isten bizony, a viselkedésemhez a gyanakvás árnyéka sem fért. Még csak nem is kacérkodtam. De fiatal voltam, üde, mondhatnám, csinos. Több se kellett. Nem tűrte, hogy egyedül járjak el hazulról, megtiltotta, hogy távollétében vendéget fogadjak. Ha bálban voltunk, már előre reszkettem a szemrehányásaitól, amelyeket a kocsiban fogok kapni tőle.

És Marmet néni sóhajtva tette hozzá:

- Az igaz, hogy szerettem táncolni. De erről is le kellett mondanom, annyira szenvedett miatta.

Martin grófné nem tudta leplezni csodálkozását. Marmet mindig úgy állt előtte, mint félénk és agyondolgozott öregúr, kövér, fehér hajú, szelíd felesége és az aranybronz-sisakos etruszk vitéz csontváza között kissé nevetséges alak. De a kitűnő özvegy bizalmasan elmondta, hogy még ötvenöt éves korában is, amikor ő maga már ötvenhárom volt, Louis ugyanúgy féltékenykedett, mint első nap.

Thérèse pedig arra gondolt, hogy Robert őt sohasem gyötörte féltékenységgel. Tapintat és jó ízlés bizonyítéka volt ez, az iránta való bizalom jele, vagy pedig nem szerette eléggé ahhoz, hogy kínozni tudja? Thérèse ezt nem tudta, és nem is volt hozzá mersze, hogy a végére járjon. Lelkének olyan titkos rekeszeiben kellett volna kutatnia, amelyeket nem akart föltárni.

Ez a halk mondat szaladt ki a száján:

- Azt kívánjuk, hogy szeressenek, és ha szeretnek, kínoznak vagy untatnak bennünket.

Olvasás és tünődés közt telt el a nap. Choulette nem mutatkozott. Az éj lassanként hamuszürke fátylat terített a Dauphiné epreskertjeire. Marmet-né ránehezedett saját magára, mint egy halom párnára, és békésen elszenderedett. Thérèse nézte és elgondolkodott. „Mégis boldog, hiszen szeret visszaemlékezni.”

Az éj szomorúsága a szívébe lopózott. És mikor a hold az olaj mezők fölé sétált, elnézve a mezők és dombok szelíd hajlását, a tovasikló kékes árnyékokat, a táj láttára, hol minden békéről és feledésről beszélt, órála magáról nem beszélt semmi, Thérèse sajgó szívvel gondolt a Szajnára, a Diadalívre és a körülötte szétsugárzó utakra, a Bois sétányaira, ahol legalább a fák és a kövek ismerősei voltak.

Egyszerre ravasz hirtelenséggel toppant be a szakaszba Choulette. Görcsös botjával, torzonborz szakállával, vörös kendőbe bugyolált fejével majdnem megrémítette Thérèse-t. Ezt akarta. Heves mozdulatai, vadóc megjelenése mögött mindig betanult szerep volt. Szüntelen gyermekes, fonák hatásokon törte a fejét, és szeretett ijesztőnek látszani. Minthogy maga is könnyen borzongott, öröme telt benne, ha másokban borzongást kelthetett. Az imént is, ahogy a folyosó végén egyedül pipázott, a Camargue felett felhők közt rohanó hold láttára elfogta az az ok nélküli gyermekes félelem, ami gyakran fölzavarta képzelődő, ingatag lelkét. Meg akart nyugodni, azért lépett be Martinnéhoz.

- Arles - szólt. - Ismeri Arles-t? Tiszta szépség ez a hely. Láttam Szent Trophimos zárdájában a szobrok vállára telepedett galambokat, láttam a kis szürke gyíkokat, amint az Aliscamps mező márványkoporsóin sütkéreztek. A síremlékek ma ott sorakoznak kétoldalt, a templomhoz vezető út mentén. Kád alakúak, és éjszaka szegény emberek találnak benne pihenőt. Egy este, hogy Paul Arène társaságában sétálgattam, azon értem egy jámbor anyókat, hogy szalmát hintett egy menyegzője napján elhunyt ókori hajadon kősírába. Csendes jó éjszakát kívántunk neki. „Bár adná Isten - felelte. - De az a baj, hogy ezen a kövön a misztrál irányában van repedés. Ha a másik oldalon volna, olyan nyoszolyám lenne, hogy Johanna királynénak se volt különb.”

Thérèse nem válaszolt. Elszundított, Choulette pedig didergett a hűvös éjszakában. Rázta a halálfélelem.

Angol homokfutóján, amelyet maga hajtott, a dombnak kapaszkodó utakon vitte Miss Bell a firenzei pályaudvarról Martin-Bellème grófnét és Marmet-nét rózsaszínű fiesolei házába, amely karcsú oszlopsorral koszorúzva nézett le a páratlan szépségű városra. A komorna a poggyászokkal másik kocsin ment utánuk, Choulette-nak Miss Bell a fiesolei székesegyház tövében, egy sekrestyés özvegyénél szerzett szállást - őt csak étkezésre várták. A csúnya, de vonzó megjelenésű költőnő - aki fiús törzsén férfiszabású kabátot és inget viselt, és alig fejlett csípői ellenére majdnem kecses alak volt - végigvezette francia barátnőit a lakáson, amely híven tükrözte ízlésének buzgó választékosságát. A szalon falain szép, aranyos triptichon-keretekben hosszúkás kezű, halovány sienai madonnák trónoltak szelíd fönséggel, angyalok, pátriárkák és szentek közt. Egy talapzaton Bűnbánó Magdolna állt, csak a hajával takarózó, ijesztően sovány és vén nőalak; valami koldusasszony lehetett, a pistoiai országút napégette, dérverte vándora, akit félelmetes és megindító élethűséggel mintázott agyagba egy ismeretlen Donatello-előd. És lépten-nyomon Miss Bell címerjelvénnyel: harangok és csengettyűk. A legterebélyesebb példányok a szoba sarkaiban domborodtak bronztestükkal; mások szorosan egymás mellett húzódtak a falak mentén. Még kisebbek a körülfutó párkányzaton sorakoztak. Jutott belőlük a kályhára, ládákra és fiókos szekrényekre is. A pohárszékek arany- és zománcdíszes csengettyűkkel voltak megrakva. Termetes bronzharangok, megjelölve a firenzei liliummal; reneszánsz-kori csengettyűk, melyek széles rokolyát viselő dámát ábrázoltak; könny-cseppekkel és csontokkal díszített lélekharangok; szimbolikus állatokkal és lombfüzerekkel borított, áttört művű harangocskák, amelyek Szent Lajos korában csendültek a templomokban; XVII. századbeli asztali csengők, kis szoboralakkal a fogantyú helyén; éles hangú, lapos tehénkolompok a Rütli völgyéből; hindu harangok, amelyek szarvasagancsból készült ütő érintésére lágyan megzendülnek; henger alakú kínai harangok: minden tájról és minden korból egybegyűltek a kis Miss Bell mágikus hívó szavára.

- Beszélő címer jelvényeimet nézi? - szólt Martinnéhez. - Azt hiszem, ez a sok Miss Bell²³ mind jól érzi magát itten, és nem lepne meg túlságosan, ha egyszer csak kórusban megszólal-nának. De nem mind érdemel egyforma csodálatot. A legtisztább és leghőbb magasztalást fenn kell tartani ennek itt.

Ujjával megkoppantott egy díztelen, fénytelen harangot, amely rekedten kondult meg.

- Ez - folytatta - egy falusi szent az V. századból. Szellemi gyermeke Nolai Szent Paulinus-nak, aki elsőnek zendítette meg fölöttünk az eget. Úgynevezett campaniai rézből, egy igen ritka fémből van öntve. De nemsokára egy bűbájos kis firenzeit mutathatok majd, a harangok királynőjét. Már útban van. De én untatom magát, *darling*, ezekkel a gyerekes dolgokkal. És untatom Marmet nénit is. Ez nincs rendjén!

Szobáikba vezette őket.

Egy óra múlva Martinné kipihenten, üdén, csipkés habselyem pongyolában jött le a teraszra, ahol már várt rá Miss Bell. A nedves levegő, amelyet még gyengén, de már jólesően langyosított a napsütés, a tavasz édesen izgató fuvalmát lehelte. Thérèse a mellvédre könyökölve fűrésztötte szemét a fényáradatban. Előtte, lent, mint fekete orsók, nyújtózkodtak a ciprusok, a dombfejtekön olajfasűrűk hullámzottak. A völgykatlanban Firenze terült el kupoláinak, tornyainak, vörös háztetőinek rengetegével, amelyet az Arno itt-ott feltűnedező, kanyargós vonala szelt keresztbe. Túlhan a halmok kéklettek.

²³ Bell - harang (angol).

Thérèse szemével a Boboli-kertet kereste, ahol első ittléte alkalmával sétálgatott, a Cascine-parkot, amelyet csöppet sem kedvelt, a Pitti-palotát, a Santa Maria del Fiorét. Azután az ég gyönyörű végtelenjében merült el. A felhők közt foszladozó idomok vonzották tekintetét.

Hosszú hallgatás után Vivian Bell a láthatár felé mutatott.

- Darling, nem találok szót, nem találok kifejezést. De nézze csak, darling, nézze! Amit lát, páratlan a világon. Sehol sem ilyen légies, ily finom, ily kecses a természet, mint itt. Az az Isten, aki Firenze halmait alkotta, művész volt. Ó! Ékszerész volt, ötvös, szobrász, festő és bronzöntő: firenzei volt. A világon csak ezt az egyet alkotta, darling! A többi már kevésbé finom kézből kikerült, kevésbé tökéletes munka. El tudja képzelni, hogy a San Miniato, amely ibolyakéken, tiszta és világos idomokkal emelkedik ki a háttérből, ugyanazon kéz műve, mint a Mont Blanc? Lehetetlenség. Ez a táj, darling, oly szép, mint egy ókori érem, vagy mint egy nagy értékű festmény. Tökéletes, hibátlan műremek. És van itt még valami, amit nem tudok megmondani, nem tudok megérteni, és ami mégis valóság. Ezen a tájon félig élőknek s félig halottnak érezzük magunkat mindannyian, valami nemes, bánatos és enyhe lélekállapotban. Nézzon csak szét, nézzon; föl fogja fedezni a Firenzét körülvevő halmok mélabúját, és látomása lesz, mintha a bánat szépséges tündére támadna fel a halottak földjéből.

A nap a láthatár szélén imbolygott. Egymás után tűnedezték el a magaslatok csúcsai, míg az égbolton lángba borultak a felhők.

Marmet-né tüsszentett.

Miss Bell vállkendőket hozatott, és figyelmeztette francia vendégeit, hogy az esték hűvösek és rosszindulatúak.

És átmenet nélkül folytatta:

- Darling, ismeri Jacques Dechartre-t? Írt nekem, jövő héten Firenzében lesz. Örülök, hogy Dechartre itt nálam találkozni fog magával. Velünk jön majd a templomokba, múzeumokba, nagyon jó vezetőnk lesz. Ért a szép dolgokhoz, mert szereti őket. És igen finom tehetségű szobrász. Figuráit és medalionjait többre értékeli Angliában, mint Franciaországban. Ó, úgy örülök, darling, hogy Dechartre találkozni fog magával Firenzében!

Másnap, amint a Santa Maria Novellából jövet áthaladtak a téren, ahol az ókori cirkuszok bejáratát utánózva két márvány határkő emelkedik, Marmet-né figyelmeztette Martinnét:

- Ha jól látom, az ott Choulette úr.

Ott ült Choulette egy kis cipésműhelyben, pipával a kezében, ütemes karmozdulatokkal beszélt, mint aki verset mond. A firenzei foltozóvarga, megállás nélkül döfögetve az árral, széles mosollyal hallgatta. Kis kopasz ember volt, olyanféle alak, aminőket flamand festők képein látni. Az asztalon, kaptafák, szegek, bőrdarabok és csirizgombok közt egy tő bazsalikom teregette szét kerek, zöld koronáját. Egy sánta veréb, amelynek hiányzó fél lábát egy gyufaszál pótolta, vígan ugrált a vén ember vállán és fején.

Martinné ettől a látványtól fölvidulva, a küszöbről beszólt Choulette-nak, aki halk hangon, szinte énekelve szavalt. Megkérdezte, miért nem nézte meg velük együtt a spanyol kápolnát.

Choulette felállt, és így felelt:

- Asszonyom, ön hívságos ábrázolatokkal törődik, míg én az élet és igazság talaján maradok.

Kezet szorított a vargával, és csatlakozott a hölgyekhez:

- Éppen útban voltam a Santa Maria Novellába - mesélte -, amikor megláttam ezt az öreget. Munkája fölé görnyedve, a kaptafát a térde közé, mint egy présbe szorítva, öltögette az otromba cipőket. Éreztem, hogy egyszerű, jó ember. Mondom neki olaszul: „Apus, nem volna kedve meginni velem egy pohár chiantit?” Volt kedve. Elment borért, poharakért, én azalatt őriztem a hajlékát.

Choulette a kályhára tett flakára és poharakra mutatott.

- Mikor visszajött, kettesben elidőgáltunk. Homályos, de épületes dolgokat beszéltem neki, és elbájoztam szavaim zöngésével. El fogok járni a műhelyébe; megtanulom tőle, hogyan kell cipőt varrni, és vágyak nélkül élni. Akkor többet sose leszek szomorú. Mert a vágy és a tétlenség az oka minden szomorúságnak.

Martin grófné mosolygott.

- Látja, én nem vágyom semmi után, mégsem vagyok jókedvű. Talán nekem is cipőket kellene foltoznom?

Choulette ünnepélyesen válaszolt:

- Még nem jött el az ideje.

Mikor az Oricellari-kertbe értek, Marmet-né leroskadt egy padra. A Santa Maria Novellában tüzetesen végignézte Ghirlandaio nyugalmas freskóit, a szentély imaszékeit, Cimabue Madonnáját, a klastromudvar festményeit. Gondosan szemügyre vett mindent, kegyeletes emlékezéssel a férjére, aki állítólag rajongott az olasz művészetért. Belefáradt a nézegetésbe. Choulette leült mellé, és így szólt hozzá:

- Nem tetszik tudni, igaz-e, hogy a pápa Worthnál varratja a ruháit?

Marmet-né azt felelte: nem hiszi. Choulette pedig bizonykodott, hogy így hallotta a kávéházban. Martinné csodálkozott, hogy Choulette katolikus és szocialista létére ily tiszteletlenül beszél arról a pápáról, aki híve a köztársaságnak. De Choulette nem szívelte XIII. Leót.

- A fejedelmeknek - mondotta - rövid az ő bölcsességük. Az egyházat - ezt helyesen hiszi és akarja XIII. Leó - az eljövendő olasz köztársaság fogja megmenteni, de nem ám úgy, ahogy ez a kegyes Machiavelli elképzei. A forradalom meg fogja szüntetni a kárhozatos Péter-fillért, a pápa többi örökletes javaival együtt. És ez a menekülés útja. A kifosztott, koldus pápa világot mozgató hatalmasság lesz. Újra megjelennek az első idők alázatos, tudatlan, szentéletű pápái, Péter, Linus, Cletus, Anacletus, Kelemen, akik megváltoztatták a föld képét. Ha máról holnapra, ami képtelenség, Szent Péter trónjára egy igaz püspök, egy igaz keresztény ülne, én elmennék hozzá, és azt mondanám neki: „Ne légy aranykoporsóba élve eltemetett aggastyán, rázd le kamarásaidat, testőreidet, bíbornokaidat, hagyd ott udvarodat és a hatalom faragott képeit. Jer velem kenyeret koldulni a népek seregében. Rongyosan, szegényen, betegen, haldokolva járd az országutakat, fennen hordozva önmagádban Jézus képe mását. Szólj így: »Koldulva szerzem kenyeremet, kárhozatára a gazdagoknak.« Járd be a városokat, és kiáltsd házról házra magasztos bárgyúsággal: »Legyetek alázatosak, legyetek szelídek, legyetek szegények!« Hirdesd a fekete városokban, a lebujokban és kaszárnyákban a békét és a könyörületességet. Meg fognak vetni, kövel dobálnak meg majd. A zsandárok börtönbe fognak hurcolni. Gyengék és hatalmasok, szegények és gazdagok előtt egyaránt nevetség, undor, sajnálkozás tárgya lesz. A papjaid le fognak taszítani, és ellenpápát állítanak veled szemben. Mindenki bolondnak fog mondani. És legyen igazuk; légy te csak bolond: bolondok váltották meg a világot. Az emberek töviskoszorút tesznek majd a fejedre, a kezedbe nád jogart adnak, és orcádba fognak köpni: ez lesz a jele, hogy Krisztust és az ő királyságát példázod; és ilyen fogod megalapítani a keresztény szocializmust, amely Isten országa a földön.”

Így beszélve Choulette, rágyújtott egy hosszú, görcsös olasz szivarra, abból a fajtából, amely szalmaszállal van keresztülfúrva. Néhány bűzös füstgomolyt pőfékelt belőle, azután nyugodtan így folytatta:

- És ez lenne a gyakorlati megoldás. Mindent rám lehet fogni, csak azt nem, hogy nincs érzésem a dolgok tiszta megítéléséhez. Ó, Marmet-né asszonyom, ön sohasem fogja átérteni, mennyire igaz, hogy a világon a nagy dolgokat mindig bolondok hajtották végre. Azt hiszi - fordult Martinnéhez -, hogy ha Assisi Szent Ferenc józan ember lett volna, elárasztotta volna a földet, hogy a népeket felüdítse az irgalmasság élő vizével és a szeretet minden illatával?

- Nem tudom - felelt Martinné. - De a józan embereket - köztünk maradjon - én mindig szörnyen unalmasnak találtam.

Fiesoléba a kis gőzvasúton tértek haza, amely szuszogva kapaszkodik fel a dombra. Szakadt az eső. Marmet-né elszundított, Choulette pedig szomorkodott. Minden gondja-baja egyszerre támadt rá. A nedves levegőtől szagatást kapott a térdébe, a lábát nem tudta behajlítani. Útitáskája, amely előző nap a pályaudvar és Fiesole között az úton elkallódott, nem került elő - pótolhatatlan veszteség! Egy párizsi folyóirat akkora sajtóhibákkal közölte egyik versét, hogy a haja szála is égnek meredt tőle.

Vádolta az embereket és dolgokat, hogy mind ellene esküdtek, és bajt bajra halmoznak. Gyerekes, ízetlen, badar és utálatos volt. Martinnét rosszkedvre hangolta Choulette és az esős idő, már azt hitte, sohasem érnek fel a hegyre. Mikor hazakerült a haragos házba, a szalonban találta Miss Bellt, amint az Aldinák kurzív írását utánzó betűkkel, aranytintával pergamenlapra másolta a verset, amely az éjszaka jutott eszébe. Barátnőjének jöttére fölemelte kis csúnya arcát, amelyből perzselve világított elő a tüzes szempár.

- Darling, bemutatom magának Albertinelli herceget.

A kályhának támaszkodva állt a herceg. Fiatal istenre emlékeztető férfiszépségét még jobban kiemelte a sűrű fekete szakáll. Meghajtotta magát.

- A grófné megszerettetné velünk Franciaországot, ha ez az érzés már nem élne mélyen a szívünkben.

A grófné és Choulette kérték Miss Bellt, olvassa fel a versét. Húzódózva mondta, hogy restell bizonytalan rímeivel alkalmatlankodni annak a francia költőnek, akit Villon után a legjobban szeret. Azután kedvesen csipogó madárhangján szavalni kezdett:

*Mohos sziklák tövén - hol friss forrás fakad,
Miként könnyű najád, ki dalol és kacag
És üde karjait az Arno felé tárja -
Hajdan gyűrűt cserélt egy ifjú meg a párja.*

*Úgy áradt szívükből a boldog szerelem,
Mint hegytetőn a víz szakad le szertelen.
A lány, az Gemma volt, de a fiú nevét
Nem hagyták mireánk örökbe a regék.*

*Ártatlan csókok közt, egymást ölelve szépen
Eljátszottak nappal a kakukkfüves réten,
Hol kecskenyáj legelt. S ha jött az alkonyóra,
- Midőn hársfák alá hever le nyugovóra
A fáradt kézműves - a nagyvárosba tértek,
Hol rideg nép tolong, mert hajtja rút önérdek.
És sirtak néhanap, csordultig volt szívük.
Mert beléjük nyilallt, hogy rossz itt élniük.*

*A végtelen mezőn - hol kéjtől meggyötörve
A lány venyige volt, s a fiú égre törve
Mint lombos szálfá állt, s együtt esengve vágytak -
Különös töve nőtt egy vérpiros virágnak.
Kis dárdeként meredt halványzöld levele:
Pásztornép ajakán Csendvirág a neve.*

*És Gemma tudta, hogy örök, halálos álom
Mély örvényébe kell, hogy elbódulva szálljon,
Aki e vadnövény levét kóstolja csak.*

*Egy nap buján hevert a dús bozót alatt,
S rátett egy levelet az ifjú ajakára.
Látván, hogy elterül gyönyörben holtra válva,
A jóltevő növényt ő is megízlelé
S élettelen borult hűlt kedvese fölé.*

*Fölöttük este sirt egy bús galambsereg,
Szerelmes álmukat más nem zavarta meg.*

- Nagyon csinos - szolt Choulette -, és olyan, mintha Itália napfényét Thule köde fátyolozná!

- Csakugyan nagyon csinos - toldotta meg Martin grófné. - De mondja, kedves Vivian, miért akart meghalni az a két ártatlan?

- Ó, darling, mert oly boldogok voltak, hogy boldogabbak már nem lehettek, és már nem volt mire vágyakozniuk. Ez kétségbeejtő, darling, kétségbeejtő. Ezt nem tudja megérteni?

- És maga azt hiszi, csak azért élünk, mert még remélünk?

- Úgy van, darling, abból élünk, hogy várjuk, amit a Holnap, a Holnap, Tündérország királya hoz majd virággal, csillaggal, könyvekkel, hímes fekete vagy kék köpenyében. *Oh, bright King To-Morrow!*²⁴

Ebédhez öltözve ültek a szalonban. Miss Bell szörnyetegeket rajzolt, Leonardo modorában. Azért tette, mert kíváncsi volt, mit fognak beszélni egymás közt. Bizonyára lesz mondani-valójuk, és szeszélyes csapongással különös gondolatokat juttatnak majd kifejezésre. Ő majd mindezt kihallgatja. Többnyire így születtek meg a költeményei.

Albertinelli herceg a zongoránál az *Ó, Lola!* szicilianát dudorászta. Puha ujjai alig érintették a billentyűket.

Choulette, aki a szokottnál is mogorvább volt, tút, cérnát kért, hogy maga öltse össze szakadt ruháját. Jajgatott, hogy elvesztette hitvány kis varrótáskáját, amelyet harminc éve hordott a zsebében. Becsben tartotta, amíg megvolt, mert szép emlékei fűződtek hozzá, és hasznos tanácsokat merített belőle. Úgy emlékezett, a Palazzo Pitti valamelyik profán termében hagyta. Szidta is miatta a Medicieket, valamennyi olasz festővel egyetemben.

Mis Bellre sandítva folytatta:

- Én rongyaim foltozgatása közben gondolom ki verseimet. Szeretek dolgozni a két kezemmel. A szobámban, söprögetés közben énekelni szoktam a dalaimat: ezért van, hogy ezek a dalok az emberek szívébe lopóztak, akárcsak a régi földműves- és iparosnóták, amelyek még

²⁴ Ó, felséges Holnap Király! (angol).

az enyémeknél is szebbek, bár nem természetesebbek. Csupa rátartiságból magam akarok a magam szolgája lenni. Az özvegy sekrestyésné ajánlkozott, hogy megfoltozza a holmim. Nem engedtem. Nincs rendjén, hogy másokkal szolgamódra végeztessünk olyan teendőket, amelyeket a szabad ember előkelőségével magunk is elvégezhetünk.

A herceg lagymatagon zongorázta a lagymatag zenét. Thérèse, aki egy hét óta járta a templomokat és múzeumokat Marmet-né társaságában, arra gondolt, mennyire untatja a barátnője azzal, hogy örökké hasonlóságot fedez fel a régi festők alakjai és a saját ismerősei közt. Aznap délelőtt a Palazzo Ricardiban egyedül Benozzo Gozzoli freskóin sorra fölismerte Garain, Lagrange, Schmoll arcvonásait, továbbá Seniavine hercegnét apródruhában és Renant lóháton. Már maga is megijedt, hogy lépten-nyomon Renannal találkozik. Martinné bosszankodva tűrte, hogy minden beszéd tárgyat könnyed fordulattal az akadémikusok és más előkelőségek szűk körű társaságára terelt. Csendes szóval untig emlegette az Akadémia nyilvános üléseit, a Sorbonne előadásait és az estélyeket, amelyeken spiritualista és világi bölcselekedők tündököltek jelenlétükkel. A nők, szerinte, kivétel nélkül bájosak és feddhetetlenek voltak. Mindegyikhez eljárt vendégségbe.

„Marmet néni túlzott tapintatosságát szörnyen unom” - gondolta magában Thérèse. Azon járt az esze, hogy itt hagyja Fiesolében, és egyedül megy templomokat nézni.

„El fogom veszíteni valahol ezt a Marmet nénit” - mondta magában, Le Ménitől hallott fordulattal.

Szálas öregúr lépett a szalonba. Kifent bajuszt, kis fehér kecskeszakállt viselt, mint valami nyugdíjas katonatiszt. De szemüvege mögül a tudományos bűvárkodásban és az élet gyönyöreiben kifáradt szemek finom nyájassága világított. Törzsökös firenzei volt, jó barátja Miss Bellnek és a hercegnek, Arrighi tanár úr. Valamikor a nők bálványa, most pedig mezőgazdasági tanulmányairól ismert híresség Toscana és Emilia tartományokban.

Martin grófnénak rögtön megtetszett, és noha nem volt különösen jó véleménye az olaszországi mezőgazdaságról, figyelmességéből mégis megkérdezte a professzort tudományos elvei és gyakorlati eredményei felől.

Arrighi a meggondolt erélynek volt a híve.

- A termőföld - mondotta - olyan, mint a nők. Sem a félenkség, sem az erőszak nem vezet nála célhoz.

Egyszerre valamennyi toronyban *Avé*-ra kondítottak, mintha a vallásos zene óriási hangszerévé változott volna az égbolt.

- Figyeli, darling - szólalt meg Miss Bell -, hogy az esti harangszótól milyen zengzetes és ezüstkényű Firenze levegője?

- Különös - jegyezte meg Choulette -, úgy ülünk itt, mint a várakozók.

Vivian Bell azt adta válaszul, hogy csakugyan várnak valakit. Dechartre-nak már itt is kellene lennie, hacsak nem késett le a vonatról.

Choulette Marmet-néhoz fordulva, mélységes komolysággal kérdezte:

- Mondja, asszonyom, rá tud ön nézni egy ajtóra, egy egyszerű festett deszkaajtóra, amilyen - gondolom - az öné, vagy amilyen az enyém, vagy ez itt, vagy akármelyik más, rá tud-e nézni úgy, hogy ne gondolna remegő félelemmel valakire, aki bármely pillanatban beléphet rajta? Hajlékunk ajtaja a végtelenre nyílik - gondolt-e már erre, asszonyom? Tudhatjuk-e, mi az igazi neve annak, aki férfi vagy nő képében, ismerős arccal, hétköznapi ruhában belép hozzánk?

Ő bizony, ha egyedül van otthon, nem nézhet úgy az ajtóra, hogy égnek ne meredjen a haja.

Marmet-né bizony sohasem ijedt meg, ha nyílt az ajtaja. Aki hozzá járt, annak mindnek tudta a nevét: csupa kedves ember.

Choulette szomorúan, fejcsoválva nézett rá.

- Ó, drága asszonyom, akit ön földi nevén nevez, annak mindnek van egy másik neve, amelyet ön nem ismer, és ez a név az igazi.

Martinné megkérdezte Choulette-től: azt hiszi, a balsors csak úgy juthat el emberéhez, ha átlépi a küszöböt?

- A balsors leleményes és alattomos. Beugrik az ablakon, áthatol a falakon. Nem mindig látható, de mindig jelen van. Szegény ajtók igazán nem tehetnek róla, ha a gonosz jövevény rajtuk át tolakszik be.

Choulette szigorúan intette Martinnét, hogy ne mondja gonosznak a beköszöntő balsorsot.

- A balsors a mi legfőbb urunk és legfőbb barátunk. Megtanít az élet igaz értelmére. Ha majd szenvednek, hölgyeim, tudni fogják, amit tudni kell, hinni fogják, amit hinni kell, tenni fogják, amit tenni kell, és olyanok lesznek, amilyennek lenni kell. És részük lesz abban az örömben, amelyet az élvezet száműz a lélekből. Az öröm félénk jószág, nem kedveli a dárídókat.

Albertinelli herceg kijelentette, hogy Miss Bell és két francia barátnője balsors híján is tökéletes lények, a szenvedés által való tökéletesedés tana kegyetlen barbárság, amelyet Itália szép ege alatt terjeszteni halálos vétek. Azután a lanyhuló beszélgetés szüneteiben ismét a kecses és fülbemászó sziciliana dallamát kezdte keresgélni a zongorán, vigyázva, hogy ujjai a *Trubadúr* egyik, hasonló menetű áriájára ne tévedjenek.

Vivian Bell halk szóval vallatta a rajztolla alól kikerült szörnyetegeket, és el volt szontyolodva képtelen és csúfondáros válaszaik miatt.

- Most csupa szőnyegfigurákat szeretnék hallani - mondotta -, azok mind olyan halvány, ódon és becses dolgokat közölnének velem, amilyenek ők maguk.

A szép herceg most a dallam hullámain elringatózva énekelni kezdett. Hangja nekiduzzadt, pávamódra begyeskedett, azután dagályos sóhajokban halt el.

Marmet néni az üveges ajtóra pillantva, megszólalt:

- Ha jól látom, ez itt Dechartre.

Dechartre élénken, fölhevülve lépett be, komoly arcáról az öröm derűje sugárzott.

Miss Bell apró madársikolyokkal fogadta.

- Már nagyon türelmetlenül vártuk. Choulette úr minden rosszat elmondott az ajtókról... igen, a házakban levő ajtókról, s azt is mondta, hogy a balsors egy nagyon előzékeny öreg gentleman. Ön mindezt a szépet elmulasztotta. Miért váratott magára oly soká, Dechartre úr?

Dechartre mentegetőzött: éppen csak arra szakított időt, hogy fölszaladjon a szállodai szobájába, és rendbe szedje magát. Még hűséges barátját sem üdvözölte, Szent Márkus bronzszobrát, amely az Or San Michele egyik benyílójában oly megindító hatással emelkedik. A költőnőnek bókákat mondott, és alig palástolt örömmel üdvözölte Martin grófnét.

- Mielőtt Párizsból elutaztam, tisztelegni akartam önnél a Billy rakparton. Ott tudtam meg, hogy Fiesolében, Miss Bellnél várja be a tavaszt. Akkor mindjárt remélni kezdtem, hogy találkozni fogok önnel ebben az országban, amelyet jobban szeretek most, mint valaha.

Thérèse megkérdezte, útba ejtette-e Velencét, s viszontlátta-e Ravennában a dicsfényes császárnék tündöklő kísérteteit?

Nem, nem állott meg sehol útközből.

Thérèse hallgatott, és mereven nézte a szoba sarkában álló Szent Paulinus-harangot.

- A kis nolait nézi - jegyezte meg Dechartre. Miss Bell félrelökte a papirost és rajzszerzőszámot.

- Fog látni legközelebb egy csodaszép példányt, attól még jobban el lesz ragadtatva, Dechartre úr. Megszereztem a kis harangok királynőjét. Riminiben fedeztem föl, egy ütött-kopott prés-házban, amely ma raktárul szolgál. Holmi ócska deszkák után jártam, amelyek olajjal vannak átitatva, attól oly kemények, sötét színűek és fényesek. Ott láttam meg a harangot, megvettem és magam csomagoltattam be. Alig várom, hogy itt legyen. Majd meglátja. A domborulatán a keresztre feszített Jézus látszik Szűz Maria és Szent János közt, 1400-as évszámmal és a Malatesták címerével... De ön ide sem figyel, Dechartre úr. Tessék ezt meghallgatni. Lorenzo Ghiberti 1400-ban a háború és a pestis előtt Riminibe, Paolo Malatesta házába menekült. Minden bizonnyal ő mintázta a harang alakjait. Ilyenformán itt nálam a jövő héten egy valódi Ghibertihez lesz szerencséje.

Inas jelentette, hogy tálalva van.

Miss Bell elnézést kért, amiért olaszos ebédet tálatat. A szakácsa egy fiesolei költő.

Az asztalnál kukoricafonatos flakákából poharaztak, és elbeszélgettek a boldog XV. századról, amelyért mindnyájan rajongtak. Albertinelli herceg az akkori művészek egyetemességét, szenvedélyes mesterségimádatát és lángelméjük önmérsztő tüzet magasztalta. Fellengző modorban, behízelt hangon beszélt.

Dechartre is csodálta a XV. század művészetét, de más alapon.

- Illő módon dicsérni azokat az embereket - mondotta -, akik, Giottótól Masaccióig, annyi szívvel-lélekkel dolgoztak, énszerintem csak szerény és szabatos dicsérettel lehet. Először is meg kellene őket mutatni a műhelyben, a boltban, ahol kézművesek módjára éltek. Csak így, ha munkájuk közben látjuk őket, foghatjuk fel egyszerűséggel párosult nagyságukat. Tudatlan és faragatlan emberek voltak. Kevés könyvet olvastak, és kevés világot láttak. A Firenzét környező halmok a testi és a lelki látókörüknek egyaránt határt szabtak. Nem ismertek mást, mint saját városukat, a szentírást és az ókori szobrászat néhány töredékét, amelyeket szeretettel tanulmányoztak és becéztek.

- Úgy van, ahogy mondja - jegyezte meg Arrighi tanár. Másra nem volt gondjuk, mint hogy mentől tökéletesebb eljárásokat alkalmazzanak. Egész figyelmüket lekötötte a kérdés: hogyan kell kikeverni az alapszínt, s hogyan kell jól megtörni a festékanyagokat. Óriási tekintélyt szerzett az, aki rájött, hogy ha a deszkára vásznat feszítünk, akkor nem repedezik meg a fával együtt a festmény. Mindegyik mesternek voltak saját recipéi és formulái, amelyeket gondosan titkolt.

- Boldog idők - folytatta Dechartre -, amikor az embereknek még sejtelmük sem volt arról az eredetiségről, amelyet manapság oly mohón hajszolunk. Az inas azon iparkodott, hogy munkája olyan legyen, mint a mesteréé. Minden becsvágya az volt, hogy utánózni tudja őt, s ha elűtött másoktól, ez akaratán kívül történt. Nem a dicsőségért, hanem a megélhetésért dolgoztak.

- Nekik volt igazuk - szólt Choulette. - A legjobb munka az, amit a megélhetésért végzünk.

- Fennmaradni az utókor számára, ez a vágy nem zaklatta őket - folytatta Dechartre. - Amint nem ismerték a múltat, nem törődtek a jövővel sem, és álmuk nem terjedt túl életük határán. Egész akaratukat arra feszítették meg, hogy jó munkát végezzenek. Egyszerű észjárásukkal ritkán tévedtek, meglátták az igazságot, amelyet mielőlkünk elföd az értelem.

Ezalatt Choulette mesélni kezdte Marmet-nénak, hogyan folyt le aznap tett látogatása a francia királyi hercegnőnél, akihez De Rieu márkinétól ajánlólevelet kapott. Jólesett éreztetnie, hogy őt, a csavargó bohémet, szívesen látta a királyi hercegnő, akihez sem Miss Bell, sem Martin grófné nem nyert volna bebocsátást, és akivel, hogy egy ünnepélyes alkalommal találkozhatott. Albertinelli herceg számára nagy megtiszteltetés volt.

- Vallásos nő - szólt a herceg -, örökké ájtatoskodik.

- Bámulatos a lelki nemessége és egyszerűsége - szólt Choulette. - Kastélyában, nemes urakból és hölgyekből álló környezetében, mintegy vezeklésül magas rangjáért, a legszigorúbban megtartja az udvari rendet, és minden reggel maga mossa fel a templom kőpadlóját. Falusi templom, ahol ki-be jár az aprómarha, mialatt a plébános máriást játszik az egyházzfival.

Choulette az asztal fölé hajolt, és szalvétájával utánozta a hercegnőt, ahogy bukdácsolva mossa a padlót. Azután fölszegte a fejét, és fontoskodva mondta:

- Miután annak rendje-módja szerint várakoztam az egymásba nyíló fogadótermekben, kézcsókra járulhattam elébe.

És elhallgatott.

Martinné türelmetlenül kérdezte:

- No és mit mondott önnek az a csodálatosan nemes és egyszerű hercegnő?

- Azt mondta: „Szétnézett Firenzében? Hallom, hogy újabban nagyon szép boltokat nyitottak, s este kivilágítják a kirakatokat.” Ezt is mondta: „Van itt egy nagyon jó gyógyszerészünk. Ausztriában sincsenek különbek nála. Hat hete tett a lábamra egy tapaszt, még ma is tart.” Ezeket a szavakat volt kegyes Marie-Thérèse hozzám intézni. Ó, egyszerű emelkedettség! Ó, keresztény erkölcs! Ó, Szent Lajos leánya! Ó, csodálatos visszhangja szavaidnak, Magyarországi Szent Erzsébet!

Martinné mosolygott, abban a hiszemben, hogy Choulette gúnyolódik. Ez azonban megbotránkozva utasította vissza ezt a föltevést. Miss Bell is barátnője ellen szavazott. Jellemző francia hajlandóság - mondotta - mindig azt hinni más emberről, hogy mókázik.

A beszélgetés visszaterelődött a művészeti kérdésekre, amelyeket Olaszországban a levegővel szív be az ember.

- Én bizony - mondta Martin grófné - nem vagyok eléggé műértő, hogy bámulni tudjam Giottót és iskoláját. Engem a XV. század művészetében, amelyet kereszténynek mondanak, az lep meg, hogy mennyire érzéki. Áhítatot és tisztaságot csak Fra Angelico még mindig nagyon csinos arcú képmásaiban tudtam fölfedezni. A többiek, mindezek a szüzek és angyalok, testi bűvölettel ható, bizsergető, sőt néha gyermekien perverz lények. És hol a vallásosság ezekben a leányos szépségű, fiatal napkeleti királyokban, avagy Szent Sebestyénben, a tündöklő ifjában, aki mintha a kereszténység fájdalmas Bacchusa volna?

Dechartre azt felelte, hogy ő is így látja a dolgokat, s bizonyára nekik van igazuk, mert Savonarola is ezen a nézeten volt, s mivel a műalkotásokban nem talált áhítatot, máglyára kívánta valamennyit.

- Firenzében - mondotta - már a nagyszerű, fél-muzulmán Manfréd korában akadtak emberek, akikről az a hír járta, hogy epikureusok, és akik Isten léte ellen kerestek bizonyítékokat. A szép Guido Cavalcanti lenézte a tudatlanokat, akik hittek a lélek halhatatlanságában. Neki tulajdonították ezt a kijelentést: „Az emberek egészen úgy halnak meg, mint az állatok.” Mikor azután később halottaiból föltámadt az ókori Szépség, a keresztény mennyország szegényesnek tűnt fel. A festők, akik a templomokban és kolostorokban dolgoztak, éppoly kevésbé voltak hívők, mint tiszta életűek. Perugino például istentagadó volt, s ezt nem is titkolta.

- Úgy van - jegyezte meg Miss Bell -, de azt mondják, kemény feje volt, s hogy vastag koponyáján nem tudtak keresztülhatolni az isteni igazságok. Kapzsi volt és fukar, az anyagi érdek rabja. Folyton csak házak vásárlásán járt az esze.

Arrighi tanár védelmére kelt a perugiai Pietro Vanuccinak.

- Becsületes ember volt - mondotta. - Elég rosszul tette a firenzei jezsuiták perjele, hogy bizalmatlanul viselkedett vele. Ez a perjel azzal foglalkozott, hogy égetett lapis lazuli köveket tört porrá, és ebből ultramarinkéket állított elő. Az ultramarin akkoriban arannyal ért fel. A perjel, akinek bizonyára megvoltak a maga titkai, a saját készítményű festéket rubinnál és zafírnál is drágábbra értékelte. Megbízta Pietro Vanuccit, hogy fesse ki klostromának két keresztfolyosóját, és csodákat várt, nem annyira a mester ügyességétől, mint az ultramarinnal festett égbolt szépségétől. Mialatt Pietro a folyosókon Krisztus történetét festette, a perjel ott állt mellette, úgy adogatta neki a drága port egy zacskóból, amelyet ki nem engedett volna a kezéből. Pietro a szerzetes szeme láttára vett belőle, aztán a festékpóros ecsetét megmártotta egy csöbör vízben, úgy rakta föl azután a kék hátteret. Ily módon nagy mennyiségű port használt fel. Sőhajtozott is a jámbor páter, látva, hogy egyre apad és ürül a zacskója: „Úrjézus! Hogy falja ez a mész az ultramarint!” Mikor a freskók elkészültek, s Perugino megkapta a kialkudott munkadíjat, átadott a perjelnek egy kis csomag kék port. „Ez a kegyelmedé, szentatyám. Az ultramarinból, amit az ecsetemre vettem, valamicske mindennap leszállott a csöbör fenekére. Én összegyűjtöttem s most visszaadom. Tanulja meg, hogy a tisztességes emberek bizalmat érdemelnek.”

- Ó - szólt Thérèse -, abban nincs semmi különös, hogy Perugino kapzsi volt, de amellet becsületes. Nem mindig a haszonleső emberek a leglelkiismeretlenebbek. A fősvények közt is akadnak tisztességesek.

- Természetesen, darling! - helyeselt Miss Bell. - A fősvény nem szeret másnak tartozni, míg ellenben a pazarlók igen jól megvannak adósságcsinálással. Nem törődnek vele, hogy mennyi pénz van a zsebükben, még kevésbé azzal, amivel tartoznak. Én nem is állítottam a perugiai Pietro Vannucciról, hogy becsületes ember lett volna. Csak azt mondtam, hogy kemény feje volt, és házakat vásárolt egyre-másra. Egyébiránt örömmel hallom, hogy az ultramarint vissza-szolgáltatta a jezsuita perjelnek.

- Hja, a maguk Pietrója vagyonos ember volt - jegyezte meg Choulette -, ezért vissza kellett adnia az ultramarint. A gazdagok erkölcsi kényszer alatt becsületesek; a szegényeket ilyesmi nem kötelezi.

Ebben a pillanatban Choulette előrenyújtotta két kezét, hogy egy korsóból illatosított vizet csurgasson rá a mosdótálat tartó komornyik. Cizellált tál volt és kettős fenekű korsó. Miss Bell, antik szokás szerint, minden étkezés után körülhordatta a vendégei között.

- Mosom kezeimet - szólt Choulette -, lévén ártatlan mindama rosszban, amit Martin grófné szóval vagy egyébként elkövet, avagy elkövetet.

És zordon képpel állt föl, és indult Miss Bell után, aki Arrighi tanárba karolva asztalt bontott.

A szalonban, kávékínálás közben, így szólt hozzá a Miss:

- Kedves Choulette, mondja, miért akar minket az egyenlőség kiállhatatlan ridegségére kárhóztatni? Mire jó az? Daphnisz sípja nem szólna olyan szépen, ha hét egyforma hosszú nádszálból állana. Ön meg akarja bontani az urak és a szolgák, a főrangúak és a kétkezi munkások közt uralkodó szép összhangot. Ez barbárság, kedves Choulette. Ön megkönyörül a szűkölködőkön, de könyörület nélkül száműzi a világból az isteni Szépséget. Elűzi, kiteszítja őt mezítelenül, könnyezően. Mert a Szépség, higgye el, nem marad meg a földön, ha a szegény földi halandók mindannyian gyarlók, esendőek, tudatlanok lesznek. Szétszórni azokat a szerencsésen összeállított csoportokat, amelyeket különféle helyzetű emberek, alacsonyrendűek és kimagaslók, alkotnak a társadalomban - hisz aki ezt akarja, az éppúgy ellensége a szegényeknek, mint a gazdagoknak: az az emberi nem ellensége.

- Az emberi nem ellenségei! - vágott vissza Choulette, cukrot téve a feketekávéjába. - Ezt mondta a keményszívű római is a keresményekről, akik meg akarták tanítani a szeretetre.

Dechartre ezalatt Mártinné mellett ült, kipuhította művészi ízlését és szépérzékét, támogatta, irányította, lelkesítette, ámuldozásaiban néha ösztökelte is kedveskedő kíméletlenséggel, azt akarta, hogy lássa mindazt, amit ő látott, szeressen mindent, amit ő szeretett.

Azt is óhajtotta az asszonytól, hogy már kora tavasszal járjon ki a kertekbe. Már szinte látta őt a pompás teraszokon, elképzelte, ahogy a fény reszket a nyakán és a haján, s a babérfák árnyéka elsötétedő szemgolyójára telepszik. Firenze földje és ege neki már csak arra való volt, hogy fokozza ennek a fiatal nőnek a varázsát.

Dicsérte kecses alakjának jellegzetességéhez hangolt egyszerű öltözködését s a vonal játék bájos közvetlenségét, amely minden mozdulatában kibontakozott. Tetszetek neki ezek az élénk és eleven, simulékony, ötletes és fesztelen ruhák. Ilyesmit - mondotta - ritkán lát az ember, de annál kevésbé felejt el.

Akármennyi hódolatban volt része, Thérèse még sohasem hallott elismerést, amely ennyire szíve szerint való lett volna. Tudta magáról, hogy jól, bátor és biztos ízléssel öltözködik. De az apján kívül még egyetlen férfitől sem kapott ezért szakértő bókot. Azt hitte, a férfiak csak a ruha összehatása iránt fogékonyak, a részletek ötletességét nem tudják megérteni. Azok akik egynéhányan értettek a női öltözködéshez, nőies lényükkel, gyanús hajlandóságaikkal elundorították. Már beletörődött, hogy ruházkodásának választékosságát csak a nők méltányolják, akik viszont elismerésükbe kicsinyességet, rosszindulatot és irigységet vegyítenek. Dechartre művészre és férfira valló csodálata meglepte és tetszett neki. Szívesen hallgatta magasztaló szavait, és eszébe sem jutott, hogy túlságos bizalmaskodást, majdnem tolakodó szándékot tulajdonítson neki.

- Ön tehát megnézi a nők ruháit, Dechartre úr?

Dechartre határozottan tagadó választ adott. Oly kevés jól öltözött nőt látni még manapság is, amikor pedig a nők éppoly jól, sőt még jobban öltözködnek, mint valaha! Semmi élvezetet nem talál a mozgó kelme-csomagokban. De ha olyan nővel találkozik, akiben van ritmus és lendület, az előtt leborul.

Kissé hangosabban folytatta:

- Nem gondolhatok olyan nőre, aki nap nap után gonddal cicomázkodik, anélkül, hogy eszembe ne jutna a nagy tanulság, amellyel a művészeknek szolgál. Öltözködése, fésülködése csak néhány órára szól, s ez a fáradtság mégsem hiábavaló. Nekünk is így kell díszítenünk az

életet, mit sem törődve a jövővel. Az utókor számára festeni, faragni, írni, ez csak a fennhéjázás ostobasága.

- Mit gondol, Dechartre úr - kérdezte Albertinelli herceg -, hogy állna Miss Bellnek egy ezüstvirágokkal hímzett mályvaszín köpeny?

- Én - szólt Choulette - annyira nem törődöm a földi jövővel, hogy legszebb verseimet cigarettapapírosra írtam. Ezek a lapok elröppentek, tovatűntek, költeményeim így csupán valahogy metafizikai értelemben léteznek.

Choulette szeretett tüntetni a nemtörődömségével, pedig még soha egy sor írását el nem vesztette. Dechartre őszintébb volt. Semmi kedvet nem érzett ahhoz, hogy túlélje önmagát. Korholta is érte Miss Bell.

- Hogy életünk nagy vonala kiteljesedjék, Dechartre úr, bele kell foglalnunk a múltat is meg a jövőt is. Költeményes és művészi munkáinkat a halottak tiszteletében s az ezután születők érdekében kell megformálnunk, így azután részünk lesz mindabból, ami volt, van és lesz. Ön azt mondja, nem akar halhatatlan lenni. Vigyázzon, Isten meg ne hallgassa az óhaját.

- Megelégszem azzal is, ha még csak egy pillanatig élek. Azzal búcsúzott el, hogy másnap korán reggel el fog jönni, hogy elkísérje Martinnét a Brancacci-kápolnába.

Egy órával később az esztéta ízléssel berendezett szobában, mely óriás aranygyümölcsökkel zsúfolt citromfa-mintás kárpitjaival olyan volt, mint egy tündérliget. Thérèse a vánkoson nyugtatva fejét és mezíten szép karját a feje fölé hajlítva merengve nézett a lámpafénybe, és tétova kavargásban látta maga előtt új életének képeit: Miss Bell a harangjaival, a preraphaelita festők árnyékszerűen súlytalan figurái, hölgyek és lovagok, akik elkülönülten, közömbösen bámészkodnak a kissé szomorkás hangulatú vallásos csoportképeken, és szelíd letargiájukban csak annál vonzóbb és barátságosabb hatást tesznek a nézőre; és este a fiesolei villában Albertineili herceg, Arrighi tanár, Choulette társasága, élénk eszmecserék, gondolatok furcsa tűzijátéka és a kissé megviselt arcú, de fiatal szemű Dechartre, akinek a napbarnított arc és a hegyes szakáll némi afrikai jelleget adott.

Ebben a férfiban - Thérèse úgy érezte - varázsos lelki tulajdonságok vannak, a képzelete gazdagabb, mint bárkié, akit közelebbről ismert, és olyan vonzóerő árad belőle, amelynek ő nem bírt ellenállni. Dechartre hódító képességeivel mindig tisztában volt. Most meglátta benne a szándékot is. Ez a tudat jólesett; lehunyta a szemét, mint hogyha ezzel fékezni tudná. Azután egyszerre összerezsent.

Valami tompa ütést érzett, valami fájdalmas zökkenést legbelül, a lelke titokzatos rejtekében. Hirtelenül, váratlanul bukkant föl előtte egy kép: a barátját látta, amint puskával a hóna alatt járja az erdőt. Szilárd, ütemes léptekkel haladt a fák sűrűjében. Az arca nem látszott, és ez megzavarta Thérèse-t. Már nem haragudott rá. Már nem vele volt elégedetlen. Inkább saját magával. És Robert ment egyenest előre, hátra sem pillantva, egyre jobban távolodott, végül már csak kis fekete pontnak látszott a kihalt erdőben. Thérèse most hirtelenkedéssel, szeszélyességgel, szívtelenséggel vádolta önmagát, hogy búcsú nélkül hagyta ott a férfit, még csak egy levelet sem írt neki. Pedig hát a barátja Robert, az egyetlen barátja. Soha más barátja nem volt. „Nem szeretném, ha boldogtalan lenne miattam” - villant át az agyán.

Lassanként megnyugodott. Robert szereti, ehhez nem fér kétség; de szerencsére sokkal kevésbé érzékeny és találékony, semhogy izguljon és gyötrődjön. „Vadászik, jól érzi magát. Meglátogathatja nagynénjét, akiért rajong...” - biztatta magát Thérèse. Lecsillapodott és újra átengedte magát Firenze varázsos, mélységes derűjének. Az Uffiziben csak futólag nézett meg

egy képet, amelyet Dechartre szeretett. Levágott Medúza-fő volt, egy remekmű - magyarázta a szobrász -, amelyben Leonardo lángelméjének aprólékos elmélyedése és tragikus fortélyossága teljesen kifejezésre jut. Thérèse eltökélte, hogy újból megnézd ezt a képet - bosszantotta, hogy magától nem tudta eléggé jól meglátni. Eloltotta a lámpát és elaludt.

Reggel felé azt álmodta, hogy egy elhagyatott templomban találkozott Le Ménillel. Prémes köpenyt viselt, amilyent eddig még nem látott rajta. Robert őt várta, de egy csomó pap és hívő tódult hirtelen közéjük, úgyhogy elszakadtak egymástól. Mi lett azután a férfival, nem tudta. Nem láthatta az arcát, és ettől nagyon megijedt. Amikor felébredt, az ablakában, melyet este nyitva hagyott, egyhangú és szomorú csipogást hallott, s a tejfehér derengésben egy fecskét látott tovaröppenni. Ekkor minden ok és értelem nélkül sírva fakadt. Saját magát siratta, kétségbeesetten, mint egy gyermek.

Korán látott az öltözködéshez, és nagy kedvteléssel, finnyás, titkolt gonddal csinosította magát. Öltözőszobája, Vivian esztéta képzeletének alkotása, durvamázás cserépedényeivel, nagy rézkorsóival és sakktábla-kockás fajansz-burkolatával konyhára, de tündérkonyhára emlékeztetett. Parasztos volt, és annyira meseszerű, hogy Martin grófné, kellemes meglepődéssel, szinte egy tündérmese hősnőjének érezte magát. Mialatt a szobalány fésülte, hallgatta, amint Dechartre és Choulette beszélgetnek az ablaka alatt. Miután Pauline elkészült vele, Thérèse lebontotta a kontyát, és merészen fölfedte nyakának finom és tiszta vonalát. Még egyszer a tükörbe nézett, aztán lement a kertbe.

A kertben, amely, mint valami boldog temető, tiszafákkal volt beültetve, Dechartre, Firenze felé fordítva tekintetét, Dantéból idézett: *Midőn lelkiünk a testtől idegenebbé válva...*

Choulette mellette, a terasz mellvédjén ült, és lábát lelógatva, orrát szakállába mélyesztve, a Nyomor szoboralakját faragcsálta vándorbotján.

Dechartre pedig tovább szavalt: *Midőn lelkiünk a testtől idegenebbé válva, földi gondolatok terhétől mentesül, és föltánni előtte az Istenség világa...*

A nyírott bokrok mentén, nyitott napernyőt tartva, kukoricásárga ruhában közeledett Thérèse. Az enyhe téli napsütés halvány arannyal vonta be alakját.

Dechartre üdvözléséből az öröm hangja csengett ki.

- Ön olyan verseket szaval - szólt hozzá Thérèse -, amelyeket nem ismerek. Én csak Metastasiót²⁵ ismerem. Olasz nyelvmesterem nagyon szerette Metastasiót, más költőt nem is szeretett. Mikor tárul föl a lélek előtt az Istenség világa?

- Hajnalban, asszonyom. De ezen a hit és a szerelem hajnalát is lehet érteni.

Choulette kétségbe vonta, hogy a költő itt a hajnali álmokat értette volna, amelyek fölébredése után oly élénk és néha oly kínos emléket hagynak, s amelyek éppenséggel nem idegenek a testtől. De hiszen Dechartre csak azért idézte ezeket a verssorokat, mert lelkét a sápadt halmok fölött aranyosan derengő hajnal látványa bűvölte el. Már sokat tűnődött az álomban keletkező képek természetén, és az volt a nézete, hogy ezek a képek nem a bennünket leginkább foglalkoztató dolgokkal kapcsolatban keletkeznek, hanem ellenkezőleg: olyan gondolatokból, amelyeket napközben távol tartottunk magunktól.

Thérèse reggeli álmára, a sötét fasorban eltűnő vadászra gondolt.

²⁵ Metastasio, családi nevén Pietro Trapassi (1698-1782) - olasz költő. Javarészt könnyed, szórakoztató zenés drámákat írt, amelyek óriási sikert arattak a XVIII. század rokokó szalonjaiban.

- Igen - mondta Dechartre -, amit éjjel álmodunk, csupán nyomorúságos maradványa annak, amit éber állapotban elhanyagoltunk. Az álomban gyakran mellőzött dolgok bosszúja vagy elhagyott lények szemrehányása jelentkezik. Ezért hat oly váratlanul és néha elszomorítóan.

Thérèse kis merengés után így szólt:

- Lehet, hogy igaza van.

Azután fölélénkült, és megkérdezte Choulette-től, elkészült-e már a Nyomor képmásával a botja fogantyúján. A Nyomor azóta Krisztus siratása lett, és Choulette szerint a Szent Születet ábrázolta. Sőt szerkesztett egy négysoros verset is, hogy csigavonalban alája vesse, egy tanító és erkölcsi célzatú négysorost. Elhatározta, hogy ezentúl csak a rímbe foglalt vallásos intelmek modorában fog verselni. Az említett négysoros is ebből az egyszerű és épületes fajtából való. El is mondta, nem soká kérette magát:

*Kereszt tövében könnyezem,
Higgy és szeress és jöjj velem,
Mert áldott fája nyugtot ad,
Árnyában békesség fakad.*

Mint aznap, amikor megérkezett, Thérèse a terasz mellvédjére könyökölt, és a távolba merengve, a fény tengerben igyekezett megkülönböztetni a Vallombrosa csúcsát, amely szinte egybefolyt az égbolttal. Jacques Dechartre őt nézte ezalatt. Mintha most látná először, annyi finomságot fedezett fel az arcán, amelyen az élet és lélek munkája ugyan mély nyomokat hagyott, de fiatalos, üde báján semmit sem változtatott. A világosság, amelyet annyira szeretett, kegyes volt hozzá. Igazán csinos volt ez az asszony. Firenzében a könnyű napfény szép formákat simogat, és nemes gondolatokat táplál. Kecsesen gömbölyödő arcán halvány rózsapír derengett. Kékesszürke szeme nevetősen fénylett; s ha megszólalt, fehér fogai majdnem perzselő édességgel csillantak elő. Dechartre szinte magához ölelte egy pillantással, amely végigsiklott a formás keblen, a telt csípőkön és a derék merész ívelésén. Thérèse baljában napernyőt tartott, a másik, földetlen keze ibolyákkal játszott. Dechartre értette, szerette a szép kezeket, bolondult értük. Ugyanúgy meglátta bennük a beszédes kifejezést, a jellemet, a lelket, mint az arcban. Ezek a kezek, a Thérèse kezei, elbűvölték. Úgy találta, hogy érzékiséget és elmésséget tükröznek. Úgy tűnt fel neki, mintha kéjvágyból lennének meztelenek. Imádta rajtuk a karcsú ujjakat, a rózsaszín körmöket, a kissé telt és puha tenyeret, amelyet arabeszk-szerűen kecses vonalak szántottak keresztül, s amely az ujjak tövéből tetszetős halmocskába domborodott. Elbűvölten figyelte, amíg csak Thérèse össze nem csukta kezét a napernyője fogantyúján. Ekkor kissé mögéje kerülve, még egyszer megnézte az asszonyt. Kecses, tiszta vonalú keblek és karok, dús csípők, karcsú bokák, az egész test - mint egy szép alakú, élő amfora - úgy, ahogy volt, nagyon tetszett neki.

- Ugyebár, Dechartre úr, ott lent az a sötét folt, az a Boboli-kert? Most három éve voltam benne. Virágnak híre sem volt, de szomorú, nagy fáival mégis szerettem.

Dechartre majdnem meglepődött azon, hogy Thérèse beszél, hogy gondolkodik. Úgy döbbsen rá hangja tiszta csengésére, mintha még sohasem hallotta volna.

Csak úgy találomra válaszolt, és erőltetett mosollyal igyekezett leplezni vágyának nyers és határozott lényegét. Félszeg volt és esetlen. Thérèse, legalább úgy látszott, semmit sem vett észre. Jól érezte magát. A férfi mély, fátyolos, elcsukló hangjából a tudata alatt cirógatást érzett. Mint Dechartre, ő is lényegtelen dolgokat mondott.

- Szép innen a kilátás. Gyönyörű idő van.

Délelőtt Thérèse a harangmintás címerpajzzsal hímzett vánkoston heverészve az elmúlt napi sétákról gondolkodott, a Szűz Máriákról, akik oly kecsesen trónolnak angyalok koszorújában, a képeken és szobrokon ábrázolt megszámlálhatatlanul sok gyermekről, akik mind oly szépek, oly boldogok, s akik a kellem és szépség ártatlan szívből áradó dicsőenékével zengik tele a várost. A Brancacci család híres kápolnájában, az isteni hajnalként halványan földerengő freskók előtt Dechartre oly élénk és színes szavakkal beszélt neki Masaccióról, hogy ő szinte látta az ifjút, a mesterek mesterét, félig nyitott szájjal, borongó, kék szemekkel révedezve, ájuldozva, elragadtatva. És Thérèse szerette ezt a csodákkal benépesített reggelt, mely szebb volt a nappalnál. Dechartre jelentette neki e nagyszerű formák tartalmát, e nemes dolgok belső értelmét. Óáltala, benne föloldódva értette meg a művészetet és az életet. A világ jelenségei csak annyiban érdekelték, amennyiben Dechartre érdeklődött irántuk.

Hogyan ébredt ez a vonzalom? Thérèse nem emlékezett rá pontosan. Eleinte, mikor Paul Vence be akarta mutatni, semmi vágyat nem érzett, hogy megismerkedjék vele, semmi olyan előérzete nem volt, hogy tetszeni fog neki. Emlékezett néhány elegáns bronzra, finom dom-borműre, amelyeken Dechartre neve állt. A Champs-de-Mars tárlatán vagy Durand-Ruelnél ötlöttek a szemébe. Azt azonban nem sejtette, hogy Dechartre maga is kellemes hatással lesz rá, vagy hogy lebilincselőbb lesz, mint az a sok művész és műkedvelő, akikkel meghitt ebédeken szórakozni szokott. Mikor meglátta, rögtön megtetszett neki; csöndesen eltökölte, hogy magához vonja, szorosabb összeköttetést teremt vele, s evégett gyakran meghívta magához. Azon az estén, amikor a szobrász nála vacsorázott, azon kapta magát, hogy valami nemes vonzalmat érez iránta, amely neki magának is hízelt. Kevéssel utóbb azonban már izgatta kissé: türelmetlenné tette, hogy túlságosan elzárkózott önmagába és belső világába, s övele alighogy foglalkozik. Szerette volna a férfit kizavarni nyugalmaiból. Ebben a fölzaklatott idegállapotban, amikor különben is ideges volt és egyedül érezte magát a világban, találkozott egy este a Vallástörténeti Múzeum kapurácsa előtt Dechartre-ral, aki Ravennáról meg a sírboltjában aranytrónuson ülő császárnéről mesélt neki. Komolynak és kellemesnek találta, hangja melegen csengett, szeme szelíden fénylett az éji sötétben, de az egész embert túlságo-san idegennek, távolinak, ismeretlennek érezte. Szinte kellemetlen volt ez az érzés, s mialatt a terasz élősövénye mentén haladt, hirtelenében azt sem tudta, vajon mindennap akarja-e látni a férfit, vagy pedig egyáltalán nem akar vele többé találkozni.

Amióta Firenzében ismét összekerültek, egyetlen öröme az volt, hogy Dechartre-t maga mellett tudhatta, és a beszédét hallgathatta. Kellemessé, változatossá tette, megszínesítette, gyökeresen újjáalakította az életét. Megismertette vele az ész finom örömeit és elbájoló szomorúságait, fölébresztett benne olyan gyönyöröztetéseket, amelyek eddig a lelke mélyén szunnyadtak. Most már erősen föltette, hogy megtartja magának Dechartre-t. De hogyan? Előre látta, hogy nem lesz könnyű dolga; tiszta értelmű, éber ösztöne rávilágított a nehézségekre. Ideig-óráig próbálta áztatni önmagát: gondolta, hogy amilyen álmodozó, rajongó, elmélyedő s tisztán művészeti tanulmányainak élő ember, talán hiányzik belőle a nők után való tüzes vágy, így hát ki fog tartani mellette, anélkül, hogy követelőzővé válna. De azután, megrázva a vánkoston sötétlő hajzuhatagban pihenő szép fejét, rögtön elutasította magától ezt a kényelmes megoldást kínáló gondolatot. Ha Dechartre nem szerelmes belé, akkor számára semmi vonzóereje nincs.

Thérèse nem mert a jövőre gondolni. Boldogan, nyugtalanul, csukott szemmel adta át magát a jelen pillanatnak.

Így álmodozott a szoba fénynyilakkal át- meg átszelt homályában, amikor Pauline a reggeli teával együtt bevitte neki a postáját. Az egyik borítékon, amely a Royale utcai klub betűjelét viselte, fölismerte Le Ménil szeles és semmitmondó kézvonását. Várta ezt a levelet, és csak az lepte meg, hogy aminek jönnie kellett, az csakugyan jött is, úgy, ahogy gyermekkorában is mindig meghökkent, amikor a falióra hibátlanul elütötte a zongoralecke kezdetének időpontját.

Robert levele tele volt jogos szemrehányásokkal. Miért utazott el - írta - szó nélkül, egy sornyi búcsúlevél nélkül? Amióta visszatért Párizsba, minden reggel várt Thérèse-től levelet, de hasztalan... Bezzeg tavaly egy héten kétszer-háromszor is talált - fölébredéskor - egy-egy kedves levelet, s mindegyik oly formás volt, szinte sajnálta, hogy nem lehetett kinyomatni. Aggodalmában végül elrohant Thérèse lakására...

Megrökönyödve tudtam meg ott, hogy elutazott. A férje fogadott. Azt mondta, hogy az ő rábeszélésére maga Firenzébe utazott, és a tél végéig ott is marad, Miss Bell villájában. Egy idő óta úgy látta, hogy maga rossz színben van és soványodik. Gondolta, a levegőváltás használni fog. Maga eleinte nem akart elutazni; de minthogy a közérzete egyre rosszabbodott, végül mégis engedett a rábeszélésnek.

Én bizony nem vettem észre, hogy lesoványodott volna. Sőt, ellenkezőleg, úgy láttam, egészségi állapota semmi panaszra nem ad okot. Aztán meg Firenze éppen nem téli üdülésre való hely. Nem is sejtem elutazásának okát, és ez nagyon kínos. Kérem, nyugtasson meg, mihelyt lehet...

Elhiheti, csöppet sem esett jól, hogy a férjétől kellett megtudnom, mi van magával, és még végig is kellett hallgatnom a kesergését. Nagyon bántja őt a maga távolléte, és kétségbe van esve amiatt, hogy a közügyek jelenleg Párizsban tartják. A klubban hallottam, hogy épp most kilátása van egy miniszteri tárcára. Csodálom, mert minisztereket nemigen szokás előkelő urak közül választani.

Azután vadászélményeiről számolt be. Három rókabőrt hozott Thérèse számára, az egyik különösen szép; a derék állatot, amelyik viselte, farkánál fogva húzta ki az odújából. Közben hátrakapott, és megharapta a kezét. „Ami azt illeti - írta -, joga volt hozzá a bestiának.”

Párizsban kellemetlenségei voltak. Kis unokaöccse tagnak jelentkezett a klubba. Attól tart, hogy a fiú ki fog bukni a szavazáson. A nevét már kifüggesztették a jelölőlajstromon. Ebben a helyzetben már nem meri neki tanácsolni, hogy lépjen vissza; túlságosan nagy a felelősség. Másfelől viszont a kibuktatás is nagyon kínos lenne. Végezetül könyörgött, adjon hírt magáról, és térjen vissza hamarosan.

Thérèse elolvasta a levelet, azután szép lassan összetépte, tűzbe dobta, és könnytelen szomorúsággal, rideg tünődéssel nézte az elhamvadását.

Robert-nak, szó sincs róla, igaza volt. Azt mondta, amit várni lehetett tőle, és úgy panaszkodott, ahogyan panaszkodnia kellett. Mit feleljen neki? Játssza tovább is a sértődöttet, folytassa a duzzogást? Hol vagyunk már a duzzogástól! Az összekoccanás oka oly közömbössé vált számára, hogy törnie kellett a fejét, mi is volt csak? Ó, dehogyis akarta ő már gyötörni Le Ménilt! Sőt! Nagyon is szelíd érzésekkel volt eltelve iránta. Attól pedig valósággal megijedt és elszomorodott, hogy barátja milyen bizakodással, milyen konok nyugalommal szerelmes belé. Le Ménil semmit nem változott. Ugyanaz a férfi maradt, aki kezdetben volt. Ő ellenben már nem ugyanaz a nő. Észrevehetetlen dolgok férkőztek közéjük, de hatékonyak, mint a levegő alkatrészei, amelyek éltetnek vagy ölnek. Amikor a szobalány belépett, hogy felöltöztesse, Thérèse még nem kezdett hozzá a válasz megírásához.

Borúsan tűnődött. „Ő bízik bennem rendületlenül.” Ez bántotta legjobban. Mérges volt erre az emberfajára, amelyik sohasem kételkedik sem magában, sem másban.

Lement a harangos szobába, ott találta Vivian Bellt, amint javában írt.

- Akarja tudni, darling - kérdezte -, mit csináltam, mialatt vártam magát? Semmit és sokat. Verset írtam. Ó, darling, a költészet csak akkor igazi, ha természetes kiáramlása a léleknek.

Thérèse megcsókolta Miss Bellt, és fejét barátnője vállára hajtva, kérdezte:

- Szabad látnom?

- Ó, darling, csak tessék! A maga hazájabeli népdalok mintájára írtam.

Thérèse olvasta:

Követ dobott, fehér követ

A kéklő tóba ő.

A víztükör fodrot vetett,

S a mélybe szállt a kő.

Könny lepte aztán el szemét,

A kín beléje szúrt:

Mért dobta álnok vízbe, mért,

A szívről a súlyt?

- Ez szimbólum, Vivian? Magyarázza meg.

- Ó, darling, mire jó a magyarázat, mire jó? Egy költői kép többértelmű kell, hogy legyen. Amelyikre rátalálunk, az az értelem az igazi számunkra. Itt azonban van egy egészen világos jelentés is, *my love*: az, hogy nem szabad könnyelműen elvetnünk, amit egyszer a szívünkbe fogadtunk.

A kocsi előállott. A hölgyek, a megbeszélt napirend szerint, a Via del Moróra, az Albertinelli-képtár megtekintésére indultak. A herceg várt rájuk, és úgy volt, hogy Dechartre ott találkozik velük. Útközben, mialatt a kocsi simán gördült a műút széles kőlapjain, Vivian Bell apró, éneklő szavakba öntötte röpke, enyelgő jókedvét. Mikor rózsaszín meg fehér házak, szobrokkal és szökőkutakkal díszített függőkertek közt haladtak lefelé, megmutatta barátnőjének a kékes fenyősudarak mögött megbúvó kéjlakot, ahová a *Dekameron* hölgyei és lovagjai menekültek volt a Firenzében dúló pestis elől, s ahol sikamlós, bohókás meg tragikus történetek elmondásával szórakoztak. Azután elmondta, milyen jó ötlete támadt előző nap.

- Maga, darling, Dechartre-ral a Carminéba ment, és Fiesolében hagyta Marmet-nét, aki igen kellemes öreg hölgy, jó modorú és udvarias öreg hölgy. Sok adomát tud Párizsban élő hírességekről. És mikor mesél, úgy tesz, mint Pampaloni, a szakácsom, ha tükörtojást talál: nem sózza meg, de odateszi mellé a sótartót. Marmet-né nyelve nagyon kíméletes. De a só kéznél van, ott csillog a szemében. Pampaloni tükörtojása ez, *my love*: ki-ki úgy sózza, ahogy akarja. Ó, én nagyon szeretem Marmet-nét. Tegnap, mikor már maga elment, egyedül szomorodott a szalon sarkában. Férjére gondolt, s a gondolatai gyászosak voltak. Mondtam neki: „Akarja, hogy én is a férjére gondoljak? Nagyon szívesen gondolok rá az ön társaságában. Hallottam, hogy nagy tudós volt, tagja a párizsi Royal Societynak. Beszéljen róla, drágám.” Elmondta, hogy férje az etruszkokkal foglalkozott, egész életét nekik szentelte. Ó, darling, rögtön tisztelni kezdtem Marmet úr emlékét, aki az etruszkoknak élt. És akkor támadt egy jó ötletem. Azt mondtam Marmet-nénak: „Van itt Fiesolében, a Palazzo Pretorióban egy szegény kis etruszk múzeumunk. Jöjjön velem, nézzük meg! Akarja?” Azt felelte, hogy egész Itáliában

erre a legkíváncsibb. Hát elmentünk együtt a Palazzo Pretorióba; láttunk egy nőstény orosz-
lánt és sok bronzemberkét, csupa groteszket; vagy nagyon kövérek, vagy nagyon soványak
voltak. Az etruszkok nagyon komolyan vették a vidámságot. A torzképeiket is ércbe öntötték.
De ezeket a nagy pocakokkal megnyomorított vagy csontig-bőrig nyúzott törpefigurákat
Marmet-né valami fájdalmas megilletődöttséggel csodálta. Úgy nézett rájuk, mintha... hogy is
fejezzem ki magam... mintha Marmet úr monumentumai és trófeái lettek volna.

Martinné mosolygott. Pedig a kedélye nyomott volt. Az eget borúsna, az utcákat rútakna, a
járókelőket közönségeseknek látta.

- Ó, darling, a herceg boldog lesz, hogy magát a palotájában üdvözölheti.

- Alig hiszem.

- Miért, darling?

- Mert egyáltalán nem tetszem neki.

Vivian Bell erősködött, hogy épp ellenkezőleg, a herceg nagy bámulója a grófnénak.

A fogat megállt az Albertinelli-palota előtt. A durván kiképzett terméskő-homlokzatra bronz-
karikák voltak erősítve, amelyekben hajdan, ünnepi éjszakákon, szurokfáklyák lobogtak. Ezek
a karikák jelzik Firenzében a legelőkelőbb családok hajlékait. A palotát valami zordon gög
ülte meg. Belül üresen, tünyn, unottan tátongett. A herceg a hölgyek elébe sietett, és búto-
rozatlan szalonokon keresztül a képtárba vezette őket. Elnézést kért, hogy olyan festményeket
mutogat nekik, amelyek csöppet sem tetszetősek. A képtárat Giulio Albertinelli bíbornok
abban a korban alapította, amikor a Guidók és a Carraccik azóta letűnt ízlése uralkodott. A
bíbornok ős szenvedélyesen gyűjtötte a bolognai iskola alkotásait. De a herceg ígérte, hogy
mutat Martinnénak néhány olyan képet is, amelyek megnyerték Miss Bell tetszését; egyebek
közt egy Mantegnát.

Martin grófné első pillantásra látta, hogy szedett-vedett, kétes értékű képgyűjteménybe jutott;
hamarosan megunt a temérdek apró Parrocelt, amelyeken sötét háttérből, puskalövés
fényében, egy-egy darabka páncél vagy egy paripa fehér tompora villant elő. Egy inas lépett be
névjeggyel.

A herceg fennhangon olvasta Jacques Dechartre nevét. Ebben a pillanatban háttal állt két
vendégének. Arcát bosszúsra torzította el az a mord kifejezés, amelyet csak a római császárok
márványszobrain láthatni. Dechartre ott állt a fölépcső fordulójánál.

A herceg epekedő mosollyal ment elébe. Már nem Néró volt, hanem Antinous²⁶.

- Én kértem meg tegnap Dechartre urat - fordult Miss Bell a herceghez -, hogy jöjjön el az
Albertinelli-palotába. Tudtam, hogy maga örülni fog neki. Kíváncsi a gyűjteményére.

Az igazság az volt, hogy Dechartre Martinnével akart találkozni. Most négyesben indultak el a
Guidók és Albanik közt.

Miss Bell mulatságosan csevegett a herceggel a képeken ábrázolt aggastyánokról és szüzekről,
akiknek kék köpenyeit valami mozdulatlan szélvihar dagasztotta. Dechartre sápadt, megviselt
arccal lépett közelebb Thérèse-hez, és ezt súgta:

- Ez a gyűjtemény nem más, mint lerakat, ahová az egész világ műkereskedői összehordják
selejtés készletüket. A herceg pedig eladja, amire a zsidók nem találtak vevőt.

²⁶ *Antinous* - szépségéről híres trák ifjú, Hadrianus császár kegyence.

Odavezette Thérèse-t egy *Szent család*-hoz, amely egy zöld bársonydíszes állványon pompázott, keretén Michelangelo nevével.

- Ezt a *Szent család*-ot én már láttam londoni, bázeli, párizsi műkereskedőknél. Minthogy nem tudták érte megkapni az ötszáz frankot, amennyit megér, megbízták az utolsó Albertinellit, próbáljon túladni rajta ötvenezerért.

A herceg, aki látta, hogy sugdolóznak, s nagyon jól tudta, miről van szó, roppant nyájasan lépett hozzájuk:

- Ennek a képnek van egy másodpéldánya, amelyet szinte már az egész világon árultak. Nem állítom, hogy ez itt az eredeti. De mindig családunk birtokában volt, és a régi katalógusok Michelangelónak tulajdonítják. Ennyit tudok róla.

Azzal visszament Miss Bellhez, aki a primitíveket kereste a falakon.

Dechartre kényelmetlenül érezte magát. A múlt este óta folyton Thérèse járt az eszében. Egész éjjel vele foglalkozott, képzeletében kidolgozta a képmását. Most, hogy viszontlátta, megint gyönyörűnek találta, de másképpen gyönyörűnek és még kíváncsabbnak, mint éber álmaiban: kevésbé volt olvatag és légies, a testiség elevenebb, erősebb, csípősebb zamata érzett rajta, de ugyanakkor rejtelmesebb és hozzáférhetetlenebb lelkiség is. Thérèse lehangolt volt; Dechartre hidegnek és révedezőnek látta. Azzal gyötörte magát, hogy az asszony semmibe sem veszi, hogy terhére van, és nevetségessé teszi magát előtte. Elkomorult és ingerült lett. Keserűen dörmögte a fülébe:

- Soká haboztam, hogy eljöjjen-e. Minek is jöttem el?

Thérèse rögtön megértette, mi rejlik a szavai mögött, s hogy a férfi most már fél tőle, hogy türelmetlen, ijedt és zavart lelkiállapotban van. Tetetett neki így, és jólesett a tudat, hogy nyugalanságot és vágyat keltett benne.

Szíve erősebben vert. De úgy tett, mintha arra magyarázná Dechartre szavait, hogy sajnálja, amiért rossz képek miatt zavartatta magát. Azt felelte, hogy igaza van, ez a gyűjtemény csöppet sem érdekes. Most már attól félve, hogy az asszonyt magára haragítja, Dechartre csendben maradt. Szentül hitte, hogy az asszony, amilyen közönyös és szórakozott, csakugyan nem fogta fel akaratlanul elejtett szavainak súlyát és értelmét.

Ráhagyta:

- Bizony, egy csöppet sem érdekes.

A herceg, aki a két hölgyet villás reggelire várta, megkérte barátjukat, hogy tartson velük. Dechartre kimentette magát. Már elmenőben volt, amikor a nagy, üres szalonban, ahol tükörszalkákon cukrász-szelencék díszeltek, egyedül találta magát Mártinnéval. Az elébb még menekülni akart az asszony mellől, most meg egyébre sem tudott gondolni, mint hogy mikor láthatná megint. Emlékeztette Thérèse-t, hogy másnapra a Bargello megtekintését vette tervbe.

- Kegyes volt megengedni, hogy elkísérjem.

Thérèse megkérdezte, nem találta-e ma unalmasnak és kiállhatatlannak. Dehogyan volt unalmas! Csak mintha kissé szomorú lett volna.

- Sajnos - tette hozzá Dechartre -, még csak ahhoz sincs jogom, hogy megtudjam, mi bántja, vagy minek örül.

Az asszony gyors, szinte kemény pillantással mérte végig.

- Csak nem gondolja, hogy önre bízom a titkaimat? - Azzal már ott is hagyta.

Ebéd után a harangokkal és csengettyűkkel telirakott szalonban üldögéltek a lámpák alatt, amelyek ernyői mögül csak gyér világosság érte a hosszú kezű sienai madonnákat. Marmet néni, fehér macskával az ölében, a kályhánál melegedett. Hűvös este volt. Martinné - akinek szeme még a tiszta levegőt, az ibolyaszín hegycsúcsokat tükrözte s az örökzöld vén tölgyeket, amelyek óriás karjaikkal az út felé tekerőztek - most a jóleső fáradtság mosolyával pihent. Miss Bell, Dechartre és Marmet-né társaságában megtette az utat a Certosa di Val d'Ema kolostorig. És most, a friss élmények könnyű mámorában, feledte a tegnapelőtti gondokat, a kellemetlen tartalmú leveleket, a messziről kapott szemrehányásokat, és eszébe sem jutott, hogy van a világon egyéb is, mint faragványokkal és freskókkal díszített kolostorépületek, kúttal az udvar pázsitján, piros háztetős falvak és országutak, ahol, hízalgő szavak szelében ringatózva, látja a tavasz serkenését. Dechartre épp most lett kész egy kis viasz Beatricéval, amelyet Miss Bell számára mintázott. Vivian angyalokat festegetett. Albertinelli herceg puhán fölébe hajolt, és csípőjét kiterébélyesítve, szakállát simogatva, úgy villogtatta a szemét, mint egy félvilági nő.

Válaszképpen Vivian egy megjegyzésére, amelyet szerelemről és házasságról ejtett el, így szólt a herceg:

- A nőnek választania kell. Olyan férfi mellett, akit a nők szeretnek, nem számíthat nyugalomra. Olyan mellett pedig, akit a nők nem szeretnek, nem számíthat boldogságra.
- Darling - kérdezte Miss Bell -, maga melyiket választaná, ha egy nagyon kedves barátnője sorsáról lenne szó?
- Azt szeretném, Vivian, hogy barátnőm boldog legyen, és ugyanakkor nyugodt is. Ezt el is érheti, ha megveti az árulkodást, a lealázó gyanakodást, a hitvány bizalmatlankodást.
- De hiszen, darling, a herceg szerint egy nő nem lehet egyszerre boldog is, meg biztos is a dolgában. Mondja hát, mit választ a barátnője, mondja, darling!
- Az ember nem választ, Vivian, sohasem választ. Azt pedig ne kívánja, hogy a házasságról nyilatkozzam.

E pillanatban nagy garral, mint azok a koldusok, akikkel kisvárosok kapui büszkélkednek, megjelent a küszöbön Choulette. Mostanáig paraszttal kártyázott egy fiesolei kocsmában.

- No, itt van Choulette - szólt Miss Bell. - Majd ő megmondja, hogyan vélekedjünk a házasságról. Nekem az ő szava órákulum. Nem látja, amit mi látunk, de látja, amit mi nem látunk. Mondja, Choulette úr, mit tart a házasságról?

Choulette leült, és szókratészi mozdulattal föltartotta a jobb keze mutatóujját.

- A férfi és a nő ünnepélyes egybekelését gondolja, kisasszony? Ebben az értelemben a házasság szentség. Amiből következik, hogy majdnem mindig szentségtörés. A polgári házasság azonban üres formalitás. Hogy ennek a mai társadalom akkora fontosságot tulajdonít, olyan badarság, amin a régi világ asszonyai jót nevettek volna. Ezt az előítéletet is, mint annyi mást, annak a nyárspolgár hűhónak, fiskálisok meg hivatalnokok összeröffenésének köszönhetjük, amelyet forradalom néven szokás emlegetni, s amelytől odáig vannak azok, akik belőle élnek. Olyan, mint a bábszínházban a kotlóstyúkszerű Gigogne anyó²⁷, akinek a szoknyája alól rajzanak ki porontyai: a legtöbb butaság szülőanyja. Száz év óta napról napra újabb hülyeségek

²⁷ *Gigogne anyó* - A francia vásári komédiák népszerű alakja; az emberi fajtát szüntelenül újraszülő, kimeríthetetlen termékenységet jelképezi.

bújnak ki háromszínű szoknyája alól. A polgári házasság valójában nem más, mint egy lajstromozás, amely csakúgy, mint a többi, arra való, hogy az állam nyilvántarthassa az embereket, mert polgárosult államban elengedhetetlen, hogy mindenkinek meglegyen a maga cédulája. Márpedig Isten fia előtt ezek a cédulák ugyan mit számítanak! Hiába jegyeznek be valakit egy nagy könyvbe, ennek annyi erkölcsi érvénye sincs, hogy házasságtörésre csábítana egy asszonyt. Megszegni egy esküt, amelyet egy polgármester előtt tettek - kit izgat ez? Hogy az ember kiélvezze a hűtlenség gyönyörét, ahhoz hívőnek és ájtatosnak kell lenni.

- De hiszen - szólt Thérèse - mi templomban esküdtünk.

Azután ösztönöségtől áthatott hangsúllyal tette hozzá:

- Nem értem, hogyan házasodhat egy férfi, s hogy követhet el ilyen örültséget egy nő olyan korban, amikor már számot tud adni cselekedeteiről.

A herceg gyanakodva sandított rá. Nem volt ostoba ember, de képtelen volt felfogni, hogy valaki beszélhet cél nélkül, érdektelenül, pusztán azért, hogy általános eszméket juttasson kifejezésre. Azt képzelte, Martin-Bellème grófné holmi terveket tulajdonít neki, s ezeket akarja keresztezni. S mint aki már előre védekezik és bosszúállásra gondol, bársonyos tekintettel simogatta végig a grófnét, és a legmézesebb hódolattal szólt hozzá:

- Grófné, kegyed a szép és eszes francia nők kevélységének ad hangot, amely nem tűr ígát. A francia nők szeretik a szabadságot, és egy sincs köztük, aki érdemesebb rá, mint kegyed. Magam is éltem egy kicsit Franciaországban. Ismertem és csodáltam Párizs előkelő világát, a szalonokat, a bálakat, a társas életet, a játékot. De itt a mi nagy hegyeink közt, olajfáink alatt, a magamfajta ember megint csak visszaváltozik paraszttá. Újra felöltjük a falusi erkölcsöket, s a házasságot idillnek látjuk, tele üde bájjal.

Vivian Bell fölvette az asztalról a kis viaszfigurát, amelyet Dechartre otthagyott.

- Ó, igen, ilyen volt Beatrice, bizonyosra veszem. És tudja-e, Dechartre, vannak gonosz emberek, akik azt mondják, Beatrice nem is élt?

Choulette kijelentette, hogy ő is ezek közül a gonoszok közül való. Nem hiszi, hogy Beatrice valóságosabb lény lett volna, mint azok a többi nőszemélyek, akikkel a szerelem régi költői valamilyen nevetséges szörszálhasogatás skolasztikus eszméjét jelképezték.

Nem bírt el semmi olyan dicséretet, amely nem őt illette, féltékeny volt Dantéra is, mint az egész világra, s minthogy azonfelül nagyon tájékozott volt az irodalomban, úgy vélte, rést talált a páncélon és odadöfött.

- Élek a gyanúperrel - mondta -, hogy az angyalok testvérhúga csak a legmagasztosabb költő ösztövére képzeletében élt. Ott is pusztán allegóriának vagy inkább mennyi is égtani tételnek, esetleg csillagászati levezetés eredményének tűnik fel. Dante, aki, köztünk szólva, jóra való bolognai doktor volt és hegyes süvege alatt sok bolondériát tartogatott, Dante hitt a számok bűvöletében. Ez a túlfűtött agyú mértantudós számjegyekről álmodott, és az ő Beatricéja az aritmetika virága. Punktum! - szólt, és pipára gyújtott. Vivian Bell nem hagyta annyiban.

- Ugyan, ne mondjon már ilyeneket, kedves Choulette. Ez nekem rosszul esik, és ha Gebhardt barátunk hallaná, ugyancsak megneheztelne ám önre. Büntetésül most Albertinelli herceg föl fogja önnek olvasni azt az éneket, amelyben Beatrice megmagyarázza a holdfoltokat. Vegye csak elő, Eusebio, a *Divina Commediá*-t. Az a fehér könyv, ott az asztalon. Nyissa ki és olvassa.

Mialatt a herceg fennhangon olvasta a verseket, Dechartre, aki Martin grófné mellett ült a pamlagon, halk szóval, lelkesen magasztalta Dantét, a szerinte leginkább *szobrász* költőt. Emlékeztette Thérèse-t arra a már szinte elmosódott freskóra, amelyet minap együtt láttak a Santa Mariában, a Porta dei Servi fölött, s amelyben már alig lehetett fölismerni babékoszorús csuklyájáról a költőt, a háttérben Firenzét és a hét kört. De ennyi is elég volt ahhoz, hogy a művészt fölkeltsé. Thérèse azonban semmit sem tudott kivenni a képből, így nem is volt meghatva. Aztán meg beismerte: Dante neki túlságosan komor, nem tud érte rajongani. Dechartre, aki megszokta, hogy Thérèse művészeti és irodalmi kérdésekben egyetért vele, most meghökkent és kissé el is szontyolodott. Hangosan csak ennyit mondott:

- Vannak nagy és hatalmas dolgok, amelyekhez magának nincs érzéke.

Miss Bell fölpillantott, és megkérdezte, mi az, ami iránt darlingnak nincs érzéke; megtudván, hogy Dante lángelméjéről van szó, tettetett haraggal szólt rá barátnőjére:

- Ej, maga nem tiszteli az Atyát, a minden hódolatra méltó Mestert, az isteni Folyamot? Vége a barátságnak, darling. Örök harag.

És mintha csak rá akarna pirítani Choulette-re és Martin grófnéra, elmondta annak a kegyetlen firenzei polgárnak az esetét, aki a főoltáron Jézus Krisztus tiszteletére meggyújtott gyertyákat egyszerűen átvitte Dante mellszobra elé.

A herceg folytatta a félbeszakított olvasást:

Ezen belül reánk ott várt az örök gyöngyszem...

Dechartre mindenáron rá akarta bírni Thérèse-t, hogy csodálja Dantét, akit nem ismert. Szó sincs róla, könnyen odaadta volna érte Dantét és mind a többi költőket s a világot ráadásul. De ahogy Thérèse nyugodtan s kíváncsian, virágzó szépségének pompájában ott ült mellette, nem tudta leküzdeni ingerültségét. Makacsul ragaszkodott hozzá, hogy az asszony magáévá tegye nézeteit, rajongásait, de még külön szeszélyeit is. Suttogva, sürgető és pattogó szavakkal beszélt a lelkére. Thérèse kifakadt:

- Jaj, milyen erőszakos ember!

Ekkor Dechartre hozzáhajolt, és izzó hangon, amelynek hevét lefojtani igyekezett, a fülébe súgta:

- A lelkemmel együtt kell, hogy magához fogadjon. Nem telne benne semmi örömem, ha idegen lélekkel nyerném meg magát.

Ettől a szótól Thérèse-en a félelem és a gyönyörűség könnyű borzongása futott végig.

Másnap, mikor fölébredt, Thérèse azt mondta magában, hogy Robert-nak válaszolni kellene. Esett az eső. Lankadtan figyelte a vízcseppek kopogását a terasz kövén. A gondos és kifinomult ízlésű Vivian Bell művészi írókészlettel látta el az asztalát. A misekönyvek velinlapjait utánzó levélpapírok, meg másfélék, ezüst-szemcsékkel behintett halványlilák, aztán könnyű fehér celluloid tollszárak, melyeket úgy kellett fogni, mint festő fogja az ecsetet; színjátszó tinta, amely a papíron azúrba és aranyba csillant át. Thérèse-nek viasz volt ez a sok finomkodás és szépelgés, sehogy sem illett össze a levéllel, amelyet egyszerű és keresetlen hangon akart megírni. És mikor látta, hogy a *barátom* szó, amellyel Robert-t mindjárt az első sorban megszólította, az ezüstözött papíron a galambbegy és a gyöngyház színeiben játszik, akaratlanul elmosolyodott. Az első mondatok némi fejtörésébe kerültek. A többivel már könnyebben boldogult, bőven írt Vivian Bellről és Albertinelli hercegről, egy keveset Choulette-ről, megemlítette, hogy találkozott Dechartre-ral, aki átutazóban van Firenzében,

magasztalt néhány múzeumi festményt, de kedv nélkül, és éppen csak hogy teljék a papír. Tudta, hogy Robert semmit sem konyít a képekhez, és csak egy vérteskatonáért tud lelkesedni, Detaille egyik kis vásznáért, amelyet Goupil boltjában vásárolt. Visszaemlékezett a jelenetre, ahogy Robert nagy büszkén mutatta neki a hálósobájában a tükör mellett, a családi arcképek alatt függő képecskét. Így messziről mindez közönségesnek, szomorúnak, unalmasnak tűnt a szemében. A levelet néhány baráti szóval fejezte be, s ez a szívélyes hang egyáltalán nem volt tettetett. Mert igazán még sohasem érezte magát barátja iránt annyira békülékenynek és elnézőnek, mint most. Négy oldalon keveset írt és még kevesebben magyarázgatott. Csak éppen közölte, hogy egy hónapig marad Firenzében, ahol a levegő, úgy érzi, használ az egészségének. Azután mindjárt írt az apjának, a férjének és Seniavine hercegnének is. Kezében a levelekkel lement a földszintre. Az előszobában három levelet letett az ezüsttálcára, amelyben a postára szánt küldeményeket gyűjtötték. A Le Ménilnek szóló levelet pedig, tartva Marmet-né fürkésző szemétől, zsebre tette; úgy számított, hogy majd séta közben adódó alkalommal valamelyik levélszekrénybe fogja dobni.

Szinte rögtön ezután érkezett Dechartre, hogy a három hölgyet elkísérje a városba. Egy pillanatig várakoznia kellett az előszobában, ezalatt megpillantotta a tálcán heverő leveleket.

Noha egyáltalán nem hitt a kézírásra támaszkodó megsejtésekben, mégis érdekelte a levelek külseje, mint holmi rajz, amelynek szintén lehet valami sajátos eleganciája. Thérèse írásában el tudott gyönyörködni, mert őrá emlékeztette, mint egy új keletű ereklýe, és élvezte a betűk metsző őszinteségét, merész és egyszerű vonalvezetését. Érzéki csodálattal nézegette a levelek címzéseit, anélkül azonban, hogy egyet is elolvasott volna.

Aznap délelőtt a Santa Maria Novellába mentek, ahol Martin grófné már egyszer járt Marmet-né társaságában. Miss Bell azonban megróttá őket, amiért nem vették észre a szentély egyik freskóján a szép Ginevra de'Bencit. „Ezt a hajnali szépségű alakot - mondotta - reggeli világításban kell megnézni.” - Mialatt a költő és Thérèse kettesben beszélgettek, Dechartre Marmet-né mellett maradt, és megadással hallgatta apró történeteit, amelyekben leginkább arról volt szó, hogy akadémikusok előkelő hölgyeknél ebédeltek; azonkívül beavatást nyert a jó néni nagy gondjába. Tudniillik napok óta akart már magának egy túllfátyolt vásárolni, de a firenzei boltokban nem talált kedvére valót, és fájó szívvel emlegette a Bac utca üzleteit.

A templomból jövet elhaladtak a varga boltja előtt, akit Choulette tanítómesterének választott. A derék bácsi éppen parasztbakancsokat foltozott. Mellette ott zöldellt a bazsalikom, és ott csiripelt a falábú veréb.

Martinné megkérdezte az öregtől, jól érzi-e magát, van-e elegendő munkája a megélhetéshez, elégedett-e a sorsával. Valamennyi kérdésére Itália bájos *igen*-jével válaszolt, ez a *sí* szócska lágyan zendült meg fogatlan szájában. Martinné elmondatta vele a verebe történetét. A szegény kis állat egy ízben forró enyvbe ragadt a lábacskaival.

- Gyufaszázból csináltam műlábat a pajtikámnak, attól fogva úgy szökdécsel a vállamon, mint azelőtt.

- Ez a jó öreg tanítja bölcsességre Choulette urat - szólt Miss Bell. - Athénben élt egy Simon nevű varga, aki filozófiai könyveket írt, és Szókratész barátja volt. Nekem mindig úgy tűnt fel, hogy Choulette úr hasonlít Szókratészhez.

Thérèse megkérte a vargát, mondja meg a nevét, és beszélje el az életét. A neve Serafino Stoppini. Stiában született. Megvénült. Volt elég baja életében.

Homlokára tolta a pápaszemet, szelíd, majdnem kialudt szempárja kéken pislákol elő vörösbe gyulladt szemhéjai alól.

- Volt feleségem, voltak gyermekeim, most már nincsenek. Tudtam sok mindent, amit már nem tudok.

Miss Bell és Marmet-né elindultak megvenni a fátyolt.

„Nincs semmije - tűnődött Thérèse -, nincs egyebe, mint az a néhány szerszám, egy marék szög, a dézsa, amelyben a bőrt áztatja, meg egy cserép bazsalikom, és boldog.”

Odaszólt az öregnek:

- Jó szagú a bazsalikom, nemsokára kivirágzik.

A varga felelt rá:

- Ha kivirágzik szegény, el fog fonnyadni.

Thérèse, elmenőben, egy pénzdarabot tett az asztalra.

Dechartre mellette ment. Ünnepelesen, majdnem szigorúan szólalt meg:

- Maga tudta...?

Thérèse ránézett és várt. Dechartre befejezte a mondatot:

-... hogy szeretem?

Thérèse még egy pillanatig némán rajta tartotta megrebbenő szempillái alól kisikló tekintetét. Aztán igent intett a fejével. Dechartre nem is próbálta őt visszatartani, mikor előresietett Miss Bellhez és Marmet-néhoz, akik az utca végén vártak rá.

Thérèse, miután elvált Dechartre-től, barátnőjével és Marmet-néval villásreggelire ment egy nagyon öreg firenzei hölgyhöz, akibe Viktor Emánuel szavojai herceg korában szerelmes volt. Harminc év óta egyszer sem mozdult ki Arno-parti palotájából, amelynek nagy, fehér termeiben kikent-kifent arccal, fején lila parókával, naphosszat gitározott. Firenze úri világa járatos volt hozzá, és Miss Bell is gyakran meglátogatta. Étkezés közben a világtól visszavonult nyolcvanhét éves hölgy kifaggatta Martin grófnét a párizsi előkelő társaság dolgairól. Ahogyan ezeket, újságok és beszélgetések alapján, állandóan számon tartotta, az a ledér mohóság a szívósságával már tiszteletet parancsolt. Magányában kitartóan ápolta az örömök tiszteletét és hitvallását.

Mikor elhagyták a palazzót, Miss Bell ki akarta kerülni a folyó mentén süvítő csípős szelet, a *libecció*-t, ezért barátnőit a fekete kőházakkal szegélyezett ódon, szűk utcákon át vezette, amelyekről meglepő hirtelenséggel kilátás tárul, ahol a tiszta levegőben egy mosolygó halom tűnik szembe, tetején három csenevész fával. Gyalogoltak rendületlenül, Vivian pedig a szurtos homlokzatokon, ahol a padlásablakokból vörös rongyok fityegtek, hol egy Madonnára, hol egy liliomvirágra, hol egy lombkoszorúba foglalt Szent Katalinra, megannyi márvány-ékszerre figyelmeztette barátnőjét. Az óváros sikátorain keresztül jutottak el az Or San Micheléig, ahol a megbeszélés szerint Dechartre-ral találkozniuk kellett. Thérèse most már érdeklődő, minden apróságra kiterjedő figyelemmel gondolt a szobrászra. Marmet néninek a fátyol járt az eszében; azzal biztatták, hogy a Corsón fog találni magának valót. Erről eszébe jutott Lagrange, a szórakozott professzor, aki egyszer a katedrán előadás közben egy aranypettyes fátyolt húzott elő, azzal törülgette a homlokát. Azt hitte, zsebkendő. A hallgatók csodálkoztak és összesűgtak. A fátyolt az unokahúga, Jeanne Michot bírta rá előző este, hogy együtt mentek színházba - magyarázta Marmet-né. Reggel aztán az öregúr megtalálta a felöltője zsebében, magához vette, hogy majd visszaadja a húgának, s tévedésből nyilvánosan meglobogtatta, a hallgatóság nagy mulatságára.

Lagrange említésére Thérèse visszaemlékezett a tudós jóslatára, az üstökösre, és bús ravaszkodással arra gondolt: épp ideje volna, hogy az üstökös elhozza a világ végét - így ő kikerülne a csávából. De ahogy az ódon templom nagyértékű falai fölött a magasba nézett, halvány és rideg kékségben látta ragyogni az eget, ahonnét a tengeri szél tovaűzte a felhőket. Miss Bell egy bronzszobrocskára mutatott, amely többedmagával faragott fülkében elhelyezve díszítette a templom homlokzatát.

- Nézze ezt a Szent Györgyöt, darling, milyen ifjú és délceg. Valamikor ő volt a lovag, akiről a lányok ábrándoztak. Emlékszik, Júlia is így sóhajt fel, amikor meglátja Rómeót: „Valóban szép, akár Szent György lovag!”

Darling azonban nagyon is gáncstalannak, unalmasnak és önteltnek találta a lovagot. Hirtelen eszébe jutott a levél, amely a zsebében maradt.

- Ha jól látom, ez itt Dechartre úr - szólalt meg Marmet néni.

Dechartre bent a templomban, Orcagna tabernáculuma előtt kereste őket. Pedig eszébe juthatott volna Miss Bell leküzdhetetlen vonzódása Donatello *Szent György*-éhez, ő maga is nagy bámulója volt a híres műnek. Különös, benső baráti érzése azonban a parasztosan közvetlen Szent Márké volt, aki ott állt az egyik baloldali fülkében, a kis köz felé, ahonnét tömör támasztóív feszül a gyapjúkártolók régi céhházának.

Mialatt a szoborhoz mentek, abban a szűk utcában, amely felé a szent tekintete fordul, Thérèse meglátott egy levélszekrényt. Dechartre kikereste a legalkalmasabb nézőpontot, és áradozva beszélt kedves Szent Márkjáról.

- Ha Firenzébe jövök, első dolgom, hogy ellátogassak hozzá. Egyetlenegyszer mulasztottam el. De ő meg fogja bocsátani, mert nagyon jó ember. Általában nem méltányolják, nem olyan szobor, amelyik magára vonná a figyelmet. Én nagyon jól érzem magam a közelében. Nekem olyan, mintha élne. Meg tudom érteni, hogy Donatello, miután lelket lehelt bele, rákiáltott: „Miért nem beszélsz?”

Marmet-né, aki belefáradt Szent Márk csodálásába s az arcán a libeccio csípős hidegét érezte, most a Via Calzaioli felé húzta Miss Bellt, hogy megvegyék a fátolt.

Elmentek, otthagyták darlingot és Dechartre-t, hadd lelkesedjenek tovább. Majd a divatárusnál találkoznak.

- Mindig szerettem ezt a Szent Márkot - folytatta a szobrász -, mert még inkább, mint Szent Györgyön, érzem rajta Donatello keze és lelke melegét, aki világeletében jóra való, földhözragadt munkásember volt. De ma még jobban szeretem, mert tiszteletre méltó, megható nyíltságában emlékeztet arra az öreg foltozóvargára, ott a Santa Maria Novella mellett, akivel maga ma reggel olyan kedvesen elbeszélgetett.

- Ó - szólt Thérèse -, már a nevét se tudom. Choulette úrral Quentin Matsysnak szoktuk emlegetni, mert hasonlít azokhoz az aggastyánokhoz, akiket Matsys szokott festeni.

Amint befordultak a templom sarkán, hogy megtekintsék a homlokzatot, amely a gyapjúkártolók ócska céhházára, annak báránycímeres, vöröstéglás oromfalára néz, Thérèse egyszer csak ott látta maga előtt a levélszekrényt. Poros és rozsdás volt, mintha a postás soha feléje se nézett volna. Thérèse elővette a levelet, és Szent Márk gyanútlan szeme láttára becsúsztatta a résen.

Dechartre látta ezt, és tompa ütést érzett a mellén. Próbált beszélni, mosolyogni, de folyton a kesztyűs kezét látta, ahogy a levelet bedobja a postaszekrénybe.

Eszébe jutott, hogy reggel Thérèse leveleit ott látta az előszobai tálcán. Miért nem tette ezt is a többi közé? Nem volt nehéz rájönni az okára.

Földbe, gyökerezve állt és töprengett, nézett és nem látott. Keresett egy megnyugtató gondolatot: hátha valami semmitmondó levél volt, s csak el akarta rejteni Marmet-né kellemetlen kíváncsisága elől.

- Dechartre úr, ideje, hogy megkeressük barátnőinket a Corsón.

Talán Schmollnének írt, akivel Marmet-né haragban van. De rögtön rájött, hogy minden találgatása együgyűség.

Világos, mint a nap: az asszonynak kedvese van. Annak írt. Lehet, hogy megírta: „Találkoztam Dechartre-ral, szegényke fülig szerelmes belém.”

De akár ezt írta, akár mást: kedvese van. Dechartre-nak idáig eszébe sem jutott, hogy ez is lehetséges. Most egyszerre mint éles fájdalom nyilallt át testén-lelkén a gondolat, hogy Thérèse mást szeret. És az a kéz, az a levelet csúsztató kicsi, kesztyűs kéz folyton a szeme előtt volt, és égette kegyetlenül.

Thérèse nem értette, miért lett a férfi egyszerre szótlan és levert. Csak akkor jött rá, amikor észrevette, hogy riadtan mered a levélszekrényre. Furcsállta, hogy Dechartre féltékenykedik anélkül, hogy joga lenne hozzá; de nem haragudott érte.

Ahogy a Corsóra kiértek, már messziről meglátták Miss Bellt és Marmet-nét, akik a divatárustól jöttek.

Dechartre félig parancsoló, félig esdeklő hangon szólt Thérèse-hez.

- Beszélni akarok magával. Holnap okvetlenül találkozunk kell négyszemközt: kérem, legyen hat órakor a Lungarno Acciaolin.

Thérèse nem válaszolt.

Amikor este fél hét körül földig érő köpenyben megjelent a Lungarno Acciaoli sétányán, Dechartre meghatóan alázatos és sugárzó tekintettel fogadta. A lenyugvó nap bíborfényt gyújtott az Arno megduzzadt vizén. Kis ideig mindketten hallgattak. Mialatt az egyhangú palotasoron a Ponté Vecchio felé bandukoltak, elsőnek Thérèse szólalt meg:

- Látja, eljöttem. Kötelességemnek tartottam, hogy eljöjjek. Nem érzem magam hibátlanak abban, ami történt. Tudom jól: magamra vethetek azért, hogy maga most így van velem. Viselkedésemmel olyan gondolatokat ébresztettem magában, amelyek különben nem ébredtek volna fel.

Úgy látszott, Dechartre nem érti, amit mond. Thérèse folytatta:

- Önző voltam, elővigyázatlan voltam. Maga tetszett nekem, érdekelt a gondolkodása, már meg se tudtam lenni maga nélkül. Mindent elkövettem, hogy tartósan magamhoz vonzzam. Kacér voltam... Nem hideg ésszel, nem álnok szívvel, de az voltam.

Dechartre tagadólág intett: ő soha nem tapasztalta.

- De igen! Kacérkodtam. Nem szokásom, de magával megtettem. Nem állítom, hogy maga megpróbálta ezt kihasználni, amihez egyébként joga lett volna, sem azt, hogy elbízta magát. Nem vettem észre, hogy a fejébe szállt volna valami. Lehet, hogy el is kerülték a figyelmét a dolgok. Kiváló emberek közt akadnak rövidlátók. Én azonban tudom, hogy nem úgy

viselkedtem, ahogyan kellett volna. És emiatt elnézését kérem. Ezért jöttem el. Maradjunk jó barátok, még nem késő.

Dechartre szelíd, szomorú hangon megmondta, hogy szerelmes belé. Szerelme eleinte könnyű és gyönyörűséges érzés volt. Ekkor még csak egyet akart: látni Thérèse-t, újra meg újra látni. De hamarosan fölzaklatta, kizökkentette, szétdúlta lelkivilágát a Thérèse iránt való érzés. Hirtelen és vadul támadt rá a baj, egy bizonyos napon a fiesolei ház kertjében. Most már nem tud tovább szenvedni és hallgatni. Kiáltó szóval kell megértetnie magát. Nem határozott céllal jött Thérèse után. S ha szerelmet vallott neki, önkéntelenül, akarata ellenére történt, nem tudta leküzdeni a vágyat, hogy róla magáról beszéljen neki, minthogy számára más, mint ő, már nem létezik. Tulajdon élete feloldódott Thérèse-ben. Tudja meg hát, hogy szereti, s a szerelme nem puha és bizonytalan gyöngédség, hanem vad, kegyetlen szenvedély. Sajnos, a képzelete éles és szabatos. Szünet nélkül tudja és látja, amit akar, és ez szörnyű gyötrelmem.

Aztán meg - mondotta - úgy érzi, ha ők ketten egymáséi lesznek, olyan gyönyörökben lesz részük, amelyekért érdemes leélni az életet. Létük szép és titkos műremek lesz. Gondolkodásuk, értelmük, érzésük egybeolvad. Az érzelmek és eszmék csodálatos világa fog föltárnulni előttük.

- Tündérkertté varázsoljuk az életet.

Thérèse úgy tett, mintha készpénznek venné a férfi ábrándjának ártalmatlan voltát.

- Tudja jól, hogy rokonszenvezem a gondolkodásával. Lelki szükségemmé vált, hogy lássam és halljam magát. Ennek épp elég jelét adtam. Számíthat a barátságomra, és kérem, ne gyötörje tovább magát.

Kezét nyújtotta. Dechartre nem fogadta el, és nyers választ adott.

- Köszönöm, nem kérek a barátságából. Vagy egészen az enyém lesz, vagy soha többé nem akarom látni az életben. Tudja ezt nagyon jól. Miért nyújt akkor kezét ily semmitmondó szavakkal? Akár akarta, akár nem, kétségbeesett vágyat, halálos szomjúságot ébresztett bennem. Betegségemmé lett, szenvedésemmé, gyötrelmemmé. És most azt kívánja, hogy alkalmazkodó barátja legyek. Most aztán igazán kacér és kegyetlen. Ha nem szeret, engedjen utamra, elmegyek valahová, hogy feledni, hogy gyűlölni tudjam. Mert gyűlöletet és haragot is érzek maga iránt! Szeretem, ó, szeretem!

Thérèse elhitte, amit mondott, tartott tőle, hogy elmegy, és félt a szomorúságtól és unalomtól, ami rászakad, ha a férfi nem lesz vele. Ezt mondta:

- Megtaláltam magát. Nem akarom... nem akarom elveszíteni.

Szorongó, felindult lelkiállapotában a férfi csak dadogni tudott; a szavak a torkán akadtak. Az alkony leszállt a távoli hegyekről, és keleten, a San Miniato dombtelepén a nap utolsó sugara sápadozott. Thérèse így folytatta:

- Ha ismerné az életemet, ha látta volna, mily üres volt eddig, akkor tudná, mit jelent önnekem, és nem mondaná, hogy el akar hagyni.

A férfi azonban felbőszült nyugodt zengésű hangjától, lépteinek egyenletes ütemű kopogásától. Fülébe süvöltötte szenvedését, az égő vágyat, melyet iránta érez, a kínzó rögeszmét, hogy mindig, mindenütt, éjjel-nappal őt látja maga előtt, őt hívja, utána tárja karját. Most már ismeri jól azt a bizonyos isteni betegséget.

- Gondolkodásának kellemét, finom fölényességét, szellemi magasrendűségét úgy szívom magamba, mint testének illatát. Ha beszél, úgy érzem, lelke ott lebeg az ajkán, és halálosan kívánom, hogy rátapaszt hassam az ajkamat. A lelkét szépsége illatvarázsának érzem. Bennem megmaradtak az őseim ösztönök, és maga fölébresztette azokat. Érzem, hogy a vadember egyszerűségével szeretem magát.

Thérèse enyhülten nézett rá és nem felelt. Ebben a pillanatban a hirtelen beállt sötétségben messziről fénypontok és gyászos énekhangok áradtak feléjük. Aztán, mint szélről űzött árnyképek, föltűntek a fekete vezeklők. A feszület előttük futott. Irgalmasrendiek voltak, akik vezeklőcsuhában, fáklyával a kezükben, zsoltárokat énekelve, halottat vittek a temetőbe. A menet, olasz szokás szerint, este indult el, és sietős léptekkel haladt. A keresztek, a koporsó, a zászlók csak úgy rohantak a néptelen parton. Jacques és Thérèse a falhoz lapult, úgy engedett teret ennek a gyászförgetegnek, a papoknak, a ministránsoknak, az eltakart arcú férfiaknak s a velük száguldó, tolakodó Halálnak, akit ezen a kéjvágyó földön nem szokás köszönteni. A sötét görgeteg elviharzott. Síró asszonyok szaladtak a koporsó után, amelyet durva, szeges cipőben járó árnyalakok cipeltek.

Thérèse felsóhajtott:

- Mire jó kínoznunk egymást ezen a sártekén?

Dechartre, mintha nem is hallotta volna, lecsendesülten folytatta:

- Mielőtt magát ismertem, nem voltam boldogtalan. Szerettem az életet, érdeklődéseim, ábrándjaim kapcsolak hozzá. Gyönyörködtem a formákban és a formák lelkében, a kellemes és tetszetős látszatokban. Jólesett nézelődnöm, álmodoznom. Mindent élveztem, és semmitől sem függtem. Fáradtság nélkül adtam át magam szapora és könnyed vágyaim vonzásának. Minden érdekelt, és semmit nem akartam, minden szenvedés az akaratból ered. Ezt ma már tudom. Hiányzott belőlem a hideg akaratőrő. Nem tudtam, hogy boldog vagyok, de az voltam. Ó, nem nagyon, csak amennyire szükségem volt, hogy élni tudjak. Most már ennek a kevésnek is vége. Kedvteléseim, érdeklődésem az élet és művészet jelenségei iránt, az élvezet, amit abban leltem, hogy két kezem munkájával formát adjak egy elképzelt alaknak - mind odavan, maga elvette tőlem, és még annyit sem hagyott, hogy sajnálni tudjam, amit elvesztettem. Nem kívánom vissza eltűnt szabadságomat, nyugodalmamat. Úgy rémlik, eddig nem is éltem. És most, hogy úgy érzem, élek, sem a maga közelében, sem magától távol nem tudok élni. Nyomorultabb vagyok, mint azok a koldusok, akiket az Ema felé vivő országúton láttunk. Azok szívták a friss levegőt. Énnekem nincs más lélegzetvételem, mint maga, aki nem az enyém. Mégis örülök, hogy találkoztam magával. Ez az egyetlen, ami az életemben jelent valamit. Az imént azt hittem, gyűlölöm. Tévedtem. Imádom magát, és áldom a szenvedésért, amit nekem okozott. Szeretek mindent, ami magától ered.

A San Nicola-híd följárójánál sötétlő fákhoz értek. A folyó túlsó partján búslakodó mezők belemosódtak az esthomályba. Látva, hogy Dechartre lecsillapodott s valami szelíd sóvárgásba merült, Thérèse azt gondolta, hogy szerelme, amely csak a képzeletét foglalkoztatta, a szavakban kiélte magát, s hogy vágyai ábrándozásba oldódtak fel.

Ez a gyors lemondás készületlenül érte. Szinte csalódást érzett amiatt, hogy megúsza a bajt, amelytől annyira félt.

Ismét kezet nyújtott a férfinak, ezúttal merészebben, mint előbb.

- Nézze, legyünk jó barátok. Késő van. Forduljunk vissza, kísérjen el a kocsimhoz, a Piazza della Signorián hagytam. Én az maradok, aki voltam: igaz barátnője. Nem haragszom magára.

Dechartre azonban a mezőség felé vonta, ahol a folyópart lépesről lépésre elhagyatottabb.

- Nem, én nem engedem el, amíg el nem mondom, amit mondani akarok. De már nem is tudok beszélni, kifogytam a szavakból. Szeretem, kívánom magát. Tudni akarom, hogy az enyém. Esküszöm, hogy nem töltök el még egy éjszakát ebben az irtóztató kétségben.

Megragadta, karjaiba szorította, és míg így, arc arc ellen, a fátyolon át fürkészte a tekintetét, tovább beszélt.

- Kell, hogy szeressen; akarom, és maga is akarja. Mondja, hogy az enyém. Mondjon igent!

Az asszony gyöngéden kibontakozott, és reszketegen, lassan szólt:

- Nem tehetem. Nem tehetem. Láthatta, hogy őszinte vagyok magához. Hallhatta, hogy nem haragszom. De azt, amit kíván tőlem, nem tehetem meg.

És emlékezéssel a távollevőre, aki vár rá, ismételte:

- Nem tehetem.

A férfi föléje hajolt, és szívszorongva kémlelte az asszony tekintetét, melynek páros csillaga reszketett és elfátyolosodott.

- Miért? Hiszen szeret, érzem, látom, hogy szeret. Miért kínozz azzal, hogy nem akar enyém lenni?

A keblére vont, elfátyolozott ajkára akarta préselni ajkát és lelkét. Thérèse azonban most fűgén kisiklott a szorításából.

- Nem tehetem - mondta. - Ne kérdezzen többet. Nem lehetek a magáé.

A férfi ajka megremegett, egész arca eltorzult. Kiáltás szakadt ki belőle:

- Kedvese van, azt szereti. Miért ámtgatott?

- Esküszöm, hogy nem volt szándékom ámtgatni, s ha valakit szeretnék a világon, az maga lenne.

De a férfi rá sem hallgatott.

- Hagyjon! Hagyjon!

És nekirohant a sötét mezőnek. Az Arno kiáradt vize a kövér talajon pocsolyákban tespedt, amelyeken bizonytalan csillogással tört meg a felhőkkel félig eltakart hold fénye. Dechartre esztelen, vak, szörnű rohanással vágatott sáron, tócsákon keresztül.

Thérèse megrémült és fűsikoltott. Kiabálva hívta Dechartre-t, ez azonban meg se fordult, nem is válaszolt. Ijesztő kitartással futott, Thérèse utána vetette magát. Lábát kavicsok sebeztek, szoknyája átnedvesedett, végül utolérte, és hevesen magához szorította.

- Mit akart csinálni?

Dechartre ránézett, meglátta szemében az ijedelmet, és így felelt:

- Ne féljen. Mentem látatlanba. Megnyugtatom, nem akartam megölni magam. Ó, efelől nyugodt lehet! Rettenetesen kínlódom, de eszemnél vagyok. Magától menekültem. Bocsásson meg, de nem bírtam, nem bírtam tovább maga mellett. Bocsásson el, könyörgöm. Isten vele!

Thérèse felindultan, elgyengűlten válaszolt:

- Jöjjön! Majd kieszelnék valamit.

Dechartre komor maradt és nem felelt.

- Jöjjön már! - sürgette Thérèse.

Megfogta Dechartre karját. A kéz édes melegétől a férfi föléledt. Megszólalt.

- Tehát?

- Nem akarom magát elveszíteni.

- Megígéri?

- Mi mást tehetnék?

Minden izgalma és rettegése közepette majdnem elmosolyodott, hogy arra gondolt, mily gyors győzelmet köszönhet Dechartre az őrjöngésének. A férfi újból megszólalt:

- Holnap!

Thérèse hirtelen a védekezés ösztönével válaszolt:

- Nem, holnap még ne!

- Szóval nem szeret. Megbánta, amit ígért.

- Nem, nem bántam meg, de...

Dechartre esdekelve kérlete. Thérèse rápillantott, majd elfordította a fejét, és tétovázva, nagyon halkán kimondta: - Szombaton.

Estebéd után a szalonban Miss Bell rajzolgatott. Szakállas etruszk fejeket tervezett oldalnézetben Marmet-nénak párnahímzéshez. Albertinelli herceg a hozzávaló pamutokat válogatta ki nőiesen kifinomodott színérzéssel. Késő este volt, amikor jókedvűen s mintha egy olimposzi Isten lelke szállotta volna meg, beállított Choulette, aki eddig, szokása szerint, a szakáccsal kártyázott a kocsmában. A díványra ült Martin grófné mellé, és gyöngéd tekintettel nézte. Zöld szemében tájékozott a gyönyör. Költői és festői magasztalások ékszereivel aggatta tele Martinnét - első kísérletéül egy szerelmes versnek, amelyet az asszony közelében rögtönzött. Rövid, izgatott, külön mondatokban beszélt a Thérèse-ből kisugárzó bájról.

„Hát ő is!” - gondolta az asszony.

És kedvét lelte benne, hogy ugrassa. Megkérdezte tőle, nem talált-e Firenze külső városrészeiben egyet ama nők közül, akikkel legszívesebben foglalkozik. Mert az ízlése közismert. Hiába tagadja: nem titok, miféle ajtóról szerezte a harmadrendi voltát jelképező övzsínort. Barátai szokták őt látni a boulevard Saint-Michelen, hajadonfőtt sétáló kisasszonyok oldalán. Az ilyen szerencsétlen nőszemélyekhez való vonzalma ihleti legszebb verseire.

- Kedves Choulette, amennyire én meg tudom ítélni, az ön kedvencei nagyon rosszfélék.

- Asszonyom, ön megteheti, hogy a rágalom kavicsait, amelyeket Paul Vence úton-útfélen elszórt, összeszedje, és marékszámra dobálja rám. Nem fogok védekezni. Ön nem köteles tudni, hogy az életem szűzies, a lelkem tiszta. De ne ítéljen könnyelműen azokról a nőkről, akiket szerencsétleneknek mond, pedig szenteknek kellene látnia őket, éppen mert szerencsétlenek. A megvetett és kidasztott utcalány engedelmes agyag az isteni fazekas kezében: engesztelő áldozat és egyben oltára a tűzáldozatnak. A kóbor nők közelebb vannak Istenhez, mint a tisztességesek: megszabadultak a gögtől, és levetkezték a kevélységet. Nem büszkélkednek azzal a semmiséggel, ami a családanya dicsősége. Megvan bennük az alázat, mely az égnek kedves erények talpköve. Csak némi bűnbánatra van szükségük, hogy első legyenek a mennyek országában, mert bűneik, melyek gonoszságtól mentesek és örömtelenek, magukban hordják a váltságot és bocsánatot. Vétkeik fájdalmasak, ezért részesei a fájdalmat jutalmazó érdemnek. Azzal, hogy kiszolgáltatják magukat a durva testi vágynak, elvetnek minden

gyönyört, s ezzel közel jutnak ama férfiakhoz, kik megférfiatlanították magukat, hogy elnyerjék Isten országát. Bűnösök, mint mi, de a gyalázat megenyhíti vétküket, miként a balzsam, a szenvedés megtisztítja, miként a tüzes parázs. Ezért Isten meg fogja hallgatni az első fohászt, melyet Hozzá emelnek. Az Atya jobbján készen várja őket a trón. Isten országában boldog leszen a királyné, a császári hitves, ha a külváros csavargó némbérének lábaihoz ülhet. Mert ne gondolja, asszonyom, hogy az égi hajlék földi mintára épült. Szó sincs róla!

Mégis elismert annyit, hogy az üdvözüléshez többféle út vezet. Elérhető a szerelem útján is.

- Az emberek szerelme a mélységben van - mondotta -, de fájdalmas meredélyeken a magasba hág, és Istenhez vezet.

A herceg felállt, kézcsókkal búcsúzott Miss Belltől.

- Szombaton - mondta neki.

- Igen, holnapután, szombaton - felelt Vivian.

Thérèse megborzongott. Szombaton. Olyan nyugodtan beszélnek a szombatról, mint valami közönséges és közeli napról. Ő eddig nem akart rágondolni, hogy a szombat oly gyorsan és természetesen elérkezik.

Félórája, hogy a társaság szétoszlott. Thérèse kábultan és bágyadtan merengett az ágyában, amikor kapargálást hallott az ajtaján. Kis rés nyílt, s a neszfogó függöny terebélyes citromfái között Vivian kis feje bújott elő.

- Nem zavarom, darling? Nem álmos?

Nem, darling nem volt álmos. Felkönyökölt. Vivian az ágy szélére ült; oly könnyű volt, hogy be sem süppedt alatta.

- Darling, tudom maga nagyon okos nő. Ehhez szó sem fér. Maga ugyanúgy okos, mint ahogy, mondjuk, Sadler úr jó hegedűs. Csak olyankor játszik kicsit hamisan, amikor neki jólesik. Maga is: ha nem gondolkozik mindig helyesen, csak azért van, mert kedve telik a virtuóz kisiklásban. Ó, darling, magának bőven van esze és ítélőképessége. Én azért jöttem, hogy tanácsot kérjek.

Thérèse meglepetten és kissé nyugtalanul tiltakozott az ellen, hogy ő eszes nő. Őszintén tiltakozott. De Vivian nem hallgatott rá.

- Sokat olvastam Rabelais-t, my love. Rabelais-tól és Villontól tanultam franciául. Derék öreg nyelvmesterek. Mondja, darling, ismeri a *Pantagruel*-t? Ó, a *Pantagruel* olyan, mint egy szép és előkelő város, tele gyönyörű palotákkal, de még a hajnalpirkadáskor, mielőtt az utcaseprők elvégezték volna a dolgukat. Mert bizony, darling, az utcaseprők még nem takarították el a szemetet, a szolgálok még nem súrolták fel a templomterek márványkockáit. És én azt tapasztaltam, hogy a francia hölgyek nemigen olvassák a *Pantagruel*-t. Maga sem ismeri? Nem? Ó, nem is szükséges! A *Pantagruel*-ben Panurge fölteszi a kérdést, megházasodjon-e vagy sem, és kinevetteti magát, my love. Nos hát, én is ilyen nevetséges alak vagyok, mert hasonló kérdést intézek magához.

Thérèse nem titkolta, hogy nehezére esik a válasz.

- Erről ugyan, drágám, engem ne kérdezzen. Én már megmondtam a magamét.

- De, darling, maga annyit mondott, hogy a férfiak bolondok, ha megházasodnak. Ezt csak nem vehetem nekem szóló tanácsnak!

Martinné Miss Bell fiús arccsókjára nézett, amelyen oly furcsán festett a sérelmes pirulás. Megcsókolta és ezt mondta:

- Drágám, nincs a világon férfi, aki elég finom és gyengéd volna a maga számára.

Aztán szeretettől sugallt komolysággal folytatta:

- Maga nem mai gyerek. Ha szeretik, és ha szeret, tegye azt, amit a szíve parancsol, és ne keverjen a szerelembe holmi érdekeket, számításokat, amelyeknek az érzelemhez semmi közük. Ez a baráti tanácsom.

Miss Bell egy pillanatig tétovázott, amíg megértette. Aztán elpirult és fölállt. Meg volt rökönyödve.

Szombaton délután négy órakor Thérèse, amint megígérte, ott volt az angol temető kapujánál. Dechartre már várt rá. Komoly volt és zavart: alig beszélt. Thérèse-nek tetszett, hogy nem mutatta az örömét. Pusztá kertfalak mentén vezette egy szűk utcába, amelyet Thérèse nem ismert. Egy táblán olvasta az utca nevét: Via Alfieri. Ötven lépést mehettek, amikor Dechartre megállt egy árnyas fasor előtt.

- Itt vagyunk - mondotta.

Thérèse végtelen szomorúsággal nézett rá.

- Azt akarja, hogy belépjek?

Látva Dechartre arcán az eltökéltséget, szó nélkül követte a sötétlő, nyirkos fasorba. Végigmentek egy udvaron, ahol a kövezetét fölverte a dudva. Hátral háromablakos, oszlopos pavilon állott, homlokzatán kecskék és nimfák kőalakjai. A bemohosodott följárón Dechartre kulcsot dugott a zárba, amely csikorogva, nehezen fordult:

- Be van rozsdásodva - dörmögte.

Thérèse gondolat- és lélekvesztetten felelt rá:

- Ebben az országban minden zár be van rozsdásodva.

Fölmentek a lépcsőn, amely görög mintájú szalagdísz alatt emelkedett oly csendesén, mintha már elfeledte volna a léptek zaját. Dechartre kinyitott egy ajtót, és előreengedte a szobába Thérèse-t, aki körül sem pillantva, egyenest a temetőre néző tárt ablakhoz lépett. A falon túl fenyőkoronák csúcsosodtak, melyek nem gyászosak ezen a földön, ahol a szomorúság zavartalanul vegyül a derűvel, ahol még a temetők pázsitját is megszínesíti az életöröm. Dechartre kézen fogta Thérèse-t, és egy karosszékhez vezette. Thérèse állva maradt, és körülnézett a szobában, amelyet Dechartre úgy rendezett el számára, hogy némileg otthon érezze magát, s ne legyen nyers találka színezete találkozásuknak. Néhány régi, batikolt kendő, farsangi figurákkal, elmúlt vígságok kedves mélabúját varázsolta a falakra. Az egyik sarokba Dechartre elmosódott pasztellrajzot akasztott. Együtt látták ezt a minap a régiségboltban, és elfakult szépsége miatt Thérèse Rosalba²⁸ árnyékának nevezte el. Egy terebélyes karosszék, fehér ülőbútorok; a tükörasztalon festett porcelánok, velencei üvegholmik. Mindenféle színes papírellenzők - álarcos, bohókás és pásztori ábrázolatokkal, amelyek Firenze, Bologna és Velence könnyed szellemét árasztották - a nagy hercegek és utolsó dózsék koráról álmodtak. Thérèse észrevette, hogy a figyelmes Dechartre az ágy elé spanyolfalat helyezett, amelynek lapjain vidám mesealakok hancúroztak. Egy tükör, néhány szőnyeg,

²⁸ *Rosalba* - Carriera Rosa Alba (Rosalba; 1675-1757), velencei pasztellfestőnő.

semmi több. Tovább Dechartre nem merészkedett ebben a városban, ahol szemfüles zsidóbarátok folyton a nyomában settenkedtek.

Betette az ablakot, és begyújtott a kandallóba. Thérèse a nagy karosszékekben foglalt helyet, s ahogy ott ült merev tartással, Dechartre eléje térdelt, megfogta a kezét, megcsókolta, s hosszan nézett rá félénken és büszke csodálattal. Azután lehajolt, cipője hegyére szorította az ajkát.

- Mit csinál?

- Csókkal köszönöm meg a lábainak, hogy eljöttek.

Felállt, gyöngéden magához vonta, és megkeresve ajkát, hosszú csókot nyomott rá. Thérèse ernyedten, hátravetett fővel, lehunytt szemmel hagyta. Kalapja lecsúszott, haja szétbomlott.

Minden további védekezés nélkül odaadta magát.

Két órával később, amikor a lenyugvó nap fényében már mértéktelenül megnyúltak az árnyékok a kövezeten, Thérèse, aki egyedül kívánt sétálni a városban, a Santa Maria Novella két obeliszkje előtt eszmélt magára, azt se tudva, hogyan került oda. A tér sarkán meglátta a vén vargát, amint örökös mozdulatával öltögette a fonalat. A veréb a vállán ült, az öreg mosolygott. Thérèse belépett a bódéba, leült a padkára, és így szólt franciául:

- Mit csináltam, Quentin Matsys, derék öreg barátom, mit csináltam, mi lesz velem?

Az öreg csendesen mosolygó jósággal nézett rá, nem értette, amit mondott, nem is nyugtalanodott miatta. Őt már semmi sem izgatta. Thérèse megrázta a fejét.

- Amit tettem, Quentin bácsi, azért tettem, mert ő szenvedett, s mert én szerettem őt. Nem bánok meg semmit.

A varga, szokása szerint, Itália zengzetes igenjével válaszolt:

- Si! Si!

- Ugye, Quentin, nem cselekedtem rosszat? De mi lesz most, édes istenem?

Indult tovább. Az öreg intett, hogy várjon egy kicsit. Óvatosan lecsípett egy levélkét a bazsalikomról és odaadta.

- Ennek jó szaga van, signora.

Másnap Choulette, gondosan lerakva az asztalra görcsös botját, pipáját és ócska szövettáskáját, elköszönt Martinnétől, aki az ablaknál ülve olvasott. Azt mondta, megy Assisiba. Kecskebőr bekecset viselt, s a betlehemek öreg pásztoraira emlékeztetett.

- Isten vele, itthagynom Fiesolét. Önt, asszonyom, Dechartre-t, a gyönyörű Albertinelli herceget és Miss Bellt, a kedves kis boszorkányt. Megyek Assisiba, amelyet, mint a költő mondja, már nem Assisinak, hanem Napkeletnek kellene mondani, mert onnan kelt fel a szeretet napja. Megyek, hogy letérdeljek a boldog kriptá előtt, amelyben meztelenül, egy kővályúban, kővályúval a feje alatt nyugszik Franciscus. Mert még csak egy halottasruhát sem akart elvinni ebből a világból, melynek minden öröm és jószág kinyilatkoztatását hagyta örökölni.

- Isten vele, Choulette úr. Hozzon egy Szent Klára-képet. Nagyon szeretem Szent Klárát.

- Jól teszi, asszonyom. Szent Klára erélyes és okos leányzó volt. Mikor Szent Ferenc egyszer betegen és félvakon San Damianóban meglátogatta, Klára tulajdon két kezével épített neki a kertben kalibát. Ferenc szíve eltelt örömmel. Fájdalmas kimerültsége és szemgyulladásáért

nem tudott aludni. Éjszaka egy csapat óriáspatkány rohanta meg. Ekkor szerzett egy éneket, amelyben angyali derűvel áldja tündöklő Nap testvérünket és szűzies, hasznos, tiszta húgunkat, a Vizet. Legszebb verseimben, még a *Zárdakert*-sorozat darabjaiban sincs oly ellenállhatatlan varázs és természetes ragyogás, mint abban a költeményben. És ez így van jól, mert Szent Ferenc lelke szebb volt, mint az enyém. Bár jobb vagyok minden kortársamnál, akit megismerni módomban volt, fabatkát sem érek. Amikor Ferenc elkészült a *Naphimmusszal*, nagyon boldog volt. Azt mondta magában: „Testvéreimmel bejárjuk a városokat, és vásáros napokon kiállunk a piacra lanttal. A jó emberek körénk fognak seregleni, és így szólunk majd hozzájuk: Mi a jó Isten regősei vagyunk, és regőlni akarunk tinéktek. Ha tetszéseket elnyerjük, majd megjutalmaztok bennünket. Bizonyosan ráállnak. És mikor már énekeltünk, emlékeztetjük őket az ígéretükre. Azt fogjuk mondani: Jutalommal tartoztok nekünk. Azt kérjük tőletek jutalmul, hogy szeressétek egymást. Mivel szavukat adták s nem akarják megrövidíteni Isten szegény regőseit, bizonyosan kerülni fogják, hogy egymásnak kárt okozzanak.”

Martinné úgy találta, hogy minden szentek közt Szent Ferenc volt a legkedvesebb.

- Műve - folytatta Choulette - még életében összeomlott. Mégis boldogan halt meg, minthogy öröm és alázatosság lakozott benne. Valóban Isten édes szavú énekese volt. És méltó, hogy egy másik szegény poéta újrakezdje az ő munkáját, és megtanítsa a világot az igazi vallássosságra és a lélek igazi örömére. Ez a költő én leszek, asszonyom, ha ugyan sikerül a kevélységgel együtt az okosságot is levedlenem. Mert a világon minden erkölcsi szépség annak a megfoghatatlan bölcsességnek a műve, mely Istentől jön, s amely hasonlatos a bolondsághoz.

- Nem akarom elvenni a kedvét, Choulette úr. De félek, hogy abban a maga új társadalmában keserves sorsot szán a nőknek. Kolostorba fogja zárni valamennyit.

- Mit tagadjam - felelt Choulette -, reformterveim megvalósításában meglehetősen gátolnak a nők. A szerelmi indulat, amelyet felébresztenek, maró és ártalmas. A gyönyör, amit adnak, nem vezet lelki megnyugvásra és öröme. Magam is elkövettem már értük két-három halálos bűnt, amelyekről senki sem tud. Nem hiszem, hogy önt, asszonyom, valaha is vacsorára fogom hívni az új Santa Maria d'Angelibe.

Fogta a pipáját, az útításkáját és emberfejes botját:

- A szerelem bűnei bocsánatosak. Helyesebben: ha az ember csak szeret, nem követ el rosszat. Az érzéki szerelem azonban ugyanannyi gyűlöletből, önzésből és haragból tevődik össze, mint szeretetből. Engem is, mikor egy este itt ezen a díványon szépnek találtam önt, a féktelen gondolatok hada rohant meg. Az albergóból jöttem, ahol végighallgattam Miss Bell szakácsának ezerkétszáz sornyi pazar versét, amelyet a tavaszról rögtönzött. Mennyei örömben úsztam, de ez rögtön odalett, mihelyt megláttam önt. Kell, hogy mély igazság rejtőzzék Éva elátkozásában. Mert ön mellett, asszonyom, szomorúság és rosszság rabja lettem. Édes szavak hagyták el ajkamat. Hazugok voltak. Legbelül ellenséges, gyűlölködő indulattal voltam ön iránt. És amikor mosolyogni láttam, kedvem támadt, hogy megöljem.

- Igazán?

- Ó, asszonyom, ez nagyon természetes érzés, ön bizonyára nemegyszer fölgerjesztette már maga körül. Ám a közönséges ember csak érzi, de nem ébred tudatára. Én azonban képzeletem ébersége folytán állandóan mintegy tükörben látom önmagam. Figyelem a lelkemet, amely néha tündöklően szép, gyakran visszataszítóan rút. Asszonyom, ha azon az estén szemtől szembe látta volna, felsikoltott volna az iszonytól.

Thérèse mosolygott:

- Isten áldja, Choulette úr, és ne feledkezzék meg a Szent Klára-képről.

Choulette táskáját a földre tette, és karját fölemelve, mutatóujját intő mozdulattal kinyújtva így szólt:

- Tőlem nincs mit tartania. De akit szeretni fog, és aki szeretni fogja, az bajt fog okozni önnek. Isten önnel, asszonyom.

Fogta a cókmókját és elindult. Thérèse még látta, ahogy hórihorgas alakja eltűnik a kert díszbokrai mögött.

Délután a San Marco-kolostorba ment, ahol Dechartre várta. Kívánta is ezt a hamaros viszontlátást, félt is tőle. Belső szorongását mély és édes érzés enyhítette, aminőt eddig nem ismert. A dermedtség, mely akkor fogta el, mikor először adta oda magát szerelemből, a jóvátehetetlen lépés kínzó tudata hiányzott belőle teljesen. Enyhébb, bizonytalanabb, erősebb benyomások lettek rajta úrrá. Valami bűvös álmodozás balzsama zsongította el most a csókok perzselő emlékét. Zavar és nyugtalanság dűlta fel a keblét, de sem szégyent, sem megbánást nem érzett. Hiszen nem annyira szabad akaratból cselekedett, mint inkább egy felsőbbbés- gesnek érzett erő kényszere alatt. Önzetlensége tudatában feloldozta magát a felelősség alól. Minthogy egyáltalán nem mérlegelt, tehát nem is számított semmire. Bizonyára rosszul tette, hogy odaadta magát, holott nem rendelkezett szabadon önmagával, viszont nem kívánt cserébe semmit. Lehet, hogy Dechartre életében ő nem több, mint egy forró és őszinte kaland. Nem ismeri ezt a fajta férfit. Eddig még nem találkozott efféle folyton hullámozó képzeletű széplelkekkel, akik jóban-rosszban egyaránt messze kimagaslanak a megszokott közép- szerűségből. Ha Dechartre hirtelen faképnél hagyná, ő - legalább úgy érzi - nem tudná szemrehányással illetni, nem is haragudna rá. Megőrizné az emlékét, a szája ízét valaminek, ami a világon a legritkább, a legértékesebb. Lehet, hogy Dechartre képtelen őt vagy bárkit igazán szeretni. De hiszi, hogy szereti - ez is valami. És egy órán át csakugyan szerette is. Többet Thérèse nem is mert kívánni ebben a félszeg helyzetben, mely nem fért össze nyílt és büszke természetével, s amely megzavarta ítéletének tisztaságát. Mialatt a kocsi a San Marco felé dőcögött, sikerült elhítenie önmagával, hogy Dechartre egy szóval sem fogja említeni, ami kettejük közt volt, és a szerelmes szoba, ahonnét égbenyúló fekete fenyőkre nyílik kilátás, csak mint egy álom álma marad meg a lelkükben.

Dechartre kisegítette a kocsiból. Mielőtt megszólalt volna, Thérèse látta a szeméből, hogy szereti, hogy kívánja őt, és ugyanekkor önmagába pillantva, nem tagadhatta örömét.

- Eljött...- szólt a férfi -, eljöttél!... Dél óta itt vagyok, és várom magát, pedig tudtam, hogy még nem jöhet, de nem bírtam ki másutt, mint azon a helyen, ahol látni fogom. Hát eljött!... Kérem, beszéljen, hogy ne csak láthassam, hanem hallhassam is magát.

- Szeret még?

- Csak most szeretlek igazán. Amíg ábrándkép, vágyaim titkos edénye voltál, addig csak hittem azt, hogy szeretlek. De most te vagy a test, amelybe lelkem beköltözött. Igaz-e, mondd, hogy enyém vagy? Mivel érdemeltem ki ennek a világnak legnagyobb, egyetlen kincsét? És az emberek, akik a földet lakják, azt hiszik, hogy élnek. Én élek, egyedül én! Mondd, mit tettem, hogy elnyertelek?

- Ó, amit tenni kellett, azt megtettem én! Őszintén megvallom, rajtam múlt, hogy idáig jutottunk. Látja, az asszonyok ritkán ismerik be, de mindig rajtuk múlik. Éppen azért, bármi is történnék, soha szemére vetni nem fogom.

A kapu alól koldusok, idegenvezetők, kerítők nyüzsgő, lármás hada gyűlt körük, de a tolokadásukban is volt bizonyos kellem, amelynek a fürge olaszok soha sincsenek híjával. Jó szimattal megéreztek, hogy szerelmespárral van dolguk, és tudták, hogy a szerelmesek bőkezűek. Dechartre néhány pénzdarabot vetett nekik, mire mindnyájan visszahúzódtak az édes semmittevésbe.

Egy városi őr fogadta a látogatókat. Martinné sajnálta, hogy nem szerzetes volt a vezetőjük. Oly jól festett a minap a fehér dominikánus csuha a Santa Maria Novella-zárda oszlopsoraiban!

Megnézték a cellákat, amelyeknek meszelt falát egykor Fra Angelico, Benedetto barát segítségével, szerzetesársai épülésére ártatlan szent képekkel festette ki.

- Emlékszik még arra a téli estére, amikor a Guimet múzeum előtt az árkon átvezető deszkapallón találkoztunk, és én elkísértem magát addig a kis kertes utcáig, amely a Billy rakpart felé visz? Mielőtt elváltunk, egy pillanatra megálltunk a csenevész örökzölddel befuttatott kőfal előtt. Maga ránézett a téli hidegben gémberedő bokorra. És amikor maga elment, én még sokáig néztem azt a bokrot.

Abban a cellában voltak, ahol valaha Savonarola lakott, mint a San Marco-kolostor perjele. A vezető megmutatta nekik a vértanú képmását és ereklyéit.

- Mi tetszett magának akkor rajtam? Hiszen sötét este volt.

- Láttam a járását. A formák nyelve a mozdulat. Minden egyes lépése hibátlan és elbűvölő szépségének titkáról beszélt nekem. Ó, magával szemben a képzeletem sohasem volt tartózkodó. De szólni nem mertem. Ha láttam magát, féltem. Rettegtem attól, akitől mindent vártam. Ha előttem volt, szívszorongva imádtam. De ha nem láttam, szentségtörő mohósággal szólalt meg bennem a vágy.

- Nem is sejtettem. De emlékszik a legelső találkozásunkra, amikor Paul Vence bemutatta? Maga ott ült a kályhaellenző mellett. Nézegette a rajta függő miniatűröket. Azt mondta nekem: „Ez a Siccardi-féle női arckép André Chénier édesanyjára emlékeztet.” Mire én: „A férjem dédanyja. Milyen volt André Chénier anyja?” Maga így felelt: „Ránk maradt az arcképe: terebélyes levantei nő volt.”

Dechartre tiltakozott, hogy ilyen szemtelen választ adott volna.

- De bizony! Én jobban emlékszem, mint maga.

Ballagtak a kolostor síri csendjében. Megnézték a cellát, amelyet a boldogságos Angelico legandalítóbb festményeivel ékesített. És ott, szemtől szembe Szűz Máriával, aki halványkék mennyégben fogadja az Istenanya kezéből a halhatatlanság koronáját, Dechartre magához ölelte Thérèse-t és szájon csókolta. Kis híja volt, hogy meg nem látta két angol nő, akik a Baedekerben lapozgatva járták a folyosókat. Thérèse válaszolt:

- Ne feledkezzünk meg Szent Antonius cellájáról.

- Thérèse, boldog vagyok, de szenvedek minden miatt, ami te vagy, és aminek én nem lehetek részese. Fáj, hogy nem egyedül csak énbőlőlem és énérttem élsz. Ó, ha enyém lehetnél egészen, a múltaddal együtt!

Thérèse könnyedén vállat vont:

- Ó, a múlt!

- A múlt az egyetlen valóság az ember életében. Minden, ami van: múlt.

Thérèse ráemelte tekintetét, amely az esőfelhők közül napsugarasan előtűnő égbolt bájára emlékeztetett.

- Nos hát, megmondhatom: soha máskor, csak maga mellett éreztem, hogy élek.

Mikor hazaért Fiesoléba, Le Ménil rövid, fenyegető hangú levelét találta az asztalán. Nem érti hosszú távolmaradását - írta - és a hallgatását. Ha nem kap hírt azonnali érkezéséről, utána utazik.

Thérèse minden meglepődés nélkül olvasta a levelet, lesújtotta a tudat, hogy íme jön, aminek jönnie kellett, és amitől félt, abból semmit sem kerülhet el. Pedig még volna rá mód, hogy lecsillapítsa és megnyugtassa Le Ménilt. Csak azt kellene írnia, hogy szereti, hogy hamarosan visszatér Párizsba, verje ki hát a fejéből azt a bolondságot, hogy utána jön, hiszen Firenze falu, rögtön fölfedeznék, hogy együtt vannak. Csakhogy le kellene írnia: „Szeretlek.” Kedveskedő szavakkal elbódítani a férfit. De ehhez már nem volt mersze. Jobbnak látta megsejtenni a valóságot. Burkolt szavakkal vádolta önmagát. Homályosan példálózott az élet árjában széjjelszakadt lelkekről, s hogy milyen semmi az ember a dolgok hullámozó óceánjában. Végül szomorú meghatottsággal arra kérte, lelke zugában őrizze meg az emlékét.

A levelet maga vitte postára. Alkonyodott, Firenze főterén ugróiskoláztak a gyerekek. A dombtetőről Thérèse elnézte a kecses serleget, mely mint drága kőöntvény tartja öblében a szép Firenzét. Az esti csöndességben megborzongott. Bedobta a levelet. Csak most látta tisztán, mint cselekedett, s hogy milyen következmények várhatók.

A Piazza della Signorián kövezetén, amelyet sárga rózsákkal hintett tele a kivirágzott tavaszi nap, a déli harangszóra szétszéledt a vásárra összegyűlt gabona- és tésztaárusok falusi hada. A Loggia dei Lanzi alatt, a szobrok gyülekezete előtt, az utcai fagyaltosok vörös vászonernyős asztalaikra kirakták a kis kastélyokat, amelyeknek alapzatán *Bibite ghiacciate*²⁹ fölírás ékeskedett. És az égből könnyű derű lebegett a földre. Thérèse és Dechartre a Boboli-kertből délelőtti sétáról jövet elhaladtak a híres szoborcarnok előtt. Thérèse Giovanni da Bologna *Szabin* nő-jét nézegette kíváncsi érdeklődéssel, ahogyan egyik asszony a másikat szokta szemügyre venni. Dechartre azonban csak Thérèse-t nézte.

- Csodálatos - mondta -, az erős napsütés mennyire hízeleg a maga szépségének, hogy szereti, hogy dédelgeti arcának gyöngyház-simaságát.

- Igen - felelt Thérèse -, magam is észrevettem, hogy gyertyavilágításban megkeményszenek a vonásaim. Sajnos, nem vagyok esti szépség, pedig az asszonyoknak leginkább este van alkalmuk tündökölni és tetszést aratni. Seniavine hercegné arcbőre például este tompa aranyfényben csillog; nappal citromsárga. Meg kell adni azonban, hogy őt ez cseppet sem bántja, ő nem kacér.

- Maga az?

- De mennyire! Azelőtt magam miatt voltam az, most maga miatt.

Még mindig a nagy, nyúlánk és erőből duzzadó *Szabin* nő-t nézte, ahogy két karjával, neki-feszülő csípőjével dulakodva ki akar szabadulni a római férfi szorító öleléséből.

²⁹ *Bibite ghiacciate* - jeges italok (olasz).

- Ilyen szikárnak és hosszú végtagúnak kell lennie egy nőnek, hogy szép legyen? Én nem vagyok ilyen.

Dechartre azon volt, hogy megnyugtassa, ámbár Thérèse nem is nyugtalankodott. Most a fagylaltos kis kastélyát nézte, amelynek rézveretei csillogtak a skarlátvörös pamutvászon térítőn. Egyszerre kedve támadt, hogy fagylaltot egyen, csak úgy állva, ahogy az imént a munkáslányokat látta.

- Várjon csak - szólt Dechartre.

És beszaladt a Loggia bal sarka mellett húzódó kis utcába. Egy perc múlva visszajött, és az idők folyamán félig lekopott aranyozású kiskanalat hozott, melynek nyele a firenzei lilium vörös zománcmintájában végződött.

- Fagylaltevéshez hoztam. A fagylaltos nem ad kanalat, Úgy kellett volna nyalogatni. Ez nagyon kecses látvány lenne, de magának nem szokása.

Thérèse ráismert a kanálra. A Loggia mellett levő régiségbolt kirakatában látta előző nap a kis műremeket.

Boldogok voltak, túlradó, egyszerű örömeiket könnyed szavakba öntötték, minden komoly értelem nélkül. És nevettek a firenzei fagylaltáros csiszolt, hatásos arc- és kézjátékán, amellyel a régi olasz elbeszélők szelleméből sarjadt kiszólásait kísérte. Thérèse gyönyörködött a római metszésű, kedélyes arc kifejező mimikájában. De nem értett meg minden szót, úgyhogy Jacques-hoz kellett fordulnia:

- Mit mond?

- Akarja tudni?

Thérèse intett, hogy igen.

- Hát jó! Azt mondja, boldog lenne, ha az ágyában olyan bolhák lennének, mint maga.

Mikor Thérèse megette a fagylaltot, Dechartre könyörgött, hogy menjenek az Or San Micheléhez. Hiszen olyan közel van. Rézsút átvágtak a téren, és nyomban szemükbe tűnt az ódon kőékszer. Közelebb mentek. Megnézték a bronz Szent Györgyöt és Szent Márkot. A vakolathíjas házfalon Dechartre meglátta a levélszekrényt, és oly pontosan, hogy szinte fájt, emlékezett vissza a kesztyűs kacsóra, amint bedobja a levelet. Ijesztőnek látta ezt a réztorkot, amely elnyelte Thérèse titkát. Nem tudta róla levenni a szemét. Jókedve odalett. Ezalatt Thérèse tőle telhetően igyekezett megkedvelni az evangélista rideg szobrát.

- Csakugyan becsületes, őszinte ábrázata van, és ha megszólalna, bizonyára az igazság szava hagyná el ajkát.

Dechartre keserűen felelt.

- Nem női ajak - mondta.

Thérèse elérte a célzást, és nagyon szelíden megkérdezte:

- Mondja, miért beszél így? Én őszinte vagyok!

- Mit nevez őszinteségnek? A nők kénytelenek hazudni, tudja nagyon jól.

Thérèse pillanatnyi habozás után ezt mondta:

- A nő akkor őszinte, ha nem hazudik fölöslegesen.

Thérèse sötétszürke ruhában suhant a virágzó díszfák alatt. Az epercserjék ezüstcsillagokkal hintették be a terasz meredek szélét, a halmok lejtőin babérfák lobogtatták illatos lángnyelveiket. Firenze, az óriás váza, tele volt virággal.

Vivian Bell tiszta fehérben járta a balzsamos levegőjű kert útjait.

- Látja, darling, Firenze csakugyan a virágok városa, és nemhiába viseli címerében a vörös liliomot. Ma ünnep van, darling.

- Úgy? Ünnep van?

- Nem is tudja, darling, hogy május elseje van? *Primavéra*... Nem ébredt ma reggel valóságos tündérálomra? Ó, darling, maga nem ünnepli a virágok ünnepét? Nem ujjong fel örömeiben, maga, aki annyira szereti a virágokat? Mert szereti, my love, én tudom; gyengéd hozzájuk. Maga mondta, hogy éppúgy tudnak örülni és szenvedni, mint mi, emberek.

- Igazán? Azt mondtam, hogy ugyanúgy szenvednek, mint mi?

- Igen, azt mondta. És a mai nap az ő ünnepük. Ezt az ősök hagyománya szerint kell megülni, azokkal a szertartásokkal, amelyeket a régi festők örökítettek meg.

Thérèse hallgatta, de egy szót sem értett a szavakból. Kesztyűje alatt szorongatta a levelet, melyet az imént kapott, olasz postabélyeggel s ezzel a kétsornyi szöveggel:

A Hotel Britanniába szálltam meg. Lungarno Acciaoli. Délelőtt várom. 18-as szoba.

- Ó, darling, maga nem tudja, hogy Firenzében minden év május elsején megünneplik a kikeletet? Hiszen akkor a Botticelli *Primaverá*-ját sem értette meg teljesen, ezt a bájos és gyönyörűt képet, amelyet a művész a virágok ünnepének szentelt. Régente, darling, május első napján az egész város örömben úszott. A lányok ünneplő ruhában, galagonyakoszorúsan, hosszú menetben vonultak végig a Corsón, virágos diadalkapuk alatt, és a friss fűvön, babérfák árnyékában, körtáncot lejtettek. Mi is úgy teszünk majd. Táncolni fogunk a kertben.

- Úgy? Táncolni fogunk a kertben?

- Úgy bizony, darling, és majd megtanítom XV. századbeli toscanai táncokra, amelyeknek lépéseit Morisson úr, a londoni könyvtárosok legöregebbike, egy régi kéziratból böngészte elő. Siessen vissza, my love; fölvirágozott kalapot teszünk a fejünkre és táncolni fogunk.

- Jó, drága, majd táncolunk.

Kilépett a kertkapun, és szaladva ment le a gyalogúton, amely árokszerűen kanyargott, mintha hegyi patak vájta volna ki a medrét, amelynek nagy köveit rózsabozót nőtte be. Beszállt az első kocsiba, amely útjába akadt. A kocsis kalapja mellett búzavirág kéklett, és búzavirággal volt körülfonva az ostornyele is.

- Hotel Britannia, Lungarno Acciaoli!

Thérèse ismerte már a környéket... Alkonyodott, mikor minap ott járt, és most újra látta a napfény tépett aranyszövetét a folyam sodródó vízszínén. Azután jött az éj, a víz tompa moraja a csendben, a szavak, a pillantások, amelyek úgy feldúlták, az első csók kedvese ajkán, mindaz, ami a szerelmi viszonyt jóvátehetetlenül megindította. Ó, igen, jól emlékezett a Lungarno Acciaolira és a Ponte Vecchió túl húzódó folyópartra... Hotel Britannia... Ismerte ezt is: magas köhomlokzat, amely a vízre néz. Még jó, hogy Le Ménil, ha már eljött, itt szállt meg. Ugyanúgy megszállhatott volna az Hotel de la Viliében is, a Piazza Maninón, ahol Dechartre lakott. Egyéb sem kellett volna, mint hogy szobáik szomszédosak legyenek, egy folyosóra nyíljanak... Lungarno Acciaoli!...

A halott, akivel akkor este a csuhás menet elrobogott előttük, most már békességben pihen valahol, valami kis virágos temetőben.

- Tizennyolcas szoba.

Kopár szállodai szoba volt, olasz szokás szerint kis bádoggályhával. Az asztalon gondosan elrendezett utazókészlet és a vasúti menetrend. Könyv, újság sehol. Ott állt Le Ménil; csontos arcán nagy szenvedés nyoma látszott, mintha láz gyötörné. Ez mély és kínos hatást tett Thérèse-re. A férfi egy szót, egy mozdulatot várt; de az asszony idegenül, bátortalanul állt. Le Ménil székkal kínálta meg. Thérèse nem fogadta el, állva maradt.

- Thérèse, itt történt valami, amiről én nem tudok. Kérem, beszéljen.

Pillanatnyi hallgatás után Thérèse kínos lassúsággal felelt:

- Mondja, miért utazott el, amikor még Párizsban voltam?

Bánatos hangjából a férfi szerelmes szemrehányást vélt vagy akart kihallani. Kipirulva, hevesen válaszolt:

- Ó, ha sejtettem volna! Az a vadászat, gondolhatja, hogy alapjában kevésbé érdekelt! De a maga 22.-én kelt levele (pontosan fejében tartott minden dátumot) rettentően felizgatott. Akkor kellett történnie valaminek. Mondjon el mindent.

- Én azt hittem, már nem szeret.

- És most, hogy tudja az ellenkezőjét?

- Most...

Thérèse lecsüggesztett karokkal, összekulcsolt kezekkel állt. Azután tettetett nyugalommal folytatta:

- Istenem, Uram! Mi úgy lettünk egymáséi, hogy szinte nem is tudtuk. Az ember sohase tud semmit. Maga még fiatal, nálamnál fiatalabb, mert hiszen körülbelül egykorúak vagyunk. Bizonyára tele van tervekkel, kilátásokkal.

Le Ménil szilárdan nézett a szemébe. Thérèse bizonytalanabban folytatta:

- Rokonai, édesanyja, nagynénjei, tábornok nagybátyja bizonyosan kitervelték már a jövőjét. Ez olyan természetes. Én csak útjában állhattam volna. Jobb lesz, ha eltűnök az életéből. Szívesen fogunk egymásra visszaemlékezni.

Kesztyűs kezét nyújtotta neki. A férfi összefonta karjait.

- Egyszer már nem kellek? Azt hiszed, miután oly boldoggá tettél, amilyen boldog férfi még sohasem volt, most félretolhatsz, s ezzel vége mindennek? Azt hiszed csakugyan, hogy végeztél velem?!... Mit beszélsz itt összevissza?! Egy futó viszony fölbomolhat. Két ember összeakad, aztán szétválnak... Azt már nem! Rólad nem lehet csak úgy egy-kettőre lemondani.

- Hát igen, bennem maga talán többet látott, mint ilyenkor szokás. Több voltam magának, mint pusztá szórakozás. De hátha nem vagyok az az asszony, akinek tartott, hátha megcsaltam, hátha léha voltam... Hisz tudja: beszéltek rólam mindenfélet... Nos, hátha nem viselkedtem magával szemben úgy, mint kellett volna...

Elakadt, azután komoly és tiszta hangon, mely rácáfolt szavaira, így folytatta:

- Hátha mialatt a magáé voltam, másfelé vonzódtam, kíváncsiskodtam, hátha bevallom magának, hogy képtelen vagyok komoly érzésre...

Le Ménil a szavába vágott:

- Hazudsz.

- Igen, hazudok. És rosszul hazudok. El akartam rútítani közös múltunkat. Rosszul tettem. Az a múlt olyan volt, amilyennek maga tudja. De...

- De...?

- Ó, mindig mondtam: én ingatag természet vagyok. Vannak nők, akikről azt mondják, hogy felelhetnek önmagukért. Én előre megmondtam, hogy másféle vagyok, s hogy nem állok jól magamért.

Le Ménil jobb-balra ingatta a fejét, mint a ragadozó, ha felingerelték, és tétovázik, mielőtt megrohanná ellenfelét.

- Mit akarsz ezzel mondani? Nem értelek. Egy szót sem értek az egészből. Beszélj világosan... Világosan, értetted? Közöttünk van valami. Hogy mi, nem tudom, de tudni akarom, mi az.

- Megmondtam, hogy nem vagyok biztos magamban, nem vagyok az az asszony, akire számítani lehet. Maga se számítson reám. Én nem ígértem semmit... És ha ígértem volna, akkor is, mit érnek a szavak?

- Te már nem szeretsz. Ó, látom jól, már nem szeretsz, de ez nem változtat azon, hogy én szeretlek. Ne lettél volna az enyém. Most már ne hidd, hogy szabadulhatsz tőlem. Szeretlek és megtartalak magamnak... Ugyan, azt hiszed, hogy csak úgy szépszerével elintézhetsz? Hát hallgass ide. Mindent megtettél, hogy szeresselek, hogy ragaszkodjam hozzád, hogy ne élhessek nélküled. Soha nem álmodott gyönyöröket éltünk át együtt. És te is kivetted a részedet. Ó, én nem erőszakkal hódítottalak meg. Te is akartad. Hat hete sincs, hogy egyebet sem akartál. Te nekem mindenem voltál. Én neked mindened voltam. Voltak percek, mikor nem tudtuk, én vagyok-e te, te vagy-e én; És most azt akarod, hogy egyszerre feledjek el mindent, hogy ne ismerjelek többé, hogy idegent lássak benned, egy úrinőt, akivel hébe-hóba találkozom a társaságban. No, ezt ugyan jól kieszelted! Lám, lám, talán bizony csak álmodtam? A csókjaid, a nyakamat perzselő leheleted, a sikolyaid, ez mind csak álom volt? Mindezt csak képzeltem volna? Ó, nem, tudom bizonyosan: te szeretted. Még érzem egész valómban a szerelmedet. Tudd meg, én nem változtam. Az vagyok, aki voltam. Nem vethetsz semmit a szememre. Nem csaltalak meg más nőekkel. Nem mintha ez érdem volna. Nem is tudtalak volna megcsalni. Aki téged ismert, annak a legszebb nő is sivár unalom. Soha eszembe se jutott, hogy megcsaljalak. Én mindig úriember módjára viselkedtem magával. Miért ne szeretne többé? Felelj hát, beszélj. Mondd ki, hogy még most is szeretsz. Mondd ki, hogy ez az igazság. Jöjj ide, jöjj! Érezni fogod tüstént, hogy úgy szeretsz most is, mint azelőtt szeretted kis fészkünkben, ott, a Spontini utcában, ahol oly boldogok voltunk. Jöjj!

Felhevülve, mohón vetette rá magát.

Thérèse szeme megtelt iszonyattal, jéggé dermedten taszította el magától. A férfi megértette, megtorpant és így szólt:

- Szeretőd van?

Thérèse lehorgasztotta a fejét, aztán fölneézett némán, komolyan.

Ekkor a férfi megütötte. A keblét, a vállát, az arcát. Utána rögtön megszégyenülten visszahőkölt. Lesütötte a szemét és hallgatott. Ajkához emelte kezét, és a körmeit rágesálya; ekkor észrevette, hogy Thérèse ruhaderekán egy gombostűvel véresre sebezte a kezét. Egy karos-

székbe roskadt, elővette a zsebkendőjét, hogy letörölje a vért, és majdnem közömbösen, eltompulva gubbasztott.

Thérèse fölszegett fejével, halványan támaszkodott az ajtónak, tekintete a semmibe meredt, lebontotta tépett fátyolát, és ösztönszerűen megigazította fején a kalapot. Le Ménil a halk, egykor oly gyönyörűséges neszre, amelyet ruhájának súrlódása okozott, megremegett, ránézett az asszonyra, és újból elöntötte a düh.

- Ki az? Tudni akarom.

Az asszony nem mozdult. Fehér arcán ott piroslott az ökölsújtás égő nyoma. Szelíden, szilárdan válaszolt:

- Amit mondhattam, megmondtam. Többet ne kérdezzen. Hiába kérdez.

Le Ménil ránézett, oly kegyetlen kifejezéssel, aminőt az arcán Thérèse még sohasem látott.

- Jól van, ne mondja meg a nevét. Megtudhatom magam is.

Thérèse hallgatott, szomorúan az egyik, nyugtalanul a másik férfi miatt, tele volt szorongással és aggodalommal, de bűnbánatot, keserőséget egyáltalán nem érzett, a lelke egészen másutt járt.

Le Ménil homályosan megérezte, mi megy végbe Thérèse lelkében. Amint ily szelídek és nyugodtnak látta, másképpen szépnek, mint amikor az övé volt, és más férfi számára szépnek, haragra lobbant, vágya támadt, hogy megölje.

- Menj! Menj innét! - kiáltotta.

Aztán, kimerülve e gyűlölködő kitöréstől, amely nem az igazi természetéből fakadt, tenyerébe hajtotta fejét, és zokogásba tört ki.

Thérèse-t meghatotta ez a fájdalom, és felébresztette benne a szunnyadó reményt, hogy lecsillapíthatja és enyhítheti a szakítás fájdalmát. Azzal áltatta magát, hogy talán megvigasztalhatja a férfit azért, hogy őt elveszíti. Barátságosan, bizalmasan ült melléje.

- Szídjon össze. Megérdemlem a szidást, de még inkább a szájalmat. Vessen meg, ha jónak látja, és ha azt hiszi, szabad megvetéssel sújtani egy szerencsétlen teremtet, akivel labdázik az élet. Nem bánom, ítéljen el, ahogy akar. De haragjában őrizzen meg számomra egy csipetnyi barátságot, valami kis keserű-édes emlékezést, amilyen az őszi idő, amikor napsütésben csípős szél lengedez. Ennyit megérdemlek magától. Ne legyen kegyetlen ahhoz, aki mint egy kellemes és könnyű látogató, suhant át az életén. Búcsúzzon tőlem úgy, mint valakitől, aki útra kel, nem tudja, hová, csak megy szomorúan. Az elutazásban mindig annyi a szomorúság! Az imént ingerülten bánt velem. Ő, nem teszek érte szemrehányást. Csak belül szenvedek. Tartson meg számomra egy kis rokonszenvet. Ki tudja? A jövő mindig beláthatatlan. Bizonytalanul, homályosan ködlik előttem. Hadd mondhassam el magamban, hogy jó, egyszerű és őszinte voltam magához, s hogy maga ezt nem felejtette el. Idővel meg fog érteni, és meg fog bocsátani. Most nem kérek mást, csak egy kevés szájalmat.

Le Ménil nem figyelt rá, csak a kristálytiszt csengéssel gördülő szavak simogató zengése csillapította. Hirtelen megszólalt:

- Maga nem őt szereti. Engem szeret. Akkor hát?...

Thérèse habozott, és kisiklott az egyenes válasz elől:

- Ó, nem könnyű dolog megmondani, hogy egy asszony kit szeret és kit nem, legalább nekem nem könnyű. Merthogy a többiek hogyan csinálják, azt nem tudom. De az élet irgalmatlan. Veti, lökdösi, dobálja az embert...

Le Ménil lehiggadtan nézett rá. Egy gondolata támadt; elhatározásra jutott. Egyszerű az egész. Ha Thérèse most, azonnal visszatér hozzá, megbocsát neki, elfelejt mindent.

- Mondja, ugye nem szereti? Tévedés volt, pillanatnyi elfeledkezés, szörnyű ostobaság, amit gyarlóságból, akaratlanul, talán daczból követett el. Esküdjön meg, hogy többet nem találkozik vele.

Karon ragadta:

- Esküdjön.

Thérèse összeszorította ajkát, és komoran hallgatott; a férfi csavarta a csuklóját. Föl kellett kiáltania:

- Ez fáj!

Le Ménil azonban nem engedett. Odavonszolta Thérèse-t az asztalhoz, amelyen a kefék mellett tintásüveg és néhány levélpapír volt, nagy, kék címkéken a szálloda sokablakos homlokzata díszelgett.

- Írja, amit tollba mondok. Magam küldöm el a levelet.

És lenyomta a húzódozó asszonyt úgy, hogy térdre esett.

Thérèse büszkén és higgadtan mondta:

- Nem tehetem, nem akarom.

- Miért nem?

- Azért, mert... Akarja tudni?... Mert szeretem.

Le Ménil ellökte a karját. Ha a revolvere a keze ügyében van, talán agyon is lőtte volna. De haragja szinte azonnal szomorúságra változott; kétségbeesésében most már ő maga vágyott meghalni.

- Igazat mond? Lehetséges ez? Igaz?

- Mit tudom én? Mit mondhatok? Én talán értem? Van nekem fogalmam, halvány sejtelmem az egészről? Tudok-e...

Kis erőlködéssel befejezte:

- Tudok-e én most bármi másra gondolni, mint a magam szomorúságára és a maga kétségbeesésére?

- Szereted! Szereted! Hát kicsoda ő, milyen ő, hogy szereted?

Egészen bamba volt a megrökönyödéstől, a döbbenet örvényébe zuhant. Mindazonáltal Thérèse szavai gátat emeltek közéjük. Le Ménil már nem mert durvasággal közeledni, nem merte megragadni, megverni, összezúzni az asszonyt, mint valami gonosz és engedetlen jószágot, aki mégiscsak az ő tulajdona. Újrakezdte:

- Szereti! Szereti! De hát mit mondott magának az az ember, mit csinált magával, hogy szereti? Én ismerem magát: nem mondtam meg, számtalanszor magamba fojtottam, hogy a szeszélyei megdöbbenenek. Fogadok, hogy az a férfi még csak nem is úriember. És maga azt

hiszi, hogy az szereti magát? Azt hiszi? Hát nagyon téved: nem szereti. Hízeleg neki a dolog, ennyi az egész. Első alkalomnál faképnél fogja hagyni magát. Ha majd már eléggé hírbe hozta, azt fogja mondani: fel is út, le is út. És maga kézről kézre jár majd. Jövőre így fogják emlegetni: „Ez az asszony mindenki prédája” Ez bánt engem az édesapja miatt, aki jó barátom, s aki rá fog jönni a viselt dolgaira, mert ne higgye, hogy őt becsaphatja.

Thérèse megalázottan hallgatta, de vigasztalódva is, mert arra gondolt, mily nagyon szenvedne most, ha Le Ménil nagylelkű lett volna.

Korlátoltságában a férfi őszintén megvetette az asszonyt. Ezzel könnyített a szívéen. Teli szájjal árasztotta a megvetést.

- Hogy történt a dolog? Énnekem csak elmondhatja!

Thérèse vállat vont, olyan szánakozó lenézéssel, hogy Le Ménil nem merte folytatni ezen a hangon. Visszavonult a gyűlölködésbe.

- Talán azt képzeled, hogy én majd segítségére leszek a látszat megóvásában, hogy megint eljárógatok magához, tovább barátkozom a férjével, tartom a gyertyát?

- Azt gondolom, hogy azt fogja tenni, ami egy úriemberhez méltó. Semmit se kérek öntől. Szerettem volna úgy gondolni magára, mint igazi jó barátomra. Azt hittem, türelmes és jó lesz hozzám. Hát nem lehet. Látom, hogy két ember sohasem válhat el jó barátként. Később, valamikor majd igazságosabban ítélek rólam. Isten önnel!

Le Ménil ránézett. Tekintetében most már több volt a fájdalom, mint a harag. Thérèse még sohasem látta a szemét ily kiégettnak és karikásnak, halántékát ily szikkadtnak a gyér hajzat alatt. Úgy tűnt fel neki a férfi, mintha egy óra alatt megvényült volna.

- Valamire figyelmeztetem. Többé nem találkozhatom magával. Maga nem az az asszony, akivel az ember csak úgy összejöhet a társaságban, ha egyszer az övé volt és többé nem az. Megmondottam nemegyszer. Maga nem olyan, mint a többiek. Magában van valami sajátos méreg, amelyet belém oltott, amelyet érzek magamban, amely az ereimben tüzel. Miért is kellett megismernem?

Thérèse jóságosan nézett rá.

- Isten önnel! Higgye el, nem érdemlem meg, hogy ily gyötrődve bánkódjék miattam.

Most, amikor látta, hogy Thérèse a kilincsre teszi a kezét, s ebből a mozdulatból ráeszmélt, hogy el fogja veszíteni és soha többé vissza nem kapja az asszonyt, Le Ménil egy kiáltással utána ugrott. Már semmire sem emlékezett. Csak valami nagy szerencsétlenségnek, enyhítetlen gyásznak iszonyata maradt meg benne. S ebből a rémületből kilobbant a vágy. Még egyszer magáévá akarta tenni a nőt, aki most elmegy, és soha többé vissza nem tér. Magához rántotta. Egyszerűen bírni akarta, állati akaratának teljes erejével. Thérèse teljes szabad és éber akaratával állott ellen, összegyűrten, meghajszoltan, megtépetten, de félelem nélkül szabadította ki magát.

A férfi látta, hogy hiába minden; megtalálta a dolgok elejtett fonalát, rájött, hogy Thérèse már nem az övé, mert másvalakié. Újra feltámadt kínjában szitkokat vágott az arcába, és kutasította a szobából.

Thérèse egy pillanatra megállt a folyosón, női büszkeségében egy szót várt, egy pillantást, mely méltó lett volna, hogy behantolja elmúlt szerelmüket.

A férfi azonban még egyszer azt kiáltotta: „Takarodj”, és vadul bevágta az ajtót.

Thérèse ismét ott állt a Via Alfierin, a pavilon előtt, a sápadt gyeppel benőtt udvar végében. Békésnek és hallgatagnak látta a házat, kecskéivel és nimfáival, hűségesnek az Eliza nagyhercegnő korabeli szerelmesekhez. Itt nyomban úgy érezte magát, mint aki kimenekült a fájdalmas és durva világból, és visszaszállt abba az időbe, amikor még nem tudta, milyen szomorú az élet. A rózsákkal befuttatott lépcső alján már várt rá Dechartre. Thérèse karjaiba vetette magát, s ottmaradt elernyedten. Dechartre fölfogta elomló testét, mintha drága teteme lett volna a nőnek, aki előtt nemrég sápadozva reszketett. Thérèse félig lehunyt szemmel, büszke megalázkodással, gyönyörködve érezte most magát szép zsákmánynak. Fáradtsága, levertsége, a nap eseményeitől való undora, az elszenvedett durvaság emléke, a visszanyert szabadság tudata, mohó vágya a feledés után, s mindehhez még maréknyi félelem éltette, serkentette gyengédségét. Végignyúlt az ágyon, és átkarolta szerelmese nyakát.

Mikor magukhoz tértek, kitört belőlük a gyermekes jókedv. Nevettek, csacsogtak, mókáztak, festett gyümölcstányérokra citromot, narancsot, görögdinnyét majszoltak. Thérèse-en nem volt más, mint egy szál vékony rózsaszín ing, amely válláról lecsúszva, szabadon hagyta egyik keblét, a másikat pedig, a habkönnyű kelmén át pirosuló bimbóval csak épp hogy elfátyolozta. Élvezte felkínálkozó meztelenségét. Fogai nedves fénnyel csillogtak elő félig nyitott ajkai közül. Kacér aggódással kérdezte kedvesétől, nem érzi-e magát csalódottnak a sokat sejtő álom után, amellyel körülrajongta.

Dechartre a cirógató napfényben, amelyet ő tompított le, ifjúi gyönyörködéssel nézte az asszonyt. Elragadott szavakkal és csókokkal árasztotta el.

Édes becézgetésbe, meghitt évődésekbe, boldog összenézésekbe feledkeztek. Majd hirtelen elkomolyodtak, elborult tekintettel, összeszorított szájjal vetették bele magukat a szent dühbe, amely a szerelmet annyira hasonlóná teszi a gyűlölethez, újra meg újra birtokba vették egymást, egybefonódtak és megfeledeztek a világról.

Thérèse azután fölnyitotta könnyes szemét, és ziláltan, a lábadozó betegek szelíd mosolyával nézett föl a párnák közül.

Dechartre megkérdezte, mi az a kis piros folt a halántékán. Már nem is tudja, felelte, semmi az egész. Nem is igen hazudott, őszinte hangon tudott beszélni. Igazán már nem is emlékezett a dologra.

Elmondták egymásnak szép és rövid történetüket, egész életüket attól a naptól kezdve, amikor először találkoztak.

- Emlékszik, ott a teraszon másnap, azután, hogy megérkezett? Homályosan, összefüggéslenül beszélt. De én megsejtettem, hogy szeret.

- Félttem, hogy ostobának fog tartani.

- Kicsit az is volt. Ettől ujjongtam fel. Mert már kezdett bosszantani, hogy olyan higgadt, ha velem van. Én már szerettem magát, amikor maga még nem szeretett, ó, nem szégyellem bevallani.

Dechartre néhány csepp habzóbort kóstoltatott meg vele. De az asztalkán egy üveg trasimenói bor is állt. Thérèse meg akarta ízlelni, emlékezésül a tóra, amelyet elhagyott szépségben pillantott meg egy este, mint valami kicsorbult opálszerűség. Ez akkor volt, amikor először járt Olaszországban. Ennek már hat esztendeje.

Dechartre zsémbelt, hogy miért önélküle fedezte fel a dolgok szépségét.

- Nélküled - szólt Thérèse - nem is tudtam igazán meglátni semmit. Miért is nem jöttél hamarabb?

Dechartre hosszú csókkal tapasztotta le száját. És Thérèse, amikor magához tért, kéjtől összetörve, boldog és bágyadt testtel kiáltott fel:

- Szeretlek! Igen, szeretlek, soha senkit nem szerettem, csak téged!

Le Méniltől levél érkezett, ezt írta:

„Holnap este hétkor utazom. Jöjjön ki a pályaudvarra.”

Thérèse kiment. Ott volt Le Ménil, csuklyagalléros, hosszú, szürke köpenyben, kifogástalan, nyugodt magatartással sétált a hotelek omnibuszai előtt. Csak ennyit szólt, amikor meglátta Thérèse-t:

- Á, itt van?

- Maga hívott.

Le Ménil nem vallotta be, hogy abban a képtelen reményben élt: Thérèse szerelmesen visszatér hozzá, és minden rosszat elfelejtenek, vagy pedig azt mondja: „Próbára akartalak tenni.”

Ha ezt mondaná, azonmód elhinné neki. Bosszantotta, hogy Thérèse meg se mukkan, ridegen rátámadt:

- Nincs mondanivalója? Most magán a sor, nem énrajtam. Nekem nincs miért mentegőznöm. Nekem nem kell árulás vádja alól tisztázni magam.

- Ne legyen kegyetlen, ne legyen hálátlan a múlt iránt. Csak ennyit mondhatok. És még azt is akarom mondani, hogy mint igazi barátnője, szomorú szívvel búcsúzom magától.

- Ez az egész? Mondja ezt el a másiknak, őt jobban fogja érdekelni.

- Hívott, eljöttem: ne akarja, hogy megbánjam!

- Sajnálom, hogy alkalmatlanságot okoztam. Bizonyára jobban is felhasználhatta volna a napját. Nem tartóztatom. Menjen csak hozzá, hiszen alig várja, hogy ott lehessen.

Az a gondolat, hogy amit hallott, ez a silány és alantas beszéd az örök emberi fájdalom egy pillanatának a kifejezője, s hogy a tragédiákban nemegyszer ilyen beszéd nyer magasztos értelmet, gúnnyal vegyes bánat érzését keltette Thérèse-ben, s ezt ajkának egy rándulása elárulta. Le Ménil azt hitte, hogy nevet.

- Ne nevéssen, hallgasson ide. Tegnapelőtt a szállodai szobámban meg akartam ölni magát. Oly közel voltam hozzá, hogy most már világosan látom. Éppen ezért nem is teszem meg. Efelől nyugodt lehet. Különb is mi értelme lenne? Minthogy szeretem megtartani a társadalmi formákat, Párizsban jelentkezni fogok önnél. Sajnálattal kénytelen leszek tudomásul venni, hogy nem fogadhat. Fel fogom keresni a férjét és az apját is. Búcsúlatogatás lesz, mert hosszabb útra készülök. Isten önnel, asszonyom!

Ahogy Le Ménil hátat fordított, abban a pillanatban Thérèse meglátta Miss Bellt és Albertinelli herceget, amint a teherpályaudvar felől közeledtek. A herceg ragyogott. Vivian a szűzies szerelem derűjével lépdelt mellette.

- Ó, darling, kedves, hogy itt találkozunk. Kijöttünk a herceggel, hogy kiváltsuk a vámhivatalban a harangot.

- Á, megérkezett?

- Igen, darling, megjött Ghiberti harangja! Már láttam a fakalitkájában. Nem szólalt meg, mert még fogoly. De fiesolei házamban kis harangtornyot kap lakásul. Ha megérzi Firenze levegőjét, boldogan fogja ezüstös hangját megzendíteni. Galambok repdesik majd körül, szava belecsendül minden örömünkbe és minden bánatunkba. Szólani fog mindnyájunknak, magának, darling, nekem, a hercegnek, Marmet néninek, Choulette úrnak, valamennyi barátunknak.

- Kedvesem, a harangok sohasem olyankor szólalnak meg, ha igazán örülünk, vagy igazán bánkódunk. Jóravaló alkalmazottak, csak a hivatalos érzelmeket ismerik.

- Ó, darling, nagyon téved. A harangok a lelkek mélyébe látnak: előttük nincs titok. Hanem tudja, nagyon örülök, hogy itt találtuk magát. Ó, én tudom, my love, miért van itt a pályaudvaron. A komornája megsúgta. Tőle tudom, hogy türelmetlenül vár egy rózsaszín ruhát, amely csak nem akar megérkezni. Sose izgassa magát. Maga mindig gyönyörű, my love.

Martinnét maguk közé ültette a kocsiba.

- Hamar, hamar, darling, Jacques Dechartre ma este nálunk ebédel, nem szeretném megvárakoztatni.

A csöndes estében vadvirágokkal illatozó mezőkön gördült velük a kocsi.

- Látja ott lenn, darling, a párkák fekete orsóit, a temetői ciprusokat? Azok alatt akarok pihenni.

De Thérèse nyugtalanul töpregett: „Meglátták, vajon ráismert-e Vivian? Nem hiszem. A csarnok már homályos volt, és a sok kis lámpa csak vakította a szemet. Egyáltalán ismeri-e őt? Nem emlékszem, találkozott-e vele tavaly énnálam.”

Leginkább a herceg alamuszi jókedve nyugtalanította.

- Mondja, darling, akar-e egy jó kis helyet mellettem ebben a falusias temetőben, akar-e velem együtt nyugodni egy kevés hant és egy nagydarab égboltozat alatt? De most jut eszembe, hogy ezt a meghívást maga nem fogadhatja el. Magának, my love, nem szabad a fiesolei halmok tövében aludnia örök álmát. Magát egy szép síremlék illeti meg Párizsban, Martin-Bellème gróf oldalán.

- Miért? Azt hiszi, drágám, hogy a feleségnek még halála után is együtt kell maradnia a férjével?

- Föltétlenül, darling. A házasság életre és örökkévalóságra szól. Nem ismeri annak a auvergne-i fiatal, szerelmes házaspárnak a történetét? Majdnem egy időben haltak meg, és az országút két felén temették el őket. De minden éjszaka egy virágzó vadrózsaág hajolt át egyik sírról a másikra. Végül is egymás mellé kellett fektetni a két koporsót.

Alighogy elhagyták La Badiát, körmenetet pillantottak meg, amely a dombon felfelé haladt. Az esti szélben meg-megrebbent a leghátsó gyertyák lángja, amelyeket aranyozott fatartókban vittek a búcsúsok. Fehér- és kékruhás leánykák haladtak a szentképes zászlók alatt. Utánuk szőke, göndörített hajú kis Szent János következett, mezítelenül a báránybőr alatt, amely karjait és vállát fedetlenül hagyta, s mellette egy hétesztendő Mária Magdaléna, akit csak szétbontott hajának aranyköntöse takart. Nyomukban tolongó fiesolei tömeg. A menetben Martin grófné ráismert Choulette-re. Egyik kezében gyertya, másikban könyv, orra hegyén a kék pápaszem. Énekelve ment. Tömpe arcának csontos szögletein és hatalmas koponyájának dudorain fakó vörös fények rezegtek. Kócos szakáll a szent ének ütemére himbálózott. Arcát fény és árnyék kemény vonalai szántották fel, ettől öregnek látszott és izmosnak, mint a remeték, akik százesztendei vezeklést is képesek voltak vállalni.

- Milyen szép! - szólt Thérèse. - Színházat játszik saját magának. Nagy művész.

- Ó, darling, miért vonja kétségbe, hogy Choulette jámbor hívő? Miért? Sok öröm és sok szépség van a hitben... A költők tudják ezt. Ha Choulette nem volna hívő, nem írna olyan csodaszép verseket.

- És maga, drága, hisz?

- Ó, hogyne, hiszek Istenben és Krisztus igéjében.

A baldachin, a zászlók, a fehér fátylak eltűntek a hepehupás út fordulójában. De még látszott, amint Choulette tar koponyáján arany sugarban verődik vissza a gyertyafény.

Ezalatt Dechartre egyedül várakozott a kertben. Ott könyökölt a verandán, ahol először érzett szerelmes gyötrődést. Mialatt Miss Bell a herceggel kikereste a harangtorony leendő helyét, Dechartre egy pillanatra a fák közé vonta magával kedvesét.

- Megígérte, hogy a kertben lesz, mikor jövök. Egy halálosan hosszú óra óta várom. Miért ment el hazulról? Nem értettem a távollétét, egészen kétségbe ejtett.

Thérèse révetegen válaszolt. Ki kellett mennie a pályaudvarra, Miss Bell hozta haza a kocsiján. Dechartre kérte, ne vegye zokon a nyugtalankodását. De most minden aggasztja. Boldogsága csupa rettegés.

Már asztalnál ültek, mikor megjelent Choulette, egy őskori szatír ábrázatával; foszforeszkáló szeméből ijesztő jókedv sugárzott. Mióta megjárta Assisit, csak a köznéppel érintkezett, egész nap chiantit ivott utcalányok és kézművesek társaságában, hirdette nekik az örömet, az ártatlanságot, Jézus Krisztus eljövételét, az adók és a katonai szolgálat közeli eltörlését. A körmenet után a római színház romjai közé összegyűjtött egy csomó csavargót, és francia meg toszkán szavakkal kevert tolvajnyelven beszédet intézett hozzájuk, s ezt most elismételte.

- A királyok, a tanácsurak és a bírák így szóltak: „A népek élete bennünk lakozik.” Hát ez olyan hazugság, mint hogyha a koporsó azt mondaná: „Én vagyok a bölcső.”

- A népek élete a mezők vetésében sarjad, amely Isten tekintete alatt sárgul. Ott van a szilfákra felfutó szőlőtőkékben és a mosolyban s könnyben, amivel az ég a gyümölcsösök fájának termését fürösztli.

- Nincs benn a törvényekben, melyeket a gazdagok és hatalmasok azért alkottak, hogy megtartsák hatalmukat és gazdagságukat.

- A királyságok és köztársaságok azt foglalták törvénykönyveikbe, hogy a nép joga a háború joga. És dicsőítették az erőszakot. És tisztelettel övezik a hódítókat, köztereiken szobrokat állítanak a győztes embernek és a győztes lónak. Márpedig a jog nem az ölés joga: és éppen ezért igaz ember nem fog sorszámot húzni a sorozáson. A jog nem abban áll, hogy szítsuk a királyság vagy a köztársaság földjén hatalmaskodó fejedelem tébolyát és bűnét, és éppen ezért igaz ember nem fog adót fizetni: nem ad pénzt a vámszedőknek. Békességben fogja élvezni munkájának gyümölcsét, és kenyeret süt a gabonából, melyet ő vetett, és enni fogja gyümölcsét a fának, melyet ő nyesegetett.

- Látja, Choulette úr - szólt komoly hangon Albertinelli herceg -, nagyon helyesen teszi, hogy érdeklődik a mi szerencsétlen, szép szántóföldjeink iránt, melyeket a kincstár kizsarol. Mi hasznot hozhat az a föld, amelynek tiszta jövedelmét harminchárom százalék adó terheli? A birtokos éppúgy szabad prédája a vámszedőknek, mint a zsellér.

Dechartre és Martinné meglepetten figyelt föl a herceg hangjának szokatlan nyíltságára. Tovább beszélt:

- Én szeretem a királyt. Alattvalói hűségem rendíthetetlen. De átérzem a parasztság baját is.

A dolog úgy állt, hogy a herceg simulékony makacssággal tört egyetlen célra: talpra állítani a casentinói uradalmat, amelyet apja, Carlo herceg, Viktor Emánuel szárnysegéde háromnegyed részben uzsorások karmai közé juttatott. Színleges lágysága mögött konok eltökéltség rejlett. Erkölcsi kisiklásai csak haszonra törtek, és élete célját szolgálták. Egyedül azért, hogy újra nagybirtokos lehessen, képkereskedelemmel foglalkozott, külföldre csempészte palotája híres mennyezetfreskóit, vénasszonyoknak csapta a szelet, és végül Miss Bell kezére pályázott, akiről tudta, hogy jól ért a pénzgyűjtéshez és a házvezetéshez. A herceg igazán szerette a földet és a parasztokat. Ezt az érzést mozgatták meg benne Choulette szavai, amelyeknek nagyjából fölfogta az értelmét. Kereken kimondta, amit gondolt:

- Olyan országban, ahol a gazda és a cselédek egy családot alkotnak, a gazda sorsa a cselédek sorsához kapcsolódik. Az állam kifoszt bennünket. Micsoda derék emberek a mi szántóvetőink! A földművelésben nincs párjuk az egész világon.

Martinné bevallotta, hogy ezt nem hitte volna, ő csak Lombardia mezőin látott jó gazdálkodást és bőséges csatornázást. Toscana azonban úgy tűnt föl neki, mint egy szép, de elvadult gyümölcsöskert. A herceg mosolyogva felelte, hogy aligha beszélne így, ha megtisztelte volna azzal, hogy meglátogatja casentinói birtokát, amely pedig a múltban hosszú és kártékony pörök miatt sínylett. Ott látta volna, mit ér az olasz paraszt.

- Én nagyon behatóan foglalkozom a gazdasággal. Ma este is onnan jöttem, mikor a pályaudvaron, kettős öröömre, ott találtam Miss Bellt, aki a harangját váltotta ki, és önt, asszonyom, amint egy párizsi barátjával beszélgetett.

Meg volt győződve róla, hogy Martin grófnét kellemetlenül érinti ennek a találkozásnak a szóbahozatala. Amint körülnézett, észrevette Dechartre kényelmetlenül meglepett mozdulatát, amelyet nem bírt visszatartani. Épp azért kitartott a téma mellett.

- Megbocsát, asszonyom, egy falusi embernek, aki azt hiszi magáról, hogy ismeri a világot: azon az úron, akivel ön beszélgetett, rögtön láttam, hogy párizsi, mégpedig arról, hogy angolos külseje volt, s hogy erőltetett merevsége alól tökéletes fesztelenség és rendkívüli élenkség csillant ki.

- Ó - jegyezte meg hanyagul Thérèse -, már régóta nem láttam azt az urat. Nagy meglepetésemre épp elutazása pillanatában találkoztam vele itt Firenzében.

Dechartre-ra pillantott, aki úgy tett, mintha oda sem hallgatna.

- Én ismerem azt az urat - szólalt meg Miss Bell. - Persze, Le Ménil. Két ízben is a szomszédom volt, amikor önnél voltam ebéden, grófné. Nagyon jól elbeszélgettünk. Elmondta, hogy szereti a futballt; ő honosította meg ezt a játékot Franciaországban, ahol most már nagyon divatos. Aztán vadászkalandokat is mesélt. Azt mondta, szereti az állatokat. Megfigyeltem, hogy a vadászok általában nagyon szeretik az állatokat. Mondhatom, darling, Le Ménil úr nagyszerű dolgokat tud a nyulakról. Ismeri minden szokásukat. Elmondta, milyen mulatságos látvány, mikor a holdfényben táncolnak a bokrok között. Azt mondja, nagyon okos állatok, saját szemével látta, amint egy öreg nyúl, mikor a kutyák hajszolták, kipofozott egy másik nyulat az odújából, hogy az szaladjon helyette. Beszélt magának is a nyulakról, darling?

Thérèse azt felelte, hogy nem emlékszik, s hogy a vadászok nagyon unalmas emberek.

Miss Bell vitát kezdett, ő nem hiszi, hogy Le Ménil úr unalmas lehetne, amikor a holdfényben bokrok és szőlővenyigék közt táncoló nyulakról beszél. Ő bizony már gondolt arra, hogy, mint Phanion, fölnevel magának egy nyulacskát.

- Darling, maga nem tudja, ki volt Phanion. Ó, biztosra veszem, hogy Dechartre úr ismeri a történetét. Phanion szép nő volt, költők eszményképe. Cos szigetén volt a hajléka a domb lejtőjén, amely citrom- és terebintfákkal borítva ereszkedik a kék tenger felé. Onnét nézegette, mint regélik, a tenger azúr tükrét. Le Ménil úrnak meséltem Phanionról, nagyon szívesen hallgatta. Egy vadász tapsifüles nyulacska-t vitt neki, amelyet még szopós korában szakítottak el az anyjától. Phanion ölébe vette, és a tavasz virágaival etette. A nyuszi megszerette Phaniont, és elfelejtette anyját. Túl sok virágot evett, belehalt. Phanion megsiratta. Elhantolta a citromfák alá, olyan helyre, ahová elláthatott a nyoszolyájáról. És haló porában költők énekei vigasztalták a kis nyulat.

Marmet néni megjegyezte, hogy Le Ménil úrnak megnyerően úri és tartózkodó modora van, ami manapság ritkaság fiatalembereknél. Sajnálkozott, hogy most nem találkozott vele. Szívességet szeretett volna kérni tőle.

- Az unokaöcsém érdekében - mondotta. - Tüzérszázados, kitűnő minősítése van, a feljebbvalói nagyon szeretik. Az ezredese sokáig szolgált Le Ménil úr nagybátyja, La Briche tábornok alatt. Le Ménil úr nagy szívességet tehetne nekem, ha szólna a nagybátyjának, hogy írjon egy jó szót unokaöcsém érdekében Faure ezredesnek. Le Ménil különben is ismeri unokaöcsémét. Tavaly együtt voltak az Hotel d'Angleterre-ben egy álarcosbálon, amelyet Lessay kapitány rendezett a caeni helyőrség tisztjeinek és a környékbeli fiatalságnak. - Szemlesütve tette hozzá:

- A meghívott hölgyek persze nem voltak úrinők. De úgy hallom, nagyon csinosak is voltak köztük. Az urak Párizsból hozatták őket. Unokaöcsém, akitől az egész tudom, postakocsinak volt öltözve; Le Ménil úr halálfejes huszár jelmezt viselt, és igen nagy sikere volt.

Miss Bell kijelentette, hogy sajnálja, hogy nem értesült Le Ménil firenzei tartózkodásáról. Okvetlenül meghívta volna, hogy tartson pihenőt Fiesolében.

Dechartre mindvégig komoly és szórakozott volt; Thérèse a búcsúzásnál érezte, hogy nem viszonzozza a kézszerítését.

Másnap a Via Alfieri eldugott pavilonjában gondok között találta. Eleinte túlzott vidámsággal próbálta jókedvre hangolni, sürgető, meghitt enyelgéssel, az odaadó szerelmes asszony büszke megalázkodásával. De a férfi tovább is levert volt. Egész éjszaka töprengéssel, szomorúságának és rossz kedvének kialakításával telt el. Okokat keresett és talált, hogy szenvedhessen. Gondolatban a kezét, amely a San Marco bronzszobra előtt levelet csúsztatott a postaszekrénybe, összepárosította a jelentéktelen és mégis félelmetes ismeretlennel, aki a pályaudvaron tűnt fel. Jacques Dechartre szenvedése most már arcot öltött, és nevet viselt. Gyötrő képzelgések rohanták meg, ahogy ott ült a nagy karosszékekben; az első pásztorórán ez a Thérèse helye volt, s az asszony most neki engedte át, mialatt ő maga az egyik kartámlára támaszkodva, meleg testével és szerelmes lelkével fölébe hajolt. Nagyon is jól sejtette, mi fáj a férfinak, semhogy egyszerűen megkérdezte volna tőle.

Hogy kellemesebb gondolatokra térítse, földézte ennek a szobának apró titkait és firenzei barangolásaik emlékeit. Kedves bizalmasságok jutottak eszébe.

- A kiskanalat, amelyet magától kaptam a Loggia előtt, a kis vörös liliomos kanalat, azt használom minden reggel a teámhoz, és amikor felébredek és ráesik a tekintetem, mindig érzem, hogy mennyire szeretlek.

És amikor Dechartre borongós, burkolt szavakkal válaszolt, Thérèse hozzátette:

- Itt vagyok, melletted vagyok, és te nem is törödsz velem. Ül rajtad valami gondolat, és én nem tudom, hogy mi az. Pedig én valóság vagyok, egy gondolat pedig csak levegő.

- Azt hiszi? Téved. Egy gondolat boldoggá vagy boldogtalanná tehet valakit; egy gondolat éltetni és ölni tud. Hát igen, gondolkodom...

- Min gondolkodik?

- Minek kérdi? Úgy is tudja, hogy arra gondolok, amit tegnap este megtudtam, s amit maga eltitkolt előttem. Arra a bizonyos pályaudvari találkozásra gondolok, amely nem volt véletlenség, hanem egy levél következménye, azé a levélé, amelyet - emlékezzék csak vissza - az Or San Michele mellett dobott a postaszekrénybe. Ó, nem teszek szemrehányást. Nincs hozzá jogom. De miért adta magát nekem, ha máshoz tartozik?

Thérèse azt gondolta, most hazudni kell.

- Arról beszél, akivel tegnap a pályaudvaron találkoztam? Megnyugtathatom, a világ leghétköznapiabb találkozója volt.

A férfit fájdalmasan érintette, hogy Thérèse nem meri megnevezni azt, akiről beszél. Viszont ő maga is kerülte, hogy nevet említsen.

- Mondja, Thérèse, nem maga miatt jött ide az az ember? S maga nem tudta, hogy ő Firenzében van? Igazán csak közömbös ismerős, akit egyszerűen vendégül szokott látni? Nem ő az, aki miatt maga azt mondta nekem az Arno partján: „Nem tehetem!” Higgym el, hogy senki a maga számára?

Thérèse elszántan felelt:

- Néhanap ellátogat hozzám. Larivière tábornok révén ismerem. Egyebet nem mondhatok róla. Szavamra mondom, egyáltalán nem érdekel, és nem értem, mi okot adtam a gyanakodására.

Jólesett neki, hogy megtagadhatta azt a férfit, aki vele szemben oly konokul és erőszakosan hangoztatta a birtoklás jogát. De nem merészkedett tovább az ingoványos talajon. Felállt és szép szeme gyöngéd, komoly tekintetével nézett barátjára.

- Hallgass rám: attól a naptól fogva, hogy a tied lettem, egész lényemmel hozzád tartozom. Ha kétséged támad, ha valami nyugtalanít, kérdezz. A jelen a tiéd, és te jól tudod, hogy csakis a tiéd, senki másé. A múlt? Ha tudnád, milyen üres volt, meg volnál elégedve. Nem hiszem, hogy van még asszony, aki, ha úgy szerelemre született, mint én, nálamnál érintetlenebb lélekkel közeledett volna hozzád. Erre esküszöm. A nélküled eltelt évek során mintha nem is éltem volna. Ne is beszéljünk róla. A múltamban nem találsz semmit, amiért szégyenkeznem kellene. Sajnálni egészen mást sajnálok: azt, hogy oly későn ismertelek meg. Miért nem, miért is nem jöttél korábban? Már öt esztendő előtt a tiéd lettem volna, ugyanolyan kész örömmel, mint ma. De nézd, ne gyötörjük magunkat azzal, hogy a múltban vájkáljunk. Gondolj Lohengrinre. Ha szeretsz, én vagyok a te hattyúlovagod. Én, látod, nem kérdeztem tőled semmit. Nem akartam tudni semmiről. Egy szóval sem említettem Jeanne Tancrede kisasszonyt. Láttam, hogy szeretsz, hogy szenvedsz, és ez nekem elég volt... mert szerettelek!

- Egy nő nem lehet ugyanúgy féltékeny, mint egy férfi, és nem érezheti azt sem, ami legjobban kínozza minket.

- Ezt nem értem. Miért nem?

- Miért? Mert egy nőnek nincs benne a vérében, a húzában a birtoklásnak az a végleges és magasztos indulata, az az ősi ösztön, amelyre a férfi jogát alapítja. A férfi az az isten, aki egészen magának követeli a teremtményét. Időtlen idők óta a nőnek osztózkodás a sorsa. A múlt, a homályos múlt irányítja szenvedélyeinket. Aggastyánok voltunk már, amikor megszülettünk! Nőnél a féltékenység csak a hiúság sebe. Férfinál mélységes gyötrelme, olyan mély, mint a lélek kínja, és olyan állandó, mint a testi szenvedés... Azt kérde, miért? Mert minden alázatomból és tiszteletomból ellenére, és jóllehet félek tőled, te vagy az anyag, és én az eszem. Te vagy a tárgy, én a lélek, te vagy az agyag, én a művész. Ó, nincs okod panaszkodásra: a kikerekített és füzérrel díszített amfora mellett kicsoda-micsoda a szerény és durvakezű fazekas? Az edény szép és nyugodt. A mester szegény és gyarló. Gyötrődik, akar, szenved; mert akarni annyi, mint szenvedni. Igen, féltékeny vagyok. Tudom jól, mi rejlik a féltékenységekben. Ha a mélyére nézek, öröklött elfogultságokat látok benne, a vadember göggyét, beteges érzékenységet, állati erőszakosság és kegyetlen gyöngeség vegyülékét, az élet és a világ törvényei ellen lázadó ostobaságot és rosszaságot. De hiába mindezt tudnom: mindez van és kínoz. Én vagyok a vegyész, aki a savról, melyet lenyelt, tudja, hogy milyen lúgokkal vegyül, és milyen sokat vált ki. A sav azért mégis égeti, csontig marja a húzát.

- Lehetetlen ember vagy!

- Az vagyok, és ezt tudom, jobban, mint te gondolsz. Akarni egy nőt szépségének és szellemének teljes tündöklésében, egy nőt, aki rendelkezik magával, aki öntudatos és merész, s akit ez még szebbé és kíváncsabbá tesz, aki szabadon, önként, fölényesen dönt a sorsáról; kíváncsi ezt a nőt, szeretni úgy, amint van, és szenvedni mégis amiatt, hogy nincs meg benne se a gyermeki együgyűség, se a sápadt ártatlanság, ami, ha megvolna benne, visszatetszene; kíváncsi tőle, hogy az legyen, aki, s ugyanakkor ne legyen az, aki; imádni úgy, amilyen az élet tette, és amellet keserűen fájlalni, hogy az életnek, amely szépségét kiformálta, köze van hozzá, ó, ez lehetetlen állapot. Szeretlek, tudd meg, szeretlek mindenestül, mindazzal, ami benned van, érzéseiddel, szokásaiddal, mindazzal, amit tapasztalat révén ötle vagy - tudom is én - ötlek szereztél... Ezek az én gyönyörűségeim és gyötrelmeim. Kell, hogy valami mély értelme legyen mégis annak az ostoba közhelynek, amely azt mondja, hogy a mi szerelmünk bűn. Az öröm bűn lesz, mihelyt határtalanává válik. Látod, szerelmem, ezért szenvedek.

Thérèse letérdelt előtte, megfogta a kezét, és magához vonta:

- Nem akarom, hogy szenvedj, nem akarom. Ne légy bolond. Szeretlek és soha senki mászt nem szerettem. Hidd el: nem hazudok.

Dechartre megcsókolta a homlokát.

- Ha hazudnál is, drágám, nem venném zokon, sőt hálás lennék érte. Mert mi lehet jogosabb, emberségesebb, mint csalással enyhíteni a fájdalmat? Mi lenne velünk, szent isten, ha a nők megvonnák tőlünk a hazugság irgalmát? Hazudj, szerelmem, hazudj irántam való könyörületből. Add nekem az álmot, amely a sötét bánatot kiszínezi. Hazudj minden lelkifurdalás nélkül. Új káprázatot adsz vele, a szépség és a szerelem káprázata mellé.

Fölsóhajtott:

- Ó, milyen bölcsesség van a közmondásban!

Thérèse megkérdezte, mire céloz, miféle közmondásról beszél. Dechartre azt felelte, hogy nagyon találó, de kissé nyers közmondásra gondolt, jobb, ha elhallgatja.

- De csak mondd.

- Akarod? „Sokat csókolt száj nem hervad el.”

És hozzátette:

- Annyi bizonyos, hogy a szerelem üdén tartja a szépséget, s a nők teste úgy táplálkozik a szerelemből, mint méh a virágból.

Thérèse csókok közt fogadkozott.

- Esküszöm, hogy soha senki mást nem szerettem, csak téged. Ó, nem mások csókjai őrizték meg azt a kevés báj, amit boldogan ajánlok fel neked. Szeretlek! Szeretlek!

Dechartre azonban ismét az Or San Michelére gondolt, az ott feladott levélre s a pályaudvari ismeretlenre.

- Ha igazán szeretnél, csak engem szeretnél.

Thérèse méltatlankodva állt föl:

- Hát azt hiszed, mást is szeretek? De hiszen ez szörnyű. Ilyennek tartasz engem? És még azt mondod, hogy szeretsz... Eredj már, sajnállak, mert örült vagy.

- Igazán, örült vagyok? Mondd. Mondd csak.

Thérèse letérdelt újból, két puha tenyerébe fogta a férfi halántékát és arcát. Még egyszer elmondta, hogy örülség izgulnia egy közömbös, jelentéktelen találkozás miatt. Kényszerítette, hogy higgyen neki, vagy inkább felejtse el az egészet. Dechartre már nem látott, nem tudott, nem ismert mást, csak a puha kezét, a forró ajkat, a mohó fogakat, a telt keblet, a fölkínálkozó testet. Egy gondolata volt csak, hogy megsemmisüljön benne. A harag és keserűség elröppentével nem maradt más benne, mint égő vágy, feledni mindent, mindent feledtetni és a gyönyör kábulatába merülni imádottjával. Az asszony maga is nyugtalan vágy hajszájába, az általa fölszított égő szenvedély hatalmába került, s egyszerre érezve tulajdon erejét és tulajdon gyengeségét, oly lázas hévvel viszonzta a férfi szerelmét, hogy szinte rá se ismert magára. És ösztönös szilajsággal, bódult elszántsággal, hogy teljesebben és jobban, mint valaha, adja oda magát, annyit merészt, amennyire sohasem hitte volna képesnek önmagát. A szobára meleg homály borult. Áranyló napsugarak lövelltek be a függöny szélén, és megvilágították az eperrel telt kosarat, amely egy palack habzóbor mellett állott az asztalon. Az ágy fejénél a velencei hölgy fehér kísértete mosolygott színehagyott ajakkal. A kályhaellenzön néma vigadozással sorakoztak bergamói és veronai álarcosok. Egy üveg pohárban elvirult rózsaszál hullatta szirmait. A csend terhes volt szerelemmel; tüzes ernyedtségben lankadtak el.

Thérèse elszunnyadt szerelmese keblén. Könnyű szendergésében tovább reszketett a gyönyör. Amikor ismét kinyitotta szemét, boldogan suttogetta:

- Szeretlek.

Dechartre a vánkosra könyökölve, tompa szorongással nézte. Az asszony megkérdezte, miért bánkódik:

- Az imént még jókedvű voltál. Miért nem vagy már az?

És mikor Dechartre némán csóválta a fejét, tovább faggatózott:

- Beszélj. Inkább panaszkodj, de ne hallgass.

Dechartre megszólalt:

- Megmondjam? De aztán ne haragudj. Jobban szenvedek, mint valaha, mert most tudom csak, mit tudsz adni egy férfinak.

Thérèse hirtelen elhúzódott, szemét fájdalom és szemrehányás fátyolozta el:

- Képes vagy azt hinni, hogy mással is voltam úgy, mint teveled? Ott bántasz, ahol legérzékenyebb vagyok, irántad való szerelmemben. Ezt nem bocsátom meg neked. Szeretlek. Soha mást nem szerettem, csak téged. Soha másért nem szenvedtem, csak érted. Békélj meg már. Nagyon fáj nekem, hogy... Ilyen rossz tudsz lenni?

- Thérèse, a szerelmes ember sohasem jó.

Az asszony az ágy szélére ült, mezítelen lábait lógatta, mintha fürdőben volna, sokáig mozdulatlanul merengett. A kéjtől sápadt arca most kipirult, szempilláin könny csillant meg.

- Thérèse, te sírsz!

- Bocsáss meg, kérlek. Most először szeretek, most először szeret valaki igazán. Félek.

A lépcsőn ide-oda taszigált málhák tompa lármája verte föl a Harang-villát, Pauline a csomagokkal fürgén szökdécselt le az emeletről. Marmet néni nyugodt éberséggel ügyelt a hurcolkodásra, Miss Bell pedig a szobájában készülődött. Ezalatt Thérèse szürke útiruhában könyökölt a verandán, és még egyszer elmerült a virágok városának látványában.

Végre elszánta magát a hazautazásra. Férje minden levelében hívta. Könyörgött, hogy legyen Párizsban május elejére, mert akkor a Grand-Prix előtt még két-három nagy fogadóestét rendezhetnek. Pártjának már hitele van a közvélemény előtt. Az események sodra neki kedvez; és Garain úgy vélekedik, hogy Martin grófné szalonja nagyon jó irányban befolyásolhatja az ország jövőjét. Ezek az érvek nemigen hatottak Thérèse-re, de némi jóindulatot kezdett most érezni férje iránt, és több hajlandóság volt benne, mint azelőtt, hogy kedvére tegyen. Azután meg néhány nap előtt levelet kapott az apjától. Montessuy, anélkül, hogy vejének politikai kilátásait magyarázgatta volna, vagy tanácsokkal látta volna el leányát, értésére adta, hogy a társaságban már kezdenek sugdolózni Martin grófné titokzatos firenzei időzéséről költők és művészek társaságában, s hogy a Harang-villa a távolból holmi érzелgős találgatások középpontjába került. Thérèse maga is úgy érezte, hogy túlságosan szem előtt van a szűk fiesolei világban. Marmet-né feszélyezte, Albertinelli herceg nyugtalanította új életében. A titkos találkák a Via Alfierin levő hajlékban hovatovább kényelmetlenekké és veszélyesekké váltak. Arrighi professzor, akivel a herceg gyakran összejött, egy este meglátta, amint Dechartre-ral összesimulva, névtelen mellékutcaon barangolt. Arrighi professzor, földművelésről szóló tanulmányok írója, a világ legszeretetre méltóbb bölcse volt. Félrefordította ősz bajuszos, hősi arcú szép fejét, és másnap csak ennyit mondott a fiatalasszonynak: „Régente már messziről megéreztem, ha szép nő jött velem szembe. Manapság, amikor már öregebb vagyok, semhogy a hölgyek kegyes tekintetére számíthatnék, az ég megkönyörült rajtam: megkímél a látásuktól. Nagyon rossz a szemem. A legkedvesebb arcot sem ismerem föl.” Thérèse megértette és tudomásul vette a figyelmeztetést. Ettől fogva arról ábrándozott, hogy Párizs rengetegében fogja elrejteni boldogságát.

Vivian, amikor közölte vele szándékát, hogy elutazik, rá akarta venni, hogy maradjon még néhány napig. Thérèse azonban gyanakodott, hogy barátnője még mindig meg van botránkozva a tanács miatt, amelyet egy éjszaka a citromfás szobában adott neki; vagy legalábbis már nem érzi valami nagyon jól magát egy bizalmas barátnő társaságában, aki helytelennek tartja szíve választását, és akit a herceg kacérnak, egy kicsit ledérnek is tart. Az elutazás napját május ötödikére állapították meg.

A napfény tiszta bűvölettel ragyogta be az Arno völgyét. Thérèse tűnődve nézte a reggel mérhetetlen rózsaszín ködét, amely Firenze kéklő medencéjére borult. Előrehajolt, hogy a virágos halmok tövében megkeresse az elenyésző piciny pontot, amely végtelen gyönyöreinek színhelye volt. Lent kis homályos folt gyanánt jelent meg a temető kertje, szomszédságában fölismerte a Via Alfierit. Képzeletben feltűnt előtte újból a drága kis szoba, amelynek küszöbét bizonyos, hogy soha többé nem fogja átlépni. A soha vissza nem térő órák emléke álomszerű szomorúságban támadt fel benne. Érezte, hogy szeme fátyolossá válik, térde meginog, s a lelke magába roskad. Úgy tűnt fel neki, hogy az élete már nem benne lakozik, otthagyta a kicsiny zugban, ahonnét annyiszor látta a sötét fenyők mozdulatlan csúcsait. Vádolta magát, hogy ok nélkül fájdtíja a szívét, holott bizakodnia és örvendeznie kellene. Hiszen tudta, hogy Párizsban viszont fogja látni Jacques Dechartre-t. Szerettek volna egyszerre odaérkezni, más szóval együtt akartak utazni. És ha be is látták, hogy jobb lesz, ha Dechartre még három-négy napig Firenzében marad, akkor is a viszontlátás már nincs messze, a találkát már megbeszélték, és Thérèse abból élt, hogy erre gondolt. Testébe oltva, vérévé válva vitte magával Dechartre szerelmét. És mégis, lényének egy része ottmaradt a kecskék és nimfák lakta kis hajlékban, valami ottmaradt belőle, ami soha többé nem lesz az övé. Élete virágjában meghal egy sereg végtelenül gyöngéd és becses dolog számára. Eszébe jutott, amit Dechartre mondott neki: „A szerelem fétisimádó. A verandán fölszedtem néhány fekete, fonnyadt fagyalbogyót, mert egyszer rájuk néztél.” Miért nem gondolt ő is rá, hogy magához vegyen egy kavicsot a háziköből, ahol elfeledkezett a világról?

Pauline ijedt sikoltása verte fel a gondolataiból. Egy bozótból hirtelen előugrott Choulette, és megcsókolta a szobaleányt, aki köpenyeket és kiegészítőket vitt le a kocsiba. Utána vígan, bakkecske módjára szökdécselt végig a fasoron, szétálló fülei, mint kis szarvak meredeztek kopasz fején. Üdvözölte Martin grófnét.

- Hát búcsúznunk kell, asszonyom?

Ő még, mondotta, Olaszországban marad. Van egy hölgy, aki hívogatja; ez a hölgy Róma. Beszélni akar a bíbornokokkal. Van köztük egy, azt mondják, nagyon értelmes öregúr, ezzel talán szövetkezni fog a szocialista forradalmi egyház megalapítására. Choulette-nak határozott életcélja volt: kitűzni az igazságtalan és kegyetlen civilizáció romjaira a kálvária keresztjét, de már nem a halott és csupasz keresztet, hanem az eleven, amelynek virágos ágai beárnyékolják a világot. E célból egy szerzetesrend és egy napilap alapítására gondol. A rendet a grófné már ismeri. A lap garasos újság lesz, és ritmikus mondatokkal, siralmas énekekkel fogják teleírni. Énekelve lehet, sőt kell majd olvasni a lapot. Végeredményben a nagyon egyszerű, indulatos vagy tréfás vers az egyedüli szólásmód, amely a nép szája íze szerint való. A próza csak a nagyon csiszolt elméjű embereknek tetszik, ő sokat volt együtt az anarchistákkal a Saint-Jacques utca csapászeikeiben. Románcok éneklésével töltötték el az estét.

- Az újság - tette hozzá -, amely olyan lesz, mint egy nótásfüzet, utat fog találni a nép lelkéhez. Mondják, hogy van egy kevés tehetségem. Nem tudom, igaz-e. De hogy gyakorlatiasan gondolkodom, azt senki sem tagadhatja meg tőlem.

Miss Bell kesztyűjét gombolgatva jött lefelé a lépcsőn.

- Ó, darling, a város, a hegyek, az ég, mind azt akarják, hogy maga visszasírja őket. Mind megszépült mára, csak azért, hogy maga megbánja, amiért elhagyja őket, és újból idekíváncsozzék.

Choulette azonban már unta a toscanai tájak száraz eleganciáját, és a zöldellő Umbria nedves ege alá vágyakozott vissza. Assisire gondolt, ahogy a kövér síkságon, az itteninél porhanyóbb és alázatosabb talajon imádságosan mered a magasba.

- Vannak ott - mondotta - berkek és sziklák, vannak tisztások, melyek fölött fehér felhőkkel gomolygó kis darab eget látni. Jártam a jóságos Szent Ferenc nyomdokain, és ódon, egyszerű, szegényes rímekbe költöttem át a *Naphimnusz*-át.

Martinné azt mondta, hogy szeretné hallani. Miss Bell máris figyelt, és arca ájtatos kifejezést öltött, mint Mino valamelyik angyalszobráié.

Choulette előkészítette őket, hogy faragatlan, mesterkéletlen művet fognak hallani. Verssorai nem akarnak szépek lenni. Együgyűek és a könnyedség kedvéért eltérnek a szabályos mértéktől. Azután lassú és egybefolyó hanglejtéssel elszavalta az éneket.

*Dicsérlek, Istenem, dicső, nagy művedért,
Hogy széppé alkotád hajlékunkat, a földet,
Smaragdot, aranyat és zafírt hintve szét
Földíszítetted, mint festő kifest egy könyvet.*

*Dicsérlek, mert nekünk a fölséges Napot
Te adtad, Istenem, hogy fényét szórja széjjel
Ez áldott tűzgolyó, mely jóltevőn ragyog
A nagyvilág fölött, Hozzád méltó tökélyel.*

*Dicsérlek, Istenem, mert testvérünk, a Szél,
S halvány hűgunk, a Hold, a kisdéd csillagokkal,
Mind Tőled van, s Te adsz, a reggel hogyha kél,
Rózsálló felleget balzsamos illatokkal.*

*Dicsérlek, Istenem, áldlak, nagy Alkotó,
A piciny fűért és a terebélyes fáért.
Tűz bátyánkért, ki tud pusztítva lenni jó,
S öcsénk, a tiszta Víz hasznos alázataért;*

*A földért, aki telt, virágzó kebliből
Táplálja az anyát és pólyás csecsemőjét
S táplálja a szegényt, kinek Elédbe föl
Az Égbe angyalok viszik a szeme könnyét.*

*Az éber Életért dicsérlek, Istenem,
És végső órámig a megváltó Halálért,
S ha egy szép alkonyon lehunyom a szemem,
- Elalvó gyermeked - egy jobb lét hajnaláért.*

- Ó, Choulette úr - szólt Miss Bell -, ez az ének úgy száll az ég felé, mint a remete halad föl a pisai Campo Santóban, a kecskéknél kedves hegy lejtőjén. Igen, az öreg remete a hit mankójára támaszkodva biceg, mert a lépései nem egyformák. Ezért van, hogy a maga versei egyenlőtlen hosszúságúak. Ó, én mindjárt rájöttem.

A költő elfogadta a dicséretet, mert meg volt győződve róla, hogy ha öntudatlanul is, kiérdemelte.

- Önben él a hit, Choulette úr - szólt most Thérèse. - Mi másra jó ez önnek, mint hogy szép verseket írjon?

- Arra, hogy vétkezzem, asszonyom.

- Ó, mi anélkül is nagyon jól tudunk vétkezni.

Marmet-né útra készen jelent meg, csöndesen örvendezve, hogy végre viszont fogja látni kis lakását a Chaise utcában, Toby kutyáját, öreg barátját, Lagrange urat, és a fiesolei etruszkok után az otthoni etruszk harcost, aki cukorszelencék között néz ki az ablakon a Bon-Marché térre.

Miss Bell kis kocsiján kivitte barátnőjét a pályaudvarra.

Dechartre a vonatfülkében búcsúzott el a két hölgytől. Thérèse csak akkor érezte igazán, mikor már nélküle maradt, mit jelent neki Dechartre: új, gyönyörűséges ízt adott az életének, az eleven valóság ízét, hogy szinte érezte az ajkán. Valami ígézetben élt, a viszontlátásról ábrándozott; szelíd csodálkozással hallgatta, ha Marmet-né olykor megszólalt a hosszú úton: „Azt hiszem, most léptük át a határt”, vagy: „A rózsafák virágzanak a tengerparton.” Ez a benső öröm élt benne akkor is, mikor egy marseille-i szállodában töltött éjszaka után megpillantotta a köves mezőkön a szürke olajfákat meg az eperfákat és a Pilátus-bérc távoli körvonalát, a Rhône-folyót, Lyon városát, azután az otthoni tájakat, a bokréta koronás fákat, melyek még a múltkor komorak voltak és ibolyaszínben játszottak, most azonban gyöngéd zöldbe öltöztek, a dombtelep ültetvényeinek keskeny szőnyegcsíkjaikat és a folyóparti nyárfa-sorokat. Az utazás ideje egyenletesen telt; Thérèse élvezte az átélt órák teljességét, a mélységes öröm döbbenetét. Megérkezéskor a pályaudvar kékes félhomályában az álomból ébredő mosolyával fogadta férjét, aki szemlátomást örült a viszontlátásnak. Megcsókolta Marmet nénit, és tiszta szívből hálálkodott neki. Valóban hálát érzett minden dolog iránt, akárcsak Choulette Szent Ference.

Hátradőlt a kocsiban, amely az alkonyat aranyos párájában haladt a folyópart mentén, és türelmesen hallgatta férje előadását. Szónoki sikereiről, parlamenti csoportjának szándékairól, saját terveiről, reményeiről és kilátásairól beszélt, és kifejtette, hogy két vagy három nagy politikai ebédet kell majd adniuk. Thérèse lehunyta a szemét, hogy jobban átengedhesse magát a gondolatainak. Azt mondta magában: „Holnap levelet kapok tőle, egy hét múlva viszontlátom.” Mikor a kocsiban a hídon ment át, végignézett a tűzpontokat ringató vízen, a füstös pillérekben, a platánsoron, a Cours-la-Reine ötösével sorakozó gesztenyefáinak virágos lomb-sátorán; mindezek a megszokott képek nagyszerű újdonság hatását tették most rá. Szerelme mintha újraszínezte volna a világegyetemet. Vajon ráismernek-e a fák, a kövek? „Hogy lehet az - tűnődött -, hogy hallgatásom, nézése, egész valóm, az ég és a föld nem kiáltja ki a titkomat?” Martin-Belleme abban a hiszemben, hogy kissé fáradt lehet, azt ajánlotta, hogy pihenje ki magát. És éjszaka szobájába zárkózva, a nagy csendességben csak lelkének rezzeneteit hallva, levelet írt a távollevőnek, tele azokkal a szavakkal, amelyek örökké újak, mint a tavasz virágai: *„Szeretlek, várlak. Boldog vagyok. Érezlek magam mellett, csak mi ketten vagyunk a világon. Az ablakomból egy kékes fényben reszkető csillagot látok. Nézem, és arra gondolok, hogy te is látod Firenzében. A vörös liliomos kiskanálkát idetettem az asztalomra. Jöjj! Még a távolból is perzselsz. Jöjj!* Így fedezte fel lelkében, azon frissiben az örök érzéseket és képeket.

Egy hétig csak belső életet élt, érezte magában az édes melegséget, amely a Via Alfierin töltött napokból maradt meg benne, belehelte az ott kapott csókokat, és szerette magát, mert volt, aki szerette. Kényes gonddal, válogatós ízléssel rendelte meg új ruháit. Önmagának is tetszett, tetszeni akart, örült izgalomban, ha nem jött semmi a postán, örömtől reszketve, ha a rácson át a kis ablakból kezébe adtak egy levelet, amelyen felismerte barátjának széles betűcikornyáit, valósággal falta emlékeit, vágyait, reményeit. Így azután gyorsan enyésztek a széttépett, összegyűrt, tűzbe vetett órák.

Csak az a délelőtt, amikor barátjának érkeznie kellett, tűnt föl előtte gyűlöletesen hosszúnak. Jóval a vonat érkezése előtt kint volt a pályaudvaron. Késést jeleztek. Ez egészen lesújtotta. Apjától örökölt optimizmusával s azzal a meggyőződéssel, hogy az erős akarat megnyergetheti a sorsot, ezt az előre nem látott késést árulásnak érezte. A pályaudvar üvegtetőzeten átszűrődő szürke napvilág háromnegyed óra hosszát úgy pergett rá, mint valami óriás homokóra fővénye, amely a boldogság számára kárba vesztett perceket méri. Már egészen elcsüggedt, amikor végre a lenyugvó nap vörös fényében a gyorsvonat mozdonya, mint valami engedelmes szörnyeteg, megállt az érkezési oldalon, és a kocsikból kiözönlő tömegben Thérèse megpillantotta Jacques feléje siető karcsú, magas alakját. Thérèse jól ismerte az örömmek azt a zord és szilaj kifejezését, amellyel a férfi ránézett.

- Végre! - szólt. - Már féltem, hogy meghalok, mielőtt megláthatnálak. Nem tudod, magam sem tudtam, micsoda kinszenvedés egy hétig tőled távol élni. El-eljártam a Via Alfieri kis hajlékába. Ott a szobában, az előtt az ódon pasztell előtt, sírtam a szerelemtől és a haragtól.

Thérèse boldogan nézte.

- Hát én! Nem gondolod, mennyit hívtalak, mennyire kívántalak, és ha egyedül voltam, hányszor tártam feléd a karomat? Leveleidet eldugtam a szekrényembe, ahol ékszereimet őrzöm. Éjszaka újra meg újra elolvastam őket: gyönyörűséggel, oktalan fejjel. Leveleidben téged kaptalak, túlságosan és mégsem eléggé.

Áthaladtak a térségen, ahonnan poggyással megrakott fiákerek robogtak kifelé. Thérèse megkérdezte, nem ülnek-e kocsiba.

Dechartre nem felelt, mintha nem is hallotta volna. Thérèse tovább beszélt:

- Elmentem a házadig, de nem mertem belépni. Csak a kapun néztem be, és aprótáblás ablakokat láttam az udvar végén egy platánfa mögött, futórózsák között. „Ott lakik!”, - mondtam magamban. Soha még úgy meg nem voltam illetődve.

Dechartre már nem figyelt oda, és nem nézett az asszonyra. Gyorsan átvágott vele a kövezett kocsuiúton, és egy keskeny lépcsőn lefelé, a pályaudvarral szemközt húzódó keskeny sikátorba tért. Fa- és szénraktárak között állt ott egy fogadó, a földszinten vendéglővel s a járdán fölállított asztalokkal. Festett cégér alatt fehérfüggönyös ablakok sorakoztak. Dechartre megállt a kis ajtó előtt, és a sötét kapualjba tuszkolta be Thérèse-t.

- Hova megyünk? - kérdezte az asszony. - Hány óra? Fél nyolckor otthon kell lennem. Örültek vagyunk.

És egy piros kőkockás szobában, ahol a diófa ágy előtt oroszlánt ábrázoló kis lábszőnyeg hevert, megízlelték az isteni önfeledtség pillanatát.

A lépcsőn lefelé jövet megszólalt Thérèse:

- Jacques, szívem, túlságosan boldogok vagyunk; meglopjuk az életet.

Másnap Thérèse-t egy fiáker elvitte egy népes és mégis elhagyott, félig szomorú, félig vidám utcába, ahol újonnan épült házak közeiben kertek zöldelltek, és ott állt meg vele, ahol az úttest szeszélyesen keresztbe épült, portól és feledéstől ellepett régens-kori palota boltíve alatt húzódik el. Imitt-amott zöld faágak nyúlnak ki a kövek közül, élénkítve a város e zugát. Thérèse, mikor becsengetett a kis ajtón, a házak kurta körképében egy padláslyukból kiálló emelőcsigát pillantott meg, azután egy nagy aranyozott kulcsot, valami lakatos cégérét. Tekintete eltelt ezekkel az új, de máris otthonos látnivalókkal. Feje felett galambok röpdöstek; nem messze tyúkok kotkodácsoltak. Katonás és parasztos külsejű, nagy bajuszú inas nyitott

ajtót. Thérèse homokos udvarba jutott, amelyet egy platánfa árnyékolt be. Baloldalt, az utcával egy szinten, a kapus fülkéje állt, ablakában kis kalitkák, csízekkel. Azon az oldalon emelkedett a szomszéd ház folyondárral befuttatott tűzfala. Tövében szobrász-műterem volt, amelynek üvegtetőzetén át porlepte, álmos gipszfigurák sápadoztak. Jobb felől az udvart berekesztő alacsony falat párkánytöredékek és karsú köoszlopok darabjai díszítették. Az udvar végén, lonc és futórózsa közül, hat soktáblás ablakával kandikált ki a lakóház meg lehetős alacsony homlokzata.

Philippe Dechartre, a XV. századi francia építőművészet nagy szerelmese, ebben az épületben nagy hozzáértéssel teremtette meg egy XII. Lajos korabeli lakóház mását. A második császárság derekán kezdték építeni a házat, de nem fejezték be. A művész, aki annyi kastélyt emelt, meghalt, mielőtt a saját vityillóját elkészíthette volna. Jobb is volt így. Az az építkezési modor, amelyben tervezte, a maga idejében előkelő és értékes volt, ma azonban köznapinak és divatjamúltnak tűnik fel.

Philippe Dechartre kis palotája lassanként elvesztette széles kertövezetét, és beszorult a magas házak közé, s itt durva terméskő-kockáival, amelyek, talán húsz éve halott mesterükre való várakozásukban, már porhanyókká váltak, három elnagyolt padlásablakának naiv nehézkességével, egyszerű tetőzetével, amelynek befödésére az építész özvegye nem sokat költött, a befejezetlenség és rögtönzöttség hatásával szerencsésen korrigálta az újdonsült ódonság és az építészeti romantika ügyefogyottságát, és hozzáidomult a szerény városrészhez, melyet a lakosság szaporulata egyre jobban elcsúfított.

Mindent összevéve, romszerű külsejével, zöldellő lombköntösében a kis háznak megvolt a maga bája. Gyors és ösztönös megfigyeléssel Thérèse más szépségeket is észrevett. Ebben az elegáns hanyagságban, amely mindenre rányomta bélyegét, a lonccal befuttatott falaktól egészen a műterem homályosra vált üvegtetejéig s a kajla törzsű platánig, amelynek kéreg-háncsai belepték a dudvás udvart, mindebben ráismert a házigazda nemtörődöm, őrizgetésre képtelen, szenvedélyek terhével viselős lelkére. Repeső szíve elszorult, látva azt a nagy közömbösséget, ahogyan barátja a környezetét elhanyagolja. Barátja jellemében megtalálta az előkelőség vonzóerejét, de észrevette az elszigetelődésre való hajlamot is, amely élesen különbözött az ő természetétől, tökéletes ellentéte volt a Montessuyk minden érdeket számon tartó körültekintésének. Mindjárt arra gondolt, hogy anélkül, hogy megbontaná ennek a vadóc háztájnak merengő csendjét, nekilát és rendet teremt benne, az utakat kikavicsoztatja, s az udvar napos szögletét virágokkal deríti fel. Rokonszenvező pillantást vetett egy Floraszoborra, amely valamely elpusztult parkból kerülhetett ide, s most a mellette heverő két letört karral együtt mohától belepve feketéllett. Arra gondolt, hogy minél előbb felállíttatja háttért alkotó figurának a vízcsap fölé, amely búsan csurgatta vizét medence híján egy vödörbe.

Dechartre, aki már egy óra óta leste jöttét, örömmel, de még nyugtalanul, szinte reszketve a boldog szenvedélytől, szaladt elébe a veranda lépcsőjén. Az előtér hűs homályában, ahol rideg bronzok és márványok tétován csillantak elő a félhomályból, Thérèse tikkadtn megállt; dobogó szíve heves zakatolással verte föl a keblét.

A férfi magához szorította, és hosszan csókolta. Thérèse zúgó halántékkal hallgatta a szavát, és a tegnapi hirtelen rászakadt gyönyörűségre gondolt. Föltűnt előtte az ágyszőnyeg oroszlánja, és kéjes lassúsággal viszonzta Jacques csókjait.

Kanyargós falépcsőn vezette föl a tágas terembe, mely régen apja műterme volt, ahol ő maga is szokott rajzolgatni, mintázni, de főként olvasni, mert, mint az ópium, úgy hatott rá a betű, néha olvasás közben álmokba bódult.

A szekrények felett egészen a festett mestergerendáig nagyon megfakult gótikus szőnyeg borította a falat, rajta magas, kúpos fejkű, meseerdőben andalgó hölgy képe látszott, lába előtt a virágos gyepen a csodás egyszarvúval.

Dechartre egy széles és alacsony pamlaghoz vezette, amelyen spanyol miseruhák és bizánci karingek drága kelméjével bevont vánkosok heverték szanaszét; Thérèse azonban egy karosszékbe ült.

- Itt vagy, itt vagy! Most már jöhet a világ vége.

Thérèse válaszolt:

- Régente sokat gondoltam a világ végére, de féltem tőle. Lagrange úr volt szíves kilátásba helyezni, és én fölkészültem reá. Úgy untam magam, amíg nem ismertelek!

Körülpillantott a szobában, vázakkal és szobrocskákkal megrakott asztalokat látott, hímzéseket, fegyvereket, zománc tárgyak, márványszobrok, festmények, régi könyvek rendetlenül tarkálló összevisszaságát.

- Szép dolgaid vannak.

- Javarészt apámtól maradtak rám, aki a műgyűjtés aranykorában élt. Ezeket a kárpitdarabokat az egyszarvúval, melyeknek teljes sorozata a Clunyben van, apám 1851-ben Meung-sur-Yèvre-ben egy kocsmában találta.

Thérèse azonban kíváncsian és csalódottan kérdezte:

- Tőled nem látok itt semmit, se szobrot, se domborművet, egy darabot sem a viaszfigurák közül, amelyeknek Angliában oly nagy a kelete, sem egy nippet, egy plakettet vagy egy medaliont.

- Azt hiszed, örömem telne benne, ha itt lennének körülöttem?... Túlságosan jól ismerem az apróságaimat... Unom már őket. Amiben nincs titok, annak rám nincs varázsa.

Thérèse hamiskás nehezteléssel pillantott rá.

- Előre meg kellett volna mondanod, hogy már nem tud elbűvölni az, akinek nincs titka előtted.

Dechartre átölelte a derekát.

- Ó, minden, ami él, tele van titokkal. És te, szerelmem, mindig rejtély maradsz nekem, rejtély, melynek ismeretlen megfejtése az élet gyönyörét s a halál iszonyatát jelenti. Csak engedd át magad, ne félj. Kívánni foglak mindig, és soha ki nem ismerlek. Bírja-e az ember valaha is azt, amit szeret? Vajon más-e a csók, a szeretkezés, mint a gyönyör csüggeteg erőfeszítése? Mikor karjaimban tartalak, akkor is csak kereslek; és soha egészen nem vagy enyém, mert örökké kívánlak, mert benned a lehetetlent, a végtelent akarom. Megtudom-e vagy se valaha, hogy mi vagy te tulajdonképpen? Látod, amiért megmintáztam néhány hitvány figurát, azért még nem vagyok szobrász. Inkább költő- vagy filozófusféle vagyok, aki nyugtalanító, izgalmas dolgok után kutat a természetben. Engem a forma megérzése nem elégít ki. Művésztaim kinevetnek, mert nem állom velük szemben a versenyt egyszerűség dolgában. Igazuk van. És annak a bölény Choulette-nek is igaza van, amikor azt hirdeti, hogy ne gondolkozzunk, ne vágyakozzunk, hanem éljünk. Barátunk, a Santa Maria Novella mellett kuksoló varga, aki semmit sem tud mindarról, ami őt igazságtalanná és boldogtalanná tehetné, ő az igazi életművész. Gyermekei együgyűséggel kellene, hogy szeresselek, a szenvedély metafizikája nélkül, amely döreségem és rosszaságom forrása. Egy jó van: nem tudni és felejteni. Jöjj, jöjj! Nagyon is fájdalmasan gondoltam rád a távollét gyötrelmében: jöjj, édes szerelmem.

El kell, hogy felejtselek téged benned magadban. Csak benned magadban tudlak elfelejteni, és tudom magamat elveszíteni.

Karjaiba kapta az asszonyt, és fátyolát félretolva, csókolta az ajkát.

Thérèse, akit kissé megriasztott a nagy terem idegensége, és valahogy feszélyezett a különös tárgyak reászegezett tekintete, álláig húzta le a fekete túllt.

- Itt? Hova gondolsz?

A férfi azt mondta, hogy egyedül vannak.

- Egyedül? Hát az a rettentő nagybajuszú ember, aki ajtót nyitott?

Dechartre mosolygott:

- Az Fusellier, apám volt inasa, Ő meg a felesége az egész háznép, ne félj semmit. Most ott ülnek a fülkékben, hűségesen és harapósan. Majd megismered az asszonyt; szeret bizalmaskodni, előre figyelmeztetlek.

- De mondd, ez a Fusellier, ha egyszer inas meg házmester, miért visel olyan tatárbajuszt?

- Drágám, ilyet adott neki a természet, és én nem törődöm vele. Sőt szeretem, hogy úgy fest, mint valami kiszolgált törzsořmester, aki kertészkedésre adta magát. Azt képzelem, valami falusi szomszéd.

A pamlagra ült, ölébe vonta Thérèse-t, csókolóztak. Az asszony egyszerre felugrott.

- Mutasd meg a többi szobát. Kíváncsi vagyok. Mindent meg akarok nézni.

Dechartre fölvezette a második emeletre. A folyosó falain Philippe Dechartre vízfestményei függtek. Kinyitott egy ajtót, és egy paliszander bútorokkal berendezett szobába tessékelte Thérèse-t.

Édesanyja szobája volt. Úgy hagyta érintetlenül, félmúlt állapotában, az egyetlen múltban, amely igazán meg tud hatni és el tud érzékenyíteni bennünket. Jóllehet már kilenc éve senki sem lakta, a szobán még mindig nem látszott, hogy beletörődött volna a magányosságba. A tükrös szekrény még leste az öreg hölgy pillantását, és az ónix ingaórán merengő Szapphó szemlátomást unatkozott, hogy már nem hallja az inga surranó lengését.

A falon két arckép függött. Ricard festménye volt az egyik, Philippe Dechartre-t ábrázolta, haloványan, kuszált hajjal, romantikusan ábrázoló tekintettel, beszédes, jóságos szájjal. A másik arckép, amely nyugodtabb kézvonásra vallott, bizonytalan korú, szenvedélyes szikárságában majdnem szép hölgy vonásait mutatta. Philippe Dechartre felesége volt.

- Szegény mama szobája úgy tesz, mint én - szólt Jacques. - A múltra gondol.

- Hasonlítsz édesanyádhoz - jegyezte meg Thérèse. - A szemed az övé. Paul Vence-től tudom, hogy imádott téged.

- Igen - mosolygott Dechartre -, a mama kitűnő asszony volt; okos, kedves, képtelenül túlzó természet. Bolondul szerető anya volt, pillanatig sem hagyott magamra. Kínozta önmagát és engem is.

Thérèse fölfedezett egy Carpeaux-féle bronz mellszobrot, amely egy fiókos szekrény tetején állt.

- Ráismerhet - szólt Dechartre - a császári hercegre, Zephir-szárny alakú füleiről, amelyek kissé fölvidítják rideg arcát. Ez a szobor III. Napóleon ajándéka. Szüleim járatosak voltak Compiègne-be. Az apám, mikor egy ízben az udvar Fontainebleau-ban volt, elkészítette a

kastély tervrajzát, és vázlatot csinált az oszlopcsarnokról. Reggelenként a császár szalonkabátban, tajtékpipából füstölve odaplántálta magát mellé, mint egy pingvin a sziklára. Akkoriban bejáró növendéke voltam a Bonaparte-líceumnak. Ebéd közben hallottam ezeket a dolgokat, és jól megjegyeztem. A császár nyugodtan és szelíden állt, nagy ritkán mondott egy-egy szót, az is félig a vastag bajuszába fulladt; azután kicsit nekihevült, és előadta gépészeti ötleteit. Feltaláló és mechanikus volt. Elővett a zsebéből egy ceruzát, és apámat azzal ejtette kétségbe, hogy ábrákat firkált a rajzaira. Minden héten két-három rajzát tette tönkre ily módon... Nagyon szerette apámat, munkákat és kitüntetésekért ígért neki, de ezek mind elmaradtak. Jó ember volt a császár, de amint a mama szokta mondani, nem volt befolyása. Kölyökember voltam akkoriban. De azóta is megmaradt bennem valami homályos vonzódás ehhez az emberhez, aki nem volt lángész, de érző, szép lélek volt, és az élet nagy válságait egyszerű bátorsággal, szelíd beletörődéssel viselte el... Az is tetszik nekem benne, hogy akik támadták és gyalázták, mind csak a helyére akartak ülni, pedig még az is hiányzott belőlük, ami megvolt a császárban; lelke mélyén szerette a népet. Láttuk őket később, mikor hatalomra jutottak. Szent isten! Micsoda hitvány népség! Loyer szenátor például, aki nálatok a dohányzóban teletömte a zsebét szivarral, és engem is biztatott, hogy ugyanazt csináljam. „Jó lesz az útra” - mondotta. Gonosz ember ez a Loyer, köszívű a szerencsétlenek, a gyengék, az alantasok iránt. Hát Garaint nem találod undorítótnak? Emlékszel: mikor először voltam nálatok ebéden, Napóleonról folyt a szó. Hajad a nyakszirt fölött kontyba tűzve és gyémántos nyíllal átszúrva, imádandóan merész lendülettel csavarodott. Paul Vence finom dolgokat mondott. Garain nem értette meg. Te az én véleményemet kérdezted.

- Hogy kitüntethesd magad. Már akkor hencegtem veled.

- Ó, hogy tudnék én megmukkanni olyan komoly férfiak társaságában. De azért szerettem volna megmondani, hogy III. Napóleont jobban szeretem az elsőnél, mert jobban meghat a sorsa; lehet azonban, hogy ez a gondolatom furcsa hatást tett volna. Különben is nem vagyok eléggé tehetségtelen ahhoz, hogy politikára adjam magam.

Föl-alá járt a szobában, és bizalmas gyöngédséggel nézegette a bútorait. Kinyitott egy íróasztalfiókot:

- Nézd, a mama pápaszeme. Hányszor kereste ezt a pápaszemet! Most pedig megmutatom az én szobámat. Ha rendetlenséget találsz, ne szidd érte Fusellier asszonyságot, én kötöttem a lelkére, hogy tartsa nálam tiszteletben a rendetlenséget.

Az ablakok be voltak függönyözve. Úgy is maradtak. Egy óra múlva Thérèse maga vonta szét a vörös selyem függönyszárnyakat; a beáramló napfény elkápráztatta szemét, és előntötte szétzilált haját. Tükröt keresett, de csak egy régi velenceit talált, amely már egészen megfakult a széles keretben. Lábujjhegyre ágaskodott, hogy megláthassa magát benne.

- Én lennék ez a gyászos, kósza kísértet? - kérdezte. - Akik énelőttem nézték magukat ebben a tükörben, aligha lehettek neked hálásak.

Miközben hajtűit szedegette fel az asztalról, meglátott egy kis bronzszobrot - ez eddig nem tűnt föl neki. Régi olasz munka volt, flamand ízlésű: meztelen nőt ábrázolt, kurta lábakkal, nagy, ráncos hassal, szétterpesztett karokkal, mintha szaladna. Thérèse ocsmánynak és furának találta. Megkérdezte, mit csinál voltaképpen ez az asszony.

- Ugyanazt, amit Hejehuja asszonyság a bázeli székesegyház kapuja fölött.

Thérèse azonban, aki pedig járt Bazelben, nem ismerte Hejehuja asszonyságot. Újból szemügyre vette a kis bronzot, nem értette, miről van szó, és megkérdezte:

- Valami illetlenség? Hogy lehet egy templom kapuja felett olyasmi, amit nem illik kimondani?

Egyszerre nyugtalanság fogta el:

- Istenkém, mit fog rólam gondolni a Fusellier-házaspár?

A falon meglátott egy medalliont; amelyen Dechartre egy süldőleány mulatságos, vásott arcélét mintázta meg.

- Hát ez mi?

- Ez Clara, kis rikkancsleány, aki a Demours utcában árult újságot. Minden reggel ő hozta nekem a *Figaró*-t. Az arcán gödröcskék voltak, kedves csókfészkek. Egyszer azt mondtam neki: „Mégmintázom a képmásodat.” Egy nyári reggel beállított a neuilly búcsún vásárolt fülönfüggőkkel és gyűrűkkel. Azóta se láttam, nem tudom, mi lett vele. Ahhoz, hogy a félvilági pályán sokra vigye, nagyon is ösztönös teremtés volt. Levegylem onnan?

- Hagyd csak, jó helyen van. Nem vagyok féltékeny Clara leányzóra.

Ideje lett volna már, hogy hazamenjen, de nem tudta magát rászánni. Átkulcsolta kedvese nyakát:

- Imádlak! És ma olyan jókedvű, olyan vidám voltál. Ez áll jól neked! Ez a csintalan, könnyű derű. Szeretnék mindig jókedvre deríteni. Nekem szükségem van a vidámságra, majdnem úgy, mint a szerelemre; és ki adhat nekem derűt, ha te nem?

Hat hét óta, hogy ismét Párizsban volt, Thérèse a boldogság izzó félálmában élt, és gyönyörűséggel élvezte ezt a gondtalan állapotot. Nap nap után találkozott Dechartre-ral a platánfa árnyékában megbúvó kis házban; és este, mikor végre kitepték magukat egymás karjából, imádatos emléket vitt magával a lelkében. Kéjes bágyadtságából és mindig újra születő vágyaiból fonódott a kötelék az egymásra következő pásztorórák közt. Közös volt az ízlésük: így hát egyformák voltak kedvteléseik is. Azonos szeszélyek is erősítették vonzalmukat. Szerettek barangolni a város gyanús és ingerlő külső kerületeiben, az utcákon, ahol borseprőszínre mázolt kocsók előtt akácfák bólogatnak, a köves utakon, ahol a falak tövében csalán burjánzik, a kis berkekben és a réteken, amelyek fölött gyárkémények füstje csíkozta a halványkék égboltozatot. Thérèse örült, hogy Dechartre oldalán fedezheti fel ezt a számára új világot, amelyben, néha úgy érezte, ők ketten egészen elkallódnak.

Aznap kedvük támadt, hogy felüljenek a hajóra, melyet Thérèse oly sokszor látott ablaka előtt elhaladni. Nem félt attól, hogy felismerik. A kockázat nem volt nagy. Különb is amióta szerelmes volt, nem sokat törődött az óvatossággal. Nézték a partot, amely annál vidámabb jelleget öltött, minél inkább kijutottak a külvárosok poros sivárságából; szigetek mellett haladtak el, ahol facsoportok árnyékában lacikonyhák fehérlettek, és a füzek alatt rengeteg csónak volt kikötve. Bas-Meudonban szálltak ki. Thérèse panaszkodott, hogy melege van és szomjas, mire Dechartre egy mellékajton át bevezette a kocsmába, ahol kiadó szobák is voltak. Faerkélyek húzódtak az épület körül, amely, minthogy egyedül állt, a valóságosnál nagyobbak látszott, és falusias békében szendergett, várva a vásárnapot, amikor majd betölti a lányok kacaja, a csónakosok kiabálása, a frissen sült hal szaga és a borban párolt angolna illata.

Fölmentek a nyikorgó, létraszerű lépcsőn egy elsőemeleti szobába, és a kiszolgálólánnyal bort meg kétszersültet hoztattak. Szövetfüggönyök mögött mahagóni ágy állott. Egyik sarokban állt a kandalló, a tetején virágos keretben ovál tükör támaszkodott a falnak. A nyitott ablakon át a Szajna látszott zöldellő partjaival, távolabb a fülledt levegőben tespedő halmok s a napkorong,

amely már a nyárfák csúcsa körül lebegett. A vízparton csapatostul rajzoltak a szúnyogok. A nyári este remegő csendje töltötte be az eget, a földet és a vizet.

Thérèse sokáig nézte a hömpölygő folyamatot. A hajó tovahaladt a vízen, és barázdát kavart fel benne az orrával; ahogy a nyomában szétterjedő hullámok a parthoz csapódtak, úgy tetszett, mintha a vízben tükröződő ház himbálózna, mint valami hajó.

- Imádom a vizet - fordult barátjához Thérèse. - Istenem, milyen boldog vagyok!

Ajkaik találkoztak.

Úgy elmerültek a szerelem varázsos önkívületében, hogy az idő múlását csak a víz csobbanásából vették észre, ahogy tízpercenként, a gőzös elindulása után, megtört a szoba félig nyitott ablaka alatt.

Thérèse felkönyökölt a vánkoson, és míg sebtében ledobált ruhái a padlón heverték, a tükörben megpillantotta virágzó meztelenségét. Szeretője dédelgető dicséreteire így felelt:

- Annyi bizonyos, hogy szerelemre születtem.

Kényeskedő szemérmertlenséggel nézte természetnek tükörképét az arányzománcos fényben, amely még jobban kiemelte az arc, az ajkak, a keblek halvány vagy bíbor rózsaszínét.

- Szeretem magamat, mert te szeretsz.

Ó igen, Dechartre szerette, maga sem tudta megmagyarázni, miért szereti ily forró, szinte vakbuzgó áhítattal. Nem a szépsége miatt, noha az is ritka és kincset érő. Megvan benne a vonal szépsége, de a vonal egybeolvad, és minduntalan tovasiklik a mozdulattal; hol eltűnik, hol feltűnik, most elragadva, majd meg elcsüggesztve a szépérzékét. A szép vonal villámlás, mely gyönyörűséggel kápráztatja el a szemet. Egyszerre kelt bámulatot és döbbenetet. Ami a vágyat és szerelmet felidézi, az valami szelíd és félelmetes erő, hatalmasabb a szépségnél. Ezer között egy nő akad, akit ha már egyszer bírtunk, többé nem tudunk elhagyni, akit örökké és újra meg újra kívánunk. Az ilyen nő testének sajátos varázsa van, amely gyógyíthatatlan szerelem-kórságot okoz. És van még valami, ami meghatározhatatlan: a lélek az ilyen női testben. Thérèse az a nő, akit nem lehet elhagyni, és nem lehet megcsalni.

- Mondd, igazán, engem nem lehet elhagyni? - kiáltott fel boldogan Thérèse.

És megkérdezte, miért nem csinál róla mellszobrot, ha olyan szépnek találja.

- Miért? Mert csak közepes szobrász vagyok. Ezt tudom magamról; ami arra vall, hogy nem vagyok éppen ostoba. De ha te mindenáron nagy művésznek akarsz tartani, tudok más okot is. Ahhoz, hogy az ember élettel teljes alakot teremtsen, a modellt hitvány anyagnak kell hogy tekintse, amelyből kivonja a szépséget. Veled azonban úgy vagyok, hogy nincs a testednek, nincs a lényednek egy porcikája, amely ne volna becses előttem. Ha megmintáználak, szolgailag ragaszkodnám minden apró részlethez, mert mind fontos a szememben, mivel hozzád tartozik. Bután beléjük temetkeznék, és sohasem jutnék el teljes kompozícióhoz.

Thérèse kissé meglepetten nézett rá.

- Emlékezetből - folytatta Dechartre -, nem mondom, esetleg. Próbálkoztam is már egy kis ceruza vázlattal, azt mindig magamnál hordom.

Minthogy Thérèse mindenáron látni akarta a rajzot, Dechartre megmutatta a vázlatkönyvében. Nagyon egyszerű, merészen odavetett rajz volt. Thérèse nem ismert benne magára, volt benne valami keménység s olyan jellegzetesség, melyről ő maga nem tudott.

- Lám, hát ilyennek látsz, ilyennek tudsz engem?

Dechartre becsapta a vázlatkönyvét.

- Nem, ez csak egy feljegyzés, halvány emlékeztetés. De azt hiszem, találó. Te valószínűleg nem egészen úgy látod magadat, mint én látlak. Mindenki másféleképpen látszik aszerint, hogy ki nézi.

És tréfásan tette hozzá:

- Ebben az értelemben el lehet mondani, hogy ugyanaz a nő még sohasem volt két férfié. Ez Paul Vence ötlete.

- Azt hiszem, igaza van - tűnődött Thérèse, és megkérdezte:

- Hány óra van?

Hétre járt.

Thérèse sürgette, hogy induljanak. Nap nap után egyre későbbben került haza. Férjének már föl is tűnt. Megjegyezte: „Minden estélyen mi jelenünk meg utoljára; kellemetlen!” De ő maga is későn szokott hazamenni, mert mindennap elhúzódtak a viták a képviselőházban, ahol a költségvetést tárgyalták, és nagyon lekötötte idejét az az albizottság, amelynek ő volt az előadója, így hát az államérdek fedezte Thérèse pontatlanságát.

Nevetve említette meg, hogy minap is fél kilenckor érkezett meg Garainnéhoz. Már félt, hogy botrány lesz a dologból. De aznap éppen nagy interpelláció volt. Férje, Garainnal együtt, csak kilenc óra tájban távozott a képviselőházból. Utcai ruhában ültek az asztalhoz, miután szerencsésen elhárítottak egy kormánybukást.

Elszomorodva folytatta:

- Ha vége lesz az ülésszaknak, nem tudom, szívem, lesz-e ürügyem, hogy Párizsban marad-hassak. Az apám már most sem érti meg azt a mély ragaszkodást, amely itt tart a városban. Egy hét múlva muszáj lesz elutaznom hozzá Dinard-ba. Mi lesz velem nélküled?

Összekulcsolta két kezét, és végtelenül gyöngéd bánattal nézett kedvesére. Dechartre elkomorodott:

- Én kérdelem magamtól, Thérèse, hogy mi lesz velem nélküled. Mihelyt nem vagy velem, fájó gondolatok rohannak meg; sötét látomások kísértenek.

- Miféleké? - kérdezte Thérèse.

- Már mondtam, szerelmem: benned magadban kell hogy elfelejtselek. Ha elutazol, újra gyötörni fog az emléked. Meg kell szenvednem azért a boldogságért, amiben részesítesz.

A tenger kék síkján elszórtan rózsaszín sziklák meredeztek, a víz ezüstösen rojtozódott a partszegély finom homokján, amely két aranyszarv közt amfiteátrumszerűen húzóódott. A szép nyári nap a görögországi éghajlat sugárzásában ragyogta be Chateaubriand sírját. A szoba indákkal befutott erkélyéről, a kert mirtusz- és tamariszkusz-fáin túl a tengerpart, az óceán, a szigetek és a kiugró szirtfokok távlatában merült el a tekintet. Thérèse leveleket olvasott, maga ment el értük reggel a saint-malo-i postára, és nem bonthatta fel őket az utasokkal telt bárkán. Villásreggeli után nyomban bezárkózott a szobájába, és mohón, a lopott öröm sietségevel falta a térdére kitergetett leveleket. Két órakor sétakocsizásra kellett mennie, apja, férje, Seniavine hercegné, Berthier d'Eyzelles képviselő felesége és Raymond akadémikus neje társaságában. Két levelet kapott aznap. Az elsőből, amelyet elolvasott, a szerelem finom és derűs levegője áradt. Jacques sohase mutatkozott vidámabbnak, egyszerűbbnek, boldogabbnak, kedvesebbnek.

Amióta Thérèse-t szereti, írta, oly könnyűnek érzi magát, a jókedv szinte magasba emeli, hogy a lába sem éri a földet. Csak egy félelme van, az, hogy álmodik, és arra fog ébredni, hogy Thérèse nem is ismeri. Biztos, hogy csak álom az egész. És micsoda álom! A kis ház a Via Alfierin, a meudoni kocsmá, a csók, az isteni vállak, az egész test, amelyen gödröcskék kacagnak, ez a test, mely puha, üde és illatos, mint a virágok közt csörgedező patak. Ha pedig nem álomból ébredőnek, akkor részegnek érzi magát, aki mámorában dalol. Már nincsen is észnél, és ez a jó. Thérèse-t a távolból is mindig maga előtt látja. *„Igen, itt látlak mellettem, látom pilláidat s alattuk két szemedet, melyek szürkése elbűvölőbb az ég és a virágok kékjénél, látom az ajkakat, melynek húsa és zamata, mint valami csodás gyümölcsé, látom arcodat, melyen két imádatgödröcskét váj a mosoly; látlak szépnek és kíváncsnak, de eltűnőnek és tovasiklónak; és mikor kitárom a karom, már nem vagy itt, hanem messze, nagyon messze pillantalak meg a sárgálló tengerparton, és rózsaszín ruhádban, napernyő alatt nem vagy nagyobb, mint egy virágszirom a harasztban. Ó, egészen picinyke vagy, amilyenek egyszer Firenzében láttalak a Campanile tetejéről, a Dóm előtti téren. És most is azt mondom magamban, mint akkor: egy fűszál elég volna, hogy eltakarja előlem, és nekem ő mégis az öröm és a fájdalom végtelensége.”*

Mást nem panaszkodott, csak a távollét gyötrelmeit. De még a panaszában is ott mosolygott a boldog szerelem. Tréfásan megfenyegette Thérèse-t, hogy hipp-hopp, ott fog teremni Dinardban. *„Ne félj semmit. Nem fognak rám ismerni. Majd gipszszobornak öltözöm, és ez nem is lesz hazugság. Szürke zubbonyban, ráncos nadrágban, porlepte arccal és bajusszal csejtek be a Montessuy-villa kapuján. Rám fogsz ismerni, Thérèse, az apró szobrokról, melyeket a fejemre tett deszkán cipelek. Csupa Ámor lesz. Hűséges Ámor, feltékeny Ámor, gyöngéd Ámor, tüzes Ámor; ilyen tüzes Ámor sok lesz köztük, és a pisai vagy firenzei kőfaragók kemény és zengő szavával fogom kiabálni: Tutti gli Amori per la signora Teressina!”*³⁰

A levél befejező része gyengéd, megenyhült hangot ütött meg. Itt-ott ájtatosan eláradozott, és ezek a mondatok gyermekkorának imádságos könyveire emlékeztették Thérèse-t. *„Szeretlek, mindent szeretek benned: a földet, mely téged hordoz, amelynek oly könnyű terhe vagy, s amelyen te szépitész meg, a fényt, melynek köszönhetem, hogy látlak, a levegőt, melyet belehelsz. Szeretem a zöld törzsű platánt az udvaromon, mert te láttad. Ma éjjel végigmentem az úton, ahol egy téli estén találkoztunk. Törtem egy ágat a bokorról, melyen tekinteted megpihent. Ebben a városban, ahol most nem vagy, mindenütt téged látlak.”*

Azzal végezte, hogy ebédelni megy. A házmesterné előző nap szülővárosába, Nevers-be utazott, és míg távol van, hideg a tűzhely. A Royale utca egyik kocsmájába megy, ahol máskor is szokott étkezni, és az ismeretlen tömegben Thérèse-zel kettesben fogja képzelni magát.

Thérèse a láthatatlan dédelgetések gyönyörétől bágyadtan lehunyta szemét, és fejét a karosszék támláján nyugtatta. Hallva, hogy a hintó megáll a veranda előtt, felbontotta a második levelet. Amint rápillantott a dúlt kézírásra, a sietősen, ferdén vetett sorokra, a levél egész szomorú és izgatott képére, elkomorodott.

A homályos bevezetés hirtelen támadt szorongásról, sötét gyanúról adott hírt: *„Thérèse, Thérèse, miért lettél az enyém, ha nem lettél egészen enyém? Mit érek vele, hogy megtevesztettél, ha most tudom, amit nem akartam megtudni?”*

Megállt az olvasásban; szeme fátyolos lett. Eltűnődött: *„Az előbb még oly boldogok voltunk, mit történt, szent isten? És hogy örültem a jókedvének, amikor már nem is volt jókedvű. Jobb volna sohasem írni, mert a levelek csak eltűnt érzésekről, elröppent gondolatokról beszélnek.”*

³⁰ Minden Ámort Thérèse asszonynak (olasz).

Tovább olvasott. Látva, hogy a levélíró félteékenység marcangolja, egészen elcsüggedt:

„Ha eddig nem tudtam neki bebizonyítani, hogy minden erőmből szeretem, egész lényemmel szeretem, meggyőzhetem-e erről valaha?”

És sietve kereste ennek a váratlan örületnek az okát. Jacques elmondta:

Együtt ebédelt a Royale utcában, a kisvendéglőben, egy régi barátjával, aki valamilyen fürdőhelyről jövet és a tengerpartra utaztában éppen Párizsban időzött. Beszélgetés közben ez az ember, aki sokat forog társaságban, véletlenül szóba hozta Martin grófnét, aki jó ismerőse. És itt, félbeszakítva az elbeszélést, Jacques jajveszékelní kezdett:

„Thérèse, Thérèse, miért hazudtál, hiszen egyszer csak meg kellett tudnom, amit mindenki tudott, csak én nem tudtam! De erről inkább én tehetek, mint te. A levél, amelyet az Or San Michelénél a levélszekrénybe dobtál, találkozási a firenzei pályaudvaron, mindez eléggé fölvilágosíthatott volna, ha nem tartok ki minden bizonyosság ellenére oly konokul a káprázataim mellett. Nem és nem akartam tudni, hogy másé is voltál, amikor azzal a merész kedvességgel, azzal az elragadó gyönyörűséggel, amely a halálom lesz, nekem adtad magad. Semmit sem tudtam, semmit sem akartam tudni. Nem kérdeztelek, mert féltem, hogy kifogysz a hazugságból; óvatos voltam; és erre egy tökfílkó egyszerre csak egy vendéglői asztalnál durván fölnyitja a szememet, és erőszakkal fölvilágosít. Ó, most már, hogy mindent tudok, hogy nem lehet többé kétségem, most érzem, mily gyönyörű volt a kételkedés! Megmondta a nevet is, azt a nevet, amelyet Fiesolében Miss Bell szájából hallottam, megmondta és hozzátette: Közismert dolog.

Tehát a szeretője voltál, az vagy most is. És mikor én egyedül a szobámban a vánkost harapom kínomban, azt a vánkost, amelyen a fejed pihent, talán ott van melletted. Ott van, egészen bizonyos. Minden évben részt vesz a dinard-i futtatásokon. Megmondták nekem. És én látom. Látok mindent. Ha tudnád, micsoda képek üldöznek, azt mondanád: „Megőrült!”, és sajnálnál. Ó, ha el tudnálak felejteni, téged és mindent. De lehetetlen. Tudod jól, hogy csak benned magadban tudlak felejteni. Szüntelenül vele együtt látlak. Iszonyú! Akkor este, az Arno partján, boldogtalannak hittem magam, pedig mit tudtam még akkor, mi az a szenvedés! Ma már tudom.”

Mikor a levél végére ért, Thérèse elgondolkodott:

„Egy elejtett szó hozta ebbe az állapotba. Egy szó elég volt, hogy kétségbeessen és megőrüljön.”

Törte a fejét, ki lehetett az az aljas, aki róla ilyen dolgokat beszélt. Meggyanúsított két-három fiatalembert, akiket Le Ménil mutatott be neki, s még figyelmeztette, hogy ne bízzon meg bennük.

És az apjától örökölt hidegen izzó haraggal mondta magában: „Meg fogom tudni.” De addig mit csináljon? Szerelmese kétségbe van esve, örvöng, beteg, és ő nem futhat hozzá, hogy megölelje, hogy rávesse magát a test és lélek odaadásával, hogy megéreztesse vele, mennyire egészen az övé, s kényszerítse, hogy higgyen benne.

Levelet írni! Mennyivel jobb lenne nála lenni, némán a szívére borulni, és azután így szólai hozzá: „Merd még hinni, hogy nem vagyok egyedül csak a tied!” De hát nem tehet mást, mint hogy ír neki. És alighogy hozzáfogott, beszélgetés és nevetés hallatszott fel a kertből. Seniavine hercegné már a hintó fölhágójára tette a lábát.

Thérèse lement, és nyugodtan mosolyogva jelent meg a verandán; széles, pipacsos szalmaalapja áttetsző árnyékot vetett az arcára, szürke szeme kiragyogott alóla.

- Milyen szép ez az asszony! - kiáltott fel Seniavine hercegnő. - És milyen kár, hogy sohasem látni! Kora reggel bárkába száll, és ott bolyong Saint-Malo sikátoraiban; délután pedig a szobájába zárkózik. Kerül minket.

A batár megkerülte a part széles körívét a villák és kertek alatt, amelyek lépcsőzetesen borítják a lejtőt. Jobb felől Saint-Malo bástyái látszottak és a kék tengerből kiemelkedő harangtorony. Azután befordult a kocsis az élő sövényvel szegélyezett úton, amelyen egyenes tartással, libegő szárnyú széles vászonfölkötőben dinard-i menyecskék ballagtak.

- Sajnos - szólt Raymond-né, aki Montessuy mellett ült a kocsiban -, a régi népviselet egyre ritkább lesz. Ez a vasútnak köszönhető.

- Igaza van - szólt Montessuy -, ha vasút nem lenne, a parasztok még ma is egykori festői viseletüket hordanák. Viszont akkor mi nem láthatnánk őket.

- Hát aztán! - vágott rá Raymond-né. -, legfeljebb elképzelnénk.

- De vajon - kérdezte Seniavine hercegné -, maguk látnak-e néha még valami érdekeset? Mert én soha.

Raymond-né, aki férje könyveiből magára szedett valamicske filozófiai mázt, kijelentette, hogy a dolgok lényegtelenek, lényeges csak az eszme. Martin grófné, rá se nézve Berthier d'Eyzelles-nére, aki jobbra a második kis ülésen ült, halkán ezt mormolta:

- Igen, az emberek csak a maguk eszméit látják; vakon és süketen követik a rögeszméjüket. Nem lehet őket visszatartani.

- De kedvesem - szólt Martin gróf, aki előtte, a hercegné mellett ült -, vezérlő eszmék nélkül a sötétben botorkálnánk... Igaz is, papa - fordult Montessuyhoz -, olvasta Loyer beszédét, amelyet Cadet-Gassicourt szobrának leleplezésekor mondott? Az eleje nagyon érdekes. Loyer-ban van politikai érzék.

Az utazóbatár elhaladt a füzekkel szegélyezett rét mellett, azután felkapaszkodott egy dombra, és széles, erdős fennsíkon folytatta útját. Sokáig döcögtek egy park hosszú kőfala mellett, amely nedves árnyékot vetett a végtelenbe nyúló országútra.

- Ez itt a Guerrie-kastély? - kérdezte Seniavine hercegné.

Két oroszlános kőoszlop között egyszerre föltűnt a bezárt rácskapu, tetején négylevelű, vertvas koronával. A rácson túl, egy hársfasor végén a kastély szürke fala látszott.

- Igen, ez az - felelt Montessuy.

És Thérèse-hez fordulva, folytatta:

- Te ismered De Re márkit... Hatvanöt éves korában még ereje és fiatalsága virágjában volt, ő diktálta a divatot, mintaképe volt az elegáns férfinak és nagy nőhódító. A fiatalok tőle lesték el az öltözködést, a monokli-viselést, utánózták a mozdulatait, kedves hetykeségét, mulatságos hóbortjait. Egyszer csak eltűnt a társaságból, bezárta, a palotáját, túladott a versenystállóján, és többé nem mutatkozott. Emlékszel, Thérèse, erre a hirtelen eltűnésre? Fiatal asszonyka voltál akkor. Elég gyakran járt hozzád. Egyszer aztán híre kelt, hogy faképnél hagyta Párizst. Télvíz idején lejtett ide Guerriebe. Kutatták, mi lehetett az oka ennek a váratlan visszavonulásnak, azt beszéltek, hogy valami bánat érte, az első kudarc megaláztatása, az elől menekült, mert nem akarta, hogy megöregedve lássák. Ettől irtózott legjobban, az öregségtől. Annyi szent, hogy hat éve, amióta elvonult, egyetlenegyszer sem mozdult ki a kastélyából és a parkjából. Itt Guerrie-ben két-három öregúr jár hozzá, akikkel együtt volt fiatal. Mindenki más előtt zárva a kapu. Mióta ide bezárkózott, a színét sem látták; nem is fogják látni. Az

elrejtőzésben ugyanolyan következetes, mint annak idején a nyilvános szereplésben volt. Nem tudja elszenvedni, hogy meglássák hanyatlását. Elevenen eltemetkezett. Ez sem megvetendő dolog.

Thérèse visszagondolt a kedves aggastyánra, aki övele szerette volna dicsőségesen befejezni szerelmi pályafutását; arrafelé fordította fejét, ahol a kastélyt láthatta, a bástyasarkon a négy őrtornyocskát, mely kikandikált a dűslombú tölgyek közül.

Mikor hazatértek a sétakocsizásról, azt mondta, hogy fáj a feje, és nem vehet részt az estebéden. Szobájába zárkózott, és ékszeres dobozából elővette a kétségbeejtő levelet. Újra elolvasta a végét.

„Hogy másé vagy, ez a gondolat éget és marcangol, s nem bírom el, hogy éppen azé az emberé voltál!”

Ez volt a rögeszméje. Egy lapon háromszor is előfordult a levélben:

„Nem bírom el, hogy azé az emberé voltál!”

Thérèse-nek csak egy gondja volt: hogy ne veszítse el Dechartre-t. Hogy ez meg ne történjék, kész lett volna bármit mondani vagy tenni. Leült az asztalhoz, és gyöngéd és fájdalmas szenvedély hevületében megírt egy levelet, újra meg újra elmondva benne esdeklőn: *„Szeretlek, szeretlek, soha senki mást nem szerettem. Egyedül, egyedül, egyedül, hallod? Egyedül te vagy a lelkemben, te töltöd el egész valómat. Ne hallgass egy ilyen hitvány alakra, csak reám hallgass. Senkit, esküszöm, soha senkit nem szerettem, senkit előtted.”*

Mialatt írt, keble sóhaja egybeolvadt a tenger mérhetetlen és mégis könnyű sóhajával. Igazat akart írni, és azt hitte, igazat ír; amit írt, szerelmének igazsága szerint csakugyan igaz is volt. A lépcsőház felől apjának súlyos, biztos lépteit hallotta. Eldugta a levelet, és kinyitotta az ajtót. Montessuy ravaszkodva kérdezte, jobban érzi-e már magát.

- Azért jöttem - szólt -, hogy jó éjt kívánjak, és megkérdezzek tőled valamit. Holnap valószínűleg találkozom Le Ménillel a versenyen. Minden évben itt szokott lenni, ő már a megszokások embere. Ha találkozom vele, mondd, kicsikém, nincs ellenedre, ha pár napra meghívom magunkhoz? Férjed úgy gondolja, hogy téged nagyon el fog szórakoztatni. Megkaphatná a kék szobát.

- Ahogy gondolod. Én ugyan jobb szeretném, ha a kék szobát Paul Vence számára tartanád fenn, nagyon szeretne lejönni. Lehet az is, hogy egyszer csak beállít Choulette. Szokott néha ilyeneket csinálni. Egy reggel csak úgy becsenget a kapun, mint valami kéregető. Különbö a férjem téved, ha azt hiszi, hogy jól érzem magam Le Ménil társaságában. Meg aztán a jövő héten két-három napra el is kell utaznom Párizsba.

A levél csak huszonnégy órával előzte meg Thérèse-t, aki Dinard-ból egyenest barátja kis házában termett. Nem volt nehéz ürügyet találnia, hogy Párizsba mehessen. Együtt utazott a férjével, aki Aisne megyei kerületébe sietett, mert a választóit erősen megdolgozták a szocialisták. Thérèse kora délelőtt toppant be a műterembe, ahol Jacques éppen Firenze nemtőjét mintázta, amint ott ül az Arno partján, és hajdani dicsőségét siratja.

A modell magas emelvényen, kis széken ült, és meg se moccant az ajtónyílásra. Magas, barna leány volt. Az üvegtetőzeten beáradó rikító világosság kiemelte a csípő és a combok vonalát, de annál kirívóbbá tette a durva arcot, a fekete nyakat, az erezett kebleket, a has sárgaságát, a mocskos térdeket és az egymás fölé kunkorodó lábujjakat. Thérèse kíváncsian nézte, s a rosszul táplált, rosszul gondozott test csúfsága alól ki tudta hámozni a tökéletes idomokat.

Dechartre egyik kezében simítófával, másikban egy marék agyaggal, elébe sietett. Arcának fájdalmas gyengédsége meghatotta Thérèse-t. Azután az agyagot és a szerszámot letette az állvány szélére, és a szoborvázlatra nedves ruhát terítve, odaszólt a modellnek:

- Mára elég volt, fiam.

A leány felállt, félszeg mozdulattal összekapkodta ruháit, néhány gyanús színű rongyot és piszkos fehérműt, aztán a spanyolfal mögé vonult, hogy felöltözzön.

Eközben a szobrász egy zöld vederben megmosta a kezét, amely tapadós agyagtól fehérlett, és kiment Thérèse-zel a műteremből.

Elhaladtak a platán alatt, amelynek kéreghancsai szanaszét heverték az udvar homokján.

- Ugye, már nem hiszel rólam rosszat? - szólalt meg Thérèse.

Dechartre felvezette a szobájába.

A Dinard-ból kapott levél már enyhítette gyötrelmes élményét. Thérèse épp jókor érkezett; belefáradva a szenvedésbe, csillapító gyengédség után vágyakozott. Néhány írott sor már lecsendesítette izgatott képzeletét, amelyre a külső jelek jobban hatottak, mint a lényeg. De a szívét még most is el-elfacsarta a fájdalom.

A szobában, ahol minden tárgynak szava volt hozzá, ahol a bútorok, a függönyök, a szőnyegek az ő nagy szerelmükről beszéltek, Thérèse simogató szavakat suttogott:

- El tudtad hinni?... Hát nem tudod, hogy ki vagy te nekem?... Örültség!... Hogyan képzelheted, hogy egy asszony, aki téged ismer, képes legyen utánad másnak adni magát?

- De azelőtt?

- Azelőtt téged vártalak.

- És ő nem volt ott a dinard-i versenyen?

Thérèse azt mondta, nem hiszi; de hogy ő maga nem volt ott, arról biztosítja. Unja a lovakat és a lóval foglalkozó embereket.

- Jacques, ne félj senkitől, teveled senki sem ér fel.

Dechartre azonban nagyon is lekicsinyelte önmagát, tudta, mily keveset számít az ember a világon, ahol a teremtetett lények úgy keverednek össze, mint konkoly a tiszta búzával, és aszerint különülnek szét, amint a földműves avagy az Isten rázza a rostát. És még ez a hasonlat a földi vagy égi rostáról, még ez is túlságosan szabályos rendet fejez ki, semhogy pontosan ráillene az életre. Inkább úgy tűnt fel neki, hogy az emberek kávészemek egy kávédarálóban. Ez a kép nyilallt belé, amikor a minap darálni látta Fusellier-nét.

Thérèse megjegyezte:

- Miért nincs benned több önbecsülés?

Csak néhány szót tudott még hozzáfűzni, de eleget beszélt a szeme, a karja, keblének lihegő hullámozása.

Boldog ámulatában, hogy láthatja és hallhatja Thérèse-t, Dechartre végre meggyőzette magát.

Thérèse megkérdezte, ki mondta róla azt az ocsmányságot.

Dechartre nem csinált belőle titkot. Daniel Salomon volt.

Thérèse-t nem lepte meg a dolog. Daniel Salomon abban a hírben állt, hogy mivel egy nőt sem kap meg szeretőnek, legalább minden nő szerelmi titkaiba be akar férközni. Thérèse hamar rájött, hogy miért járt el a szája.

- Jacques, ne vedd rossz néven, amit mondok. Te nemigen tudod rejtegetni az érzelmeidet, ő megsejtette, hogy szeretsz, és meg akart róla bizonyosodni. Meg vagyok róla győződve, hogy most már semmi kétsége nincs kettőnk kapcsolata felől, de nem törődöm vele. Sőt, az bánatana, ha jobban értenél a színleléshez. Ebből azt következtetném, hogy nem szeretsz eléggé.

Attól tartva, hogy fölizgatja barátját, gyorsan más tárgyra tért:

- Még nem is mondtam, mennyire tetszik nekem a vázlatod. Firenze, az Arno partján. Tehát rólunk van szó, nemde?

- Igen, ebbe a szoborba öntöm szerelmünk érzelmi tartalmát. Bánatos alak lesz, és szeretném, ha szépre sikerülne. Látod, Thérèse, a szépség mindig fájdalmas. Ezért van, hogy mióta szép az életem, szenvedek.

Flanellmellénye zsebéből kivette a cigarettatárcáját. Thérèse azonban sürgette, hogy öltözzön fel. Elviszi magához reggelizni. Egész nap együtt maradnak. Gyönyörű lesz.

Tekintete gyermeki örömmel cirógatta Dechartre-t. Azután bús lett, mert eszébe jutott, hogy a hét végén vissza kell utaznia Dinard-ba, onnét meg Joinville-be kell mennie, és azalatt külön lesznek egymástól.

Eltervezte ugyan, hogy néhány napra meghívhatja apjával Dechartre-t, de Joinville-ben nem lesznek olyan szabadok, és nem lehetnek annyit kettesben, mint itt, Párizsban.

- Az már igaz - jegyezte meg Dechartre -, hogy kapóra jön nekünk a nagyváros kusza rengetege.

És hozzátette:

- Még ha távol vagy, akkor sem tudom már itt hagyni Párizst. Irtózom attól, hogy olyan tájon éljek, amely téged nem ismer. Mit mondhatna nekem az égbolt, a hegyvidék, mit érdekelnek olyan fák, források, szobrok, amelyek nem rólad beszélnek?

Míg Dechartre felöltözött, Thérèse az asztalon heverő könyvben lapozgatott. Az *Ezeregyéjszaka* volt. A szöveget romantikus metszetek tarkították, nagyvezérek, szultánok, néger eunuchok, bazárok, karavánok képei.

Thérèse megkérdezte:

- Szereted ezeket a meséket?

- Nagyon - felelt Dechartre, miközben megkötötte a nyakkendőjét. - Ha kedvem tartja, hiszek ezekben az arab hercegekben, akiknek fekete márvánnyá merevedett a lába, és ezekben a háremhölgyekben, akik éjnek idején temetőben bolyonganak. Ezek a mesék könnyű álomba szenderítenek, és az álom feledteti velem az életet. Tegnap este egészen szomorúan feküdtem le, és az ágyban elolvastam a három félszemű dervis történetét.

Thérèse kissé keserűen mondta:

- Te felejteni akarsz! Én a világ semmi kincséért oda nem adnám, hogy vissza tudjak emlékezni egy bánatra, amit te okoztál nekem.

Együtt mentek le az utcára. Megbeszélték, hogy Thérèse valamivel odább kocsiba száll, és néhány perccel Dechartre előtt ér haza.

- Férjem vár téged villásreggelire.

Útközben semmiségekről beszélgettek, de ezeket a semmiségeket szerelmük nagy és varázslatos dolognak tüntette fel. Kitervelték a délutánjukat, hogy miként fognak elmerülni a mély-séges öröm s a leleményes élvezet végtelenségében. Thérèse megtárgyalta barátjával ruha-kérdéseit. Nem tudott megválni Dechartre-tól, oly boldog volt, hogy vele róhatja a napfényben úszó, déli vidámságban nyüzsgő utcákat. Ahogy befordultak a Ternes sugárútra, lépten-nyomon élelmiszerboltok kirakatai tárták eléjük az ennivalók ingerlő bőségét. A pecsenyesütő ajtajában fűzérbe kötve lógtak a szárnyasok, ládákban állt a kajszi- meg az őszibarack, kosarakban a szőlő meg a körte a gyümölcsboltok előtt. A járda mellett gyümölcs- és virágkofák taligái gurultak. Egy vendéglő üvegeresze alatt férfiak és nők ebédeltek. Köztük Thérèse fölismerte Choulette-ot, aki egy ládába ültetett babérbokor alatt, kis asztalka mellett egyedül ült, és éppen pipára gyújtott.

Amint megpillantotta őket, nagy garral ötfrankost vetett az asztalra, felállt és köszönt. Nagyon komolyan viselkedett; hosszú kabátjában illemtudó és szigorú férfiú benyomását tette.

Elmondta, hogy szerette volna meglátogatni Martin grófnét Dinard-ban. De nem tudott elszabadulni Vendée-ből, ahol De Rieu márkiné vendége volt. Egyébként a *Zárdakert* új kiadásban jelent meg, kibővítve *Szent Klára gyümölcsöse* című kötetével. Könyveivel olyanokat is meg tudott hatni, akiket érzéketlennek hitt volna az ember; forrást fakasztott a kösziklából.

- Akárcsak valami Mózes - mondotta. A zsebében turkált, és tárcájából kivett egy összefogdosott, bepiskázott levelet.

- Tessék, ezt írta nekem Raymond akadémikus felesége. Nem rejtem véka alá, mert ez a nyilatkozata becsületére válik.

És kisimítva a gyűrött oldalakat, hangosan olvasta:

- „Könyvét odaadtam a férjemnek; mikor elolvasta, felkiáltott: „Ez a legtisztább spiritualizmus!” Ebből a *Zárdakert*-ből, úgy képelem, liliumok és rózsák közt kis kapu nyílik, ahonnan egyenes ösvény vezet az Akadémiára.”

Choulette kéjjel olvasta fel ezeket a szavakat, melyek szájában pálinkaszaggal vegyültek el, és a levelet gondosan visszatette a tárcájába.

Martinné gratulált a poétának ahhoz, hogy Raymond-né be akarja juttatni az Akadémiába.

- Én is önt jelölném, ha foglalkoznék az akadémiai választásokkal. De hát önnek kedve van a tagsághoz?

Choulette néhány pillanatnyi ünnepélyes hallgatás után így felelt:

- Éppen indulóban vagyok Neuillybe, hogy tárgyalásokat folytassak a politikai és egyházi élet néhány ott lakó kitűnőségével. De Rieu márkiné nem hagy békén, hogy jelöltessem magam az ő vidékén egy szenátori mandátumra, amely épp most ürült meg egy öregúr halálával, aki, amint mondják, hiábavaló életében tábornok volt. Előbb még ki akarom kérni a boulevard Bineau-n néhány papnak, nőnek és - ó, örökkévaló bölcsesség! - néhány gyermeknek a véleményét. A kerület, amelynek szavazatait meg akarom kaparintani, lankás, erdős vidéken van, ahol kopasz fűzek szegélyezik a réteket. Nem ritkaság, hogy egy-egy ilyen vén fűz odvában egy lázadó huhogó³¹ csontvázára bukkan az ember, csontujjai közt még szorongatja a puskát

³¹ Huhogó (Chouan) - a francia forradalom idején a köztársaság ellen lázadó bretagne-i és normandiai parasztok neve.

és az olvasót. A tölgyek kérére fogom kiszégeztetni politikai hitvallásomat, amely így hangzik: „Békesség a plébániáknak! Jöjjön el a nap, mikor a püspökök, kezükben a fafeszülettel, hasonlatosak lesznek a legszegényebb plébánia szolgálóihoz! Jézus Krisztust a püspökök feszítették keresztre. Neveztek pedig Annásnak és Kaifásnak. És Isten fia előtt még most is ez az ő nevük. És, miközben őt a keresztre szegezték, én voltam a jó lator, ki mellette függött.”

Neuilly irányába bökött a botjával:

- Nem gondolja, Dechartre barátom, hogy amott jobb kéz felől a boulevard Bineau kocsiútja porzik.

- Isten áldja meg, Choulette úr - szólt Thérèse. - És ha szenátor lesz, ne feledkezzék meg rólam.

- Asszonyom, én önt sohasem felejttem ki imámból, sem a reggeliből, sem az estiből. És így fohászkodom Istenhez: „Ha már haragodban gazdagsággal és szépséggel verted meg őt, tekints reá, Uram, kegyesen, és bánj vele irgalmasságod szerint.”

És mereven, bicegve ballagott tova a népes sugárúton.

Thérèse rózsaszín köpenyébe burkolózva haladt lefelé Dechartre-ral a veranda lépcsőjén. Dechartre aznap reggel érkezett Joinville-be. Thérèse bizalmas barátok kis körébe hívatta meg, még a falkavadászatok előtt; attól félt ugyanis, hogy Le Ménil, akiről semmi híre nem volt, mint rendesen, az idén is a vendégek között lesz. A könnyű szeptemberi fuvalom megmeglébbentette hajfűrtjeit, s az alkonyodó nap aranypontokat csillantott meg mélyszürke szemében. Mögöttük, a földszint hármaskézföld felett, a kastély homlokzatának ablakközeiben magas kőtalpazatokról római császárokat ábrázoló mellszobrok néztek alá. A kastély fő része két magas szárnyépület közé szorult, ezeket a meredek palatető alatt elhelyezett jón oszlopsor még magasabbnak tűntette fel. Ez a beosztás Leveau építész kezére vallott, aki 1650-ben a dúsgazdag Mareuilles, Mazarin pártfogoltja és Foquet kincstárnok szerencsés cinkostársa számára építette a Joinville-sur-Oise-i kastélyt.

Thérèse és Dechartre maguk előtt látták a virágágyakat, amelyekben Le Nôtre tervei szerint széles csíkokban pompáztak a virágok, ott zöldellt előttük a pázsit, ott csillogott a víz-medence; termésköböl rakott öt ívhajlásával és óriási mellszobros pilléreivel ott sötétlett a grotta, föléje bíborba és aranyba játszó őszi fák hatalmas lombkoronája borult.

- Mégiscsak szép ez a zöldellő geometria - szólalt meg Dechartre.

- Szép - felelt Thérèse. - De nekem eszembe jut a hajlott törzsű platán ott a gizgazos kis udvaron. Ugye, majd csináltatunk oda egy szép szökőkutat? És beültetjük az udvart virággal.

Thérèse nekitámaszkodott egy emberarcú kőoroszlánnak, amelyen kettő örködött a lépcső alján, a beboltozott árok fölött, azután a kastély felé fordult, és fölneézett a tátott szájú sarkányt ábrázoló egyik padlásablakra, amely a párkánydíszek között kandikált elő.

- Az ott a te szobád - szólt -, tegnap este fent voltam, megnéztem. Az emelet túlsó végén van a papa dolgozószobája. Puhafa asztal, kis mahagóni iratszekrény, a kandallón vizes kancsó: egyszerű diákszoba. Egész vagyonunk onnét nőtt ki.

A virágágyak közt kanyargó kavicsos utakon eljutottak a nyírott sövényfalhoz, amely dél felől szegte a parkot. Elmentek a pálmaház előtt, melynek monumentális kapuja felett Mareuilles lotaringiai kettős keresztje meredt az égnek, aztán a zöld pázsit mentén beértek a hársfasorba. A félig lombjavesztett fák alatt márványnimfák dideregtek a sápadt fényfoltokkal csíkozott nedves árnyékban. Az egyik fehér nőalak válláról galamb röppent el a közeledtükre. A szél

olykor lesodort egy-egy száraz levelet; lassan hullott, mint egy rótarany kagylóhéj, melynek fenekén még megmaradt egy csöpp eső. Thérèse rámutatott a nimfára, és így szólt:

- Ez látott engem, amikor gyerek voltam, és meg akartam halni. Akkoriban vágyak és félelmek kínoztak. Téged vártalak. De te oly messze voltál!

A hársfasor végén, a virágos gyepvel körülültetett nagy medence közepéből tritonok és nereidák csoportja emelkedett ki. A szoboralakok kagylókürtjeikbe fújtak, melyekből, ha a vízművek gépezete működésben volt, szikrázó habvirágokból font vízkoszorú szökött a magasba.

- Ezt úgy hívják: Joinville Koronája - szólt Thérèse. Egy ösvényre mutatott, amely a medencétől kiindulva, kelet felé, a mezőn tűnt el.

- Ez az én sétatam. Hányszor bandukoltam itt nagy búsan! Amikor még nem ismertelek, sokat szomorkodtam.

Ismét a hársfasorban voltak, amely újabb fákkal és újabb nimfákkal a medencén túl folytatódott. Végigmentek rajta, és a grottához jutottak. Ez a park végén, erkélyes, hatalmas pillértömbökkel elválasztott öt sziklafülke félkörű építménye volt. Az egyik szélső tömb mellszobra roppant meztelenségével magasodott föléjük, s a kőóriás esetlenül nyájas tekintettel pillantott le rájuk.

- Mikor apám megvette Joinville-t - mesélte Thérèse -, ez itt csupa romhalmaz volt, tele gazzal és viperával. Ezer meg ezer nyúl tanyázott a bokrok alatt. A papa állíttatta helyre a mellszobros pilléreket és a boltíveket Perelle metszetei nyomán, amelyek a könyvtárban vannak. Ő maga vezette a munkálatokat.

Megkívánva az árnyékot és a titokzatosságot, a grotta oldalán sűrűsödő cserjésbe értek. De egy pillanatra meg kellett állniuk a földött sétány alól hallatszó léptek neszére. És a lombokon át megpillantották Montessuyt, aki Seniavine hercegnével, az asszony derekát fél karra átölelve, közeledett. A legnagyobb nyugalommal haladtak a kastély felé. Thérèse és Dechartre a kőóriás oszloptömbje mögött meglapulva megvárták, amíg eltűntek. Azután Thérèse így szólt Dechartre-hoz, aki némán nézett rá:

- Ennek fele se tréfa! Most már értem, miért kért a télen a papától tanácsot Seniavine hercegné, amikor lovat akart venni.

De azért Thérèse titokban csodálta apját, hogy meg tudta hódítani a szép asszonyt, aki nehezen hozzáférhető hölgy hírében állott, s akinek gazdagsága köztudomású volt, jóllehet bolond könnyelműsége folytán nemegyszer került pénzzavarba. Thérèse megkérdezte Jacques-tól, nem találja-e, hogy a hercegné nagyon szép asszony? Dechartre elismerte, hogy jó alakja van, de az ő ízléséhez képest kissé elhízott. Szép nő, az bizonyos. De ez a barna bőrű női test fekete mellbimbókra és sáfrányszín májfoltokra gyanús. Thérèse azt felelte, hogy az lehetséges, de azért Seniavine hercegné este mégis elhomályosítja a többi asszonyokat.

Mohos lépcsőfokokon vezette föl Jacques-ot a grották fölött az óriás szökőkúthoz, melynek rózsaszín márványmedencéjébe ólomcsöveken át záporozott az Oise vize. Itt álltak a hatalmas fák, amelyek lezárták a park tájképét, s túl rajtuk már az erdő kezdődött. Magas törzsek sora mentén bandukoltak. Szótlanul hallgatták a lombok halk zizegését. A szilfák csodás lombfüggönyén túl bokrok húzódtak, megtűzdelve egy-egy csoport rezgőnyárfával, melyeknek fehér kérge fölcsillant a búcsúzó nap fényében.

Dechartre két karjába szorította Thérèse-t, és a szemeit csókolgatta. Leszállt az éj, s az ágak közt átreszlettek az első csillagok. A harmatos fűben megszólaltak a békák. Nem mentek tovább.

Mikor Thérèse sötét éjszaka Dechartre-ral, a kastély felé visszaindult, ajkán még a csókok zamatát és a fodormenta ízét érezte, szemében pedig még ott villódzott szerelmesének képe, ahogy egy nyírfa törzsének dőlt, mint egy faun, és karjaiban tartotta őt, ő meg átkarolta a nyakát, s majd meghalt a gyönyörűségtől. A hársak alatt rámosolygott a nimfákra, akik gyermekkorában könnyezni látták. Az égbolton a Hattyú kereszt alakú csillagzata fény lett, s a szökőkút medencéjében a hold keskeny sarlója tükröződött. A rovarok szerelmesen hívogatták egymást a fűben. A nyírott sövény utolsó fordulójánál megpillantották a kastély félelmes, fekete, hármastömegű, s a földszint széles boltívei alatt vörös fényben mozgó alakokat láttak. Csengettyűszó hallatszott. Thérèse fölkiáltott:

- Csak annyi időm van, hogy átöltözhessek az estebédhez.

És eltűnt a kőoroszlánoknál, otthagya barátját, aki úgy érezte magát, mintha tündérmesét álmodott volna.

Ebéd után a szalonban Besthier d'Eyzelles újságot olvasott, Seniavine hercegné pedig a kártyaasztalon pasziánszot rakott. Thérèse félig lehunyta szemmel hajolt egy könyv fölé, még sajgott a tövis helye, amely a domboldalon megszúrta a bokáját, és bizsergő érzéssel gondolt vissza szerelmesére, aki a fák közt úgy kapta őt derékon, mint egy nimfával játszó faun. A hercegné megkérdezte, érdekes-e, amit olvas.

- Nem is tudom. Olvasok, de gondolataim elkalandoznak. Jól mondja Paul Vence: „A könyvekben mindig csak magunkat találjuk meg.”

A biliárdteremből, az ajtófüggönyökön át, a biliárdozók egy-egy rövid szava és a golyók koccanása hallatszott ki.

- Kijött! - kiáltott fel a hercegné, és összekeverte a kártyákat.

Nagy összeggel fogadott meg egy lovat, amely aznap futott Chantillyban.

Thérèse elmondta, hogy levelet kapott Fiesoléból: Miss Bell arról értesíti, hogy nemsokára megtartja az esküvőjét Eusebio Albertinelli della Spina herceggel.

A hercegné elnevette magát:

- Az az ember nagyszerű szolgálatot fog tenni neki.

- Mifélett? - kérdezte Thérèse.

- Meg fogja vele utáltatni a férfinemet!

Montessuy belépett a szobába. Nagyon jókedvű volt, megnyerte a játszmát.

Letelepedett Berthier d'Eyzelles mellé, és fölvetett egy újságot, amely szétnyitva hevert a pamlagon.

- A pénzügyminiszter bejelenti, hogy az új ülőszék kezdetén törvényjavaslatot fog beterjeszteni a takarékpénztárakról.

Arról volt szó, hogy a takarékpénztárak jogosultak lesznek kölcsönöket nyújtani a községeknek, minek folytán azok a pénzügyintézetek, amelyeket Montessuy vezet, elvesztenék legjobb klienseiket.

- Mondja, Berthier - kérdezte a nagy pénzember -, maga ellenzi ezt a tervet?

Berthier igent intett.

Montessuy fölkel, és a képviselő vállára tette a kezét:

- Kedves Berthier, én úgy sejtem, hogy a kormány megbukik az ülőszak elején.

Aztán lányához lépett:

- Furcsa levelet kaptam ma Le Méniltől.

Thérèse betette a szalonból a biliárdszobába nyíló ajtót.

Azt mondta, fél a légvonattól.

- Különös, amit ír - folytatta Montessuy. - Nem jön vadászni Joinville-be. Vett egy nyolcvan tonnás jachtot. Rózsaszál a neve. A Földközi-tengert járja vele, és ezentúl csak vízen akar élni. Kár érte. Senki sem ért úgy egy vadászat vezetéséhez.

Ekkor lépett a szobába Dechartre Martin gróffal, aki, miután megverte biliárdban, egyszerre barátságos lett hozzá, és azt magyarázta neki, hogy mily veszedelmekkel járna a háztartásra a személyzet létszáma alapított adórendszer.

Halvány téli nap tört keresztül a Szajna ködén, megvilágította az ebédlő ajtója fölött az Oudry festette kutyákat.

Martinné mellett jobb felől Garain képviselő, volt igazságügyminiszter és miniszterelnök ült, bal felől Loyer szenátor. Martin gróftól jobbra Berthier d'Eyzelles foglalt helyet. Zártkörű és unalmas politikai ebéd volt. Ahogy Montessuy előre megmondta; négy nappal előbb megbukott a kormány. Aznap reggel Garain meghívást kapott az Élysée-be, ahol elfogadta a kabinetalakításra való megbízatást. Most, ebéd közben, próbálta összeállítani a miniszteri listát, amelyet este kellett a köztársaság elnöke elé terjesztenie. S míg az államférfiak nevei körül folyt a vita, Thérèse felidézte magában belső életének képeit.

A képviselőház megnyitására férjével hazajött Párizsba, s azóta állandó elragadtatásban él.

Jacques szereti; szerelmében édesen keveredik a szenvedély és a gyöngédség, a tapasztalt férfi tudatossága s az ártatlan lélek kíváncsisága. Ideges volt, izgékony, nyugtalan. De ez a kedélyhullámozás annál értékesebbé tette vidámságát. A művész vidámsága volt ez, mely hirtelen lobbant, mint a láng, s nemhogy ártott volna szerelmüknek, még inkább fokozta simogató báját. És Thérèse bámulta barátja szellemtől áthatott jókedvét. Sohasem hitte volna, hogy ily ízléses mértéket tud tartani a víg szeszélyességben, és ily csapongó képzeletre képes a bizalmas érintkezésben. Eleinte egyhangú és zord volt a szerelmi hev megnyilatkozásaiban. De már ezzel is meghódította az asszonyt. Azóta pedig fölülkerekedett vidám, túlradó és változatos kedélye, érzékiségének sajátos varázsa, az a tehetsége, hogy a lelket és a testet egyszerre tudta dédelgetni és kielégíteni.

- Homogén minisztérium! - kiáltott fel Garain. - Könnyű azt mondani. Itt nem lehet figyelmen kívül hagyni a képviselőház különféle pártáryalatainak törekvéseit.

A körülmények nyugtalanították. Tisztában volt vele, hogy ugyanannyi gáncsoskodásnak van kitéve, mint amennyivel ő szokott dolgozni. Még azok is, akikkel rendszeren együtt működött, most ellenfélként álltak vele szemben.

Martin gróf szükségesnek tartotta, hogy az új kormány számot vessen az új irányzatokkal.

- Az ön listája olyan egyéniségekből áll, akik elindulásuk és céljaik tekintetében lényegesen különböznek egymástól. Pedig az utóbbi évek politikai történetének talán legfontosabb ténye az a lehetőség, mondhatnám szükségesség, hogy a köztársaság kormányzatában egységes nézőpontok érvényesüljenek. Éppen ön volt az, kedves Garain, aki ritka ékesszólással fejtette ki ezt a gondolatot.

Berthier d'Eyzelles nem nyilatkozott.

Loyer szenátor kenyérbélgolyócskákat gyúrogatott. Világéletében vendéglőkben étkezett, és megszokta, hogy kenyérgalacsinokat sodorgatva és dugókat faragcsálva fűzze gondolatait. Fölemelte mocskos szakállal benőtt borvirágos arcát. Ravasz szemét, amelyben vörös fény hunyorgott, Garainra vetette, és így szólt:

- Én megmondtam, de nem akartak hinni nekem. A monarchista jobboldal megsemmisítése a köztársasági párt vezérei részéről végzetes hiba volt. Mert addig a monarchisták ellen kormányoztak. Minden kormány támasza és talpköve az ellenzék. A császárság ellenünk és az orléanisták ellen kormányzott; május 13.³²-a republikánusokkal szemben jelentett fordulatot. Mi jobban jártunk, mert a jobboldal ellen kormányozhattunk. Milyen derék ellenzék volt a jobboldal; fenyegetőző, ártalmatlan, tehetetlen, esetlen, tisztességes és népszerűtlen tömeg! Vigyázni kellett volna rá. De ezt elmulasztották. Meg aztán, valljuk be, előbb-utóbb minden elkopik. Mindamellet szükség van mindig valamire, ami ellen kormányozunk. Most már csak a szocialisták adhatják meg azt a támaszt, amelyet tizenöt éven át oly rendületlen nagylelkűséggel nyújtott nekünk a jobboldal. Csakhogy ők nem elég erősek. Meg kellene őket erősíteni, meg kellene szaporítani, hogy komoly pártot alkossanak. Jelen pillanatban ezt tartom egy belügyminiszter legelső kötelességének.

Garain, aki nem hajlott a cinizmusra, ezt válasz nélkül hagyta.

- Döntött-e már - kérdezte Martin gróf -, hogy az elnökség mellett az igazságügyi vagy a belügyi tárcát tartja meg?

Garain azt felelte, hogy elhatározása attól függ, melyiket választja N., aki a kabinetből semmi szín alatt nem maradhat ki, s aki még habozó álláspontot foglalt el. Ő, a maga részéről, egyéni kívánságait készséggel aláveti magasabb érdekeknek.

Loyer szenátor fintort vágott a szakála alatt. Titokban pályázott az igazságügy-miniszterségre. Régi vágya volt ez. A császárság alatt, mint jogi professzor, kávéházi asztaloknál tartott előadásaival tekintélyt szerzett. Nagyon értett a jogcsavaráshoz. Politikai pályafutását azzal alapozta meg, hogy ügyes cikkeket írt, amelyek miatt üldöztetésben, pörökben, sőt néhány heti államfogházban is volt része, azóta a sajtót úgy kezelte, mint az ellenzékiesség hatalmas fegyverét, amelyet minden kormánynak külön-külön kellett kicsavarnia a kezéből. 1870. szeptember 4.³³ óta állandóan igazságügyminiszter akart lenni, hadd lássák, hogy a vén bohém, aki Badinguet³⁴ alatt az államfogház lakója volt, az egyszerű jogtanár, aki valamikor egy tányér

³² 1877. május 16-án Mac-Mahon köztársasági elnök, a párizsi kommünt vérbe fojtó csapatok hajdani parancsnoka, fenyegetéssel lemondásra kényszeríti Jules Simon republikánus miniszterelnököt, és a legszélsőbb jobboldalról választja ki utódját. Erre az országban olyan hatalmas elégedetlenség keletkezett, hogy Mac-Mahon fél év múlva kénytelen volt újból republikánus miniszterelnököt jelölni.

³³ 1870. szeptember 4-én III. Napóleon Sedannál letette a fegyvert a porosz seregek előtt. A néptömegek nyomására a nemzetgyűlés ideiglenes kormányt alakít.

³⁴ III. Napóleon csúfneve.

rákott káposzta mellett magyarázta a törvényt, milyen jól be tudná tölteni a bíróság legfőbb főnökének tisztségét.

Ostoba fráterek tucatszámra kapaszkodtak fel a hátán. A szenátus középszerű tisztségeiben őszült meg, ápolatlan, szegény, elhanyagolt, kiábrándult ember volt, egy pincérlánnyal élt, de régi jakobinus gondolkodása s a nép iránt érzett szívből jövő megvetése, amely valamennyi ambícióját túlélte, még mindig kormányképpé tette. Most, hogy bekerült a Garain-féle kombinációba, azt hitte, hogy végre megkapja az igazságügyi tárcát. Régi pártfogójában, aki kihagyta a kormányból, most kényelmetlen vetélytársat látott. Gúnyosan vigyorogva gyúrt ki a kenyérbélből egy kiskutyát.

Berthier d'Eyzelles nyugodtan, komolyan, sőt mogorván simogatta szép fehér pofaszakállát:

- Nem gondolja, kedves Garain, hogy a kabinetben helyet kellene szorítani azoknak is, akik kezdettől fogva azt a politikát csinálták, amely felé ma tájékozódunk?

- Azok már eljátszották kis játékaikat - válaszolt türelmetlenül Garain. - Nem jó politikus, aki elébe vág a dolgoknak. Nincs igaza annak, akinek túl korán van igaza. Gondolkozó fők nem valók a közügyek élére. Egyébként beszéljünk nyíltan: ha ön balközép kormányt akar, mondja meg, én visszavonulok. De figyelmeztetem, hogy sem a képviselőház, sem az ország nem fog ön mögött állni.

- Nyilvánvaló - szólalt meg Martin gróf -, hogy a többséget biztosítani kell.

- Az én listámmal megvan a többség - mondotta Garain. - Ellenünk a kisebbség támogatja a minisztériumot, meg azok a szavazatok, amelyeket azóta mi hódítottunk el. Uraim, számítok az önök támogatására.

És megkezdődött a tárcák körültekintő osztogatása. Martin gróf előbb a közmunkákat kapta, de ezt, nem érezve magát illetékesnek, visszautasította; azután a külügyet, amelyet ellenvetés nélkül elfogadott.

Berthier d'Eyzelles, akinek a kereskedelmi és földművelésügyi tárcát kínálta Garain, egyelőre nem nyilatkozott.

Loyer-nak a gyarmatügyet szánta. Loyer úgy tett, mint akinek egyéb gondja sincs, mint hogy hogyan állítsa lábra az abroszon a kenyérbél-kutyuskát. De közben a szeme sarkából Martin grófnéra hunyorított, és nagyon kíváncsúnak találta. Titokban örült annak a tétova kilátásnak, hogy ezentúl alkalma lesz kissé bizalmasabban érintkezni vele.

Ügyet sem vetett Garain vitatkozására, csak a szép asszonnyal foglalkozott, próbálta kitapogatni az ízlését, a szokásait, megkérdezte, szeret-e színházba járni, és nem megy-e néha este kávéházba a férjével. És Thérèse ezt a tisztátalan külsejű, társaságban járatlan, fölségesen cinikus embert kezdte érdekesebbnek tartani a többenél.

Garain asztalt bontott. Több úrral volt még találkozója, mielőtt a köztársaság elnöke elé terjesztené a kormánylistát. Martin gróf felajánlotta a kocsiját, de Garainra saját fogata várakozott.

- Nem gondolja - kérdezte a gróf -, hogy az elnök kifogásolni fog néhány nevet?

- Az elnök - válaszolt Garain - a nehéz helyzethez alkalmazkodva fog dönteni.

Már kilépett az ajtón, amikor a homlokára ütve visszafordult: - Megfeledkeztünk a hadügy-miniszterről!

- Azt könnyen talál a tábornokok közt - jegyezte meg Martin gróf.

- Azt hiszi, hogy a hadügyminiszter kiválasztása olyan könnyű dolog? Látszik, hogy nem volt miniszterelnök s három ízben miniszter, mint én. Tapasztalatból tudom, hogy a legtöbb nehézség, a legtöbb tüske mindig a hadügyminisztertől ered. A tábornokok egytől egyig egyformák. Önök ismerik azt, akit én vettem be annak idején a kabinetembe. Tudtuk róla, hogy nem konyít a politikához. Még azt is alig tudta, hogy az országgyűlés két házról áll. Úgy kellett neki megmagyarázni a parlamentarizmus gépezetét; tőlünk értesült arról, hogy van hadügyi bizottság, pénzügyi bizottság, hogy vannak albizottságok, előadók, hogy van költségvetési vita. Megkért bennünket, hogy mindezeket a felvilágosításokat írjuk fel neki egy szelet papírra. Megdermedtünk, mikor láttuk, mennyire nem ismeri az embereket és dolgokat... Két hét múlva tudta a mesterség legravaszabb fogásait, személyesen ismert minden szenátort és képviselőt, s velük összefogva áskálódott valamennyiünk ellen. Ha nem áll mellénk Grévy elnök, aki nem jó szemmel nézte a katonákat, a tábornok megbuktatott volna bennünket. Pedig egészen szimpla tábornok volt, egy a tucatból. Ó, nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy a hadügyi tárcát sebtiben, megfontolás nélkül oda lehet adni valakinek...

Még most is borsódzott a háta, hogy régi minisztertársára gondolt. Távozott.

Thérèse felállt a helyéről. Loyer szenátor a karját nyújtotta neki, szépen kikerekített mozdulattal, amelyet negyven esztendő előtt külvárosi bálokon tanult. Thérèse a szalonban hagyta a politikusokat. Sietett Dechartre-hoz.

A Szajna fölött rőt párák úsztak, homályba vonták a kőpartokat s az aranylombú platánokat. A vörös napkorong az év utolsó dicsfényét vetette a felhős égre. Thérèse elindult hazulról, és gyönyörködve élvezte a csípős ízű levegőt, a halódó nap tündöklését. Mióta visszatért Párizsba, boldog volt, és minden reggel jókedvűen üdvözölte a megújuló napot. Nagylelkű önzésében úgy érezte, neki fúj a szél a kopasz fákon át, neki áztatja az eső finom szürkével az utcák távlatát, neki vonsozolja a nap végig a didergő égen kihűlt korongját; érte van mindez, hogy elmondhassa, amikor átlépi a ternes-i kis házikó küszöbét: fúj a szél, esik, szép idő van - hogy így a külső dolgok tengerével áraszhassa el szerelmük meghittségét. És szép volt neki minden napkelte, mert barátja karjaiba vezette őt.

Mialatt, ma úgy, mint egyébkor, a kis ház felé haladt, váratlan boldogságára gondolt, mely oly tökéletes volt, s melyben végre biztosnak érezte magát. Ment, ment a búcsúzó nap glóriájában, melyet megtépzott már a tél, és ezt mondta magában:

„Szeret, azt hiszem, egészen szeret. Ő könnyebben és természetesebben tud szeretni, mint a többi férfiak. A többiek életében vannak magasabb eszmények, a többinek van hite, vannak szokásai, érdeklődései. Hisznek Istenben, hisznek kötelességeikben vagy önmagukban. De ő csak én bennem hisz. Én vagyok az istene, a kötelessége, az élete.”

Azután ezt gondolta: „Igaz, hogy senkire, még énrám sincs szüksége. A gondolatai egy egész, nagyszerű világot alkotnak, amelyben nagyon jól tudna élni. De én, én nem élhetek nélküle. Mi lenne belőlem, ha ő már nem volna az enyém?”

Azzal nyugtatta meg magát, hogy Dechartre mohó szenvedéllyel s a megszokás elbűvöltségével ragaszkodik hozzá. Eszébe jutott, hogy egyszer ezt mondta Jacques-nak: „Te engem csak az érzékeiddel szeretsz. Nem panaszkodom, mert talán ez az igazi.” Mire így felelt a férfi: „Ez az egyetlen, igazi, nagy és erős érzés. Megvan a harcmodora, és megvannak a fegyverei. Tele van értelemmel és jelképekkel. Erőszakos és titokzatos. A húshoz tapad, s ugyanakkor átszellemíti a húst. Minden egyéb káprázat és hazugság.”

Thérèse csaknem megbékélt örömeiben. A gyanakvások, a nyugtalanságok széteszlottak, mint felhők egy nyári vihar után. Szerelmük legrosszabb korszaka az volt, amikor távol voltak egymástól. Szerelmesek ne szakadjanak el egymástól soha!

A Marceau sugárút és a Galilée utca sarkán Thérèse inkább csak megsejtett, mint meglátott egy árnyat, egy elfelejtett alakot, amely elhaladt mellette. Azt hitte, azt akarta hinni, hogy tévedett. Akit látni vélte, már nem létezett, sohasem is létezett. Ködkép volt egy előbbi világ szellemköréből, a félig élt élet káprázatából. És Thérèse tovább ment, de ez a tétova találkozás fagyasztó benyomást, furcsa feszélyezettséget, szívszorító érzést hagyott benne.

A sugárúton szemközt száguldottak vele a rikkancsok, kinyújtott karral kínálva az esti lapokat, amelyek nagybetűs címekkel jelentették az új kormány megalakulását.

Átment az Étoile téren; lépései ütemét vágyának boldog türelmetlensége sarkallta. Szinte látta Jacques-ot, amint vár rá a lépcső alján, a mezítelen s erőből duzzadó márvány- és bronzalakok között, szinte érezte, amint karjába kapva viszi őt föl abba a homállyal és gyönyörűséggel teli szobába, ahol a csókoktól elbágyad és reszketni kezd, ahol az élet édessége elfeledteti vele, hogy él.

De a Mac-Mahon sugárút néptelenségében a Galilée utca sarkán föltűnt árnyék közelebb ért hozzá, és köznapi, bántó határozottsággal meredt elébe.

Ráismert Robert Le Ménilre, aki Billy rakparttól a nyomában volt, és a legcsendesebb, legbiztonságosabb helyen csatlakozott hozzá.

Arca, tartása most is azt az áttetsző lelkivilágot tükrözte, amely Thérèse-t azelőtt vonzotta. Napsütötte, szélről cserzett s kissé megfogyott arcán természettől kemény vonásai nagyon nyugodtak voltak, de átborongott rajtuk a mélyen rejtőző fájdalom.

- Beszélni akarok magával.

Thérèse meglassította lépteit. A férfi mellette ment.

- Próbáltam magát elfelejteni. A történetek után ez, ugyebár, természetes volt. Elkövettem mindent. Bizonyos, hogy jobb lett volna, ha elfelejtem. De nem voltam rá képes. Akkor vettem egy hajót. Hat hónapig hajókéztem. Ezt talán tudja.

Thérèse bólintott, hogy tudja. A férfi folytatta:

- Rózsaszál volt a neve, csinos, nyolcvan tonnás yacht. Hat matrózom volt. Együtt dolgoztam velük. Ezzel szórakoztam.

Elhallgatott, Thérèse lassan ment, elszomorodott és főképp unta a dolgot. Határtalanul képtelen és kínos volt számára ezeknek az idegen szavaknak végighallgatása, Le Ménil nem hagyta abba:

- Szégyellném elmondani, mennyit szenvedtem azon a hajón.

Az asszony érezte, hogy igazat mond, s elfordította a fejét.

- Ó, én megbocsátok magának. Sokat töprengtem. Napokat és éjszakákat töltöttem fekve a fedélzeti kajüt díványán, és folyton ugyanazok a gondolatok keringtek a fejemben. Ez alatt a fél év alatt többet gondolkodtam, mint egész életemben. Ne nevessen. Semmi sem tágítja úgy az elmét, mint a fájdalom. Rájöttem, én vagyok a hibás abban, hogy magát elveszítettem. Tudnom kellett volna a módját, hogy megtartsam magamnak. És míg a Rózsaszál szelte a tengert, én hason fekve emésztettem magam: „Nem tudtam megtartani. Ó, ha újra kezdeném!” A gondolkodás és szenvedés erejével sok mindenre rájöttem; rájöttem, hogy nem

tudtam eléggé beférkőzni az ízlésébe, a gondolatvilágába. Maga felsőbbrendű nő. Ezt nem vettem észre, mert nem ezért szerettem magát. Tudtomon kívül idegesítettem, bántottam.

Thérèse tagadólag intett. A férfi erősködött:

- De igen! Gyakran megbántottam. Nem kíméltem eléggé az érzékenységet. Félreértések támadtak köztünk. Ez onnan volt, hogy a természetünk merőben különbözik. Aztán meg nem tudtam mulattatni. Nem tudtam megtalálni a magának való szórakozásokat, nem szereztem olyan örömeket, amelyek megilletnek egy olyan eszes nőt, amilyen maga.

Önvádja és keserve annyira őszinte volt, hogy Thérèse rokonszenvet érzett iránta. Halkan mondta:

- Téved, nem volt okom panaszra.

A férfi tovább beszélt:

- Amit most elmondok, szóról szóra igaz. Rájöttem mindenre ott a tengeren, egyedül a hajómon. Olyan órákat éltem át, amilyeneket a legártalmasabb ellenségemnek sem kívánok. Hányszor támadt vágyam, hogy a vízbe öljem magam. Nem tettem meg. Vallásosságom, családi érzésem gátolt, vagy csak egyszerűen nem volt hozzá bátorságom? Nem tudom. Lehet, hogy a messzeségből maga tartott életben. Valami vonzott magához, jele ennek, hogy itt vagyok. Két nap óta lesem magát. Nem akartam elmenni magához. Tudtam, hogy nem találtam volna egyedül, hogy nem beszélhettem volna magával négy szemközt. Amellett csak kénytelen-kelletlen fogadott volna. Jobbnak láttam, hogyha az utcán szólítom meg. Még a hajón támadt ez az ötletem. Az utcán - gondoltam - csak akkor hallgat meg, ha akar, úgy, mint most négy esztendeje, tudja, a joinville-i parkban, a szobrok alatt, a koronás szökőkút közelében.

És nehéz sóhajtással folytatta:

- Igen, mint Joinville-ben, hiszen az egészet előlről kell kezdeni. Két nap óta lesem. Tegnap esett: kocsin ment el hazulról. Követhettem volna, hogy megtudjam, hová megy, akartam is. Nem tettem. Nem akarok semmit a kedve ellen tenni.

Thérèse a kezét nyújtotta:

- Köszönöm. Tudtam, nem lesz okom megbánni, hogy bíztam magában.

Türelmetlen volt, már alig bírt fölzaklatott idegeivel, félt, hogy még mit fog mondani a férfi, próbált véget vetni a dolognak és menekülni.

- Isten áldja! Ön előtt van az egész élet. Boldog ember. Eszméljen rá erre, és ne gyötörje magát olyasmivel, ami ezt a gyötördést nem éri meg.

De a férfi egy pillantásával megállította. Thérèse ismerte már ezt az erőszakos, eltökélt arc-kifejezést.

- Mondtam, hogy beszélni akarok magával. Hallgasson rám egy percig.

Thérèse Jacques-ra gondolt, aki már várt rá.

Néhány magányos járókelő ránézett és tovább ment. Thérèse megállt egy díszfa fekete ágai alatt, s lelkében szánalommal és félelemmel várt.

- Nézze - mondta a férfi -, én megbocsátok és elfelejtek mindent. Fogadjon vissza, ígérem, hogy egy szóval sem említem a múltat.

Thérèse összerezett, s ez a mozdulat oly természetesen fejezte ki döbbenetét és kétségbeesését, hogy a férfi elhallgatott. Pillanatnyi gondolkodás után folytatta:

- Tudom, hogy amit javaslok, nem rendes dolog. De megfontoltam, átgondoltam mindent. Ez az egyetlen lehetséges megoldás. Gondolja meg, Thérèse, ne feleljen rögtön.

- Nem volna helyes, ha megtéveszteném. Amit kíván, azt nem tehetem, nem akarom megtenni; hogy miért, azt is tudja.

Egy fiáker ment el lassan mellettük. Thérèse intésére a kocsis megállt. Le Ménil egy pillanatra visszatartotta.

- Tudtam, hogy ezt fogja mondani. Azért mondtam: ne feleljen rögtön.

Thérèse már a kocsiajtó kilincsén tartotta a kezét, és feléje fordította szürke szemének pillantását.

Ez volt a fájdalmas perc a férfi számára. Eszébe jutott az az idő, amikor ezeket a szemeket félig hunyt pillák alatt, elbűvölő szürkeséggel látta elmosódni. Visszafojtotta a kebléből feltörő zokogást, és elfulladó hangon mormogta:

- Hallgasson meg, nem tudok élni maga nélkül, szeretem. Csak most tudom, mennyire szeretem! Azelőtt nem tudtam.

És míg Thérèse vaktában odamondta a kocsisnak valamelyik divatárusnő címét, Le Ménil távozott, máskor könnyű és eleven, most kissé vontatott járásával.

Thérèse-ben baljós és nyugtalanító benyomást hagyott ez a találkozás. Ha már nem kerülhette el, jobb szerette volna erőszakosnak és durvának látni Le Ménilt, úgy, mint Firenzében.

Az első utcafordulónál hangosan odakiáltotta a kocsisnak:

- Demouns utca, Les Ternes.

Az Operában történt egy pénteki napon. A függöny éppen legördült Faust laboratóriumára. Lent, a zenekari ülések táján nyüzsgés támadt, látcsövek meredtek fölfelé, s az óriási térségben szinte elvesző csillárok alatt kutató tekintetek járták be a bíbor- és aranyszínű nézőteret. A páholy-kalitkákból ékszerektől sziporkázó női fejek és mezítelen vállak villogtak elő. A félkörű terem hosszában a földszint fölött gyémántok, virágok, hajdíszek, mellkivágások, fátylak és selymek sokasága font koszorút. A proszcéniumban az osztrák-magyar nagykövet felesége ült Gladwin hercegnő társaságában; az erkélyen Berthe d'Isigny és Jane Tulle, akit előző nap szeretője öngyilkossága tett híressé; páholyban foglalt helyet Madame Bérard de la Molle-né, lesütötte szemét, hosszú szempillái beárnyékolták hófehér arcát; Seniavine hercegné is ott pompázott, párduc-ásításokat takarva legyezőjével; Morlaine-né két ifjú hölgy között ült, akiket ő nevelt szellemi eleganciára; ott volt Meillanné, aki harminc éven át uralkodott a szépség világában; Berthier d'Eyzelles-né acélszürke szalagdiadémjának gyémántterhe alatt roskadozott. Arcának rézvörös színe még fokozta megjelenése méltóságát. Mindenki őt nézte. Híre terjedt, hogy aznap délelőtt, miután a Garain-kombináció dugába dőlt, férje vállalkozott a kabinet megalakítására. Az előkészítő lépéseket már meg is tette. A lapok miniszteri névsorokat közöltek, amelyeken Martin-Bellème neve a pénzügyi tárcával kapcsolatban szerepelt. És a látcsövek hasztalan irányultak Martin grófné üresen álló páholyára.

Roppant zsidobongás töltötte be a termet. A földszint harmadik sorában, szokott helyén állt Larivière tábornok, és La Briche tábornokkal beszélgetett.

- Én is úgy teszek nemsokára, mint te, öreg cimbora, megyek vidékre káposztát ültetni.

Elkeseredett hangulatban volt; ilyenkor életének közelgő végét látta és mögötte a nagy semmit. Hízolgón kedvében járt Garainnak, de ez ravaszabbnak tartotta a kelleténél, és helyette inkább egy rövidlátó, kótyagos tüzértábornokot akart megtenni hadügyminiszternek. Larivière most legalább kárörömmel nézhette, hogy Garaint sorra cserbenhagyták és elárulták legjobb barátai, Berthier d'Eyzelles és Martin-Bellème. Ezen nevetett, úgyszólván úgy, hogy szeméi sarkán ráncok keletkeztek. Ez a „szarkaláb” volt az egyetlen, ami morcos arcán nevetni tudott. Oldalnézetben nevetett. Belefáradt, hogy egy életen át képmutatáskodnia kellett, most egyszerre élvezte az örömét és a szépségét annak, hogy kiöntheti, ami a szívét nyomta.

- Látod, öreg, folyton bosszantanak minket azzal az általános hadkötelezettséggel, amely rengetegbe kerül, és fabatkát sem ér. Csak a kis hadseregek jók. Így vélekedett Napóleon is, pedig ő csak értett hozzá.

- Ami igaz, igaz - sóhajtott La Briche tábornok, hogy a szeme is könnybe lábadt.

Montessuy haladt el mellettük; Larivière kezet nyújtott neki.

- Hallom, kedves Montessuy, hogy ön gáncsolta el Garaint. Gratulálok.

Montessuy mosta a kezét, hogy neki ugyan nincs politikai befolyása. Ő bizony se szenátor, se képviselő, még csak Oise megyei tanácsos sem. Azután a termet kezdte látcsövezni.

- Nézze csak, Larivière, milyen csinos ott jobbkézt, a páholyában az a barna asszony, arcára fésült hajjal.

Azzal nyugodtan helyet foglalt, a hatalom reális kincseinek biztos élvezetében.

Ezalatt az előcsarnokban, a folyosókon, s a nézőtéren lagymatag közönnyel adták szájról szájra az új miniszterek névsorát: elnökség és belügy - Berthier d'Eyzelles; igazság és kultusz - Loyer; pénzügy - Martin-Bellème. A többi is tudták, csak a kereskedelmet, a hadügyet és a tengerészetet nem, ezeket még nem jelölték ki.

A függöny felgördült, és a Bacchus-pince jelenete látszott. Már a diákok második kórusa hangzott, amikor Martinné magas kontyba tűzött hajával megjelent a páholyában; fehér ruhájának ujjai, mint nagy szárnyak libegtek a derekán, bal keble fölött nagy vörös rubinliliom tündökölt.

A grófné mellett Miss Bell foglalt helyet, Queen Anne-szabású, zöld bársony ruhában. Eljött Párizsba, hogy mint Eusebio Albertinelli della Spina herceg menyasszonya, megrendelje a kelengyéjét. A forgalmas búcsújelenet vásári zsivajában Miss Bell állandóan a szomszédnőjéhez beszélt:

- Darling, maga egy barátot hagyott Firenzében, aki kincs gyanánt őrzi a maga varázsos emlékét. Arrighi professzor az illető. A tőle telhető legnagyobb dicsérettel beszél magáról: azt mondja, maga muzikális lény. De hogyan emlékeznék magára, darling, Arrighi tanár, mikor még a kert virágai sem feledték el. Hervadt ágakkal siratják a maga távollétét. Ó, nagyon sajnálják magát, darling.

- Mondja meg nekik - szólt Thérèse -, hogy gyönyörű emléket hoztam el Fiesoléból, abból élek.

A páholy mélyén Martin-Bellème gróf halkán beszélgetett Joseph Springerrel és Duvicquet-vel. Ezt mondta nekik: „Franciaország pénzügyi helyzete legkülönb az egész világon.” És ezt is mondta: „Törleszteni a fölöslegekből kell, nem pedig adókból.” Pénzügyekben óvatos elvei voltak.

Miss Bell pedig így beszélt:

- Ó, darling, megmondom az ottani virágoknak, hogy maga nélkülözi őket, és hogy nemsokára visszajön közéjük a fiesolei dombra. De, igaz, szokta-e látni Párizsban Dechartre urat? Nagyon szeretnék vele találkozni. Tetszik nekem, mert finom lélek. Ó, darling, Dechartre lelke csupa kellem és finomság.

Thérèse azt felelte, hogy Dechartre biztosan itt van a színházban, és nem fogja elmulasztani, hogy üdvözlje Miss Bellt.

A keringő színes forgatagával ért véget a felvonás. A folyosóra kitódult a közönség: bankárok, művészek, képviselők gyűltek tömegbe egy perc alatt a páholy előtti kis szalonban. Körülvették Martin-Belleme-et, halkan gratuláltak, egymás feje fölött kedveskedve integettek felé, és tolongva igyekeztek vele kezét szorítani. Joseph Schmoll köhögve, nyögdécselve, se látva, se hallva tört utat hitvány tömegükön át, amíg csak el nem ért Martin grófnéig. Megfogta a kezét, hangos zihálással és cuppanó csókokkal borította el.

- Azt mondják, grófné, hogy a férje miniszter lett. Igaz?

A grófné hallott a dologról, de nem hitte, hogy már végleges. Egyébként itt a férje, tőle meg lehet tudni.

Schmollnak a betű szerinti igazság volt fontos.

- Úgy? Szóval a férje még nem miniszter. Ha majd kinevezik, önt, asszonyom, egy kis beszélgetésre fogom megkérni. Nagyon fontos ügyről van szó.

Elhallgatott, aranykeretű pápaszeme alatt félvakon jártatta látomásos tekintetét, amely némi rejtelmességgel enyhítette természete nyers határozottságát. Hirtelen megkérdezte:

- A grófné az idén Itáliában volt?

És elébe vágott a válasznak:

- Tudom, tudom. Rómában volt. Megnézte annak a gyalázatos Titusnak pocsék diadalívét, amelyen a tömérdek zsidó zsákmány közt ott díszlik a hétágú gyertyatartó is. Hát én kijelentem, a világ szégyene, hogy ez az emlék még ott állhat Róma városában, ahol a pápák csak zsidó bankárok meg pénzváltók segítségével tudták fenntartani uralmukat. A zsidók vitték át Itáliába Görögország és a Kelet művészetét. A reneszánsz, grófné, Izrael műve. Ez a félreismert, de megdönthetetlen igazság.

És Schmoll kivonult a látogatók tömegén keresztül, útját behorpasztott cilinderek ropogása kísérte.

Ezalatt Seniavine hercegné a páholyából látcsövezte barátnőjét azzal a kíváncsisággal, amely a szép nők iránt néha fel-felébredt benne. Odaszólt Paul Vence-nak, aki mellette állt:

- Nem találja, hogy Martin grófné az idén rendkívül csinos?

A csillárfényben és aranypompában tündöklő előcsarnokban La Briche tábornok megkérdezte Larivière-t:

- Nem látta az unokaöcsémet?

- Le Ménilt?

- Igen, Robert-t. Az imént még a nézőtéren volt.

La Briche egy pillanatra elgondolkozott, aztán hozzátette:

- Az idén lent járt Sémanville-ben. Furesának, szórakozottnak láttam. Jóraló fiú, nincs benne semmi hamisság, és van esze is. De kellene neki valami foglalkozás, valami életcél.

Már vagy egy perce elhangzott a felvonásköz végét jelző csengettyűszó. Az elhagyott előcsarnokban csak a két öreg lépkedett.

- Valami életcél - ismételte a hórihorgas, sovány és meggörnyedt La Briche, mialatt fürge, fiatalos bajtársa faképnél hagyta, és a terembe sietett.

Margit font és énekelt a lugasban. Az ária után Miss Bell odasúgta Martinnénak.

- Ó, darling, Choulette úr csodaszép levelet írt nekem. Azt írta, hogy ő nagyon híres ember. Én örültem ennek. Azt is írta: „A többi költők dicsősége tömjénfüstben és fűszerek illatában édeleg. Az enyém kövek és kagylóhéjak záporában nyög és vérzik.” Mondja, my love, a franciák csakugyan megkövezik a kedves Choulette urat?

Thérèse megnyugtatta Miss Bellt. Közben Loyer rontott be a páholyba kissé esetlenül. Izzadt volt és mosdatlan.

- Az elnöki palotából jövök - mondta.

Gavallériából Martinnét akarta elsőül értesíteni az öröndetes eseményről.

- A kinevezéseken megvan az aláírás. A grófné férje a pénzügyminiszter. Csinos tárca.

- Nem tett ellenvetést az elnök - kérdezte Martin-Bellème -, mikor a nevemet kimondták előtte?

- Nem. Berthier a Martinék örökletes becsületességével érvelt, az ön vagyoni helyzetével s legfőképp azokkal a kötelezettségekkel, amelyek önt egyes pénzügyi kiválóságokhoz fűzik, mert ezeknek a közreműködése hasznára lehet a kormánynak. És az elnök, szerencsésen fejezte ki magát Garain, alkalmazkodott a helyzet kényszerűségéhez. Aláírta a kinevezéseket.

Martin fakó arcán néhány ránc jelent meg. Mosolygott.

- A kinevezési okmány - folytatta Loyer - holnap jelenik meg a hivatalos lapban. Magam kísérem el egyfogatún a miniszterelnökségi titkárt, aki a kéziratot nyomdába vitte. Ami biztos, biztos. Grévy³⁵ nem volt számár ember, de az ő idejében elfogták a kinevezéseket az elnöki palota és a Voltaire rakpart közt.

Loyer egy székre vetette magát. Szemével és orrával Martin grófné vállait vizslatva mondotta:

- Most nem mondhatják, mint szegény Gambetta³⁶ barátom idejében mondták, hogy a köztársaságnak nincsenek hölgyei. Ön, asszonyom, gyönyörű estélyeket fog adni nekünk a minisztérium szalonjaiban.

Margit nyaklánccal és fülöngyűgökkal ékesen a tükör előtt ült, és az ékszer-áriát énekelte.

- Meg kell írnom a programnyilatkozatomat - szólt Martin gróf. - Már átgondoltam. A kerülem részére már meg is találtam a formulát: „A fölöslegekből kell törleszteni, nem az adókból.”

Loyer vállat vont.

³⁵ Grévy, Jules (1807-1891) - francia republikánus politikus. 1879-1887-ig köztársasági elnök.

³⁶ Gambetta, Léon (1838-1882) - francia republikánus politikus, 1881-ben egy évig miniszterelnök, több ízben a nemzetgyűlés elnöke.

- Kedves Martin, az előbbi kabinet programján nincs lényeges változtatnivalónk; a helyzet tulajdonképpen nem változott.

Homlokára ütött.

- Az áldóját! Majdnem elfelejtettem. A hadügybe az ön barátját, az öreg Larivière-t tettük be, meg se kérdeztük. Engem bíztak meg, hogy értesítsem.

Gondolta, megtalálja a körúti kávéházban, ahova katonatisztek járnak. De Martin gróf tudta, hogy a tábornok itt van a színházban.

- El kell hogy csípjük - mondta Loyer és elkészönt.

- Megengedi, grófné, hogy a férjét magammal vigyem?

Alighogy kimentek, belépett a páholyba Jacques Dechartre és Paul Vence.

- Gratulálok, grófné - szólt Paul Vence.

De Thérèse Dechartre-hoz fordult:

- Remélem, ön nem gratulálni jött...

Paul Vence megkérdezte, beköltözik-e a minisztérium palotájába.

A grófné tiltakozott:

- Eszem ágában sincs!

- De reméljük, grófné - folytatta Vence -, legalább el fog járni az Élysée és a minisztériumok báljaira, és mi csodálhatjuk majd, hogy őrzi meg ott is rejtelmes báját, hogy marad meg ott is álmaink királynőjének.

- A kormányváltás, kedves Vence, önt nagyon léha gondolatokra hangolja.

- Asszonyom - válaszolt Paul Vence -, én nem mondom azt, amit szeretett mesterem, Renan mondott: „Mi köze ehhez a Szíriuszhoz?”, mert ezt felelhetnék rá, nagyon helyesen: „Mi köze a kis Földnek a nagy Szíriuszhoz?” De egy kissé mindig meglep, ha látom, hogy meglep, sőt koros emberek is hogy kiszolgáltatják magukat a hatalom káprázatának, mint hogyha az éhség, a szerelem és a halál, az életnek mindez alantas vagy fenséges szükségszerűségei nem sokkal erősebben uralkodnának az emberiségen, semhogy a földi nagyságoknak egyéb maradhatna papírhatalomnál és a szólások uralmánál. És ami még bámulatosabb, maguk a népek is elhiszik, hogy más államfők és más miniszterek is uralkodnak fölöttük, mint a nyomor, a vágyak és dőreségek. Bölcs ember volt, aki ezt mondta: „Adjuk az embereknek tanúk és bírák gyanánt a gúnyt és a szájalmat.”

- De hiszen, Vence úr - szólt nevetve Martinné -, ezt maga írta. Olvastam.

Ezalatt a két miniszter hiába hajszolta a tábornokot a nézőtérre és a folyosón. A páholyos asszonyok tanácsára hátramentek a kulisszák mögé, s a fölhúzó és leereszkedő díszletek közt, vörös szoknyás német lányok, boszorkányok, démonok, ókori kurtizánok sokaságán át a táncosok társalgójáig jutottak. Az allegorikus képekkel díszített nagyterem csaknem üresen tátongott, azzal a méltósággal, amelyet az állam és a vagyon tud megadni a maga intézményeinek.

Két táncosnő rosszkedvűen állt a teremben, egyik lábukat a fal körül futó alacsony padkán pihentetve. Itt-ott frakkos urak és rövid, buggyos szoknyás nők verődtek majdnem néma csoportokba.

Loyer és Martin-Bellème levették a cylinderüket és beléptek. A terem túlsó végén meglátták Larivière-t egy csinos leánnyal, akinek rózsaszín tunikája, amelyet aranyos öv tartott, meg volt hasítva csípőben, a trikó felett. A lány aranyozott, keménypapírból készült serleget tartott. A két úr közelebb lépett, hallotta, amint ezt mondja a tábornoknak:

- Maga ugyan már öreg fiú, de azért biztos vagyok benne, hogy tud annyit, mint az ottan.

És lenézően mutatott a közelükben álló, vigyorgó ficsúrra, akinek a gomblyukában egy szál gardénia volt.

Loyer intett a tábornoknak, hogy beszélni szeretne vele; aztán a fal felé húzva, ezt mondta neki:

- Örömmel hozom tudomására, hogy hadügyminiszterré nevezték ki.

Larivière gyanakodva nézett rá és nem felelt. A rosszul öltözött, hosszú hajú férfi, aki lötyögő, poros frakkjában valami vásári csepűragónak látszott, olyan kevés bizalmat keltett benne, hogy attól tartott: becsapják vagy rossz viccet csinálnak vele.

- Loyer úr, az új igazságügyminiszter - mondta Martin.

- Tábornok úr - erősködött Loyer -, nem vonhatja ki magát. Én kezeskedtem érte, hogy vállalni fogja a tárcát. Ha tétovázik, az álnok és cselszövő Garain újabb előretörésének az esélyeit javítja.

- Kissé túloz, kedves kolléga - jegyezte meg Martin gróf. - Viszont Garain talán csakugyan kissé híjával van az őszinteségnek. Tábornok úr, az ön csatlakozása sürgős szükség.

- A haza mindenekelőtt - válaszolt Larivière, és majd szétpattant az izgatottságtól.

- Tábornok úr - folytatta Loyer -, alapelvünk: hajthatatlan mérséklettel alkalmazni a fennálló törvényeket. Ettől ne tágtson.

Tekintete odatévedt a két táncosnőre, akik rövid és izmos lábszárukat nyújtogatták a zsámolyon.

- A hadsereg fegyelme kitűnő - dörögte Larivière -, a legfelsőbb vezetők jóakarata a legkényesebb körülmények között is...

Loyer a vállára ütött:

- Kedves kolléga, az általános hadkötelezettség mégiscsak ér valamit.

- Magam is azon a véleményen vagyok - válaszolt Larivière -, hogy hadseregünk mai alakjában megfelel a honvédelem legfontosabb követelményeinek.

- A nagy hadseregek óriási előnye - folytatta Loyer -, hogy lehetetlenné teszik a háborút. Örült volna, aki ezeket a mérhetetlen haderőket háborúba vinné, hiszen irányításuk meghalad minden emberi képességet. Ugyebár, osztja a nézetemet, tábornok úr?

Larivière pislantott egyet.

- A helyzet - mondta - nagy óvatosságot követel, félelmetes ismeretlennel állunk szemközt.

Loyer cinikusan, enyhe megvetéssel sandított hadügyi kollégájára.

- Nem gondolja, kedves kartárs, hogy egy háború alig valószínű esetében az igazi tábornokok az állomásfőnökök lesznek?

A három miniszter az igazgatósági lépcsőn távozott. A miniszterelnök a lakásán várta őket.

Megkezdődött az utolsó felvonás. Martinné páholyában már nem volt más, csak Dechartre és Miss Bell.

Miss Bell csevegett:

- Örvendek, darling... - hogy is mondják csak az önök nyelvén? -, el vagyok ragadtatva, ha arra gondolok, hogy a firenzei vörös liliumot a szíve fölött hordja. És Dechartre úr, aki igazi művészlélek, bizonyára szintén örömmel látja a maga keblén ezt a csinos ékszert. Ó, darling, szeretném megtudni a címét annak az ékszerésznek, aki csinálta. Ez a lilium karesú és lenge, mint egy szál írisz. Ó, minő elegáns, pompás és kegyetlen! Megfigyelte már, my love, hogy a szép ékszerekben van valami pompázó kegyetlenség?

- Az ékszerésem - szólt Thérèse - itt van, és maga, drágám, a nevét is tudja: Dechartre úr volt olyan kedves, hogy megtervezte nekem ezt az ékszert.

Kinyílt a páholyajtó. Thérèse félig hátrafordult, és a sötétben meglátta Le Ménilt, aki szokott nyers könnyedségével üdvözölte.

- Kérem, grófné, tolmácsolja férjének szerencsekívánataimat.

Kissé száraz bókot is mondott Thérèse-nek, hogy milyen jó színben van. Miss Bell számára néhány kimért, udvarias szava volt.

Thérèse idegesen, félig nyitott szájjal hallgatta, és kínlódomba erőlködött, hogy közömbösen tudjon felelgetni.

Le Ménil megkérdezte, jól töltötte-e a nyarat Joinville-ben. Ő is oda szeretett volna menni a hajtóvadászatokra. De nem mehetett. A Földközi-tengeren hajókázott; később azután Sémanville-ben vadászott.

- Ó, Le Ménil úr - mondta Miss Bell -, ön a kék tengeren bolyongott! Látott-e sziréneket?

Nem, szirénekkal Le Ménil nem találkozott; de egy delfin három napig úszott a jachtja nyomában.

Miss Bell megkérdezte, zenekedvelő volt-e az a delfin. Le Ménil ezt nem tartotta valószínűnek.

- A delfinek - mondta - voltaképpen kismajka bálnak, a tengerészek tengeri ludaknak hívják őket, a fejük alkatában van is ilyenféle hasonlóság.

Miss Bell azonban sehogy sem akarta elhinni, hogy a szörnyeteg, amely Ariont, a költőt, Tainaron hegyfokára vitte, lúdfejű lehetne.

- Le Ménil úr, ha jövőre megint egy delfin úszkálja körül a hajóját, kérem, játssza el neki fuvolán a delphoi Apolló himnuszát. Szereti a tengert, Le Ménil úr?

- Az erdőt jobban szeretem.

Uralkodott magán, nagyon egyszerűen és nyugodtan beszélt.

- Ó, Le Ménil úr, tudom, hogy ön nagyon szereti az erdőt és a tisztásokat, mikor a holdfényben kis nyulak táncolnak.

Dechartre elsápadt, föllállt és kiment.

A templom-jelenetet játszották. Margit térdén állva tördelte kezét, hosszú szőke hajfonatai alatt legörnyedt a feje. Az orgonán s az énekkarban dörgedelmesen zengett a *Dies Irae*:

*Ha az Urnák napja támad,
Lángol fénye keresztfának,
Végét vetvén a világnak.*

- Ó, darling, tudja-e, hogy ez a gyászének, amelyet katolikus templomokban szokás énekelni, egy franciskánus remetelakból származik? Zúg benne a szél, mely télidőben az Alverne csúcán a vörösfenyők törzseit rengeti.

Thérèse nem figyelt rá. Lelke kiáramlott a páholy kis ajtaján.

A szalonból feldöntögetett karosszékek robaja hallatszott. Schmoll jött vissza. Megtudta, hogy Martin-Bellème miniszter lett. Tüstént parancsnoki keresztet követelt magának s tágasabb lakást az Akadémián. A mostani sötét volt, kényelmetlen, nem fért el jól benne a feleségével és öt leányával. Egy padlásszobát volt kénytelen berendezni dolgozószobának. Ki nem fogyott a panaszból, és addig nem ment le Martinné nyakáról, amíg a grófné meg nem ígérte, hogy szólni fog az érdekében.

- Mondja, Le Ménil úr - kérdezte Miss Bell -, a jövő nyáron is hajókézni fog?

Le Ménil azt felelte, hogy aligha. Nem is szándékozott megtartani a Rózsaszálat. Leverő hatást tett rá a nyílt tenger.

És higgadtan, erélyesen, konokul nézte Thérèse-t.

A színpadon, Margit börtönében, Mephistopheles énekelt: „Fölkelt a nap”, s a zenekar félelmesen utánozta a lódobogást. Thérèse halkán megszólalt:

- Fáj a fejem, nagy itt a fülledtség.

Le Ménil kinyitotta a páholy ajtaját.

Margit csengő éneke, mely az angyalokat idézi, fehéren szikrázva szárnyalt a magasba.

- Darling, én azt mondom: ez a szegény Margit nem akar megmenekülni testben, és ezért üdvözülni lélekben és igazságban. Én egyet hiszek, darling, s ezt erősen hiszem, hogy mindnyájan üdvözülni fogunk. Ó, igen, én hiszek a bűnösök végső megtisztulásában.

Thérèse felállt, alakja fehéren magasodott, mellén vérzön piroslott a virág. Miss Bell ülve maradt, és tovább hallgatta a zenét. Le Ménil a szalonban leakasztotta Martinné köpenyét. S mialatt kezében széttárva tartotta, Thérèse végigment a páholyon s a kis szalonon, megállt a nyitott ajtó mellett, a tükör előtt. Le Ménil ujjával érintve meztelen vállait, ráborította az arannyal hímzett, hermelinnel bélelt, nagy, vörös bársonypalástot, és halkán, röviden, de érthetően mondta:

- Thérèse, szeretlek. Jusson eszedbe, mit kértem tőled tegnapelőtt. Mindennap, minden áldott nap három órától kezdve ott leszek, nálunk, a Spontini utcában.

Ebben a pillanatban, ahogy a fejét megmozdította, hogy Le Ménil a vállára teríthesse a köpenyt, Thérèse megpillantotta Dechartre-t, aki az ajtó kilincsén tartotta a kezét. Dechartre mindent hallott. Ránézett Thérèse-re, mindazzal a váddal és fájdalommal, amit emberi szem csak kifejezhet. Aztán eltűnt a folyosó kanyarulatában. Thérèse úgy érezte, hogy tüzes kalapácsok dobolnak a keblében és mozdulatlanul állva maradt a küszöbön.

- Engem vársz? - szólt Montessuy, aki érte jött. - Nagyon magadra hagytak ma; majd hazaviszlek téged és Miss Bellt.

A kocsiban, majd a szobájában Thérèse folyton magán érezte kedvese nézését, azt a kegyetlen, fájdalmas nézést. Ismerte Jacques-ot, tudta, milyen könnyen csügged el, mily kevés kell ahhoz, hogy elveszítse akaraterejét, így látta menekülni akkor is, az Arno partján. De akkor nagy bánatában és szorongásában is boldog volt, mert utána futhatott és rákiálthatott: „Jöjj!” Most is, bármennyire szemmel tartották és vigyáztak rá, találnia kellett volna valamit, egy

szót, hogy ne menjen el némán és feldúltan. De ő ottmaradt megdöbbenve, lesújtva. Oly képtelenül, oly váratlanul szakadt rá a véletlenség! Le Ménil iránt azt az egyszerű haragot érezte, amelyet kártékony tárgyak keltenek bennünk, egy kő például, amely bezúzza a fejünket. Keserű szemrehányást csak önmagának tett, amiért engedte elmenni kedvesét egy szó nélkül, egy pillantás nélkül, amibe beleönthette volna a lelkét.

Mialatt Pauline várakozott, hogy levetkőztesse, türelmetlenül járt föl-alá a szobában. Aztán hirtelen megállt. A homályos tükörben, amely elnyelte a gyertyák fényét, látta a színház folyosóját és mindörökre elrohanó szerelmesét.

Vajon hol lehet? Mit mond magában most, hogy egyedül van? Thérèse-nek kinszenvedés volt, hogy nem mehet hozzá, hogy nem láthatja azonnal.

Jó ideig szívéen tartotta kezét, mert a lélegzete elfulladt.

Pauline fölsikoltott. Úrnője fehér ruhaderekán vércsöppeket pillantott meg. Thérèse tudtán kívül megsértette kezét a vörös liliom szirmain.

Leccsatolta a sokat jelentő ékszert, amelyet szíve virágzó titkaként mindenki szeme láttára viselt, és ujjai közt forgatva, hosszan elnézte. Újra látta a firenzei napokat, San Marcóban a cellát, ahol kedvese gyöngéd csókot lehelt ajkára; lehunyt szempilláin át bizonytalanul lebegett előtte a falfestmény angyalhada és kék égboltja; látta a Loggia dei Lanzit és a fagyaltot a vörös kartonabroszon; a Via Alfieri pavilonját a nimfákkal, a kecskékkal, s a szobát, ahol a spanyolfalak pásztorai és álarcosai hallották sikolyait és hosszú elnémulásait.

Nem, mindez nem volt a múlt árnya, régi idők kísértetvilága. Szerelmének élő valósága volt. És egy idegen ember ostobán odavetett szava tönkretelhetné ezt a sok gyönyörűséget? Megkönnyebbülten gondolta, hogy ez lehetetlenség. Szerelme, szerelmese nem függhet ilyen semmiségtől. Hiszen, ha futhatna hozzá, így, ahogy van, félig levetkőzötten, éjnek idején, ha besurranhatna szobájába!... Ott találná a tűz előtt ülve, térdére könyökölve, tenyerébe hajtott fejjel, szomorúan. És ő ujjjaival borzogatná a haját, kényszerítené, hogy fölvesse fejét, hogy lássa, mennyire szereti, hogy az ő jószága most is, gyönyörének, szerelmének eleven kincs-ládája.

A szobaleányt aludni küldte. Égő lámpánál feküdt az ágyában, s fejében egyetlen gondolatot forgatott.

Véletlen volt, eszeveszett véletlen. Jacques-nak meg kell értenie, hogy szerelmüknek nincs semmi köze ehhez a számársághoz. Örület, hogy egy más férfi miatt izgassa magát! Mintha volna egyáltalán más férfi a világon!

Martin-Bellème benyitott a szobába. Világosságot látott, hát belépett.

- Nem alszik, Thérèse?

Minisztértársaival megbeszélésen volt Berthier d'Eyzellesnél. Most egy-két pontra nézve ki akarta kérni felesége véleményét, akit okos asszonynak tartott. Főképpen szükségét érezte, hogy őszinte szavakat halljon.

- A dolog rendben van - mondotta. - Biztos vagyok benne, drágám, hogy maga segítségemre lesz ebben a nagyon irigyelt, de egyben nagyon kényes és veszedelmes állásban, amelyet részben magának köszönhetek, minthogy főként édesapjának hatalmas befolyása segített oda.

Meghánnya-vetette Thérèse-zel, kit vegyen államtitkárnak.

Thérèse igyekezett jó tanáccsal szolgálni. Férjét józan, higgadt embernek tartotta, nem ostobábbnak a többenél.

A gróf töprengett:

- Meg kell védenem a szenátus előtt a költségvetést, úgy, ahogy a kamara megszavazta. Van benne néhány újítás, amit nem helyeslek. Ezeket képviselőkoromban támadtam. Mint miniszter síkra fogok szállni értük. Eddig a dolgokat kívülről néztem. Belülről látva egészen más színben tűnnek föl. Ma már nem vagyok független.

Fölsóhajtott:

- Hej, ha az emberek tudnák, milyen kevés a hatalmunk, ha hatalmon vagyunk!

Közölte feleségével első benyomásait.

Berthier tartózkodó volt. A többiek állig begombolkoztak. Loyer volt az egyetlen, aki rideg hajthatatlanságról beszélt.

Thérèse nemigen figyelt oda, de türelmesen hallgatta. Ez a sápadt arc, ez a fátyolos hang, mint valami óra jelezte neki a lassan múló percekét.

- Nyakatekert ötletei vannak ennek a Loyer-nak. Szigorúan a konkordátum hívének vallja magát, és ugyanakkor kijelenti: „A püspökök a nép szellemi előljárói. Pártfogójuk leszek, minthogy a tárcám alá tartoznak. És rajtuk keresztül kézben tartom majd a lelkek csőszeit, a plébánosokat.”

Figyelmeztette Thérèse-t, hogy olyan világba kerül, amely nem az ő világa, s amely közösségességgel bizonyára sérteni fogja az ízlését. De helyzetük megköveteli, hogy senkit se kezeljenek felülről. Egyébként számít a tapintatára és önfeláldozó baráti együttérzésére.

Thérèse kissé riadtan nézett rá.

- Nem sürgős. Ráérünk...

A gróf fáradt volt és elköszönt. Jó éjszakát kívánt feleségének, és azt tanácsolta, hogy aludjék el. Árt az egészségének, ha egész éjszakákon át olvas. Azzal magára hagyta.

Thérèse figyelte férjének lépteit, amelyek a szokottnál kissé nehézkesebbek voltak, amint átment folyóiratokkal és újságokkal telehalmazott dolgozószobáján, hogy a hálószobájába jusson, ahol, talán, aludni fog. Azután érezte, hogy az éj némasága ránehezedik. Megnézte az órát. Fél kettő volt.

„Most ő is szenved... - mondta magában. - Micsoda kétségbeeséssel, micsoda haraggal nézett rám!”

Összeszedte minden bátorságát, minden hevületét. Csak az bántotta, hogy itt kell lennie, mint egy fogolynak, akit magánzárkába csuktak. Mihelyt reggel kiszabadul, elmegy hozzá, látni fogja, és mindent megmagyaráz neki. Hisz oly világos az egész! Gondolatainak fájdalmas zsidongásában hallotta a hosszú időközökben elhaladó kocsik robaját. Ez a zaj, ahogy megszaggatta az órák sivár némaságát, foglalkoztatta, majdnem érdekelte. Feszülten leste ezt a hangot, mely egészen halkan indult, aztán fokozatosan erősödött, úgyhogy meg lehetett különböztetni a kerekek kattogását, a tengely nyikorgását, a vasalt paták dobogását, s aztán összemosódó morajlásban halt el.

A csend beálltával Thérèse visszazökkent gondolataiba.

Jacques-nak meg kell értenie, hogy ő szereti, és soha senki mást nem szeretett.

Szörnyű, milyen lassan múlik az éjszaka. Nem mert az órára nézni, félt, hogy meglátja, mily gyötrelmesen mozdulatlan az idő.

Felállt, az ablakhoz ment, széthúzta a függönyt. A felhős égbolton sápadt fény derengett. Azt hitte, már virrad. Az órára nézett. Fél négy volt.

Visszament az ablakhoz. Vonzotta a külső világ homályos végtelenje. Kitekintett. A gyalogjáró csillámlott a gázlámpák fényében. Láthatatlan, nesztelen eső szitált az ólmos égből. Hirtelen hang támadt a csendben; hol élesen, hol mélyen akadozó, mint ahogy több, egymásnak felelgető hangból volna összerakva. Egy részeg ember botorkált a járdán, és a fának nekiütődve, hosszan feleselgetett mámorában elképzelt alakokkal, akiknek nagylelkűen átátengedte a szót, majd hadonászva, hatalmaskodó szavakkal elhallgattatta őket. Thérèse látta a szerencsétlen flótást, amint fehér zubbonyában, mint egy darab rongy imbolyog a rakodópart korlátja mentén, és itt-ott kihallott a beszédéből egy folyton visszatérő mondatot: „Én bizony megmondom a kormánynak a magamét!”

Fázósan visszafeküdt az ágyába. Hirtelen aggodalom fogta el. Ezt gondolta magában: „Féltékeny, az örülésig féltékeny. Ez idegrendszer és vérmérséklet dolga. De hiszen a szerelme is idegrendszer és vérmérséklet dolga. Szerelem és féltékenység nála egy és ugyanaz. Más férfi megértőbb tudna lenni. Beérné azzal, hogy a hiúsága kielégül.”

De Jacques - ezt tudta Thérèse - a csontja velejéig féltékeny. Nála a féltékenység testi kín, tüzelő seb, amelyet a képzelet minden tépő-szerszáma szaggat és tágít. Thérèse tudta, mily mélyen vájkál benne ez a betegség. Látta őt elsápadni a bronz Szent Márk előtt, amikor ő a régi firenzei ház falán lógó postaszekrénybe dobta azt a bizonyos levelet, pedig akkor még csak álmaiban és vágyaiban volt az övé.

Emlékezett elfojtott panaszaira, hirtelen elkomorodására később, amikor már hosszú csókokat váltottak, és arra a fájóan titokzatos mondatra, amelyet egyre ismétel: „Benned magadban kell, hogy elfelejtselek.” Újra látta a Dinard-ba kapott levelet, az abból tombolva előtörő kétségbeesést, melyet egy kocsmaasztalnál elejtett szó okozott. Érezte, hogy véletlenül épp az érzékeny pontot, a vérző sebet érte az ütés. Mégsem csüggedt el. El fog mondani mindent, be fog vallani mindent, és minden vallomása ezt fogja sikoltani: „Szeretlek, soha mást nem szerettem, mint téged!” Hiszen nem vezette tévútra. Nem mondhat semmit, amire rá nem jöhetett volna. Oly keveset hazudott, a lehető legkevesebbet, azt is csak azért, hogy ne okozzon neki fájdalmat. Lehetséges, hogy ezt meg nem értené?

Jobb, ha mindent megtud, hiszen ez a minden voltaképpen semmi. Thérèse gondolatai folyton ugyanabban a körben keringtek, ugyanazokat a szavakat ismételte.

Lámpája már csak füstölögve világított. Gyertyákat gyújtott. Fél hét volt. Azon vette észre magát, hogy elbóbiskolt. Az ablakhoz szaladt. Az ég fekete volt, és sűrű ködgomolyagban vegyült el a földdel. Ekkor egyszerre arra lett kíváncsi, pontosan hány órakor kel a nap. Megközelítően sem tudta. Csak az járt a fejében, hogy decemberben nagyon hosszúak az éjszakák. Próbált emlékezni, de semmire se ment. Arra nem gondolt, hogy utánanézzon az asztalon heverő naptárban. Csapatostul arra haladó munkások súlyos lábdobogása, tejeskocsik és zöldséges taligák lármája ütötte meg a fülét, mint valami kedvező előjel. Megremegett az ébredő város első hangjaira.

Kilenc órakor ott volt a kis ház udvarában, ahol Fusellier a esőben pipázgatva söpört. A felesége kijött a fülkéből. Mind a ketten zavarban voltak. Az asszony szólalt meg előbb:

- Jacques úr nincs itthon.

És mikor Thérèse csak állt némán, mozdulatlanul, Fusellier, kezében a seprűvel, közelebb lépett hozzá, s a háta mögé dugta a baljában tartott pipát.

- Jacques úr még nem jött haza.

- Megvárom - mondta Thérèse.

A házmesterné fölvezette a szalonba, s tüzet rakott. S mivel a fa csak füstölt és égni nem akart, ottmaradt a tűz fölé hajolva, combjának feszítve két tenyerét.

- Az esőtől van - mondta -, az veri vissza a füstöt.

Martinné halkán felelte, hogy fölösleges tüzet rakni, ő nem fázik.

Meglátta magát a tükörben.

Halvány volt, arcán égő foltok piroslottak. Csak most érezte, hogy a lábai jéghidegek. Közelebb ment a tűzhöz. Fusellier-né, látva, hogy a hölgy nyugtalan, egy jó szóval próbálkozott:

- Jacques úr hamarosan hazajön. Tessék addig melegedni.

Az esővel együtt szomorú napvilág szüremlett az üvegtetőre. A falon az egyszarvú hölgy képe merev tartásával, élettelen húsával már nem hatott szépnek a lovagok közt, a virágzó, madarakkal népes erdőben. Thérèse magában ismételte: „Még nem jött haza.” Addig-addig, míg el nem vesztette a mondat értelmét. Égő szemmel meredt az ajtóra. Így ült mozdulatlanul egy ideig, nem is tudta, meddig: talán egy félóraig. Léptek közeledtek, kinyílt az ajtó. Belépett Jacques. Thérèse látta rajta, hogy esőtől, sártól ázott, és láz emésztí.

Oly őszinte és nyílt tekintettel nézett rá, hogy a férfi meghökkent. De szinte azonnal újra földézte magában a szenvedést.

Megszólalt:

- Mit akar még tőlem? Már rám zúdított minden kint, amit csak rám zúdíthatott. - A fáradságtól kissé elernyed. Thérèse megijedt ettől.

- Jacques, hallgasson meg...

A férfi intett, hogy nincs mit meghallgatnia.

- Hallgasson meg, Jacques. Nem csaltam meg. Ó, nem, nem csaltam meg magát! Hogy tehettem volna? Lehet az...

Jacques szavába vágott:

- Hagyjon. Ne gyötörjön tovább. Könyörgöm, hagyjon magamra. Ha tudná, milyen éjszakám volt, nem merészelne tovább kínozni.

Leroskad a pamlagra, ahol fél esztendővel előbb fátyolán át csókolt össze az asszonyt.

Egész éjszaka barangolt, a Szajna partján fölfelé egész odáig, ahol már a füzek és nyárfák sora kezdődik. Hogy enyhítsen a szenvedésén, szórakozásokat eszelt ki. A Bercy rakparton nézte a holdat, ahogy a felhők közt bujkál. Egy óra hosszat leste, hogy tűnik el és bukkan elő újra. Azután pontosan megszámolta a házak ablakait. Elkezdett szakadni az eső. Elment a vásárcsarnok mellé, egy kocsmában pálinkát ivott. Egy kövér, kancsal lány azt mondta neki: „Nem látszol valami boldognak.” Kicsit elszundikált a bőrdíványon. Ez jó volt.

Elvonultak szeme előtt a gyötrelmes éjszaka képei. Megszólalt:

- Eszembe jutott az Arno-parti éjszaka. Maga tönkretette számomra az élet minden szépségét és örömét.

Rimáncodott, hogy hagyja magára. Kimerültségében nagy részvéttel volt önmaga iránt. Aludni akart, nem meghalni: irtózott a haláltól. Aludni és föl nem ébredni többé. De most maga előtt látta a nőt, akit annyira kívánt, aki éppoly kívánatos, mint azelőtt, pedig az archőre fakó, és száraz szeméből kínosan mered a tekintet. És oly tétova volt most ez a nő, rejtelmesebb, mint valaha. Jacques nézte. És szenvedésével föltámadt benne a gyűlölet. Rosszindulatúan kereste rajta nyomát a csókoknak, amelyeket nem ő csókolt. Thérèse feléje tárta karjait:

- Hallgasson meg, Jacques!

A férfi intett, hogy minden szó hiábavaló. Mindazonáltal kívánta hallani, és már hallgatta is sóváran. Amit mondani fog, azt utálta s már előre elvetette, mégis ez volt az egyetlen, ami a világon érdekelte. Thérèse beszélt:

- Hát el tudtad hinni, hogy megcsaltalak, hogy nemcsak benned, csak belőled élek? Hát ennyire nem akarsz megérteni? Nem látod át, hogy ha az az ember a szeretőm, nem volt szüksége arra, hogy a színházban, abban a páholyban beszéljen velem; ezer más módja lett volna rá, hogy találkát kérjen. Ó, nem, barátom, amióta oly boldog vagyok - még ma is, letörten, megkínzottan is azt mondom: boldog, hogy téged ismerlek, azóta egészen a tiéd vagyok. Lehettem volna másé? Szörnyű, amit rólam képzelsz. De hiszen szeretlek, szeretlek! Egyedül csak téged szeretlek. Soha mást nem szerettem.

A férfi lassan, kegyetlenül felelt.

- „Mindennap három órától kezdve várlak nálunk, a Spontini utcában...” Ezt nem a szeretője, nem a kedvese mondta? Nem hát! Persze, egy idegen, egy ismeretlen valaki.

Thérèse kiegyenesedett, és fájdalmas méltósággal szólt:

- Hát igen, az övé voltam. Maga tudta. Tagadtam, hazudtam, hogy magának ne okozzak fájdalmat, hogy magát ne izgassam. Láttam, hogy nyugtalan, levert. De oly keveset és oly rosszul hazudtam! Te tudtad. Ne vesd hát a szememre. Tudtad, hiszen sokszor emlegetted a múltat, különben meg is mondták neked, ott a vendéglőben... És többet képzeltél, mint amennyi valaha igaz volt. S mikor hazudtam, nem csaltalak meg. Ha tudnád, mily keveset jelentett ez a dolog életemben! Akkor még nem ismertelek! Nem tudtam, hogy jönni fogsz. Unatkoztam.

Térdre vetette magát:

- Rosszul cselekedtem. Várnom kellett volna rád. De ha tudnád, az egész mennyire nincs már, mennyire nem is volt soha!

És a hangja szelíd, daloló panaszba csapott át:

- Miért, hogy nem jöttél előbb? Miért?

Odavonszolta magát, meg akarta fogni a kezét, a térdét.

A férfi ellökte:

- Hülye voltam. Nem hittem, nem tudtam a valót. Nem akartam tudni.

Felugrott, kitört belőle a harag:

- Nem bírom, nem bírom el, hogy azé a férfié voltál!

Thérèse leült arra a helyre, ahonnan Jacques felállott, és ott siráncozott, halk hangon fölfedte a múltat. Abban az időben egyedül volt, rabja egy rettentően hétköznapi világnak. És megtörtént, engedett a csábításnak. De megbánta azonnal. Ó, ha Jacques tudná, mily gyászosan sivár volt az élete, nem lenne féltékeny, hanem sajnálná őt.

Megrázta a fejét, és lebomlott hajfürtjein át nézve a férfit, folytatta:

- De egy más nőről beszélek neked, aki nem én vagyok, semmi közösségem azzal a nővel. Én csak azóta létezem, mióta téged megismertelek, mióta a tiéd lettem.

A férfi járkálni kezdett a szobában, örült módjára, mint imént a Szajna partján. Keserűen fölkacagott:

- Igen, de mialatt engem szerettél, vajon az a másik nő, aki nem te voltál...?

Thérèse sértődötten nézett rá:

- Képes vagy azt hinni, hogy...

- Talán nem találkoztál vele Firenzében, talán nem kísérted ki a vasúthoz?

Thérèse elmondta, hogyan utazott le az a férfi őutána Itáliába, hogyan találkoztak, hogyan adta ki az útját, hogyan utazott el felháborodásában, s hogyan igyekezett azóta fölleveníteni a viszonyt, de ő, Thérèse, még csak ügyet sem vetett rá.

- Szerelmem, nem látok, nem ismerek senkit a világon, csak téged.

Jacques a fejét rázta.

- Nem hiszek neked.

Thérèse föllázadt:

- Mindent elmondtam. Ám vádolj meg, ítéld el, de ne sértsd meg irántad érzett szerelmemet. Ezt megtiltom.

A férfi fejét rázta.

- Menjen el. Nagyon megkínzott. Olyan nagyon szerettem magát, hogy elfogadnék, vállalnék, sőt szeretni tudnék minden fájdalmat, amit még nekem okozhat; de ez, ez utálatos. Ettől undorodom. Hagyjon, túlságosan szenvedek. Isten vele.

Thérèse megállt egyenesen, kicsiny lábai szinte a földbe gyökereztek:

- Eljöttem ide. A boldogságomért, az életemért küzdök. Szívós vagyok, tudhatja. Nem megyek.

És elmondott újra mindent. Hévvvel, őszintén, öntudatosan megmagyarázta, hogyan tépte el a számára már tűrhetetlen, meglazult köteléket; nem volt senki másé attól a naptól fogva, amikor a Via Alfieri villalakásában az övé lett, övé megbánás, másra való tekintet, minden mellékgondolat nélkül. De azzal, hogy a másik férfit emlegette, fölingerelte Jacques-ot, aki rákiáltott:

- Nem hiszek magának!

Akkor Thérèse kezdte előlről.

És hirtelen ösztönszerűen az órájára pillantott:

- Szent Isten! Dél van.

Sokszor röppent el az ajkáról ez a vészkiáltás, mikor a búcsúzás órája meglepte őket. És Jacques megrázkódott ettől az ismerős kiáltástól, amely most oly fájdalmasan, kétségbeesetten hangzott. Az asszony néhány pillanatig még lángolva, zokogásba fúlva árasztotta a szót. Azután mennie kellett; semmit nem ért el.

Otthon az előszobában a vásárcsarnoki kofák küldöttsége várta virágbokrétaival. Ez juttatta eszébe, hogy a férje miniszter lett. Nagy halom távirat, névjegy és levél érkezett, szerencsekívánatok, kérelmek. Marmet-né is írt, őt kérte meg, hogy pártfogolja az unokaöccsét Larivière tábornoknál.

Bement az ebédlőbe, és összetörten roskadt egy székre. A gróf éppen befejezte az ebédjét. Már várták a minisztertanácsban, és a lemondott pénzügyminiszternek is látogatással tartozott. Már körülhízelegte, már izgatta és terhére volt a minisztérium személyzetének óvatosan készséges figyelme.

- Ne feledje el, drágám - mondta -, meglátogatni a miniszterelnököt. Tudja, mennyire érzékeny.

Thérèse nem felelt. A gróf, miközben az üvegdézsába mártogatta sárgás ujjait, ránézett a feleségére, s oly fáradtnak, oly leromlottnak látta, hogy nem mert tovább beszélni. Titok rémlett előtte, amelyet nem akart felfedni, egy lélek kínja, amelyet egyetlen szó kipattanthatott volna. Nyugtalanossággal, félelemmel és bizonyos tisztelettel gondolt arra, amit nem ismert.

Félretette az asztalkendőt:

- Megbocsát, édesem.

És távozott.

Thérèse próbált valamit enni. Egy falat sem ment le a torkán. Lebírhatatlanul undorodott mindentől.

Két óra tájt visszament Jacques-hoz, a kis házba. A szobájában találta. Fapipát szívott. Egy kávéscsésze csaknem üresen állt az asztalon. Olyan keményen nézett az asszonyra, hogy az szinte jéggé dermedt. Nem mert beszélni, tudta, hogy akármit mond, bántaná és izgatná a férfit, de érezte, hogy diszkrét hallgatásával, pusztá jelenlétével is felszítja haragját. Jacques tudta, hogy vissza fog jönni; a gyűlölet türelmetlenségével várta, ugyanolyan szorongó szívvel, mint akkor, a Via Alfierin. A nő előtt egyszerre világos lett: rosszul tette, hogy eljött; ha távol marad, a férfi kívánta, akarta, sőt talán hívta volna. De már késő volt; különben is Thérèse nem igyekezett ügyeskedni.

Megszólint:

- Látja, visszajöttem. Nem tehettem másként. Aztán meg ez volt a természetes, hiszen szeretlek. Tudod te ezt.

Thérèse jól sejtette, hogy bármit mond, csak fölingerli vele. Jacques meg is kérdezte tőle, ezt mondja-e a Spontini utcában is?

Thérèse mélységes szomorúsággal nézett rá:

- Jacques, maga már többször mondta, hogy a lelke mélyén gyűlölet és harag él ellenem. Jólesik engem megkínoznia. Most látom.

Szenvedélyes türelemmel, széltében-hosszában újra elmondta neki egész életét, hogy az számára mily érdektelen volt, felsorolta elmúlt bánatait, és bizonygatta, hogy mióta Jacques szeretője, azóta csak általa, csak benne él.

Böven ömlő szavai ugyanolyan áttetszőek voltak, mint a tekintete. Leült a férfi mellé. Néha-néha hozzáfért félénkké vált ujjával, megérintette izzó leheletével. Jacques gonosz mohósággal nyelte a szavait, önkínzó kíváncsisága mindent tudni akart: az utolsó találkát a másik férfival, a szakításukat. Thérèse hűségesen elmondta az Angletterre szállóban történeteket; de az egész jelenetet a szabadba helyezte át, egy firenzei sétányra, mert attól félt, hogy négy fal között

még egy szomorú beszélgetés is bántaná szerelmesét. Azután megmagyarázta a pályaudvari találkozást. Azzal okolta meg, hogy nem akart kétségbeesésbe kergetni egy erőszakos embert, aki szenvedett. Azóta hírét sem hallotta egészen addig, amíg egy nap megszólította őt az avenue Mac Mahon-on. Elismételte, amit ott a fa alatt mondott. Harmadnap az Operában, a páholyában látta viszont, ő nem bátorította föl, hogy odajöjjön. Ez az igazság.

Az igazság ez volt. De Jacques lelkét fölmarta a benne régóta lassanként felgyúlt méreg. A múlt, a helyrehozhatatlan múlt jelenné vált Thérèse vallomásában. Jacques látta a múlt képeit és kínlódott. Ezt mondta:

- Nem hiszek magának.

Hozzátette:

- De ha hinnék is, nem tudnék magával többet találkozni abban a tudatban, hogy azé a férfié volt. Megmondtam, megírtam - emlékszik - Dinard-ba. Nem bírom el, hogy azé a férfié volt... És azóta...

Abbahagyta. Thérèse megszólalt:

- De hiszen tudja, hogy azóta nem volt semmi.

Jacques konok vadsággal vágta rá:

- Azóta láttam őt.

Sokáig hallgattak. Végül megszólalt Thérèse csodálkozó panasszal:

- De hiszen gondolhatta, hogy a természetemmel, olyan férj oldalán... Hány asszonyt tudok, aki az enyémnél sokkal súlyosabb múlttal talál ragaszkodó szeretőt. Ó, az én múltam, ha tudná, milyen semmiség volt!

- Én tudom, mit tud maga adni egy férfinak. Magának nem lehet megbocsátani azt, amit egy más nőnek lehetne.

- Hát én nem olyan vagyok, mint más nő?

- Nem, maga nem olyan. Magának nem lehet megbocsátani.

Jacques összeszorított szájjal, gyűlölettől csikorgó foggal beszélt. Szemei, amelyeket Thérèse oly nagyoknak, szelíden tüzelőknek látott, most szárazak, kemények voltak, a félig összehunyt szemhéjak mögé húzódtak, és idegenül néztek rá. Thérèse félt ettől a tekintettől.

A szoba túlsó végében leült egy székre. Sokáig ottmaradt, szíve elnehezedett, szeme kitágult, reszketett, sírás fojtogatta, mint egy gyermeket. Azután kitört belőle a zokogás.

Jacques sóhajtott:

- Miért kellett magát megismernem?

Thérèse könnyek között felelt:

- Én nem sajnálom. Szerettem magát.

Jacques gonosz makacssággal gyötörte. Gyűlölte érte önmagát, de már nem tudott megállni:

- Lehetséges, megengedem, hogy többek között engem is szeretett.

Thérèse halkan, keserűen felelt:

- De én csak magát szerettem. Túlságosan szerettem. Ezért büntet... Ó, hát el tudja képzelni, hogy máshoz is olyan voltam, mint magához?

- Miért ne?

Thérèse ereje fogytán, csüggedten nézett rá:

- Igazán nem hisz nekem, mondja?

És halkán hozzátette:

- Hinne akkor, ha megölném magam?

- Nem, akkor sem hinnék.

Thérèse megtörülte arcát zsebkendőjével; azután fölvetette könnyek közt csillogó szemét:

- Akkor hát vége!

Fölállt, újra látta a szobában azt a sok-sok tárgyat, melyekkel pajkos, kéjes meghittségben annyi szép órát töltött; most egyszerre nem voltak többé az övéi, s úgy néztek rá, mint egy idegenre, egy ellenségre; látta a mezítelen nőt, aki futtában egy érthetetlen mozdulatot tett; a firenzei érmekeket, amikről eszébe jutott Fiesole és az olaszországi órák varázsa; Dechartre megkezdett vázlatát, a pajzán leányfejet, amely szenvedő soványságában is csinosan nevetett le a falról. Rokonzással állt meg pillanatra a kis rikkancslány képe előtt, aki szintén idevetődött egyszer, és eltűnt az élet és a dolgok ijesztő mérhetetlenségében.

Újból elrebecgte:

- Akkor hát vége?

A férfi nem szólt.

Az alkony már elmosta a tárgyak körvonalait. A nő megszólalt:

- Mi lesz velem?

A férfi felelt:

- És én velem?

Szánakozva nézték egymást, mert mindegyikük szánakozott saját magán.

Thérèse még ezt mondta:

- És én még féltem az öregségtől, maga miatt, magam miatt, hogy soha ne érjen véget a mi gyönyörű szerelmünk! Jobb lett volna meg nem születni. Ó, mennyivel jobb lett volna, ha nem jövök a világra. Hogy megsejtettem ezt, amikor kiskoromban a joinville-i hársfák alatt, a koronás szökőkút márványmifái mellett meghalni vágytam!

Karját lecsüggesztette, kezét összekulcsolva fölvetette a szemét; nedves pillantása megvillant a homályban.

- És nincs rá mód, hogy éreztetni tudjam magával, hogy amit mondok, igaz, hogy soha, amióta a magáé lettem, soha... Hogy is tehettem volna? A pusztá gondolata is iszonyú, képtelen. Hát olyan kevésbé ismer?

A férfi búsan rázta a fejét:

- Nem! Nem ismerem magát.

Thérèse még egyszer végigkérdezte pillantásával mindazt a holmit, ami a szobában volt, szerelmük néma tanúit.

- De hiszen akkor mindaz, amit egymás számára jelentettünk... pusztá levegő volt, hiábavalóság. Két ember csak megtörik egymáson, egymásba olvadni nem tud!

Még egyszer fellázadt. Lehetetlen, hogy a férfi ne érezze, mit jelent ő a számára.

És megtépázott szerelmének hevületében rávetette magát, csókkal, könnyel, sikollyal, harapással.

A férfi mindent elfelejtve, a vágy zord dühével szorította karjai közé a fájdalmában, összetört-ségében boldog nőt. A nő, fejével már a vánkoson, könnyein át mosolygott. De a férfi hirtelen kiszakította magát karjai közül.

- Már nem tudlak téged magadban látni. Őt, a másikat is folyton veled látom.

Thérèse ránézett, némán, fölháborodva, kétségbeesetten. Fölállt, megigazította a ruháját, a haját, a szemérem eddig ismeretlen érzésével. Azután, azzal a tudattal, hogy mindennek vége, körüljártatta csodálkozó, már mit sem látó tekintetét, és lassan kiment a szobából.

-&-